

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

Journal of MCU Buddhist Review

Print ISSN: 2586-8144 Online ISSN: 2730-339X

ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2563

Vol. 4 No.2 July - December 2020

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อเผยแพร่ผลงานบทความวิชาการและบทความวิจัย บทความทั่วไป และวิจารณ์หนังสือที่
เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา
๒. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางการวิจัยและวิชาการสาขาเกี่ยวกับ
พระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา
๓. เพื่อส่งเสริมพัฒนาผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญาทั้งใน
และต่างประเทศ

บทความที่พิมพ์ในวารสารนี้ เป็นบทความด้านพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา
ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยตามหลัก
จรรยาบรรณของนักวิชาการ เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

การพิจารณาคุณภาพ บทความที่ดีพิมพ์ลงวารสารได้ผ่านการพิจารณาและประเมินคุณภาพโดย
ผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) จากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย มีกำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ (ราย
6 เดือน) ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยเสนอหรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสารวิชาการใดมาก่อน

ผลการศึกษาที่ค้นพบหรือทฤษฎีที่ปรากฏในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ถือเป็นความ
รับผิดชอบของผู้เขียนบทความ และไม่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร พุทธ
ศาสตร์ปริทรรศน์แต่อย่างใด

เจ้าของ

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ 79 หมู่ 1 ถนนพหลโยธิน
ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170 โทรศัพท์ 035-248-000, 035-
354-711 โทรสาร 035-248-006

คณะกรรมการที่ปรึกษาวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญโญ), ศ.ดร.	ประธานที่ปรึกษา
พระเทพพรเมธี (ประสิทธิ์ พรหมรส), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระเทพวิสุทธิมุนี วิ. (บุญชิต ญาณสวโร) รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระเทพเวที (พล อากาศโร), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริธนาโณ), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทนต์ อากาศโร), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.	ที่ปรึกษา
ศ.ดร. จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์	ที่ปรึกษา
ศ.ดร. วัชร งามจิตระเจริญ	ที่ปรึกษา
ผศ.ดร. สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์	ที่ปรึกษา
รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส	ที่ปรึกษา
ดร. พิพัฒน์ ยอดพฤติการ	ที่ปรึกษา

บรรณาธิการ

รศ.ดร. ณัฏฐ์ ศรีดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

พระเมธีวราญาณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาสุขสันต์ สุขขพัฒโน, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาบุญเกิด ปญญาปฐกัณเฑ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาพุทธนา นรเชฏโฐ, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหามงคลกานต์ จตมโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระศรีวินยาภรณ์, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.ดร. วัชร งามจิตระเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
รศ.ดร. ชีโรติ เกิดแก้ว	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
รศ.ดร. กฤต ศรียะอาจ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร. สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ.ดร. ศุภกาญจน์ วิชาชาติ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ.ดร. มนตรี สิริโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน
ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา
ผศ.ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ
ดร. ภัทรชัย อุทาพันธ์

มหาวิทยาลัยมหิดล
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลับกรองบทความ (Peer Review)

สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและสาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

1. พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
3. พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระเมธีวราญาณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
6. พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. พระมหาสุขสันต์ สุขขพัฒโน, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
8. พระมหาจิรวัฒน์ กนตวณโณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
9. พระมหาอุทธนา นรเชฏโฐ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
10. พระมหาอดิเดช สติวโร,ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
11. ศ.พิเศษ รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
12. รศ.ดร. ปฐม บัญศรีตัน	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
13. รศ.ดร. ศุภกาญจน์ วิชาชาติ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
14. รศ.ดร. สุเทพ พรหมเลิศ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
15. รศ.ดร. ประพันธ์ สุขษร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
16. ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
17. ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
18. ผศ.ดร. มนตรี สิริโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
19. ผศ.ดร. ปราโมทย์ ยอดแก้ว	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
20. ผศ.ดร. อุทัย สติมัน	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
21. ผศ.ดร. ณกมล ปุณฺณเขตต์ทิกุล	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
22. ดร.อติเทพ ผาตา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา/สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

1. ศ. พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ	ราชบัณฑิต
2. ศ. พิเศษ อดิศักดิ์ ทองบุญ	ราชบัณฑิต
3. พระเทพปวรเมธี, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระเทพวิสุทธิมณี วิ., รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

6. พระศรีรัตนโอบล, ผศ.ดร.
7. พระศรีศาสนบัณฑิต, ผศ.
8. พระครูวินัยธรสมุทร ถาวรธมโม, ผศ.ดร.
9. พระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ.ดร.
10. พระมหาสมพงษ์ คุณนาโกโร, ผศ.ดร.
11. พระมหามงคลกานต์ ฐตธมโม, ผศ.ดร.
12. พระมหาจรรยา กิตติปัญโญ, ดร.
13. ศ.ดร. กীরติ บุญเจือ
14. ศ.ดร. สมภาร พรหมทา
15. ศ.ดร. วัชรระ งามจิตรเจริญ
16. รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน
17. รศ. พิเชษฐ์ กาฬามเกษตรร์
18. รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ
19. ผศ.ดร. ชาญณรงค์ บุญหนุน
20. ผศ.ดร. แสง นิลนามะ
21. ผศ.ดร. คงสฤษฏ์ แพ่งทรัพย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเซ็นต์จอห์น
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สาขาวิชาบาลีและสันสกฤต

1. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช)
2. ผศ.ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา
3. พระเทพสุวรรณเมธี, รศ.ดร.
4. พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร.
5. พระมหาฉัตรชัย สุนตตชโย, ผศ.ดร.
6. พระมหาบุญเกิด ปญญาปวฺจพที, ผศ.ดร.
7. รศ.ดร. เวทย์ บรรณกรกุล
8. รศ.ดร. สำเนียง เลื่อนไส
9. รศ.ดร. ปรมัตถ์ คำเอก
10. รศ.ดร. จำนง คັນธิก
11. รศ.ดร. ประเทือง ทินรัตน์
12. รศ.ดร. โกวิท พิมพวง
13. ผศ.ดร. สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์
14. ผศ.ดร. สมหวัง แก้วสุฟอง
15. ผศ.ดร. สมควร นิยมวงษ์
16. ผศ.ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย

ราชบัณฑิต
ราชบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ฉบับนี้เป็นปีที่ 4 ฉบับที่ 2 นับเป็นฉบับที่ 8 แล้ว ที่ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดพิมพ์วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาออกเผยแพร่สู่สาธารณชน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือเพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของผู้บริหาร คณาจารย์ และนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ และนิสิตของคณะอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย ในวารสารฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิจัย และบทความวิชาการ ดังนี้

บทความวิชาการเรื่องที่ 1 ความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาตามแนวปาสาทิกสูตรโดยพระมหาสุทธิพงษ์ สุทธิวิโส (หมื่นคำตา) และพระศรีวินยาภรณ์ ได้กล่าวถึงโสภณีกกับการบรรลุธรรม มีข้อสรุปค้นพบว่า ความแตกแยกในหมู่สาวกภายหลังนิครนถ์นาฏบุตรถึงแก่กรรมไม่นาน พระพุทธองค์แสดงให้เห็นนัยว่า พระพุทธศาสนาจะไม่แตกแยกเหมือนลัทธินิครนถ์ เพราะมีลักษณะและองค์ประกอบต่างกัน ทรงรับสั่งว่า ศาสนาที่จำดำรงอยู่นานนั้นต้องมีองค์ประกอบที่ดี 3 อย่าง คือ (1) ศาสดา (2) หลักธรรม และ (3) สาวก

บทความวิชาการเรื่องที่ 2 พุทธประวัติตอนออกผนวช: การตีความตามคัมภีร์เนติปกรณ์ โดยธีรดา ข่านองได้กล่าวถึงการวิเคราะห์ถึงเรื่องราวพุทธประวัติตอนออกผนวช โดยได้ใช้การวิเคราะห์ตีความตามคัมภีร์เนติปกรณ์ ด้วยหลักเทศนาหาระ 6 อย่าง ได้แก่ อัสนาหะ อาทีนวะ นิสสรณะ ผละ อุปายะ และอาณัตติ มาช่วยในการทำความเข้าใจพุทธประวัติให้เห็นวิธีการเข้าใจลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการดับทุกข์ในช่วงของการออกบวช

บทความวิชาการเรื่องที่ 3 ศึกษาวิเคราะห์เรื่องศีลกับการทำธุรกิจในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยลลิตาดา ศรีจำรูญ และพระมหาขวัญชัย เขมประไพ พุดถึงศีลกับการทำธุรกิจในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า การทำธุรกิจจึงเกี่ยวข้องกับปัจเจกบุคคลกับสังคมกล่าวคือ ในแง่ของปัจเจกบุคคลนั้น ถือว่า การมีศีลธรรมพื้นฐานคือศีล 5 ถือว่าเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นในการกำหนดกฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน โดยหลักการพื้นฐานดังกล่าวนี้จะต้องสะท้อนให้เห็นความยุติธรรมที่เกิดขึ้นและสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นกับทุกชีวิตในสังคม ขณะที่การพิจารณาศีลในฐานะการสร้างชีวิตและสังคมที่ดีกับการทำธุรกิจนั้น มุ่งเน้นไปที่สังคมที่จะต้องมีการออกแบบให้ผู้นำหรือผู้บริหารใช้ธุรกิจเพื่อเป็นเครื่องมือในการไปสู่เป้าหมาย โดยไม่ได้เน้นแค่วัตถุนันเกิดจากการกินต้อยดีเท่านั้น แต่ต้องมุ่งไปถึงจิตใจเป็นหลัก

บทความวิชาการเรื่องที่ 4 การศึกษาความสอดคล้องเขาวนอารมณ์ตามแนวคิดของแดเนียล โกลแมนกับพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแม่ชีสุตา โรจนอุทัย และธรรณพร หงษ์ทอง พุดถึงแนวคิดเขาวนอารมณ์ในทัศนะของแดเนียล โกลแมนกับพระพุทธศาสนานั้นมีความสอดคล้องทั้ง 2 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านความหมาย เป็นปัญญาตระหนักรู้เหมือนกันแต่ปัญญาของแดเนียล โกลแมนนั้นเป็นปัญญาในการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า โลเกียปัญญา ส่วนปัญญาในพระพุทธศาสนามีโลเกียปัญญาเป็นพื้นฐานสู่ความหลุดพ้น มีอิสรภาพ ที่เรียกว่า โลกุตตรปัญญา 2) ด้านองค์ประกอบ องค์ประกอบเขาวนอารมณ์ตามทัศนะของแดเนียล โกลแมนนั้นประกอบด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

บทความวิชาการเรื่องที่ 5 ชาวพุทธควรวางท่าทีต่อเรื่องจีนไถ้อย่างไร โดยพระมหาวนัส กตสาโร และศุภกฤษฎาญ์ วิชาณาอธิบายถึงการจะทราบพุทธวิสัยได้ทุกอย่างโดยละเอียดก็มิหนทางเดียวคือต้องบำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า การจะทราบวิสัยของผู้ใดนั้นก็ต้องปฏิบัติกรรมฐานจนบรรลุฌานขั้นต่าง ๆ การจะทราบกับมวิบากได้ก็ต้องศึกษาเรื่องหลักกรรมและการให้ผลของกรรม และการจะทราบโลกจินตาก็จะต้องศึกษาคำสอนที่เกี่ยวกับจักรวาลวิทยา เช่น อักคัณฐสูตร จึงจะทราบได้ อย่างไรก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้มุ่งเน้นให้ค้นหาคำตอบเรื่องจีนไถ่เป็นสำคัญ แต่เน้นให้ปฏิบัติตามหลักมรรคมีองค์ 8 เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส เพราะเมื่อปฏิบัติจนบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วก็จะหมดความสงสัยในเรื่องเหล่านี้ได้เอง

บทความวิชาการเรื่องที่ 6 การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมตามหลักภาวา 4 โดยจันทร์ธรรม อินทร์เกิดและบุญเลิศ โอสถสูอธิบายถึงการให้มีกิจกรรมสร้างสรรค์ร่วมกัน เช่น การปลูกต้นไม้ คัดแยกขยะ ใช้สอยอย่างประหยัด หรือนำกลับมาใช้ใหม่ เป็นการประยุกต์ตามหลักภาวา 4 การก่อให้เกิดการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ให้มีความเสมอภาคยุติธรรม มีกฎหมาย ระเบียบหรือ กติการ่วมกัน เป็นการประยุกต์ตามหลักสัทภาวา 4 การทำให้มนุษย์เรามีความอดทน มีวิริยะ พากเพียร ไม่ท้อถอย มีสติ และสมาธิที่มั่นคงกับการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เป็นการประยุกต์ตามหลักจิตตภาวา 4 การใช้สติปัญญาที่เป็นตัวขับเคลื่อนการกระทำของมนุษย์เรา ให้เห็นสภาพความเป็นจริงแล้วไม่ประมาท รู้เท่าทัน รู้ทันไว้แก่ รู้แท้ ๆ ไว้ป้องกัน ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพเป็นการประยุกต์ตามหลักปัญญาภาวา 4

บทความวิชาการเรื่องที่ 7 แนวทางแก้ปัญหาในองค์กร SME ในสังคมไทยตามแนวอริยสัจ 4 โดยอาชวัน อัครนิกร และปาณิสรา เปี่ยมมุกดา กล่าวถึงแนวทางในการบริหารธุรกิจ SME ของผู้ประกอบการที่มีคุณธรรม จะทำให้การนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้ในองค์กรบังเกิดผลได้อย่างเป็นรูปธรรม ถ้าทุกคนในองค์กรสามารถปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมจนสามารถที่จะ ลด ละ ความโลภ โกรธ หลง ความคิดที่ต้องการเป็นของเราและการยึดติดตัวตน

บทความวิชาการเรื่องที่ 8 ความดับทุกข์ในปัจจุสมุปบาท โดยพระครูสุวรรณวิจิตร และจุฬารัตน์ วิชาณาติ กล่าวถึงปัจจุสมุปบาทจึงอธิบายการดับทุกข์ในสังขารตามคำอธิบายของชั้น 5 ที่โยงถึง สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต (รูปและนาม) โดยที่แต่ละชั้นทำหน้าที่แตกต่างกันไป แต่เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน จึงทำให้ชั้น 5 ประกอบรวมกันและสามารถดำรงอยู่ได้ และปรากฏเป็นอภิญญาชีวิตบุคคล เรา เขา เมื่อเข้าใจความมีทุกข์จากการเชื่อมโยงกันของชั้น 5 นี้ก็จะนำไปสู่การรู้ทุกข์นิโรธอริยสัจ หรือพระนิพพาน เป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ตลอดทั้งชี้แนะข้อปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความรู้แจ้งแห่งตลอดในปัจจุสมุปบาทว่า ควรปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 (ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา) ซึ่งเป็นทางเอกและเป็นสัมมาปฏิปทา ที่บุคคลควรทำให้เจริญไพบูลย์ ปฏิจุมุปบาทอธิบายการเข้าใจทุกข์ในไตรลักษณ์ อันเป็นลักษณะตามความเป็นจริงของความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่มีตัวตน ไร้แก่นสาร และหาประโยชน์มิได้ เมื่อเข้าใจความจริงก็เกิดวิชาคือความรู้ทำลายอวิชชาคือความไม่รู้ได้ในที่สุด

บทความวิชาการเรื่องที่ 9 วิเคราะห์หลักสารณียธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยพระมหาพิทักษ์ จิตตโสภโณ (สุตเหลือ) และพระมหาอดิเดช สติวโร (สุขวัฒนวิ) อธิบายถึงหลักสารณียธรรมทั้ง 6 ประการคือความเมตตาว่าเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการประพฤติปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ความเมตตานี้ก็คือความปรารถนาที่จะให้อื่นมีความสุข มนุษย์เมื่อมีความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์

ทั้งหลายแล้ว ก็ต้องมีจิตที่ประกอบด้วยเมตตาเป็นเบื้องต้นแล้วแสดงออกโดยการกระทำทางกาย โดยการพูดทางวาจา และโดยความคิดทางใจแล้วก็เป็นอันถือได้ว่าได้งดเว้นจากอกุศลกรรมบถ 10 ประการ และเมื่อปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตาแล้วก็จะทำให้เกิดการเอื้อเฟื้อแบ่งปันในสิ่งที่พึงบริโภคใช้สอย ตลอดถึงการรักษาอาจารย์มารยาททางกายและวาจาให้เป็นปกติตามแนวทางแห่งศีล และการปรับทัศนคติให้เป็นไปโดยถูกต้อง ถูกธรรมและตามความเป็นจริงตามแบบอย่างแห่งสัมมาทิฐิ ก็จะเป็นสิ่งที่จะช่วยเติมเต็มให้รูปแบบของวิถีชีวิตหรือการใช้ชีวิตในสังคมเป็นไปเพื่อความสงบร่มเย็นเป็นสันติสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป

บทความวิชาการเรื่องที่ 10 คุณธรรมที่พึงประสงค์ของครูตามหลักพระพุทธศาสนา โดยพระมหาถวิล กลยาณธมโม (สมถั่ว) และพระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม กล่าวถึงครูในพระพุทธศาสนา พิจารณาถึงบุคคลที่มีองค์ประกอบทั้งภายนอกและภายในประกอบกัน โดยภายนอก ครู นั้นต้องมีบุคลิกลักษณะที่สังคมเชื่อถือคือประกอบอาชีพสุจริต และองค์ประกอบภายในนั้นจะต้องเป็นมีคุณธรรมที่ถูกยกย่องผ่านบุคคลต่างๆ ทางสังคมว่าน่าเชื่อถือ เป็นที่ยกย่องของศิษย์และคนทั่วไป ส่วนคุณธรรมที่ครูควรมีนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบภายนอกและภายใน องค์ประกอบภายนอกประกอบด้วย สัปปุริสธรรม 7 และองค์ประกอบภายในประกอบด้วยกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ หลักอิทธิบาท 4 หลักพรหมวิหาร 4 และต้องหลีกเลี่ยงอคติ 4 ประการ ซึ่งจากข้อพิจารณานี้จะพบว่า คุณธรรมของครูที่พึงปรารถนาในพระพุทธศาสนา

ในฐานะบรรณาธิการของวารสาร หวังว่า บทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั้งหลายตามสมควร จึงขอเจริญพรอนุโมทนาขอบคุณเจ้าของบทความทุกท่าน ที่ได้ส่งบทความของท่านมาเผยแพร่ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ และคณะทำงานของวารสารทุกท่าน ที่ร่วมกันดำเนินการจัดทำด้วยความรับผิดชอบทำให้วารสารฉบับนี้ออกเผยแพร่ต่อสาธารณชนได้ตามระยะเวลาที่กำหนด

รศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี

บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

บทบรรณาธิการ โดย รศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี.....(ข)

ความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาตามแนวปาสาทิกสูตร

พระมหาสุทธิพงษ์ สุทธิวิโส และพระศรีวินยาภรณ์..... 1-15

พุทธประวัติตอนออกผนวช: การตีความตามคัมภีร์เนติปกรณ์

ธีรดา ขำทอง.....16-33

ศึกษาวิเคราะห์เรื่องศีลกับการทำธุรกิจในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ลลิตาดา ศรีจำรูญ และพระมหาขวัญชัย เขมประไพ.....34-48

การศึกษาความสอดคล้องเขาวนัอารมณ์ตามแนวคิดของแดเนียลโกลแมนกับพระพุทธศาสนาเถรวาท

แม่ชีสุดา โรจนอุทัย และธรรณปพร หงษ์ทอง.....49-67

ชาวพุทธควรวางท่าทีต่อเรื่องอจินไตยอย่างไร

พระมหาวนัส กตสาโร และศุภกาญจน์ วิชานาติ.....68-86

การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมตามหลักภาวนา 4

จันทร์ธรรม อินทรีเกิด และบุญเลิศ โอฐสู.....87-105

แนวทางแก้ปัญหาในองค์กร SME ในสังคมไทยตามแนวอริยสัจ 4

อาชวัน อัครนิกร และปาณิสรา เปี่ยมกตา..... 106-123

ความดับทุกข์ในปัจจุสมุปบาท

พระครูสุวรรณวิจิตร และจุฬารัตน์ วิชานาติ..... 124-141

วิเคราะห์หลักสารนิยธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

พระมหาพิทักษ์ จิตตโสภโณ (สุดเหลือ) และพระมหาอดิเดช สติวโร (สุขวัฒนวิ).....142-155

คุณธรรมที่พึงประสงค์ของครูตามหลักพระพุทธศาสนา

พระมหาวิไล กลยาณธมฺโม (สมถั่ว) และพระมหาผวมขวินทร์ ปุริสุตตโม.....156-166

ความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาตามแนวปาสาทิกสูตร The Security of Buddhism According to Pāsādhikasutta

¹พระมหาสุทธิพงษ์ สุทธิวิโส (หมื่นคำตา)

Pramaha Saddhiphong Saddhivso (Muonkhamta)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

พระศรีวินยาภรณ์ Phrasrivinayaphon

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahamakut Buddhist University

¹Corresponding author: Sutipong53@hotmail.com

Received: December 15, 2020; **Revised:** December 18, 2020;

Accepted: December 18, 2020

บทคัดย่อ

บทความเรื่องความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาตามแนวปาสาทิกสูตร จากการศึกษาพบว่า ปาสาทิกสูตรเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่พระจุนทะและพระอานนท์ โดยปรารภความแตกแยกในหมู่สาวกในศาสนาเซน ภายหลังนิครนถ์นาฏบุตรผู้เป็นศาสดาในศาสนาถึงแก่กรรมไม่นาน พระพุทธองค์แสดงให้ทราบเป็นนัยว่า พระพุทธศาสนาจะไม่แตกแยกเหมือนลัทธินิครนถ์ เพราะมีลักษณะและองค์ประกอบต่างกัน ทรงรับสั่งว่า ศาสนาที่จำดำรงอยู่นานนั้นต้องมีองค์ประกอบที่ดี 3 อย่าง คือ (1) ศาสดา (2) หลักธรรม และ (3) สาวก ศาสนาที่สมบูรณ์จะต้องมีศาสดาที่บวชนาน ฉลาดรอบรู้ และมีสาวกที่เป็นพุทธบริษัท 4 (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา) เป็นผู้รู้ธรรมครบถ้วนและถูกต้อง กล่าวหาญ สามารถชี้แจงคำกล่าวล่วงเกินของศาสนาอื่นได้ มีการสังคายนาคำสอนให้ครบถ้วนและถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าสอนโดยเฉพาะโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ด้านการดำเนินชีวิตของภิกษุ ให้อาศัยปัจจัย 4 จากอุบาสกอุบาสิกา และตอบแทนด้วยการสั่งสอนธรรม ไม่บำเพ็ญอัตตทิลกมถาณุโยคและกามสุขัลลิกานุโยค พุทธ

สาวกชี้แจงข้อสงสัยเฉพาะข้อที่พระพุทธเจ้าพยากรณ์ หนั้นบำเพ็ญสติปัฏฐาน 4 เพื่อกำจัด
มิจฉาทิฐิ และพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล (พัฒนาพฤติกรรม) สมาธิ (พัฒนาจิต) และ
ปัญญา (พัฒนาปัญญา)

คำสำคัญ: ความมั่นคง, ปาสาทิกสูตร, พระพุทธศาสนา, นิกรนธนาฏบุตร

Abstract

This article was aimed to study on “The Security of Buddhism According to Pāsādhikasutta”. The results showed that Pāsādhikasutta was a kind of Sutta taught by Buddha to Jundha and Anandha by mentioning on conflicts among followers after the death of Nigantha Nataputta. The Buddha implicitly communicated that Buddhism would not be separated like Nigantha doctrine due to different characteristics and elements. The Buddha said that religion that could be prolonged for long period must be consisted of three good elements including: (1) Prophet, (2) Dhamma principles, and (3) followers. The complete religion must have prophet with long priesthood, intelligence, and followers with Four Assemblies (monks, nuns, lay-followers, and female lay-followers). He must have complete knowledge on Dhamma and he must be brave to clarify on impolite blaming of other religions. The Buddha’s teachings are adjusted to be correct and complete as taught by Buddha, especially Bodhipakkhiya-dhamma. For monk’s living, they have to live their lives by using 4 essential factors offered by lay-followers and female lay-followers and returned them with Dhamma teaching. They must not involve with the extreme of sensual indulgence and self-mortification. Buddhist followers only clarified inquiries as predicted by Buddha and they must practice four foundations of mindfulness to eliminate wrong understanding getting themselves developed according to threefold training, i.e., precepts (behavioral development), meditation (mental development), wisdom (intellectual development).

Keywords: Security, Pāsādhikasutta, Buddhism, Nigantha Nataputta

บทนำ

ในหมู่นับถือศาสนาทั้งหลายในโลกย่อมมีความปรารถนาประการหนึ่งเหมือนกัน คือ ต้องการให้ศาสนาที่ตนนับถือแพร่หลายไปในดินแดนต่างๆ มีคนนับถือเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และมีความมั่นคงถาวรอยู่คู่โลกไปตราบนานเท่านาน ศาสดาและศาสนิกทั้งหลายจึงพยายามอย่างยิ่งที่จะส่งเสริมหรือเผยแพร่ศาสนาที่ตนนับถือด้วยวิธีการต่างๆ พร้อมกันนั้นก็พยายามทำทุกวิถีทางที่จะทำให้ศาสนาที่ตนนับถือเจริญมั่นคงถาวรอยู่คู่โลกตลอดไป บางศาสนาใช้วิธีการส่งเสริมศา

สนิกของตนให้ได้ศึกษาคำสอนและปฏิบัติตามคำสอนอย่างเต็มที่ ให้ศาสนาเป็นเรื่องของความศรัทธาและผูกพันกับวิถีชีวิตของประชาชน บางศาสนาใช้วิธีการนำศาสนาไปผูกพันกับรัฐโดยหวังให้ศาสนาของตนเป็นศาสนาแห่งรัฐโดยหวังให้รับอุปถัมภ์คุ้มครองศาสนาอย่างเป็นทางการ บางศาสนาใช้ทั้ง 2 วิธีการที่กล่าวมาคือ ให้ศาสนาเป็นเรื่องของประชาชน แต่ขณะเดียวกันก็รับความอุปถัมภ์คุ้มครองจากรัฐบ้างเท่าที่จำเป็น วิธีการที่กล่าวมานี้ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้อย่างชัดเจนว่าแบบไหนเป็นผลดีต่อศาสนามากที่สุด (สุรพส ทวีศักดิ์, 2560: 3-10)

สำหรับพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธองค์ตัดสินพระทัยออกประกาศศาสนาก็ทรงหวังจะให้ศาสนาของพระองค์อำนวยการประโยชน์แก่ชาวโลกให้มากที่สุดและดำรงอยู่ในโลกนานที่สุด เห็นได้จากพุทธดำรัสในคราวที่ส่งพระอรหันตสาวกชุดแรกออกไปประกาศศาสนา ความตอนหนึ่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุดจง ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยัง ตำบลอรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 32 หน้าที่ 40)

เมื่อศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาก็จะทราบว่า มีหลายเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าแสดงให้เห็นว่าทรงมีพระประสงค์จะให้ศาสนาของพระองค์ดำรงมั่นอยู่ในโลกอย่างยาวนาน เช่น ทรงบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้พระสัทธรรมดำรงมั่น (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่มที่ 1 ข้อที่ 39 หน้าที่ 28) ทรงบัญญัติครุธรรม 8 ประการให้สตรีที่ต้องการจะบวชเป็นภิกษุณีรับไปปฏิบัติก็เพื่อป้องกันสตรีที่ใจไม่หนักแน่นมาทำให้ศาสนาของพระองค์ไม่ดำรงอยู่นาน ดังพุทธดำรัสตอบพระอานนท์ ความตอนหนึ่งว่า

“อานนท์ ถ้ามาตุคามจะไม่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้แล้ว พรหมจรรย์จะดำรงอยู่ได้นาน สัทธรรมจะดำรงอยู่ถึง 1,000 ปี, แต่เพราะมาตุคามออก จากเรือนบวช...บัดนี้พรหมจรรย์จะดำรงอยู่ได้ไม่นาน สัทธรรมจะตั้งอยู่ได้เพียง 500 ปีเท่านั้น (อรรถกถาภาษาบาลี เล่มที่ 3 ข้อที่ 403 หน้าที่ 406-

4 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2563)

407). อานนท์ ธรรมวินัยที่มีมาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตจะไม่ตั้งอยู่ได้นาน เปรียบ เหมือนตระกูลหนึ่งที่มีสตรีมาก มีบุรุษน้อยจะถูกโจรปล้นทรัพย์ทำร้ายได้ง่าย... เหมือนหนอนขยอกที่ลงในนาข้าวสาลีซึ่งอุดมสมบูรณ์ก็ทำให้นาข้าวนั้นไม่ตั้งอยู่ได้นาน ...เหมือนเปลี้ยที่ลงใน ไร่อ้อยที่อุดมสมบูรณ์ก็ทำให้ไร่อ้อยนั้นไม่ตั้งอยู่ได้นาน อานนท์ เราบัญญัติกรรม 8 แก่ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งภิกษุทั้งหลายไม่พึงละเมิดไปจนตลอดชีวิต ก็เหมือนคนกันทำนบที่สระใหญ่ เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำไหล (เข้า) ออกไป” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 7 ข้อที่ 403 หน้าที่ 320)

ในพระสูตรพบพุทธดำรัสจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์มีพระประสงค์จะให้ศาสนาของพระองค์ตั้งมั่นอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตาม การที่พระพุทธศาสนาจะตั้งมั่นในโลกยาวนานหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับหลายเหตุปัจจัย มีพระสูตรที่แสดงเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องนี้หลายพระสูตร บรรดาพระสูตรที่แสดงถึงเหตุที่จะทำให้พระพุทธศาสนาดำรงมั่นนั้น ปาสาทิกสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 164-197 หน้าที่ 125-158) ถือว่ามีที่มาและเนื้อหาที่น่าสนใจ ทั้งนี้เพราะปาสาทิกสูตรนี้พระพุทธองค์แสดงแก่พระพระจุนทะและพระอานนท์ที่เข้าไปกราบทูลเหตุการณ์ความแตกแยกในหมู่สาวกของนิครนถ์นาฏบุตร ภายหลังท่านถึงแก่กรรมไปไม่นาน พระเถระทั้งสองต้องการให้หาทางป้องกันไม่ให้เหตุการณ์เช่นนั้นเกิดแก่พระพุทธศาสนา

บทความนี้ต้องการจะศึกษาความเป็นมาและสาระสำคัญของปาสาทิกสูตรซึ่งถือกันว่าเป็นพระสูตรที่แสดงเหตุแห่งความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เพื่อให้ทราบวิธีการที่จะทำให้พระพุทธศาสนามั่นคง โดยปรารภเหตุการณ์ความแตกแยกในหมู่สาวกของนิครนถ์นาฏบุตร ภายหลังท่านถึงแก่กรรมไปไม่นาน มีรายละเอียดตามลำดับต่อไปนี้

ความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของการแสดงปาสาทิกสูตร

1. ความเป็นมาของพระสูตร ปาสาทิกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเหตุให้เกิดความเลื่อมใส ซึ่งนี้ตั้งตามคำกราบทูลของพระอุปัชฌาย์ กล่าวคือ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมบรรยายเรื่องนี้จบลง พระอุปัชฌาย์ซึ่งยืนถวายพัดอยู่ ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระองค์เกิดความเลื่อมใสอย่างยิ่ง จนทนไม่ได้ จึงกราบทูลแสดงความรู้สึกของท่านออกมา และทูลถาม

ว่า ธรรมบรรยายนี้ ชื่ออะไร ตรัสตอบว่า ชื่อ ปาสาทิกะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 197 หน้าที่ 158)

2. วัตถุประสงค์ของการแสดงปาสาทิกสูตร พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ ท่านพระจุนทะ สมณทูทและท่านพระอานนท์ ขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทในอัมพวันของ พวกเวรัญญูศากยะ แคว้นสักกะ โดยทรงปรารภการราบูลของท่านพระจุนทะและท่านพระอานนท์ เรื่องการแตกสามัคคีของพวกนิครนถ์นาฏบุตร หลังจากท่านดับขันธได้ไม่นานนัก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อที่ 165 หน้าที่ 125)

เมื่อพระจุนทะ สมณทูท (น้องชายของพระสารีบุตร) ทราบเรื่องที่สาวกของนิครนถ์แตกแยกกัน ท่านเกรงว่า หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไป อาจเกิดการทะเลาะวิวาทในหมู่พุทธบริษัทเหมือนกับที่เกิดขึ้นกับพวกสาวกนิครนถ์นาฏบุตร ท่านจึงเดินทางไปพบพระอานนท์ซึ่งขณะนั้นกำลังพักอยู่ที่สามคามเพื่อเล่าความรู้สึกของท่านให้พระอานนท์ทราบ และขอให้พระอานนท์พาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระอานนท์เห็นว่าเรื่องนี้มีความรู้สึกรบกวนใจและขอที่จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าจึงพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลให้ทราบเรื่องราวทั้งหมด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 165 หน้าที่ 125-126) พระองค์จึงแสดงปาสาทิกสูตรนี้ เพื่อแสดงนัยว่า สถานการณ์ที่น่าเป็นห่วงเช่นนี้จะไม่เกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนา เนื่องจากพระพุทธศาสนาแตกต่างจากลัทธิของนิครนถ์นาฏบุตร จึงกล่าวได้ว่า เนื้อหาของปาสาทิกสูตรนี้ แสดงให้ทราบถึงปัจจัยที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงดำรงอยู่ยาวนาน รูปแบบของปาสาทิกสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบวิเคราะหฺ์เปรียบเทียบ

3. สารสำคัญของปาสาทิกสูตร พระสูตรนี้กล่าวถึง พระจุนทะสมณทูท ซึ่งจำพรรษาอยู่ในกรุงปาวา ได้ทราบข่าวการดับขันธของนิครนถ์นาฏบุตร ผู้เป็นศาสดาในศาสนาเซน และการแตกสามัคคีของพวกนิครนถ์หลังจากนิครนถ์นาฏบุตรดับขันธได้ไม่นานนัก จึงเดินทางมาหาท่านพระอานนท์ ที่หมู่บ้านสามคาม ของชาวศากยะ ในแคว้นสักกะ เล่าเรื่องทั้งหมดให้ท่านพระอานนท์ฟัง ท่านเห็นว่า เรื่องนี้จะเป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคตรัสเทศนาธรรมที่สำคัญได้เรื่องหนึ่ง จึงชวนท่านพระจุนทะเข้าเฝ้า ณ ปราสาทในอัมพวันของพวกเวรัญญูศากยะ กราบทูลตามที่ท่านพระจุนทะเล่าให้ฟังว่า เมื่อไม่นานมานี้ นิครนถ์ นาฏบุตรได้ดับขันธที่กรุงปาวา เพราะการดับขันธของนิครนถ์ นาฏบุตรนั้นพวกนิครนถ์จึงแตกแยกกันเป็น 2 ฝ่าย ต่างบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกันถึงขั้นจะฆ่าฟันกัน แม้พวกสาวกนิครนถ์ นาฏบุตรที่เป็นคฤหัสถ์

หนุ่มสาวหนุ่มสาว ก็เกิดความเบื่อหน่ายคลายความรัก รู้สึกท้อถอยในพวกนิครนถ์ ทั้งนี้ เพราะ ธรรมวินัยที่นิครนถ์ นาฏบุตรกล่าวไว้ไม่ดี ประกาศไว้ไม่ดี ไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ ไม่ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นธรรมที่ผู้มีใช้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้ เป็นธรรมวินัยที่ไม่ มีที่พึ่งพำนัก เพราะที่พึ่งพำนักถูกทำลายเสียแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 165 หน้าที่ 125-126)

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ในธรรมวินัยที่ศาสดากล่าวไว้ไม่ดี ประกาศไว้ไม่ดีก็เป็น เช่นนี้แหละ แล้วทรงอธิบายขยายความโดยพิสดารต่อไป ดังนี้

3.1 องค์ประกอบของศาสนา พระพุทธองค์ทรงแสดงเปรียบเทียบว่า องค์ประกอบ ของศาสนามี 3 ประการ คือ ศาสดา หลักธรรม และสาวก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 166-171 หน้าที่ 126-131) โดยองค์ประกอบศาสนาทั้ง 3 ประการนี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ ศาสนาได้รับการสรรเสริญ หรือถูกตำหนิ ตีเตียน ด้วยเหตุผลต่อไปนี้

(1) ถ้าศาสดาไม่ดี, หลักธรรมไม่ดี, สาวกไม่ดี, ก็เป็นที่ตีเตียน 3 ฝ่าย ใคร ปฏิบัติตาม ก็ประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมาก.

(2) ศาสดาไม่ดี, หลักธรรมไม่ดี, แม้สาวกจะดี, คือปฏิบัติตามเป็นที่ตีเตียนทั้ง 3 ฝ่าย ใครทำความเพียรตาม ก็ประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมาก

(3) ศาสดาดี, หลักธรรมดี, สาวกไม่ดี ศาสดาและหลักธรรมย่อมได้รับ สรรเสริญแต่สาวกถูกตีเตียน ใครปฏิบัติตาม ก็ได้ประสบบุญเป็นอันมาก

(4) ศาสดาดี, หลักธรรมดี, สาวกดี ย่อมได้รับสรรเสริญทั้ง 3 ฝ่าย ใครทำความ เพียรตาม ก็ได้ประสบบุญเป็นอันมาก

(5) ศาสดาดี, หลักธรรมดี, สาวกไม่เข้าใจเนื้อความ (แห่งธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง เมื่อศาสดาตายแล้ว สาวกก็เดือดร้อนภายหลัง

(6) ศาสดาดี, หลักธรรมดี, สาวกเข้าใจเนื้อความ (แห่งธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง เมื่อศาสดาตายแล้ว สาวกก็ไม่เดือดร้อนภายหลัง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 166-171 หน้าที่ 126-131)

องค์ประกอบของศาสนาทั้ง 3 ประการล้วนแต่มีความสำคัญและส่งผลต่อความเจริญ และความมั่นคงของศาสนา หากส่วนใดส่วนหนึ่งมีความบกพร่องก็ส่งผลกระทบต่อศาสนา

3.2 ศาสดาบุคคลกับความบริบูรณ์ของศาสนา พระพุทธองค์ทรงแสดงว่าพรหมจรรย์ (ศาสนพรหมจรรย์คือศาสนา) จะบริบูรณ์หรือไม่บริบูรณ์ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบด้านศาสนบุคคลต่อไปนี้

(1) แต่ถ้าศาสดา มิใช่เป็นเถระ ผู้รู้เห็นเหตุการณ์มานาน บวชนาน ก็ยังเชื่อว่า บกพร่องในข้อนี้ ถ้าศาสดาเป็นเถระ เป็นต้น จึงเชื่อว่าบริบูรณ์ในข้อนี้

(2) ถ้าศาสดาเป็นเถระ เป็นต้น แต่ภิกษุผู้เป็นสาวกชั้นเถระไม่ฉลาดอาจหาญ ไม่บรรลุลุทธธรรมอันเกษมไม่สามารถจะบอกกล่าวสัทธรรม ย่ำยีปรีชา (ข้อกล่าวหาของลัทธิอื่น) ก็ยังเชื่อว่าบกพร่องในข้อนี้ ถ้าสาวกชั้นเถระเป็นผู้ฉลาดอาจหาญ เป็นต้น จึงเชื่อว่าบริบูรณ์ในข้อนี้.

(3) ถ้าศาสดาและสาวกชั้นเถระ เข้าลักษณะที่ดี แต่ภิกษุผู้เป็นสาวกชั้นกลาง ยังไม่ดี (เหมือนชั้นเถระ) ก็ยังเชื่อว่าบกพร่อง ในข้อนี้โดยนัยนี้กินความถึงภิกษุผู้เป็นสาวกที่บวชใหม่ นางภิกษุณีผู้เป็นสาวกชั้นเถระ, ชั้นกลาง, ผู้บวชใหม่ อุบาสกผู้ประพฤติพรหมจรรย์, ผู้บริโศกคาม อุบาสิกา ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 174 หน้าที่ 133), ผู้บริโศกคาม ถ้ายังไม่ดีสมบูรณ์ พรหมจรรย์ก็ยังไม่สมบูรณ์ ต่อเมื่อดีสมบูรณ์ พรหมจรรย์ชื่อว่าสมบูรณ์.

(4) ครั้นแล้วตรัสถึง พระองค์ พระธรรมคำสั่งสอน และพระสาวกทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ว่ามีคุณลักษณะสมบูรณ์ พรหมจรรย์จึงชื่อว่าสมบูรณ์

(5) ตรัสถึงพระองค์และพรสงฆ์ ว่าถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภยศ แล้วตรัสถึง คำของ อุททกดาบสรามบุตรที่ว่า เห็นอยู่แต่ไม่เห็นซึ่งไขความว่า เห็นใบมีดโกนที่ลับดีแล้วแต่ไม่เห็นคมมีดโกนดังนี้ ว่าเป็นภาชิตไร้ประโยชน์ที่ถูกควรจะหมายถึงไม่เห็นพรหมจรรย์ ที่สมบูรณ์ บริบูรณ์และประกาศดีแล้วจึงจะชื่อว่ากล่าวชอบ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 177 หน้าที่ 138)

พระพุทธองค์ตรัสสรุปว่า พระองค์ (ผู้เป็นศาสดา) หลักธรรมและสาวก ของพระองค์ เป็นองค์ ประกอบที่ดี พรหมจรรย์ของพระองค์จึงบริบูรณ์ครบถ้วน แพร่หลายกว้างขวาง ทั้ง พระองค์และสาวกของพระองค์เป็นผู้เลิศด้วยลาภและยศ ยังไม่มีผู้ใดในโลกทัดเทียมได้ พรหมจรรย์ของพระองค์บริบูรณ์ครบถ้วนไม่ยิ่งไม่หย่อมไม่สามารถจะตัดทอนหรือเพิ่มเติม อะไรๆ ได้อีก ในกรณีนี้ทรงยกเอาหลักธรรมของอุททกดาบส รามบุตร (ผู้เคยเป็นอาจารย์ของ พระองค์) มาเปรียบเทียบให้เห็นว่า มีความลึกซึ้งแตกต่างกัน

3.3 หลักการสังคายนาและธรรมที่ควรสังคายนา พระพุทธองค์ตรัสแนะพระจุนทะให้เทียบเคียงธรรมที่ทรงแสดงแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง พึงสังคายนา พึงวิจารณ์อรรถาภิธาน พึงวินิจฉัยพระธรรมกับพระอรรถาภิธาน เพื่อให้พระธรรมจรรยตั้งอยู่ยั่งยืน เป็นไปเพื่อประโยชน์ และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ท้าวและมนุษย์ แล้วทรงชี้แจงว่า ธรรมที่ทรงแสดงด้วยปัญญาอันยิ่ง มีสติปัญญา 4 เป็นต้น มีมรรคมงคล 8 เป็นที่สุดที่เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม คือธรรมอันเป็นฝ่ายแห่งปัญญาตรัสรู้รวม 37 ประการ พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ทำสังคายนาคำสอนที่สำคัญ ทรงแสดงหลักการสังคายนาและธรรมที่ควรสังคายนาไว้ เพื่อให้ดำรงมั่นยืนนานต่อไปนี้ ดังนี้

3.4 หลักการสังคายนา สังคายนา หรือสังคีติ คือ การร้อยเรียง ตรวจสอบคำสอนให้เป็นระเบียบ ถูกต้องชัดเจน เป็นระบบ เป็นที่ยอมรับและรับทราบโดยทั่วไป มีหลักการ คือ

- (1) พร้อมเพรียงกันประชุม
- (2) สอบทานอรรถกับอรรถ
- (3) สอบทานพยานะกับพยานะ
- (4) อย่าทะเลาะวิวาทกัน
- (5) ถ้าภิกษุใดทรงจำอรรถและพยานะมาผิดหรือถูก อย่าเพิ่งขึ้นชม ยอมรับหรือคัดค้าน แต่ควรร่วมกันพิจารณาตรวจสอบให้ดีกว่า (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 177 หน้าที่ 138-139) การสังคายนาจะต้องประกอบด้วยองค์ 5 ประการข้างต้น จึงจะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ศาสนามั่นคงและดำรงอยู่ได้นาน

3.5 ธรรมที่ควรสังคายนา ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องศึกษา สืบต่อและสั่งสอนให้แพร่หลาย ที่สำคัญการคือต้องจัดให้มีการศึกษาสืบต่ออย่างถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าสอน หากสอนผิดเพี้ยนก็จะถูกนำไปปฏิบัติแบบผิด ก็จะได้ได้รับผลจากการปฏิบัติ ธรรม 37 ประการนั้น ได้แก่ สติปัญญา 4, สัมมปธาน 4, อิทธิบาท 4, อินทรีย์ 5, พละ 5, โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมงคล 8 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 177 หน้าที่ 138)

พระพุทธองค์ตรัสแนะให้ศึกษาธรรมทั้ง 37 ประการเหล่านั้น โดยพร้อมเพรียง ไม่วิวาทกัน แล้วตรัสแนะวิธีสอบสวนพระธรรมเมื่อพระสงฆ์เพื่อนพรหมจารีกล่าวธรรม โดยถือหลักว่า

(1) ถ้ารู้สึกว่ายึดเอาอรรถะผิด ยกพยัญชนะผิด ก็ไม่พึงเห็นด้วย (อภินันท์) หรือคัดค้าน พึงกล่าวกะเธอว่า พยัญชนะนี้กับพยัญชนะอีกอันหนึ่ง ของอรรถะนี้ และกับอรรถะอีกอันหนึ่งของพยัญชนะนี้ อย่างไหนจะชอบด้วยอุปายกว่ากัน ถ้าผู้กล่าวธรรมกล่าววว่า พยัญชนะนี้ อรรถะนี้ชอบด้วยอุปายกว่า ก็ไม่พึงยกย่องหรือคัดค้าน พึงกำหนดหมายให้ตี เพื่อพิจารณาอรรถะและพยัญชนะนั้นๆ

(2) ถ้ารู้สึกว่ายึดเอาอรรถะผิด ยกพยัญชนะถูก ก็พึงสอบถามอรรถะของ พยัญชนะ 2 ฝ่าย ว่าอันไหนจะชอบด้วยอุปายกว่ากันแล้วพิจารณา (เหมือนข้อ 1)

(3) ถ้ารู้สึกว่ายึดเอาอรรถะถูก ยกพยัญชนะผิด ก็พึงสอบถามพยัญชนะ 2 ฝ่ายของอรรถะนี้ ว่าอันไหนจะชอบด้วยอุปายกว่ากัน แล้วพิจารณา (เหมือนข้อ 1)

(4) ถ้ารู้สึกว่ายึดเอาอรรถะถูก ยกพยัญชนะถูก ก็พึงอนุโมทนา (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 178-179 หน้าที่ 139-140)

ทั้งหมดนี้ถือเป็นหลักการสังคายนาที่ผู้เข้าร่วมจะต้องยึดปฏิบัติเพื่อให้เกิด ความถูกต้องของพระสัทธรรม

3.6 เหตุที่ทรงอนุญาตปัจจัย 4 บรรพชิตควรเป็นผู้ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย สันโดษ อาศัยคนอื่นเลี้ยงชีพ ไม่ควรวุ่นวายกับการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้มาเลี้ยงตัว หรือการ สะสมอาหาร มุ่งความสงบทั้งทางกายและใจ อุทิศเวลาให้กับการศึกษาธรรมและปฏิบัติตามคำ สอนเพื่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในลัทธิ พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า พระองค์มิได้ทรงแสดงธรรม เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันเท่านั้น ทั้งมิใช่เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายที่จะ เกิดขึ้นในอนาคตเท่านั้น แต่ทรงแสดงธรรมเพื่อประโยชน์ทั้ง 2 ประการนี้ การที่ทรงอนุญาตให้ ภิกษุใช้สอยปัจจัย 4 คือ จีวร ปิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร จากนั้นตรัสต่อ อีกว่า มิได้ทรงแสดงธรรมเพื่อสำรวมอาสวะที่เป็นปัจจุบัน หรือเพื่อกำจัดอาสวะที่เป็นอนาคต อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เพื่อทั้ง 2 อย่าง แล้วทรงแสดงการที่ทรงอนุญาตปัจจัย 4 ว่า เพื่อบำบัด ร้อนหนาวและเพื่อพวยงชีวิตให้เป็นไปเป็นต้น

3.7 วิธีโต้ตอบกับพวกเดียรถีย์ปริพาชก ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหรือการดำเนิน ชีวิตประจำวันนั้น อาจมีบางโอกาสที่ต้องถูกนักบวชนอกศาสนาหรือสาวกของนักบวชนอก ศาสนา กล่าวหาว่าร้ายด้วยถ้อยคำต่างๆ ดังนั้น จำเป็นต้องมีวิธีในการโต้ตอบกับบรรดานักบวช นอกศาสนาเหล่านั้นให้ถูกวิธี โดยมีวิธีการดังนี้

10 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2563)

(1) ถ้านักบวชลัทธิอื่น กล่าวว่า สมณะ ศากยบุตร ประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข พึงถามว่าประกอบแบบไหน เพราะมีอยู่มากด้วยกัน คือ บางคนฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ พุศฺต บำเรอตนด้วยกามคุณ อย่างนี้ชื่อว่าประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุขแบบชาวบ้าน ซึ่งไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

(2) ถ้านักบวชลัทธิอื่น กล่าวว่า สมณะ ศากยบุตร ประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข 4 อย่าง (ดังกล่าวในข้อ 1) ก็พึงปฏิเสธว่าไม่เป็นจริง แล้วทรงแสดงการประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข ที่เป็นไปเพื่อนิพพานว่าได้แก่ความสุขในฌาน 4 ถ้านักบวชลัทธิอื่น กล่าวว่า สมณะ ศากยบุตรประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข 4 อย่างนี้ ก็พึงรับรองว่ากล่าวถูกต้อง

(3) ถ้านักบวชลัทธิอื่น ถามถึงผลและอานิสงส์ (ผลดี) ที่ผู้ประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข (ในฌาน 4) จะพึงหวังได้ ก็พึงตอบว่ามี 4 อย่าง คือ 1) เป็นพระโสดาบัน จะได้ตรัสรู้ต่อไป เพราะสิ้นสังโยชน์ 3 2) เป็นพระสกทาคามี ผู้จะกลับมาเกิดเพียงครั้งเดียวเพราะสิ้นสังโยชน์ 3 และทำราคะ โทสะ โมหะให้น้อยลง 3) เป็นพระอนาคามี ผู้ไม่กลับมาเกิดเพราะสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง 5 4) ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญา วิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะอยู่ในปัจจุบัน (เป็นพระอรหันต์)

(4) นักบวชลัทธิอื่น กล่าวว่า สมณะ ศากยบุตร มีธรรมอันไม่ตั้งมั่น พึงชี้แจงว่า ธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สาวก มิให้กำถ่วงจนตลอดชีวิต มีอยู่ คือ ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์สิ้นอาสวะแล้ว ย่อมไม่กำถ่วงฐานะ 9 อย่าง จนตลอดชีวิต คือ 1) ไม่ฆ่าสัตว์ โดยจงใจ 2) ไม่ลักทรัพย์ 3) ไม่เสพเมถุน 4) ไม่พุดบดบังที่รู้ 5) ไม่สะสมอาหารบริโภคเหมือนคนที่เคยเป็นเจ้าหน้าที่เรือนคลัง 6) ไม่ล่าเหยี่ยวเพราะชอบ 7) ไม่ล่าเหยี่ยวเพราะขัง 8) ไม่ล่าเหยี่ยวเพราะหลง 9) ไม่ล่าเหยี่ยวเพราะกลัว

(5) นักบวชลัทธิอื่น อาจกล่าวว่า พระสมณโคตมบัญญัติญาณทัสสนะ (ความเห็นด้วยญาณ) อันไม่มีขอบเขต ปราปรกระยะกาลนานไกล อันเป็นอดีต ไม่ปราปรกระยะกาลไกลอันเป็นอนาคต เพราะเป็นผู้เขลา ญาณหยั่งรู้ความเป็นไปในชาติก่อน ปราปรอดีตกาลนานไกลของพระตถาคตมีอยู่ ปราปรณาจะระลึกเท่าใด ก็ระลึกได้เท่านั้น ส่วนญาณที่เกิดจากปัญญารู้ที่ปราปรอนาคตกาลนานไกล ย่อมเกิดขึ้นแก่พระตถาคตว่า ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ไม่มีการเกิดอีก (จำแนกเป็น 8 กรณี คือ) 1) อดีต, อนาคต, ปัจจุบัน ที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่มีประโยชน์ ตถาคตก็ไม่พยากรณ์ 2) อดีต, อนาคต, ปัจจุบัน ที่จริง แท้ แต่ไม่มีประโยชน์ ตถาคตก็

ไม่พยากรณ์ 3) อดีต,อนาคต,ปัจจุบัน ที่จริง แท้ มีประโยชน์ ตถาคตย่อมรู้กาลที่จะตอบปัญหานั้นในเรื่องนั้น 4) ตถาคตเป็นผู้กล่าวให้เหมาะแก่กาล, กล่าวความจริง, กล่าวสิ่งที่เป็นจริง, กล่าวสิ่งที่มีประโยชน์, กล่าวเป็นธรรม, กล่าวเป็นวินัยในธรรมที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน ฉะนั้น จึงเรียกว่าตถาคต 5) ตถาคตตรัสรู้โดยชอบสิ่งซึ่งโลก พร้อมทั้งเวทดา มาร พรหม สมณพราหมณ์ ได้รู้แจ้งด้วยอายตนะ ได้บรรลุ, ได้แสวงหา, ได้ตรองถึงแล้ว ฉะนั้นจึงเรียกว่าตถาคต 6) ตถาคตตรัสแสดงถึงสิ่งใดในระหว่างที่ตรัสรู้ จนถึงปริณิพพานด้วยอนุภาทิเสสนิพพานธาตุ สิ่งนั้นย่อมเป็นอย่างนั้นทั้งหมด ไม่เป็นอย่างอื่น ฉะนั้นจึงเรียกว่า ตถาคต 7) ตถาคตพูดได้อย่างใด ทำได้อย่างนั้น ทำได้อย่างใด พูดได้อย่างนั้น ฉะนั้นจึงเรียกว่าตถาคต และ 8) ตถาคตเป็นใหญ่, ไม่มีใครครอบงำได้ รู้เห็นตามเป็นจริง, เป็นผู้มีอำนาจ (โดยคุณธรรม) ฉะนั้นจึงเรียกว่าตถาคต

(6) ถ้านักบวชลัทธิอื่นถามว่า สัตว์ตายแล้วเกิด หรือไม่เกิด หรือว่าทั้งเกิดทั้งไม่เกิด หรือว่าเกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่ ฟังตอบว่าข้อนั้นพระผู้มีพระภาคไม่ทรงพยากรณ์

(7) ถ้านักบวชลัทธิอื่นถามว่า เหตุใดพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ทรงพยากรณ์ ข้อนั้น (ที่กล่าวในข้อ 6) ฟังตอบว่า เพราะไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ประกอบด้วยธรรม ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ถ้าถามว่าอะไรเล่าที่ทรงพยากรณ์ ฟังตอบว่า ทุกข์, เหตุให้เกิดทุกข์, ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (อริยสัจ 4) ถ้าถามว่าเหตุใดพระผู้มีพระภาคจึงทรงพยากรณ์เรื่อง (อริยสัจ 4) นั้น ฟังตอบว่า เพราะประกอบด้วยประโยชน์ ประกอบด้วยธรรม เป็นไปเพื่อนิพพาน

3.8 อธิบายเรื่องอื่นๆ อีกหลายประการ ตอนท้ายของปาสาทิกสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสอธิบายเรื่องอื่นๆ อีก ได้แก่

(1) ทรงอธิบายเหตุที่ทรงได้พระนามว่า ตถาคต
 (2) ทรงอธิบายปัญหาที่ทรงพยากรณ์และไม่ทรงพยากรณ์
 (3) ทรงอธิบายทิวฏฐินิสัยที่ประกอบพร้อมด้วยชั้นส่วนอดีต คือ ปุพพันต กัปิกทิวฏฐิ 16 ลัทธิ ในจำนวน 18 ลัทธิ ที่ตรัสไว้ในพรหมชาลสูตรแห่งที่ฌินาย สีสันชวรค พระไตรปิฎก เล่มที่ 9)

(4) ทรงอธิบายทิวฏฐินิสัยที่ประกอบพร้อมด้วยชั้นส่วนอนาคต คือ อปรันต กัปิกทิวฏฐิ 8 ลัทธิ (ในจำนวน 44 ลัทธิ ที่ตรัสไว้ในพรหมชาลสูตร)

12 วารสาร มจร พุทธศาสน์ปริทรรศน์ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2563)

(5) ทรงอธิบายสติปัฏฐาน 4 และทรงแสดงเหตุผลว่า ทรงบัญญัติสติปัฏฐาน 4 ประการนี้เพื่อละ เพื่อก้าวล่วงทวิฏฐิเหล่านั้น

พระพุทธองค์ทรงแสดงว่าเรื่องที่ควรพยากรณ์ ก็ทรงพยากรณ์ ไม่ควรพยากรณ์ จะทรงพยากรณ์ทำไม ทรงแสดงทั้งทวิฏฐิที่ปรารถที่สุดเบื้องต้นทั้งทวิฏฐิที่ปรารถที่สุดเบื้องปลาย (ดูพรหมชาลสูตรซึ่งในพระสูตรนี้น่ามากล่าวเพียงบางส่วน) แล้วตรัสว่า ไม่ทรงอนุมติตามคำกล่าวของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เพราะที่ยินยลงไปอย่างนั้นยังมีสัตว์ประเภทอื่นอีก ที่เป็นอย่างอื่น แล้วทรงแสดงสติปัฏฐาน (การตั้งสติ) 4 อย่าง ว่าเพื่อละ เพื่อก้าวล่วงทวิฏฐิทั้ง 2 ประเภทนั้น

พระอุปัชฌายะ ยืนถวายงานพัดอยู่ ณ เบื้องพระปฤษฎางค์พระพุทธเจ้า กราบทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาว่า น้าอัศจรรย์ น้าเลื่อมใส (ปาสาทิกะ) พระผู้มีพระภาคจึงตรัสให้เรียกชื่อธรรมปริยายนี้ว่า “ปาสาทิกะ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 197 หน้าที่ 158)

วิเคราะห์ความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาตามแนวปาสาทิกสูตร

วิเคราะห์จากเนื้อหาของปาสาทิกสูตรซึ่งเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่พระจุนทะ และพระอานนท์แล้ว เห็นได้ชัดว่า พระพุทธองค์ต้องการจะแสดงให้เห็นถึงสาเหตุที่ทำให้สาวกของนิครนถ์นาฏบุตรแตกแยกกัน พร้อมกันนั้นพระพุทธองค์ก็ชี้แจงว่า สถานการณ์เช่นนั้นจะไม่เกิดกับพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาแตกต่างจากลัทธินิครนถ์ จากการศึกษารายละเอียดในพระสูตรสามารถสรุปองค์ประกอบที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงได้ดังต่อไปนี้

1. องค์ประกอบของศาสนา พระพุทธศาสนามีองค์ประกอบที่ดีครบ 3 ประการ คือ ศาสดาดีหลักธรรมดี และสาวกดี จึงทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงและดำรงอยู่นาน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(1) ศาสดา: ศาสดาผู้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนาเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาคกว่าจะตรัสรู้ธรรมได้ผ่านการบำเพ็ญบารมี 10 ประการมาเป็นเวลา 4 อสงไขยกับแสนมหากัป

เมื่อตรัสรู้แล้วเป็นผู้รู้แจ้งโลก มีพระมหากรุณาอันหาประมาณในหมู่สัตว์ ทรงจาริกสัญจรไปตามคามนิคมต่างๆ เพื่อสั่งสอนธรรมโดนอนุโลมตามจริตของผู้ฟัง ทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อเป็นแบบแผน ธรรมเนียมปฏิบัติในหมู่สงฆ์และควบคุมความประพฤติปฏิบัติไปในแนวเดียวกัน ขณะเดียวกันก็ทรงแสดงนวัคตฤศาสตร์โดยพิสดารเพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาปฏิบัติของพุทธบริษัท ในการแสดงธรรมแต่ละครั้งมุ่งเพื่อนำสัตว์ออกจากทุกข์ เป็นไปเพื่อความรู้แจ้งโลก

(2) หลักธรรม: ธรรมะที่องค์ศาสดา (พระสัมมาสัมพุทธเจ้า) แสดง เป็นธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ปฏิบัติตามแล้วทำสัตว์ให้พ้นทุกข์ งามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด

(3) สาวก: พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล 4 คู่ คือ 8 บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า พระพุทธศาสนามีองค์ประกอบของศาสนาที่ดีทั้ง 3 อย่าง ศาสดาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลักธรรมเป็นธรรมที่ศาสดากล่าวไว้ดี เป็นธรรมที่ทำให้พ้นทุกข์ได้ และสาวกก็ปฏิบัติตามธรรมนั้นด้วยดี ทั้งศาสนา หลักธรรมและสาวกจึงได้รับการสรรเสริญ ผู้สรรเสริญผู้ปฏิบัติและผู้ปฏิบัติตามคำสอนนั้นจึงประสบกับบุญเป็นอันมาก นี่เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่จะส่งผลให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่นาน

2. ความบริบูรณ์ของศาสนาและศาสนบุคคลที่พึงประสงค์ พระพุทธศาสนาซึ่งเกิดจากพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้นแตกต่างจากลัทธิศาสนาอื่นๆ เพราะเป็นศาสนาพรหมจรรย์ ที่บริบูรณ์ กว้างขวาง แพร่หลาย รู้จักกันโดยมาก มันคงดี จนประกาศได้ดีทั่วถึงเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บรรลุถึงความเลิศด้วยลาภและความเลิศด้วยยศ ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนามีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

(1) ศาสดา : เป็นผู้มั่นคง มีประสบการณ์มาก บวชมานาน มีชีวิตอยู่หลายรัชสมัย ล่วงกาลผ่านวัยมานาน

14 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2563)

(2) ภิกษุ : สาวกผู้เป็นเถระ...มัชฌิมะ...นวกะของศาสนานั้น เป็นผู้เฉียบแหลม ได้รับการแนะนำ แก่ลัวกล้า บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะ อาจกล่าวพระสัทธรรมได้โดยชอบ อาจแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามปรีวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมได้

(3) ภิกษุณี : สาวิกาผู้เป็นเถรี...มัชฌิมา...นวกาของศาสนานั้นเป็นผู้เฉียบแหลม ได้รับการแนะนำ แก่ลัวกล้า บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะ อาจกล่าวพระสัทธรรมได้โดยชอบ อาจแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามปรีวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมได้

(4) อุบาสก : สาวกของศาสนานั้นเป็นคฤหัสถ์ นุ่งขาวห่มขาว ประพฤติพรหมจรรย์... คฤหัสถ์ นุ่งขาวห่มขาว บริโภคกาม เป็นผู้เฉียบแหลม ได้รับการแนะนำ แก่ลัวกล้า บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะ อาจกล่าวพระสัทธรรมได้โดยชอบ อาจแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามปรีวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมได้

(5) อุบาสิกา : สาวิกาของศาสนานั้นเป็นคฤหัสถ์ นุ่งขาวห่มขาว ประพฤติพรหมจรรย์...คฤหัสถ์ นุ่งขาวห่มขาว บริโภคกามเป็นผู้เฉียบแหลม ได้รับการแนะนำ แก่ลัวกล้า บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะ อาจกล่าวพระสัทธรรมได้โดยชอบ อาจแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามปรีวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมได้

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ พระพุทธศาสนา (พรหมจรรย์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) จึงบริบูรณ์ กว้างขวาง แพร่หลาย รู้จักกันโดยมากมั่นคงดี ประกาศได้ดีทั่วถึงเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และ บรรลุถึงความเลิศด้วยลาภและความเลิศด้วยยศ

3. ความสมบูรณ์และถูกต้องของคำสอน (พระธรรมวินัย) ธรรมะที่พระพุทธเจ้าสอนแก่บุคคลต่างๆ ตั้งแต่เริ่มประกาศศาสนาจนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพานมีผู้ศึกษาทรงจำอย่างเป็นระบบ โดยมีพระอานนท์ (พุทธอุปัฏฐาก) ทำหน้าที่สำคัญนี้ด้วย มีการแบ่งสายท่องจำคำสอนของพระพุทธเจ้าตั้งแต่สมัยที่ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ทำให้คำสอนของพระพุทธเจ้ามีความถูกต้องสมบูรณ์ เริ่มมีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ตอนที่ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ศึกษารายละเอียดได้ในปาสาติกสูตร สามคามสูตรและสังคีติสูตร

(1) หลักการสังคายนา เป็นเพราะพระพุทธเจ้าเห็นสาวกของนิครนถ์แตกแยกกันเพราะยึดถือคำสอนขององค์ศาสดามีรายละเอียดไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เพราะในสมัยที่นิครนถ์นาฏบุตรมีชีวิตอยู่ก็ไม่เคยรวบรวมคำสอนเป็นหมวดหมู่ สาวกจึงได้ฟังคำสอนไม่ครบถ้วน เมื่อนิครนถ์นาฏบุตรถึงแก่กรรมจึงไม่มีผู้มาตัดสินคำสอนที่สาวกเห็นไม่ตรงกัน เมื่อพระจุณทะและ

พระอานนท์นำเรื่องดังกล่าวมากราบทูลจึงตรัสกับพระอานนท์และพระจุนทะให้ลองจัดระเบียบหรือสังคายนาพระธรรมวินัยโดยวิธีการเทียบเคียงพยัญชนะและความหมายของธรรม (อรรถะ) ว่าเข้ากันได้หรือไม่ ถูกต้องทั้งสองอย่างหรือไม่ ถ้าเห็นว่าอย่างไรผิดก็ลองสอบถามใหม่จนกว่าจะแน่ใจ (วสิน อินทสระ, 2553: 271) ในตอนทำสังคายนานั้น พระพุทธองค์ทรงวางวิธีการดำเนินการไว้กว้างๆ ว่า 1) พร้อมเพรียงกันประชุม 2) สอบทานอรรถกับอรรถ 3) สอบทานพยัญชนะกับพยัญชนะ 4) อย่าทะเลาะวิวาทกัน 5) ถ้าภิกษุใดทรงจำอรรถและพยัญชนะมาผิดหรือถูก อย่าเพิ่งชื่นชม ยอมรับ หรือคัดค้าน แต่ควรร่วมกันพิจารณาตรวจสอบให้ถี่ถ้วน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 177 หน้าที่ 138-139)

(2) ธรรมที่ควรสังคายนา เนื่องจากเป็นเพียงการสาธิตหรือทำเป็นตัวอย่างจึงกำหนดให้ทำสังคายนาเฉพาะธรรมที่สำคัญเท่านั้น คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ได้แก่ โพธิปักชยธรรม 37 ประการ ธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องศึกษา สืบต่อและสั่งสอนให้แพร่หลาย ที่สำคัญคือต้องจัดให้มีการศึกษาสืบต่ออย่างถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าสอน หากสอนผิดเพี้ยนก็จะถูกนำไปปฏิบัติแบบผิด ก็จะได้ไม่ได้รับผลจากการปฏิบัติ ธรรม 37 ประการนั้น ได้แก่ สติปัฏฐาน 4, สัมมปธาน 4, อิทธิบาท, อินทรีย์ 5, พละ 5, โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 177 หน้าที่ 138)

ด้วยเหตุที่มีการสังคายนาพระธรรมวินัยจึงทำให้คำสอนของพระพุทธเจ้าถูกรวบรวมชำระและจัดหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ ทำให้สะดวกต่อการทรงจำสืบต่อส่งผลดีต่อการศึกษาพระธรรมวินัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน วิธีการนี้ส่งผลดีให้พระพุทธศาสนามีความตั้งมั่นและแพร่หลายจนมาถึงปัจจุบัน

4. รูปแบบการดำรงชีพของนักบวช ในตอนท้ายของปาสาทิกสูตร พระพุทธองค์ได้แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิตและหลักปฏิบัติสำหรับพุทธบริษัทเพื่อความดำรงอยู่ยั่งยืนของพระพุทธศาสนา กล่าวเฉพาะหัวข้อที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1) ภิกษุดำรงชีพด้วยปัจจัย 4 จากคฤหัสถ์ พระพุทธองค์อธิบายว่า พระองค์มิได้แสดงธรรมเพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเท่านั้น ทั้งมิใช่เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเท่านั้น แต่ทรงแสดงธรรมเพื่อประโยชน์ทั้ง 2 ประการนี้ การที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้สอยปัจจัย 4 คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัช (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 73 หน้าที่ 101-102) ก็เพราะเหตุผลเดียวกันนี้ มิใช่ออย่างอื่น

ด้วยเหตุนี้ ภิกษุในพระพุทธศาสนาจึงต้องพึงพาอาศัยปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพจากคฤหัสถ์ ทำให้ภิกษุมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ปรตตูปชีวี” (อรรถกถาภาษาบาลี เล่มที่ 2 ข้อที่ 219 หน้าที่ 539) เมื่อได้รับความอุปถัมภ์จากคฤหัสถ์แล้ว ทรงสอนให้ภิกษุทำการสงเคราะห์คฤหัสถ์ตอบแทนด้วยวิธีที่ไม่เป็นการประจบคฤหัสถ์และไม่เป็นอนาถา (การแสวงหาลาภด้วยวิธีไม่สมควร) การสงเคราะห์กันเช่นนี้ทำให้ทั้งสองฝ่ายได้ประโยชน์ตามสมควรแก่สถานภาพของตน ดังความในพหุการสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 107 หน้าที่ 486-487) สรุปใจความว่า

ก. คฤหัสถ์จะได้ทำการอุปถัมภ์บำรุงภิกษุด้วยปัจจัย 4 เรียกว่า “อามิสทาน”

ข. ฝ่ายภิกษุเมื่อได้รับการอุปถัมภ์บำรุงแล้วก็จะได้ทำอุปัชฌายะตอบด้วยการอบรมสั่งสอนและแนะนำวิธีปฏิบัติเพื่อจะกระทำที่สุดแห่งทุกข์พ้นจากการเวียนว่ายในวัฏสงสาร เรียกว่า “ธรรมทาน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 107 หน้าที่ 486-487) การทำการสงเคราะห์คฤหัสถ์นั้นให้ความสำคัญรวมไปถึงตอนเจ็บป่วยด้วย

จะเห็นว่าการดำเนินชีวิตของภิกษุที่ต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัย 4 จากคฤหัสถ์นั้น แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์มีพระประสงค์ให้ภิกษุต้องพบปะกับชาวบ้าน เป็นโอกาสให้ได้สนทนาธรรม แลกเปลี่ยนความเห็น ความสัมพันธ์เช่นนี้เรียกว่า “ระบบบุญกุศล” เป็นการเปิดโอกาสให้ทั้งสองฝ่ายได้กระทำอุปัชฌายะต่อกัน

2) เว้นการปฏิบัติสุดโต่ง 2 อย่าง ในการใช้ชีวิตหรือปฏิบัติตน ต้องเว้นขาดจากทางสุดโต่ง 2 อย่าง คือ 1) การประกอบตนพัวพันอยู่ด้วยความใคร่ในกามทั้งหลาย (กามสุขัลลิกานุโยค) 2) การประกอบความเพียรในการทรมานตนให้ลำบาก (อัตตakilมณานุโยค) พระพุทธเจ้าทรงสอนข้อปฏิบัติเป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ที่ไม่ดิ่งไปหาสิ่งสุดโต่งสองอย่างนั้น เป็นข้อปฏิบัติที่ตถาคตได้ตรัสรู้เฉพาะแล้ว เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดจักขุ เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อันยิ่ง เพื่อความตรัสรู้พร้อม เพื่อนิพพาน

3) หลักการที่พระอรหันตชินาสพไม่วางละเมียดตลอดชีวิต พระพุทธองค์ทรงแบ่งคนกว้างๆ เป็น 2 ประเภท คือ ปุณฺณชนและอริยบุคคล ปุณฺณชนเป็นคนที่ยังมีกิเลสหนา ยังต้องพัฒนาตนสู่ความเป็นกัลยาณชนได้ เมื่อพัฒนาตนเองจนบรรเทาภิเลสหรือละกิเลสได้ตามลำดับก็จะพัฒนาสู่ความเป็นอารยชนหรืออริยบุคคล พระพุทธองค์ทรงยืนยันหลักการว่า ภิกษุผู้พัฒนาตนจนสำเร็จเป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้

แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบได้ ภิกษุนั้นไม่อาจประพาสติละเมิดฐานะ 9 ประการ คือ (1) ภิกษุชฌาสพไม่อาจจงใจปลงชีวิตสัตว์ (2) ภิกษุชฌาสพไม่อาจถือเอาสิ่งของของผู้อื่นไม่ได้ให้โดยอาการขโมย (3) ภิกษุชฌาสพไม่อาจเสพเมถุนธรรม (4) ภิกษุชฌาสพไม่อาจพูดเท็จทั้งที่รู้ (5) ภิกษุชฌาสพไม่อาจสะสมบริโภคคาม 4 เหมือนเมื่อเป็นคฤหัสถ์ (6) ภิกษุชฌาสพไม่อาจล่าเหยียดเพราะชอบ (7) ภิกษุชฌาสพไม่อาจล่าเหยียดเพราะชัง (8) ภิกษุชฌาสพไม่อาจล่าเหยียดเพราะหลง (9) ภิกษุชฌาสพไม่อาจล่าเหยียดเพราะกลัว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 186 หน้าที่ 144-145)

4) การพยากรณ์ปัญหา ในบางโอกาสหากมีคนมาถามปัญหาต้องยืนยันพยากรณ์เฉพาะเรื่องที่จริง แท้ และเป็นประโยชน์ โดยสมควรแก่กาลเวลา โดยกำหนดหลักไว้ว่า

ก) ปัญหาที่ไม่ควรพยากรณ์ พระพุทธเจ้าสอนภิกษุไม่ให้พยากรณ์ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องตาย-เกิด คือ ตายแล้วเกิดอีก, ตายแล้วไม่เกิดอีก, ตายแล้วเกิดอีกและไม่เกิดอีก, หรือ ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ เพราะเห็นว่าปัญหาเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ประกอบด้วยธรรม ไม่ใช่จุดเริ่มต้นของพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อดับ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 189 หน้าที่ 148-149)

นอกจากนี้ยังมีอีกหลายเรื่องที่พระพุทธเจ้าไม่พยากรณ์ เช่น อัตตาและโลกเที่ยง อัตตาและโลกไม่เที่ยง เป็นต้น รวมทั้งเรื่องสุขและทุกข์เที่ยง สุขและทุกข์ไม่เที่ยง เป็นต้น

ข) ปัญหาที่พยากรณ์ พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องที่ทรงพยากรณ์ไว้ว่า ทรงพยากรณ์เรื่องทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ (ทุกข์สมุทัย) ความดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธ) และข้อปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา) เพราะว่าเรื่องเหล่านี้ประกอบด้วยประโยชน์ ประกอบด้วยธรรม เป็นจุดเริ่มต้นของพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนดเพื่อดับ เพื่อสงบระงับเพื่อรู้อย่าง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 190 หน้าที่ 149)

5. สติปัฏฐาน 4: ข้อปฏิบัติเพื่อละมิจฉาภิภูติ ประเด็นสุดท้าย พระพุทธองค์ตรัสย้ำว่าภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ต้องเจริญสติปัฏฐาน 4 เพื่อกำจัดมิจฉาภิภูติ สติปัฏฐาน คือ ที่ตั้งแห่งสติ 4 อย่าง ได้แก่

ก) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

ข) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ

ค) พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ

ง) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 196 หน้าที่ 158)

6. คุณสมบัติของพุทธบริษัท 4 อย่างไรก็ตาม เรื่องหนึ่งที่ต้องถือว่ามีส่วนสำคัญทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่อย่างยั่งยืน คือ พระพุทธองค์มีพระประสงค์จะให้พุทธบริษัท 4 พัฒนาค้นตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และช่วยกับรับภาระพระพุทธศาสนา พุทธอีกนัยหนึ่งได้ว่า พระพุทธองค์ต้องการฝากพระพุทธศาสนาให้เป็นภาระของพุทธบริษัททั้ง 4 โดยวางแนวทางไว้ว่า พุทธบริษัท 4 ต้องพัฒนาตนให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถก่อน จากนั้นค่อยไปช่วยพัฒนาหรือสั่งสอนคนอื่น พร้อมกันนั้นก็ต้องมีความสามารถในการปราบปราม (ชี้แจงข้อกล่าวหาของผู้นับถือศาสนาอื่น) ได้ ทรงต้องการให้ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาที่มีความมียุติคุณสมบัติไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันและทำหน้าที่ศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปด้วยเดียวกัน เห็นได้จากพระดำรัสที่ตรัสกับพระอานนท์ ดังความตอนหนึ่งว่า

อานนท์ สมัยหนึ่ง เมื่อแรกตรัสรู้ เราพักอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ที่ตำบลอรุเวลา มารผู้มีบาปได้เข้ามาหาเรา ยืน ณ ที่สมควรได้กล่าวกับเราดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปริณิพพาน ในบัดนี้ ขอพระสุคตโปรดปริณิพพานเถิด เวลานี้เป็นเวลาปริณิพพานของพระผู้มีพระภาค เมื่อมารกล่าวอย่างนี้ เราตอบว่า “มารผู้มีบาป เราจะยังไม่ปริณิพพานตราบเท่าที่ภิกษุทั้งหลาย...ภิกษุณีทั้งหลาย...อุบาสกทั้งหลาย...อุบาสิกาทั้งหลายผู้สาวกิกาของเรายังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แก่กล้า ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว แต่ยังบอก แสดงบัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้งายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามวาทะที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อย โดยชอบธรรมไม่ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 175 หน้าที่ 123)

จากพุทธดำรัสนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ต้องการให้พุทธบริษัท 4 มีคุณสมบัติไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันจึงจะสามารถรักษาพระพุทธศาสนาของพระองค์ไว้ได้ ในทางตรงกันข้ามหากบริษัทไม่มีคุณสมบัติแล้วย่อมไม่สามารถรักษาพระศาสนาไว้ได้ คุณสมบัติที่ว่่านั้น คือ

1) คุณสมบัติภายในตัว เป็นผู้มีปัญญาแก่กล้า สามารถ ฝึกอบรมดีแล้ว เป็นพหูสูตร ได้เล่าเรียนสดับรับฟังมาก เป็นผู้ทรงธรรม เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามธรรม

2) คุณสมบัติที่จะปฏิบัติต่อผู้อื่น เรียนคำสอนของอาจารย์แล้ว เอาไปบอก เอาไปแสดง เอาไปสั่งสอนชี้แจงอธิบายให้ผู้อื่นรู้เข้าใจตามได้ คือ ทั้งมีความเมตตากรุณา มีน้ำใจและมีความสามารถในการที่จะนำเอาธรรมวินัยที่ตนเองได้เล่าเรียนแล้วไปแนะนำสั่งสอนบอกกล่าวแก่ผู้อื่น ข้อนี้พุทธบริษัทต้องสำรวจตัวเอง ไม่ใช่เฉพาะภิกษุสามเณรเท่านั้น ต้องอุบาสก อุบาสิกาด้วย อย่างน้อยก็ต้องสอนลูกหลานของตนหรือคนใกล้ชิดของตนได้ด้วย

3) คุณสมบัติที่จะปฏิบัติต่อพระศาสนา เมื่อมีประวัติว่า คือ คำกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย คำกล่าวนอกรีตนอกรอยผิดหลักพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ก็ต้องสามารถแสดงธรรมกำราบ คำสอนที่ผิดพลาดนอกหลักการนอกธรรมวินัยนั้นอย่างได้ผลจริง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2539: 74-75)

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า พระพุทธองค์มีพระประสงค์ให้พุทธบริษัท 4 มีคุณสมบัติ 3 ประการ คือ คุณสมบัติส่วนตัว (พัฒนาตนด้วยการศึกษาจนมีความรู้ความสามารถทางธรรม) คุณสมบัติที่จะสงเคราะห์คนอื่นด้วยธรรม และคุณสมบัติด้านการชี้แจงเมื่อมีคนถามปัญหาหรือกล่าวให้ร้ายพระพุทธศาสนา คุณสมบัตินี้เป็นสิ่งที่พุทธบริษัท 4 ต้องใส่ใจให้มาก เพราะถือเป็นหลักการสำคัญที่พระพุทธองค์วางเอาไว้ ต้องหาโอกาสที่จะศึกษาและปฏิบัติอย่างเต็มที่เพื่อมีคุณสมบัติดังกล่าว หากทำได้บริษัททั้ง 4 ก็จะได้รับประโยชน์สูงสุดจากพระศาสนาโดยทั่วถึงกัน พระพุทธ ศาสนาก็จะสถิตสถาพรอยู่อำนวยประโยชน์ไพศาลแก่ชาวโลกอีกนาน

บทสรุป

จากการศึกษาความเป็นมาและรายละเอียดของปาสาทิกสูตรซึ่งนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาหลายท่านระบุว่า เป็นพระสูตรกล่าวถึงเหตุที่ทำให้พระพุทธศาสดาดำรงอยู่ยั่งยืน สรุปความได้ว่า พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าแสดงแก่พระจุนทะและพระอานนท์ โดยปรารภความแตกแยกในหมู่สาวกของนิครนถ์นาฏบุตรภายหลังศาสดาถึงแก่กรรมไปไม่นาน เมื่อพระจุนทะ (น้องชายของพระสารีบุตร) ทราบเหตุการณ์จึงเกิดความห่วงใย เกรงว่าเหตุการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นกับพระพุทธ ศาสนาจึงนำเรื่องไปบอกพระอานนท์ เมื่อพระอานนท์ทราบเรื่องเห็นว่ามีเหตุผลจึงพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นเหตุให้พระพุทธองค์แสดงปาสาทิกสูตร

พิจารณาจากสาระสำคัญของพระสูตรทำให้ทราบว่า พระพุทธองค์แสดงเป็นนัยว่า พุทธสาวกทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์จักไม่แตกแยก กันเนื่องจากพระพุทธศาสนาไม่เหมือนกับลัทธิอินทรีนทร์ ทรงอธิบายว่า ศาสนาที่จำดำรงอยู่นานนั้นต้องมีองค์ประกอบที่ดี 3 อย่าง คือ (1) ศาสดา (2) หลักธรรม และ (3) สาวก ศาสนาที่สมบูรณ์จะต้องมีศาสดาที่บวชนาน ฉลาดรอบรู้ (ควรวิเคราะห์จาสมัมาสัมพุทโธ สัพพัญญู) และมีสาวกที่เป็นพุทธบริษัท 4 (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา) เป็นผู้รู้ธรรมครบถ้วนและถูกต้อง กล่าวหาญ มีการสังคายนาคำสอนให้ครบถ้วนและถูกต้องโดยเฉพาะโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ

ศาสนพรมหจรรย์ (พระพุทธศาสนา) หรือระบอบการครองชีวิตอันประเสริฐ จะถึงความบริบูรณ์เต็มที่ก็ต่อเมื่อพระศาสดาเป็นเถระบวชนาน มีความรู้ความฉลาด สาวกที่เป็นพุทธบริษัท ทั้ง 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา (อุบาสก อุบาสิกา ทั้งพวกที่ถือพรมหจรรย์และพวกไม่ถือพรมหจรรย์ คือยังครองเรือนอย่างชาวบ้านอยู่) รู้ธรรมเข้าใจธรรม มีความฉลาด กล่าวหาญ สามารถย้ายยี่ปรัทวาท (คำลวงเกิน คำกล่าวหาบหายาม) ของลัทธิอื่นได้ ทรงยืนยันว่าในศาสนาของพระองค์นี้ ทั้งศาสดาและสาวกที่เป็นพุทธบริษัททั้ง 4 สมบูรณ์ด้วยคุณลักษณะดังกล่าว พรมหจรรย์ (ศาสนา) ของพระองค์จึงถึงความบริบูรณ์เต็มที่ ยิ่งยืนยันได้ การที่พรมหจรรย์คือศาสนาจะดำรงอยู่ยั่งยืนนั้น นอกจากพระศาสดาตีปัญหา หลักธรรมดีแล้ว พุทธบริษัท 4 จะต้องดีด้วยทั้งบรรพชิต (ผู้บวช) และคฤหัสถ์ (ผู้ครองเรือน ไม่ควรเกี่ยงกันให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งดีไปฝ่ายเดียวโดยที่ตนเองไม่ต้องดี เช่นคฤหัสถ์หวังให้พระเคร่งครัดในพระธรรมวินัย แดกฉานในพระธรรมวินัย แต่พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ไม่ต้องมีศีลธรรม ไม่ต้องเรียนรู้ธรรม ไม่ต้องแตกฉานในธรรม อย่างนี้พระพุทธศาสนาคงดำรงอยู่ไม่นาน เปรียบเหมือนรถ ถ้าเป็นรถ 2 ล้อก็ต้องดีทั้ง 2 ล้อ ถ้าเป็นรถ 4 ล้อ ก็ต้องดีทั้ง 4 ล้อจึงจะพาตัวรถไปได้ หากเสียไปล้อเดียว รถก็ไปไม่ได้ฉันทใด พระพุทธศาสนาซึ่งมีบริษัท 4 เป็นกำลังอยู่ก็ทำนองเดียวกัน

ด้านการดำเนินชีวิตของภิกษุ ให้อาศัยปัจจัย 4 จากอุบาสกอุบาสิกา และตอบแทนด้วยการสั่งสอนธรรม ไม่บำเพ็ญอัตตกลีมนานุโยคและกามสุขัลลิกานุโยค พุทธสาวกชี้แจงข้อสงสัยเฉพาะข้อที่พระพุทธเจ้าพยากรณ์ หนั้นบำเพ็ญสติปัฏฐาน 4 เพื่อกำจัดมิจฉาทิณฺฐิ และพัฒนานตนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล (พัฒนาพฤติกรรม) สมาธิ (พัฒนาจิต) และ ปัญญา (พัฒนาปัญญา)

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). สถานการณ์พระพุทธศาสนา กระแสไสยศาสตร์.

กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรง

พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วสิน อินทสระ. (2553). พระไตรปิฎกฉบับที่จำหน่ายแล้ว. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์ธรรมดา.

สุรพส ทวีศักดิ์. (2560). จากพุทธศาสนาแห่งรัฐสู่พุทธศาสนาที่เป็นอิสระจากรัฐ.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.

พุทธประวัติตอนออกผนวช: การตีความตามคัมภีร์เนตติปกรณ์
**Biography of Lord Buddha in the time of the ordination:
Hermeneutic based on Nettippakarana Canon**

ธีรตา ข่านอง Thirata Khamnong

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล

National Institute for Child and Family Development Mahidol University
Corresponding author email: thirata.kha@mahidol.ac.th

Received: December 15, 2020; **Revised:** December 19, 2020; **Accepted:** December 19, 2020

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะวิเคราะห์ถึงเรื่องราวพุทธประวัติตอนออกผนวช โดยใช้การวิเคราะห์ตีความตามคัมภีร์เนตติปกรณ์ ด้วยหลักเทศนาหาระ 6 อย่าง ได้แก่ อัสสาทะ อาทีนวะ นิสสรณะ ผละ อุปายะ และอาณัตติ มาช่วยในการทำความเข้าใจพุทธประวัติในช่วงนี้ ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า อัสสาทะของการออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะ ทำให้พระองค์สามารถประพฤติพรหมจรรย์ได้อย่างเต็มที่ อาทีนวะของการออกบวชของพระองค์โดยไม่ได้บอกกล่าวขออนุญาต ทำให้เครือญาติเกิดความเศร้าเสียใจและเป็นทุกข์ จนนำมาสู่การบัญญัติเป็นพระวินัยสงฆ์ที่ก่อนจะบวชพระหรือเณร พระอุปัชฌาย์จะต้องสอบถามผู้ที่บวชให้ ดี ถ้าหากไม่ได้รับอนุญาตมาแล้วบวชให้จะต้องอาบัติทุกกฏ นิสสรณะของการออกบวชของพระองค์ มีหนทางแห่งการดับทุกข์ ที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นแนวทางดำเนิน ผละของการออกบวช คือ พระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดับกิเลสได้โดยสิ้นเชิง พ้นจากความทุกข์ ยังประโยชน์แก่พระองค์เอง และเวไนยสัตว์ทั้งหลาย อุปายะของการออกบวช คือ การดำเนินตามทางของอริยมรรคไปสู่พระนิพพาน ซึ่งสรุปรวมเรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา และอาณัตติของการออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะ คือ พระองค์ได้แนะนำ

ชักชวนผู้อื่นให้รู้ตาม และปฏิบัติตามพระองค์ด้วย คือ ปญฺจวัคคีย์ เป็นกลุ่มแรก ด้วยการแสดงปฐมเทศนา “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”

คำสำคัญ : การตีความ, พุทธประวัติ, ออกผนวช

Abstract

This article was purposely attempted to analyze the biography of Lord Buddha in the time of the ordination through hermeneutics based on Nettippakarana Canon and the six principles of preaching elements (Desanā); namely, enjoyment (*Assāda*), disadvantage (*ādinava*), freedom by deliverance (*Nissaranā*), result (*Phala*), proficiency (*Upāya*) and Buddha regulation or disciplinary rules (*Āñatti*) for making a better understanding of such biography. In the study, it was found that the *Assāda* for ordination of Prince Sithattha had caused Him to fully follow the path of holy life, the disadvantage of His ordination (*ādinava*) had caused Him to go forth without any permission giving rise to a great deal of sorrow and lamentation and thereby prescribing Sangha's Order for ordination of monks or novices; those who wanted to be ordained need to be carefully examined, if found unfit, then the preceptor commits an offence of wrongdoing, the Buddha's freedom by deliverance (*nissarana*) obviously paved the way for the end of suffering through the noble path called (*Ariyamagga*), the results of ordination (*Phala*) brought about enlightenment to Him; He completely put an end to suffering and causing the hefty amount of advantage to Himself as well as trainable man, the proficiency as to means and methods of ordination (*Upāya*) referred to the ways Lord Buddha followed the noble path leading to Nirvana. All these were called threefold learning, morality, concentration and wisdom. Lastly, the mandate of ordination for Prince Sithattha suggested and persuaded others to follow and practice the way He did as were done by group of five ascetics through the first sermon called 'Dhammacakkappavattanasutta'.

Keywords: Hermeneutics, Biography of Lord Buddha, the Great Renunciation

บทนำ

การศึกษาเรียนรู้พระธรรมวินัยและคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารสำคัญต่างๆ นั้น บางครั้งอาจมีตัวหนังสือเพียงไม่กี่บรรทัดที่บอกกล่าว หรือบอกเล่าอธิบายหลักธรรมคำสอน เหตุการณ์ หรือเรื่องราวในครั้งพุทธกาล ที่

ผ่านล่วงเลยมากกว่า 2,500 ปี ให้อนุชนผู้ศึกษารุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ตาม นอกเหนือจากความเข้าใจในด้านภาษาดั้งเดิมที่ใช้จารึกคำสอน และเรื่องราวในยุคนั้นแล้ว ความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ก็มีส่วนช่วยให้สามารถช่วยทำความเข้าใจเรื่องราวและเหตุการณ์ในอดีตได้เป็นอย่างดี แต่บางครั้งการศึกษาทำความเข้าใจในพุทธพจน์ คำสอน และเรื่องราวต่างๆ ในคัมภีร์ดั้งเดิม คือ พระไตรปิฎก ด้วยการใช้เอกสารชั้นรองลงมา เช่น อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสส ก็มีความจำเป็นที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจในเอกสารชั้นต้นได้ดียิ่งขึ้น ความรู้ทางด้านศาสตร์แห่งการวิเคราะห์และการตีความจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจะช่วยให้ทำความเข้าใจในพุทธพจน์ และเหตุการณ์ที่ล่วงเลยมาได้เป็นอย่างดี

พุทธประวัติ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ที่มีการจารึก บันทึก และมีหลักฐานอ้างอิงต่างๆ ให้พบเห็นมากมายในเชิงประจักษ์ จนทำให้สามารถเชื่อได้ว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่จริง โดยเฉพาะเหตุการณ์ช่วงหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการตัดสินใจสละเพศคฤหัสถ์เข้าสู่หนทางแห่งการถือครองเพศบรรพชิต ซึ่งเรียกว่า “ออกผนวช” เพื่อบำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีปรากฏในพระไตรปิฎกเพียงไม่กี่บรรทัดว่า พระสิทธัตถะราชกุมารนั้นมีพระชนมายุ 29 พรรษา ได้เสด็จออกผนวช บำเพ็ญเพียรตลอด 6 ปี จึงได้เป็นพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นผู้นำวิเศษ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 33 ข้อที่ 185 หน้าที่ 315)

จากข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังเป็นพระราชกุมารนั้น ได้เสด็จออกผนวชในขณะที่พระองค์มีพระชนมายุได้ 29 พรรษา หลังจากนั้นพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญเพียรปฏิบัติอยู่ถึง 6 ปี จึงจะได้บรรลุอนุตรสัมมาโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า และเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณทางพระพุทธศาสนา

การออกผนวช หรือ การออกบวช จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงจากเพศฆราวาสไปสู่เพศบรรพชิต ทำให้ผู้เขียนบทความมีความสนใจที่จะศึกษาว่า การที่เจ้าชายสิทธัตถะซึ่งอยู่ในวรรณะกษัตริย์ มีความถึงพร้อมบริบูรณ์ทั้งโภคทรัพย์ต่างๆ มีภรรยาและบุตรอันเป็นที่รัก แล้วเหตุใดจึงตัดพระทัยทิ้งทรัพย์สมบัติต่างๆ และลูกเมีย แล้วเลือกที่จะออกบวช ซึ่งดูแล้วหนทางที่พระองค์เลือกไม่ได้มีคนรอบข้างยินดีด้วยเท่าไร นับตั้งแต่พระราชบิดา พระราชมารดา พระนางสิริมหามายา หรือแม้แต่นายฉันทะ ผู้ที่พาเจ้าชายสิทธัตถะออกจากวังไปผนวชก็ตาม ดังนั้นในสายตาของผู้ที่ครองเรือนที่อยู่รอบข้างเจ้าชายสิทธัตถะต่างเห็นว่า “การ

บวช” ไม่ใช่สิ่งที่สุขสบาย แต่เป็นการไปดำรงชีวิตที่ยากลำบาก แร้นแค้น แต่เหตุใดเจ้าชายสิทธัตถะถึงเลือกที่จะบวช ละทิ้งเพศมาราวาส แสวงหาทางพ้นทุกข์ ในสายทางเดินที่หลากหลาย คนมองว่าเป็นความทุกข์ยากลำบาก ไม่ได้สุขสบาย เป็นการละทิ้งชีวิตปกติวิสัยที่มนุษย์ทั่วไปที่ครองเรือนแสวงหา ซึ่งพระองค์ทรงใช้เวลาถึง 6 ปีในการแสวงหาคำตอบที่จะพ้นจากความทุกข์ และในที่สุดพระองค์ก็ได้ทรงค้นพบ และตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

บทความนี้ผู้เขียนจะอาศัยวิธีการตีความตามคัมภีร์เนตติปกรณ์ ด้วยหลักเทศนาหาระมาช่วยอธิบายให้เห็นถึง “การบวช” หรือ “การผนวช” ที่เจ้าชายสิทธัตถะได้เลือกตัดสินใจใช้เป็นหนทางแสวงหาการออกจากความทุกข์ การตีความตามคัมภีร์เนตติปกรณ์นี้จะช่วยขยายความให้ผู้ที่ได้ศึกษาพุทธประวัติตอนออกผนวชทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “การบวช” ของเจ้าชายสิทธัตถะ ได้ดียิ่งขึ้น

หลักเทศนาหาระในคัมภีร์เนตติปกรณ์

คัมภีร์เนตติปกรณ์ เป็นคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ที่รจนาโดยพระมหากัจจายนะ พระสาวกที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะว่าเป็นผู้เลิศในทางขยายความย่อให้พิสดาร ท่านมีความแตกฉานในพระไตรปิฎกเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้รจนาไว้เพื่ออธิบายพระพุทธพจน์ไว้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเล่าเรียน เพื่อจะได้แจ่มแจ้งแทงตลอดในอริยสัจ 4 ซึ่งได้ถวาย คัมภีร์ที่เรียกว่า “เนตติ” แก่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงพิจารณาและอนุโมทนา คำว่า “เนตติปกรณ์” แปลว่า “คัมภีร์แนะนำ, คัมภีร์ที่นำไปสู่การบรรลุธรรม” คัมภีร์เนตติปกรณ์เป็นคัมภีร์ที่อธิบายขยายความพระพุทธพจน์เหมือนอรรถกถา แต่เนตติปกรณ์จัดเป็นอรรถกถารุ่นแรกมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในคัมภีร์เนตติปกรณ์แบ่งเป็นวิภาคใหญ่ๆ 3 วิภาค คือ หาระ นัย และสาสนปฏิฐาน (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2552: 46-47)

เทศนาหาระ คือหลักการหรือวิธีการอธิบายขยายความเทศนาหรือพระพุทธพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความสงสัย ความเข้าใจผิดในเทศนานั้น หรืออาจจะเรียกสั้นๆว่าหลักการของนักเทศน์หรือหลักการของนักเขียนก็ได้โดยแยกประเภทไว้ 6 อย่าง คือ อัสสาทะ อาทีนวะ นิสสรณะ ผละ อุปายะ อาณัตติ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า สำหรับผู้บำเพ็ญเพียรชื่อว่าเทศนาหาระ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2552: 50)

การตีความตามหลักเทศนาหาระนั้น พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้อธิบาย ขยายความเทศนา หรือ พุทธพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความสงสัย ความเข้าใจผิด โดย แยกแยกอธิบายทั้งโดยพยัญชนะ และตามอักขรศัพท์ หลัก 6 ประการของเทศนาหาระ ประกอบด้วย

๑. **อัสสาทะ** คือ ภาวะที่น่ายินดี ความยินดี ความพอใจ ข้อดี ด้านดี ส่วนที่เป็น คุณ และภาวะที่ทำให้เกิดซึ่งความสุข โสมนัส อិฏฐารมย์ ตัณหา และวิปัสสา
๒. **อาทินวะ** คือ โทษ ส่วนที่เป็นโทษ ข้อเสีย ด้านที่เสีย สิ่งที่ไม่น่ายินดี ไม่น่า พพอใจ ได้แก่ทุกข์ โทมนัส อนิฏฐารมย์ ซึ่งตรงข้ามกับ อัสสาทะ ข้างต้น
๓. **นิสสรณะ** คือ ธรรมเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ หรือธรรมที่นำออกจาก ทั้งอัสสาทะและอาทินวะได้แล้ว ได้แก่ อริยมรรค และนิพพาน
๔. **ผละ** คือ อานิสงส์ ประโยชน์ที่ได้รับ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมาย หรือวัตถุประสงค์ แห่งการฟังธรรมและการปฏิบัติตามธรรมที่ได้ฟังมาแล้ว ตั้งผลที่ฟังได้ทั้งใน ชาติปัจจุบัน และในภพชาติต่อไป ซึ่งได้แก่ปัญญา มนุษยสมบัติ และ สวรรค์สมบัติ
๕. **อุบายะ** คือ วิธี แนวปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงนิสสรณะ หรือ ผละ ได้แก่บุพพภาค ปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นอันเป็นบรรทัดฐานแห่งอริยมรรคและ นิพพาน คือ การรักษาศีล การอบรมจิต การเจริญปัญญา
๖. **อาณัตติ** คือ การแนะนำ การชักชวน การชี้แนะ การโน้มน้าวใจให้คล้อยตาม รวมไปถึงการสั่ง บังคับ ตักเตือน การให้สติสำนึก โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อให้ยินดีพอใจที่จะน้อมนำคำสอนไปปฏิบัติให้เกิดนิสสรณะ หรือผละ กล่าวคือเพื่อให้ได้รับประโยชน์และความสุขอันเป็นผลแห่งการปฏิบัติตาม (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2552: 51-58)

เมื่อได้อธิบายขยายความของเนื้อหาอย่างหนึ่งอย่างใดของพุทธพจน์ ตามหลักการเทศนาหาระในเนตติปริกัณห์ ที่จะอธิบายให้เห็นถึงความดีสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ สิ่งที่เป็นโทษ การออกหรือการสลัดออก ผลที่ควรจะได้รับ อุบายวิธีในการปฏิบัติ บัญญัติคำสั่งห้ามหรือ ข้อบังคับต่างๆ ตามหลักการนี้แล้ว เชื่อได้ว่าเป็นการอธิบายธรรมโดยมองครบทุกด้าน ไม่มอง อะไรด้านเดียว ที่จะช่วยให้ผู้อ่านหรือผู้ฟัง ได้เรียนรู้จนเกิดความเข้าใจในหัวข้อธรรมนั้นๆ ได้ดี

ความหมายของ “การออกผนวช”

คำว่า “ผนวช”(คำกริยา) เป็นคำราชาศัพท์ ที่หมายถึง “การบวช” คำว่า “บวช” มาจากภาษาบาลีว่า “ปพฺพชฺชา” ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก “ป” แปลว่า “ทั่ว” และ “วชฺ” แปลว่า “เว้น” ประกอบกันเป็นคำนาม (ตามหลักไวยากรณ์บาลี) แปลตามรากศัพท์ว่า “การเว้นทั่ว” (พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สรรค์คำ), 2538: 239) แต่เมื่อแปลตามเนื้อหา (อรรถ) หมายถึง การเว้นความชั่วทุกอย่าง อันหมายถึง ความชั่วทั้งทางกาย วาจา และใจ ผู้ที่บวชหรือนักบวช จึงมีชื่อเรียกว่า “ปพฺพชิต” ในภาษาบาลี หรือในภาษาไทย คำว่า “บรรพชิต” แปลว่า ผู้บวชแล้ว หรือผู้ละเว้นความชั่วทั้งทางกาย วาจา และทางใจ

การบวชจึงเป็นการเว้นจากการใช้ชีวิตปกติเหมือนคนธรรมดาสามัญ เป็นการนำตัวเว้นออกจากการทำชั่วทั้งปวง ที่คนทั่วไปครองเรือนจำต้องทำอยู่ ทั้งที่เป็นไปเพื่อการดำรงชีวิต เช่น ผู้ที่มีอาชีพเกษตรกรรมเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหาร หรือค้าขายชีวิตสัตว์ หรือ เป็นไปด้วยความประมาทขาดสติก็ตาม ชีวิตของนักบวชจึงแตกต่างจากชีวิตฆราวาสอย่างสิ้นเชิง ตั้งแต่การแต่งกายที่เป็นผ้าจีวรสีส้มผาด ไม่มีเครื่องตกแต่งประดับประดาอะไรตามร่างกาย ไม่ใช่เครื่องหอมขลุ่ยดอกไม้ การฉันอาหารเพียงวันละมื้อ ใช้ชีวิตอย่างสมณะเรียบง่าย ออกจากเรือนอันสะดวกสบายมาอาศัยอยู่ตามโคนต้นไม้ บำเพ็ญเพียรภาวนาทุกเมื่อเชิ้อวัน เพื่อหาหนทางแห่งการพ้นทุกข์

การนำหลักเทศนาหาระมาใช้ตีความการออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะ

ผู้เขียนได้นำหลักเทศนาหาระทั้งหกที่ว่าด้วย อัสดทาธะ อาทีนวะ นิสสรณะ ผละ อุปายะ และอาณัตติ มาช่วยในการตีความเพื่อชี้ให้เห็นข้อดี ข้อเสีย การออกจากทุกข์ อาณิสงส์ แนวปฏิบัติ การโน้มน้าวเพื่อแสดงให้เห็นถึงประเด็นต่างๆ ของการออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะ ที่หากมองในมุมมองของผู้ออกบวชก็ย่อมเป็นคุณและเป็นกุศลอย่างยิ่งยวด แต่หากมองในมุมมองของผู้ที่เป็นเครือญาติที่ยังมีความอาดูร และมีได้เต็มใจอนุโมทนาในกุศลแห่งการบวช ก็ย่อมนำพามาซึ่งความทุกข์ระทมแก่ผู้ที่เป็นเครือญาติอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นบุตร ธิดา หรือบิดามารดา ในสมัยพุทธกาลเมื่อครั้งเจ้าชายสิทธัตถะจะตัดสินใจออกผนวช วันหนึ่งพระองค์เสด็จประพาสพระราชอุทยาน โดยรถพระที่นั่ง ได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง 4 คือคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ซึ่งเทพยดานิรมิตให้ทอดพระเนตร แต่ละวันที่ได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูต

ยิ่งเพิ่มความเปื้อนหายในกามคุณ และพระทัยน้อมไปในเพศบรรพชิตอย่างแรงกล้า” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2554: 85-87) พยายามดัดสัจพระองค์ตื่นบรรทม มาทอดพระเนตรเห็นนางบำเรอที่เคยพอนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรีในยามกลางวันคูตุดจนาง สวรรค์ แต่ยามนอนหลับนอนเคลื่อนไหวเหมือนดุจซากศพในป่าช้า ทำให้พระองค์สังเวช ยิ่งเพิ่ม การอยากออกบวชวิฑูณ และมองเห็นว่าการบรรพชาบำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรม จะเป็นหนทาง ที่จะช่วยให้ห่างจากอารมณ์อันล่อให้หลงมัวเมา (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต ชิโนรส, 2554: 90-93)

พระองค์ทรงมองเห็นโทษของกามคุณ ที่จะนำพาพระองค์ให้พลัดพลินหลงมัวเมาไป กับกามสุขที่พระราชบิดาได้ประทานให้ และสิ่งแวดล้อมที่รายล้อมพระองค์ในพระราชวังให้ติด ในกามสุขอยู่ทุกเมื่อเชิวัน จนเมื่อเห็นเทวทูตคนแก่ คนเจ็บ และคนตาย ซึ่งเป็นสิ่งตรงข้ามกับ กามสุขที่พระองค์ได้ทรงสัมผัสมาตลอดชีวิต ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายท้อแท้ สิ้นหวัง หากเทว ทูตที่ 4 เพศบรรพชิตไม่ออกมา พระองค์ก็จะมีข้อเปรียบเทียบให้เห็นว่า เพศบรรพชิตเป็น หนทางที่จะช่วยให้ห่างออกจากกามคุณได้

1. อัสสาทะของการออกผนวช ข้อดีของการออกบวชถือเพศบรรพชิต ไม่ต้องมีความ เกี่ยวข้องกับเรือน และชีวิตแบบฆราวาส เหมาะต่อการประพฤติพรหมจรรย์ ที่จะฝึกหัดขัด เกลากาย วาจา ใจ ให้ไปในหนทางแห่งการพ้นทุกข์ได้ หากยังต้องเป็นฆราวาส ต้องข้อง เกี่ยวกับกามคุณโดยมาก การฝึกหัดขัดเกลากาย วาจา ใจ ย่อมเป็นไปได้โดยยาก ดังนั้นการที่ เจ้าเจ้าชายสิทธัตถะตัดสินใจออกผนวช จำเป็นต้องละทิ้งทุกอย่าง ทั้งทรัพย์สินสมบัติ เครือญาติ เป็นผู้ไม่มีบ้าน ไม่มีเรือน ไม่มีสมบัติใดๆ มีเพียงผ้ากาสาวพัสตร์ และบาตรเป็นเครื่องดำรงชีวิต เพื่อไปฝึกหัดขัดเกลากายตามหลักไตรสิกขาจนบรรลุธรรมพ้นทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน พระสาวกในฉวีโสธนสูตร ความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำ เสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์ แล้วหลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ว่า ‘ท่านผู้มีอายุ เมื่อก่อนที่ข้าพเจ้ายังครองเรือนอยู่ ยังเป็นผู้ไม่รู้ พระตถาคต หรือสาวกของพระตถาคต ได้แสดงธรรมแก่ข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าได้สดับธรรม นั้นแล้ว จึงเกิดศรัทธาในพระตถาคต เมื่อมีศรัทธา ย่อมตระหนักว่า ‘การ

อยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด เป็นทางแห่งธุลี การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง การที่ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนดุจสังข์ชัต ไม่ใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาवพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 14 ข้อที่ 172 หน้า 121)

จึงแสดงให้เห็นว่าแม้กระทั่งตอนที่พระองค์จะออกผนวชเมื่อครั้งเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วก็ตาม พระองค์ก็ยังทรงเห็นว่า การออกบวชเป็นเพศ บรรพชิตจะเป็นหนทางที่จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ และปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมได้ง่าย กว่าเพศฆราวาส เพราะเมื่อใดที่พระพุทธองค์ยังอยู่ในเพศฆราวาส ยังต้องข้องเกี่ยวกับพระราชสมบัติ พระราชวัง โอรสและพระชายาแล้ว การที่พระองค์จะบำเพ็ญเพียรคงไปได้ยากยิ่ง พระองค์คงปฏิบัติไม่ได้เต็มที่ วิถีปฏิบัติแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ด้วยการถือครองสมณเพศ จึงเป็นการเหมาะสมและดีที่สุดในการหาหนทางพ้นทุกข์ ดังที่พระองค์ได้ตั้งพระทัยไว้

หากมองอีกแง่มุมหนึ่งการที่เจ้าชายสิทธัตถะตัดสินใจหนีออกผนวชเพื่อประพฤติพรหมจรรย์ ด้วยเพราะตระหนักดีว่า “สตรีเพศเป็นศัตรูของพรหมจรรย์ การได้ใกล้ชิดสตรี ย่อมทำให้การฝึกตนเพื่อละราคะเป็นไปได้ยาก” (พระมหากมล ถาวโร (มิ่งคำม), 2543: 76) การข้องเกี่ยวในกามราคะ จะยังให้เกิดความกำหนัด มีตัณหาและอวิชชาครอบงำ ไม่สามารถ ตัดวิญญูะได้สิ้น การประพฤติพรหมจรรย์จึงเป็นหนทางที่เพศบรรพชิตควรยึดครองไว้ให้มั่น ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก ปาราชิกสิกขาบทที่ 1 สุทินนภาณวาร ที่พระองค์ทรงบัญญัติ สิกขาบทข้อนี้ในที่ประชุมสงฆ์

“พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า “โมฆบุรุษ การกระทำของเธอไม่สมควร ไม่ คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำเลย เธอ บวชในธรรมวินัยที่เรากล่าวดีแล้ว โฉนจึงไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ให้ บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ตลอดชีวิตเล่า เราแสดงธรรมโดยประการต่าง ๆ เพื่อคลาย ความกำหนัด มิใช่เพื่อความกำหนัด เพื่อความพราก มิใช่เพื่อความประกอบ ไว้ เพื่อความไม่ถ้อยมัน มิใช่เพื่อความถ้อยมัน มิใช่หรือ เมื่อเราแสดงธรรม เพื่อคลายความกำหนัด เธอก็ยังจะคิดเพื่อความกำหนัด เราแสดงธรรมเพื่อ ความพราก เธอก็ยังจะคิดเพื่อความประกอบไว้ เราแสดงธรรมเพื่อความไม่ถ้อย

มัน เธอก็ยังจะคิดเพื่อมีความถื้อมัน เราแสดงธรรมโดยประการต่าง ๆ เพื่อ
 สำนองรณะ เพื่อสร้างความเมา เพื่อดับความกระหาย เพื่อดอนความอาลัย
 เพื่อตัดวิญญะ เพื่อความสิ้นตณหา เพื่อคลายความกำหนด เพื่อดับทุกข์ เพื่อ
 นิพพาน มิใช่หรือ เราบอกการละกาม การกำหนดรู้ความสำคัญในกาม
 การกำจัดความกระหายในกาม การเพิกถอนความตริกในกาม การระงับความ
 กลัดกลุ้มเพราะกามไว้โดยประการต่าง ๆ มิใช่หรือ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย
 เล่มที่ 1 ข้อที่ 39 หน้าที่ 27)

แม้เมื่อพระสิทธัตถะจะเสด็จออกผนวช จนกระทั่งตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว
 เป็นการฝึกตนเพื่อละระคะเป็นไปได้อย่าง จึงควรที่จะประพจน์พรหมจรรย์โดยการถือครองเพศ
 บรรพชิตไว้ จะสามารถละกิเลส ตณหาให้หลุดพ้นจากวิญญะ ก้าวสู่พระนิพพานได้

2. อาทีนวะของการออกผนวช ข้อเสียของการออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะที่มีได้
 บอกกล่าวขออนุญาตจากผู้ใด ได้ทำให้เครือญาติของพระองค์ทั้งพระราชบิดา พระราชมารดา
 และพระนางพิมพาเศร้าเสียพระทัยอย่างมากมาไปแล้วครั้งหนึ่ง การออกผนวชของพระองค์
 ยังทำให้พระญาติ คือ น้องชายต่างพระมารดา นันทกุมารบวชตาม รวมทั้งพระโอรสของ
 พระองค์ ราหุลกุมาร ถือบวชตามอีกด้วย เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เอง นำมาซึ่งความเศร้าโศก
 เสียใจให้กับประยูรญาติที่ใกล้ชิดเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา ที่ไม่มีรัช
 ทายาทสืบบัลลังก์ ดังเรื่องราวในพุทธประวัติช่วงตอนหนึ่งที่ว่า เมื่อคราวพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึง
 นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ แล้วนั้น พระนางพิมพา ทรงทราบ ได้บอกให้ราหุล
 กุมารไปเข้าเฝ้าทูลขอพระราชสมบัติจากพระพุทธเจ้า เมื่อพระราหุลมาถึงได้เข้าเฝ้า
 พระพุทธเจ้าและทูลขอพระราชสมบัติ พระพุทธองค์กลับบอกให้พระสารีบุตรเป็นพระอุปัช
 ฌาย์บวชให้พระโอรสของพระองค์เอง เป็นพระราหุล สามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนาซึ่ง
 ต่อมาก็ได้บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ เนื่องด้วยพระองค์ทรงเห็นว่า “อริยทรัพย์เป็นทรัพย์ที่
 ประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งหลาย” และ การบวชให้ได้ศึกษาปฏิบัติเพื่อการบรรลุดุธรรม จะเป็น
 หนทางให้ได้อริยทรัพย์ซึ่งมีค่ามากมายยิ่งกว่าทรัพย์ใดๆ ในโลกนี้ที่ไม่มีความยั่งยืน และเต็มไปด้วย
 ความทุกข์ในการดูแลปกป้องรักษา แต่การบวชครั้งนี้ของราหุลกุมารกลับนำมาซึ่งความ
 อาดูรและการเสียพระทัยของพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดาเป็นอย่างยิ่ง ยิ่งกว่าคราวเจ้าชายสิทธัตถะ
 ละพระโอรสของพระองค์เอง และเจ้าชายนันทะออกผนวช เพราะ ราหุลกุมารรัชทายาทองค์

ต่อไปที่ยังมีอยู่บวชเป็นสามเณรเสียแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะไม่อาจทรงระงับความทุกข์โศกเศร้าครั้งนี้ได้ จึงเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่นิโครธาราม แล้วทูลขอรับรองพระพุทธเจ้าว่า ถ้าพระองค์เจ้ารูปใดจะบวชลูกหลานชาวบ้าน ก็ได้โปรดให้พ่อแม่เขาได้อนุญาตให้ก่อน เพราะถ้าไม่อย่างนั้นจะทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้เป็นพ่อแม่มาก ดุจที่พระองค์ได้รับเมื่อราหุลบวชในคราวนี้ พระพุทธเจ้าทรงรับตามที่พระเจ้าสุทโธทนะทรงขอร้อง จึงทรงบัญญัติพระวินัยไว้เป็นธรรมเนียมสืบมาจนทุกวันนี้ว่า ถ้าใครจะบวชไม่ว่าบวชเป็นพระ หรือบวชเป็นสามเณร ต้องได้รับอนุญาตจากพ่อแม่ผู้ปกครอง ตลอดจนญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ หากภิกษุรูปใดบวชให้โดยที่ไม่ได้รับอนุญาตจากพ่อแม่ผู้ปกครอง ต้องอาบัติทุกกฏ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 105 หน้าที่ 164)

จากเหตุดังกล่าวนี้เอง จึงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลถึงปัจจุบัน ผู้ที่จะออกบวชเป็นสามเณร หรือ พระภิกษุ จะต้องได้รับอนุญาตจากพ่อแม่ผู้ปกครอง หรือญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือมาก่อน หากไม่ได้รับอนุญาตจะไม่สามารถบวชได้ แม้ว่าผู้นั้นจะเต็มใจมาบวชด้วยกุศลจิตอันแรงกล้าของตนเองก็ตาม นอกจากนี้การออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะ ยังทำให้พระนางพิมพาต้องเป็นหญิงหม้ายสามปี ด้วยเพียงเพราะเจ้าชายสิทธัตถะเกรงว่าพระนางพิมพาจะขัดขวางการออกผนวชของพระองค์ทำให้ไม่ได้ออกบวช หรือจะขอติดตามไปด้วย ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการบวชมากยิ่งขึ้น

“ตรัสสั่งนายฉันทะแล้วก็เสด็จไปยังปราสาทพระนางพิมพาเทวี เพื่อทอดพระเนตรราหุลกุมาร พระโอรสพระองค์เดียวของพระองค์ เผยพระทวารห้องบรรทมของพระนางพิมพาเทวี มีแสงส่องสว่าง เห็นพระนางบรรทมหลับสนิท และพระกรของพระนางทอดโอรสอยู่ ทรงดำริจะอุ้มพระโอรสขึ้นชมเชยเป็นครั้งสุดท้าย ซึ่งต้องยกพระกรของพระนางขึ้น ก็เกรงว่าพระนางพิมพาจะทรงตื่นบรรทม เป็นอุปสรรคขัดขวางการเสด็จออกบรรพชา” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2554: 94)

เมื่อพิจารณาจากบริบททางประวัติศาสตร์ และบริบททางวัฒนธรรมอันเกี่ยวข้องกับบทบาทของสตรีเพศในวัฒนธรรมอินเดียโบราณ ดังมีปรากฏในคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ ที่รวบรวมคำสอนพื้นฐานของศาสนาฮินดูไว้ค่อนข้างสมบูรณ์ ได้มีการกล่าวถึงสตรีในลักษณะที่ไม่เท่าเทียมกับชายไว้มากมาย และมีข้อหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับ สตรีไม่อาจดูแลตัวเองได้ ต้องมีเพศ

ชายคัมภีรครองตลอดเวลา เมื่อวัยเด็กหญิงจะมีบิดาคัมภีรครอง พอแต่งงานก็มีสามีปกครอง เมื่อสามีตายจะมีลูกชายดูแลแทนตอนหล่อนแก่เฒ่า สตรีไม่อาจอยู่ตามลำพังได้ ด้วยอิทธิพลของคำสอนนี้ จึงเกิดมีประเพณีสตรีขึ้นในอินเดีย และหญิงม่ายแม้ยังสาวบางเผ่ายังคงปฏิบัติอยู่ กล่าวคือ เมื่อสามีตายก็จะถูกเกลี้ยกล่อมให้โดดเข้ากองไฟตายตามสามีไป โดยเชื่อว่าจะได้บุญกุศลมาก คือ ได้ไปเกิดในสวรรค์ (พระมหากมล ถาวโร (มิ่งคำมี), 2543: 23) จึงเป็นที่มาของคำว่า “สตี” หรือ “สตรี” ที่แปลว่า ผู้ยอมตายตามสามี ปัจจุบันประเพณีหญิงโดดเข้ากองไฟตายตามสามีได้ยกเลิกไปแล้ว (ณรงค์พงา เจริญสุขมงคล, 2551: 117-118) หรือแม้แต่ในเวสสันดรชาดก จะเห็นว่าเมื่อพระเวสสันดรออกบวช พระนางมัทรีก็ออกบวชตามด้วย ดังนั้นการที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชในเวลาค่ำในช่วงที่พระนางพิมพาหลับสนิท จึงเป็นช่วงที่ดีที่สุด และการที่ไม่ตรัสบอกพระนางพิมพา เพราะเจ้าชายสิทธัตถะเกรงว่าพระนางพิมพาจะเป็นอุปสรรคสำคัญในการขัดขวางการออกบวช ทั้งการห้ามมิให้พระองค์ไปผนวช หรือ การติดตามพระองค์ไปบวชด้วย

จึงอาจกล่าวได้ว่า การออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะแม้ว่าจะมีข้อดีต่อการประพุดิพรหมจรรย์ของเจ้าชายสิทธัตถะแล้ว แต่การออกผนวชโดยไม่บอกกล่าวกับเครือญาติใกล้ชิดนำมาซึ่งข้อเสียของการออกผนวชที่จะทำให้เครือญาติเศร้าโศกเสียใจและเป็นทุกข์ แม้ต่อมาหลังจากพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ก็ทรงทราบข้อนี้เป็นอย่างดี ถึงได้เห็นชอบตามที่พระเจ้าสุทโธทนะร้องขอ จนกำหนดเป็นพุทธบัญญัติในพระวินัยปิฎกที่จะผู้ที่ออกบวชได้ต้องขออนุญาตจากพ่อแม่ผู้ปกครองให้เรียบร้อย ไม่เช่นนั้นจะไม่สามารถบวชได้ และผู้ที่บวชให้ถ้าไม่สอบถามให้ดีว่าได้รับอนุญาตมาแล้วหรือยังแล้วทำการบวชให้โดยไม่ได้รับอนุญาตมาก็ให้ถือว่าอาบัติทุกกฏ ดังนั้นผู้ที่จะออกบวชจึงควรจะต้องขออนุญาตผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งบิดามารดา ผู้ปกครอง ผู้ที่เคารพนับถือ ถ้าผู้ที่ทำงานอยู่ก็ต้องขออนุญาตผู้บังคับบัญชาหรือเจ้านายก่อนออกบวช จัดการภาระการงานทุกอย่างให้เรียบร้อยเสร็จสรรพ และให้เครือญาติพ่อแม่ผู้ปกครอง คนใกล้ชิดได้ร่วมอนุโมทนาบุญในกุศลจิตและเจตนาที่จะเกิดผลดีทั้งต่อผู้บวชและผู้อนุโมทนาบุญอย่างยิ่งยวด

3. นิสสรณะของการออกผนวช การออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะเป็นการตัดสินใจที่สละทรัพย์สินสมบัติทางโลก และเลือกวิถีการปฏิบัติทางธรรมเพื่อหาหนทางแห่งการพ้นทุกข์ ซึ่งพระองค์ได้ทรงค้นพบทางอันประเสริฐ ทางแห่งการดับทุกข์ ที่เรียกว่า อริยมรรค บางทีก็

เรียกว่า มรรคมิ้องค์ 8 แต่ควรเรียกเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมรรคซึ่งว่าโดยองค์ประกอบจะมี 8 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 299) คือ 1. สัมมาทิฐิ เห็นชอบ 2. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ 3. สัมมาวาจา เจรจาชอบ 4. สัมมากัมมันตะ ทำการชอบ 5. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ 6. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ 7. สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ 8. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ

ทางอันประเสริฐนี้จะทำให้ผู้ที่ดำเนินตามได้ถึงความเป็นอริยบุคคลในแต่ละระดับ ผู้ที่ดำเนินตามทางนี้จนได้ญาณที่สามารถละสังโยชน์ได้ขาดมี 4 ชั้น คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค และได้ผล 4 คือ โสดาปัตติผล สกทามิผล อนาคามิผล และ อรหัตตผล

เจ้าชายสิทธัตถะเมื่อครั้งได้ออกผนวชแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียรด้วยวิธีการต่างๆ กระทั่งการบำเพ็ญทุกรกิริยา ที่นักบวชยุคนั้นบำเพ็ญเพียรกัน พระองค์ทรงรู้ซึ่งว่าที่ได้บำเพ็ญไปไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ จนกระทั่งพระองค์ได้ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองอริยสัจ 4 และดำเนินทางสายกลาง ตามแนวทางอันประเสริฐที่ เรียกว่า อริยมรรค จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และทรงนำแนวทางนั้นซึ่งสามารถสรุปย่อเป็นหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญามาสั่งสอนพระสาวกให้ประพฤติปฏิบัติตามศึกษาเรียนรู้เพื่อจะได้บรรลุธรรมตามแต่ละระดับขั้นภูมิธรรมของแต่ละบุคคล เพื่อให้ได้พ้นจากความทุกข์ ไปสู่พระนิพพาน

ดังที่พระองค์ได้สั่งสอนอัคริทธิทัตตะผู้ออกบวชให้เห็นว่า มนุษย์โดยมากมักมีภัยคุกคามจากการไปนับถือภูเข ป่าไม้ วัตถุ เจตีย์ อาราม เป็นสรณะ สิ่งเหล่านั้นมิใช่สรณะอันสูงสุด แต่ผู้ที่ยึดถือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะสูงสุด และใช้ปัญญาพิจารณาอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ (สมุทัย) ความดับทุกข์ (นิโรธ) และอริยมรรคมิ้องค์ 8 อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทุกข์ นั้นเป็นสรณะอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้นย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 188-193 หน้าที่ 92) ความดับทุกข์ หรือ นิโรธ หรือที่เรียกว่า นิพพาน เป็นสภาวะเดียวกัน คือ สงบ สุข พ้นจากความทุกข์ เป็นหนึ่งในอริยสัจ 4 เป็นโลกุตรธรรม อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ดังนั้น นิสสรณะ คือ การออกบวชเพื่อจะได้บรรลุธรรมอันประเสริฐจนเข้าสู่พระนิพพานได้นั้น ต้องอาศัยหนทางอันประเสริฐที่เรียกว่า มรรคมิ้องค์ 8 ดำเนินไปตามแนวทางนั้น

ที่สามารถสรุปรวมได้ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จนบรรลุธรรมได้อรหันตผล พ้นจากความทุกข์

4. ผลของการออกผนวช ผลของการบวช หรือที่เรียกว่า อานิสงส์ของการบวชมีมากมายทั้งประโยชน์ต่อตนเอง ประโยชน์ต่อผู้อื่น และประโยชน์ต่อพระศาสนา กล่าวคือ ประโยชน์ต่อตนเอง ผู้บวชได้มีโอกาสฝึกหัดขัดเกลาจิตใจของตนเองให้กิเลสเบาบางลง, ประโยชน์ต่อผู้อื่น คือ ได้ตอบแทนพระคุณพ่อแม่ และเป็นเนืองนาบุญของโลก และประโยชน์ต่อพระศาสนา คือ ผู้บวชได้ศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมวินัย อย่างจริงจัง ได้ชื่อว่าเป็นศาสนทายาทผู้สืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง (พุทธทาสภิกขุ, 2537: 16-23)

ประโยชน์ต่อตนเองของผู้บวช คือ การได้ประพัตพรหมจรรย์เป็นการได้ฝึกหัดขัดเกลาจิตใจของตนเองให้เบาบางลงได้โดยง่ายกว่าการที่ยังถือครองในเพศฆราวาส ที่ยังต้องข้องเกี่ยวกับบ้านเรือน บุตรธิดา กิจการการงานต่างๆ เพื่อหาเลี้ยงชีพ ทางเดินของการประพัตพรหมจรรย์ที่ไม่ข้องเกี่ยวกับสิ่งอันเป็นภาระที่ไม่จบสิ้นนี้ จะเป็นทางเดินที่ปลอดโปร่ง สะดวก และฝึกฝนพัฒนาจิตใจได้สะดวกกว่ามากนัก

สำหรับประโยชน์ต่อผู้อื่น คือ บิดามารดา และผู้มีพระคุณนั้น การบวชจะได้เป็นการตอบแทนพระคุณของท่าน และประโยชน์สำหรับพระศาสนา คือ การบวชทำให้มีพระสงฆ์สืบต่อเป็นศาสนทายาททางพระพุทธศาสนา ที่ได้เรียนรู้พระธรรมวินัย ซึ่งจะช่วยให้พระพุทธศาสนาได้ดำรงอยู่ต่อไป

แม้ว่าการออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะจะมุ่งประโยชน์ส่วนตน คือ เพื่อจะหาทางพ้นจากความทุกข์ด้วยการประพัตพรหมจรรย์ก็ตาม แต่ก็ได้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมคือ เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้หรือริยสัจสี่เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ทรงโปรดสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้บรรลุธรรมตามพระองค์ โดยเริ่มแรกพระองค์ทรงนึกถึงอาจารย์ที่เคยสอนพระองค์ให้บำเพ็ญทุกรกิริยา แต่อาจารย์ทั้งสองท่านตายไปก่อนแล้วเกิดเป็นอรุพพรหม ซึ่งพระองค์ไม่สามารถไปสั่งสอนธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ให้อาจารย์รู้ตามได้ พระองค์ก็ทรงนึกถึงปัญจวัคคีย์ และได้มาสั่งสอนจนปัญจวัคคีย์บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ และได้โปรดเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนแก่บิดา รวมถึงมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จนมีผู้รู้ธรรมตามบรรลุเป็นพระอรหันต์มากมาย หรือบางคนก็เป็นพระโสดาบัน พระสกคทาหามี พระอนาคามีก็ตั้งมากมายตามภูมิธรรมของแต่ละคน

5. อุปายะของการออกผนวช แนวปฏิบัติ ข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นอันเป็นบรรทัดฐานแห่งอริยมรรคและนิพพาน คือ การรักษาศีล การอบรมจิต การเจริญปัญญา ตามหลักไตรสิกขา สำหรับผู้ออกบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาจะต้องฝึกอบรมตน ที่เรียกว่าไตรสิกขา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติของพระพุทธศาสนาทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วย อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา หรือเรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นกิจหรือเป็นหน้าที่หลักที่พระภิกษุต้องเพียรกระทำ เพื่อเข้าถึงสิ่งที่ประเสริฐหรือดีที่สุดที่ชีวิตพึงได้ ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย กิจที่สมณะควรกระทำมีอยู่ 3 ประการ คือ 1. การสมาทานอธิศีลสิกขา 2. การสมาทานอธิจิตตสิกขา 3. การสมาทานอธิปัญญาสิกขา ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาว่า “เราจะมีคหิพโยอย่างยิ่งในการสมาทานอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ไม่มีความพอใจในการศึกษา อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา แม้จะเดินตามหลังภิกษุทั้งหลายไปด้วยสำคัญว่า เราเป็นภิกษุ เราเป็นภิกษุ ดังนี้ ก็หาชื่อว่า เป็นภิกษุเหมือนรูปอื่น ๆ ไม่ เหมือนลาซึ่งเดินตามหลังฝูงโค แต่สีก็ดี เสียงก็ดี เท้าก็ดี ไม่เหมือนโคเลย แม้มันจะสำคัญตนว่าเป็นโค ก็หาเป็นโคอย่างโคทั้งหลายไม่”(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 82-83 หน้าที่ 308-309)

“ภิกษุทั้งหลาย กิจที่คหบดีชาวนาต้องรับทำ 3 ประการนี้ กิจที่คหบดี ชาวนาต้องรับทำ 3 ประการ อะไรบ้าง คือ คหบดีชาวนาในโลกนี้ 1. ต้องเร่งรีบไถคราดนาให้เรียบร้อย 2. ต้องเร่งรีบเพาะพืชลงไปตามกาลที่ควร 3. ต้องเร่งรีบไขน้ำเข้าบั้งระบายน้ำออกบ้าง กิจที่คหบดีชาวนาต้องรับทำ 3 ประการนี้แล คหบดีชาวนานั้นไม่มีฤทธิ์หรืออำนาจที่จะบันดาลว่า วันนี้แลข้าวเปลือกของเราจะเกิด พรุ้งนี้จึงออกรวง มะรืนนี้จึงหุงได้ แท้ที่จริง ข้าวเปลือกของคหบดีชาวนานั้น มีระยะเวลาของฤดูที่จะเกิดขึ้น ออกรวงและหุงได้ ฉันทใด ภิกษุทั้งหลาย กิจที่ภิกษุต้องรับทำ 3 ประการนี้ ก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล กิจที่ภิกษุต้องรับทำ 3 ประการอะไรบ้าง คือ 1. การสมาทานอธิศีลสิกขา 2. การสมาทานอธิจิตตสิกขา 3. การสมาทานอธิปัญญาสิกขา กิจที่ภิกษุต้องรับทำ 3 ประการนี้แล ภิกษุนั้นไม่มีฤทธิ์หรืออำนาจที่จะบันดาลว่า วันนี้แล พรุ้งนี้ หรือมะรืนนี้ จิตของเราจะหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ถ่อมมัน ภิกษุทั้งหลายที่แท้จริง จิตของภิกษุนั้นผู้ศึกษาอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิ

ปัญญาสิกขา มีระยะเวลาที่จะหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถื้อมัน” (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 93 หน้าที่ 324-325)

สิ่งที่พระพุทธองค์ได้สั่งสอนพระสาวกของพระองค์นั้น พระพุทธองค์ได้ทรงปฏิบัติ และทดลองมาแล้วจนรู้แน่ชัดว่าการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขานี้จะเป็นการฝึกหัดขัดเกลาไปสู่ หนทางอริยมรรคที่จะเข้าถึงพระนิพพานได้ ครั้นพุทธกาลเมื่อพระพุทธเจ้าเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อได้ออกบวชพระองค์ก็เป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่ง ที่จะต้องเรียนรู้ฝึกหัดขัดเกลาพัฒนา ตนเอง พระองค์ทรงทดลองที่อาจเรียกได้ว่า “ลองผิดลองถูก” ตามแต่อาจารย์ในยุคนั้นว่า หนทางนี้ดี หนทางนี้ใช่ ทางนี้แหละจะพ้นทุกข์ พระองค์ทดลองอยู่ถึง 6 ปี แต่ก็ไม่ใช่หนทางพ้น ทุกข์ที่แท้จริง การดำเนินทางตามหลักสายกลางมัชฌิมาปฏิปทา ตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ที่ สามารถสรุปย่อเป็นหลักไตรสิกขา นี้เองจึงจะสามารถเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรม เพื่อจะได้พ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริง และพระองค์จึงวางแนวทางการปฏิบัติของ พระภิกษุทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่ได้สละเพศฆราวาสมานุ่งห่มจีวร และออกบวชตามพระองค์ ว่าจำเป็นต้องอาศัยหลักความจริง ที่เรียกว่า “ธรรม” เมื่อนำเอาธรรมมาเป็นเครื่องนำทางใน การฝึกฝนอบรมพัฒนาตน ธรรมะก็จะเป็นสรณะองค์ที่ 2 ผู้ใดเอาธรรมหรือหลักความจริงใน ธรรมชาตินำมาใช้ประโยชน์ได้ ผู้นั้นก็สามารถดำรงชีวิตด้วยตัวเองอย่างดี เครื่องมือที่จะเอาธรรม มาใช้ประโยชน์ได้ ก็คือ ปัญญาที่รู้ความจริง แต่ถ้ายังไม่รู้ความจริงนั้นโดยสมบูรณ์ ก็เอาธรรมมา ใช้ได้ไม่เต็มที่ หรือไม่ถูกต้อง เพราะฉะนั้นจึงต้องพัฒนาตนเองด้วยสิกขา คือ ฝึกศึกษาเรียนรู้ ยิ่งขึ้นไป ก็จะได้ปัญญาความรู้นั้น เมื่อทำได้แบบนี้ จะพัฒนาตนเองขึ้นไปเรื่อย ๆ ตาม ความสามารถ ตามศักยภาพของแต่ละคน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 20-24) ตามแต่ละระดับภูมิธรรมที่ตนเองจะสามารถบรรลุได้ตามลำดับขั้นของการเป็นอริยบุคคล นับตั้งแต่โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหนต์ หากการเข้าสู่กระแสพระนิพพานของ บุคคลที่ได้ฝึกหัดตามหลักไตรสิกขาแล้วยังไม่เห็นผลในปัจจุบัน ก็ยังเป็นการฝึกหัดขัดเกลา ตนเองให้พร้อมสั่งสมเป็นบารมีสำหรับผู้ที่จะปรารถนาพระนิพพานสืบต่อไป

6. อาณัติของการออกผนวช อาณัติของการออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะ คือ การที่เจ้าชายสิทธัตถะแนะนำ ชักชวน ชี้นำ โนมน้าวใจให้ปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 ที่เคยอุปฐาก พระองค์ เมื่อครั้งที่พระองค์บำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่นานถึง 6 ปี ได้คล้อยตามในหลักธรรมคำสอน

ของพระองค์ เพื่อให้ยินดีพอใจที่จะน้อมนำคำสอนไปปฏิบัติเพื่อให้ได้รับประโยชน์และความสุขอันเป็นผลแห่งการปฏิบัติตาม

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงปฐมเทศนา “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” นับเป็นเทศนาถันท์แรกที่ทรงแสดงทางที่พระองค์ทรงปฏิบัติ ได้ทรงแสดงธรรมที่ได้ตรัสรู้ ได้ทรงแสดงญาณ คือความรู้ของพระองค์ที่เกิดขึ้นในธรรมนั้น โดยปฐมเทศนานี้ได้แสดงใน วันอาสาฬหบูชา ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 โดยใจความปฐมเทศนาทั้ง 3 ตอนนี้ คือ

ตอนที่ 1 พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ทางที่บรรพชิต คือ นักบวชซึ่งมุ่งความหน่าย มุ่งความสิ้นราคะความติด ความยินดี มุ่งความตรัสรู้ มุ่งพระนิพพาน ไม่ควรชั่งเสพ อันได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค คือ ความประกอบตนด้วยความสุขสดชื่นอยู่ในทางกาม และ อตตกิลมณานุโยค คือ ประกอบการทรมานตนให้ลำบากเดือดร้อนเปล่า เหล่านี้เป็นข้อปฏิบัติที่เป็นของต่ำทราม เป็นกิจของปฤชชน มิใช่กิจของบรรพชิตผู้มุ่งผลแห่งที่สุด

ตอนที่ 2 ได้ทรงแสดงธรรมะที่ได้ตรัสรู้ เมื่อละทางทั้งสองข้างต้น และมาเดินทางสายกลาง เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นกลางที่เป็นข้อปฏิบัติอันสมควร แล้วทรงแสดงทางสายกลาง หรือ อริยมรรคมีองค์ 8 อันประเสริฐ แล้วสรุปรวมลงซึ่งองค์ประกอบทั้ง 8 นั้น ด้วย อริยสัจ 4 ซึ่งแปลว่า ความจริงของบุคคลผู้ประเสริฐ 4 ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

ตอนที่ 3 พระพุทธองค์ได้ทรงชี้แจงว่า ที่เรียกว่า ตรัสรู้นั้น คือ รู้อะไร มีลักษณะเช่นไร คือ ต้องเป็นความรู้ที่ผุดขึ้นว่าเป็นทุกข์ เป็นสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ ควรละ เป็นนิโรธความดับทุกข์ ควรทำให้แจ้ง เป็นมรรค ทางให้ถึงความดับทุกข์ ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้อบรมให้มีขึ้นได้บริบูรณ์แล้ว เพราะฉะนั้น ญาณ คือ ความตรัสรู้ที่ประกอบด้วย สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ (สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), (2551: 10-12) อาณัติการออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะ ที่ได้แสดงปฐมเทศนาแก้ปัญหาวิคัลป์ มีอัญญาโกณฑัญญะ เป็นผู้รู้ตามเป็นคนแรก ได้เป็นพระโสดบัน และได้บวชเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา ทำให้มีพระรัตนตรัยครบทั้ง 3 ประการ เป็นครั้งแรกในวันนั้น คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ การชี้แนะ ชักชวน ชี้นำ สั่งสอนให้ผู้อื่นได้รู้ตามพระองค์ในวันอาสาฬหบูชาจึงเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่รู้ตามคือพระอัญญาโกณฑัญญะ และพระสาวกอีกหลายคนที่พระองค์ได้ทรงสั่งสอนจนบรรลุมรรค พ้นจากกิเลสและความทุกข์ตามเช่นเดียวกับพระองค์ หากผู้ที่ยังไม่สามารถบรรลุมรรค

ธรรมอันวิเศษ ก็สามารถนำหลักธรรมคำสั่งสอนของพระองค์มาใช้ในชีวิตประจำวัน ในระดับโลกียธรรมให้ดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข ดังนั้นการออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะ จึงยังประโยชน์อย่างมหาศาลต่อเวไนยสัตว์ทั้งหลาย พระองค์ได้สั่งสอนให้ผู้คนมากมาย หลากหลาย วรณะ ได้บรรลุธรรมวิเศษตามพระองค์และพันทุกข์ตามพระองค์ได้ แม้พระองค์จะใกล้ปรินิพพานยังได้โปรดแสดงปัจฉิมโอวาทเป็นครั้งสุดท้าย คือ "ภิกษุทั้งหลาย เราขอบอกเธอทั้งหลาย สังขารทั้งปวงมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา พวกเธอจึงทำประโยชน์ตนเอง และประโยชน์ของผู้อื่นให้สมบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด" (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 216 หน้าที่ 164) ซึ่งเป็นโอวาทที่จะเป็นหลักยึดให้ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ได้ประพฤติปฏิบัติตามแนวทางและหลักธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ ให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นด้วยความไม่ประมาท

บทสรุป

พุทธประวัติตอนการออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะ เป็นช่วงเวลาที่สำคัญของประวัติชีวิตของพระพุทธเจ้าที่แสดงให้เห็นถึงการตัดสินใจพระทัย และเป้าหมายที่แนชัดในการค้นหาทางพ้นทุกข์ ซึ่งพระองค์ก็ได้้นำสิ่งที่ทรงค้นพบมาสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตามพระองค์ด้วย ซึ่งผู้เขียนได้นำหลักเทศนาหาระทั้ง 6 อย่าง ได้แก่ อัสดทา อะทินวะ นิสสรณะ ผละ อุปายะ และ อาณัตติ มาช่วยในการทำความเข้าใจถึงพุทธประวัติตอนการผนวช ตั้งแต่การชี้ให้เห็นคุณและโทษของการออกผนวช ธรรมะที่ทรงค้นพบ อานิสสและประโยชน์ที่ได้รับจากการออกผนวช แนวทางปฏิบัติเพื่อไปสู่การพ้นทุกข์ และการชักชวนผู้อื่นให้รู้ตามสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบ หลักการตีความแบบเทศนาหาระในคัมภีร์เนติปกรณ์ที่นำมาใช้ในครั้งนี้จึงเป็นตีความแบบค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับที่ได้ช่วยให้ผู้ศึกษาได้เห็นและเข้าใจถึง “การออกผนวช” ของเจ้าชายสิทธัตถะได้อย่างลึกซึ้งมากกว่าที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเพียงไม่กี่บรรทัดมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ณรงค์พงา เจริญสุขมงคล. (2551). สิทธิสตรีไทยภายใต้พันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิ

มนุษยชน : สิทธิการบวชในพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต.

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2552). **การตีความพุทธศาสนสุภาษิต**. พิมพ์ครั้งที่ 5.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียง.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). **สอนนาถ-สอนจิต:ชีวิตพระ ชีวิตชาวพุทธ**. นครปฐม: วิทยาลัยนาถเวศกวัน.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**.

พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี). (2543). “สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). (2538). **พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา**.

กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์ ปรีณัติ จำกัด.

พุทธทาสภิกขุ. (2537). **คำสอนผู้บวช ภาค 1**. กรุงเทพมหานคร:สมชายการพิมพ์.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. (2554). **สมุดภาพปฐมสมโพธิกถา :**

วรรณคดีพระพุทธศาสนาภาษาไทย คัมภีร์แสดงเรื่องราวของพระพุทธเจ้า.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2551). **45 พรรษาของพระพุทธเจ้า**. พิมพ์ครั้งที่ 5.

กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ศึกษาวิเคราะห์เรื่องศีลกับการทำธุรกิจในพระพุทธศาสนาเถรวาท

An Analytic Study of precepts and Business in Theravada Buddhism

¹นางสาวลลิตา ศรีจรรย์

Lalimada Srichamroon

นิสิตปริญญาโท คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

M.A..Student, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

พระมหาขวัญชัย เขมประไพ

Phramaha Khwanchai Hemprapai

อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Department of Religion and Philosophy, Faculty of Buddhism,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding author email: lalimada.noey@gmail.com

Received: December 14, 2020; **Revised:** December 24, 2020; **Accepted:** December 24, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ เพื่อศึกษาความหมายศีล และเพื่อวิเคราะห์ศึกษาเรื่องศีลกับการทำธุรกิจในพระพุทธศาสนาเถรวาท การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เน้นเอกสาร ผลการศึกษาพบว่า ศีล จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ทั้งของตนและคนหมู่มาก เป็นการฝึกฝนขัดเกลา พฤติกรรม เพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตให้สอดคล้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม เป็นไปด้วยดี

การวิเคราะห์ศีลกับการทำธุรกิจในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า การทำธุรกิจจึงเกี่ยวข้องกับปัจเจกบุคคลกับสังคมกล่าวคือ ในแง่ของปัจเจกบุคคลนั้นถือว่า การมีศีลธรรมพื้นฐานคือศีล 5 ถือว่าเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นในการกำหนดกฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน โดยหลักการพื้นฐานดังกล่าวนี้จะต้องสะท้อนให้เห็นความยุติธรรมที่เกิดขึ้นและสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นกับทุกชีวิตในสังคม ขณะที่การพิจารณาศีลในฐานะการสร้างชีวิตและสังคมที่ดีกับการทำธุรกิจนั้น มุ่งเน้นไปที่สังคมที่จะต้องมีการออกแบบให้ผู้นำหรือผู้บริหารใช้ธุรกิจเพื่อเป็นเครื่องมือในการไปสู่เป้าหมาย โดยไม่ได้เน้นแค่วัตถุนั้นเกิดจากการกินที่อยู่ดีเท่านั้น แต่ต้องมุ่งไปถึงจิตใจเป็นหลัก

คำสำคัญ : ศีล, ธุรกิจ, พระพุทธศาสนาเถรวาท

ABSTRACT

This article aims to study the concept of precepts and to analyze precepts and Business in Theravada Buddhism. This is a qualitative research done by studying academic documents. It was found that the precepts are necessary for life and society. It's the practice of behavior to enhance the conditions of life in harmony with the social environment. An analysis of the precepts and business in Theravada Buddhism found that business involves the individual and the society. According to Theravada Buddhism, it means that the basic morality is the 5th precepts, it is the primary practice in formulating the rules of coexistence. This fundamental principle must reflect the justice that comes and the wealth that occurs in every life in society. While considering the precepts as building a good life and society with doing business focus on a society that needs to be designed so that leaders or executives use business as a means of reaching their goals. By not focusing only on objects that arise from eating well but must focus mainly on the mind.

Keywords: precepts, Business, Theravada Buddhism

บทนำ

มนุษย์ในทุกสังคมต่างมีการพัฒนาการอยู่ร่วมกันมาโดยตลอด เมื่อพิจารณาจากกลไกการประกอบธุรกิจตั้งแต่ประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบันจะพบว่า การเจริญก้าวหน้าของสังคมนั้นมาจากการวางรูปแบบของเศรษฐกิจที่พยายามเสนอให้เห็นทั้งรูปแบบของการแข่งขันระหว่างบริษัท ที่จะทำให้อุตสาหกรรมมีการผลิตสินค้าคุณภาพและการมีบริการที่ดีขึ้น หากธุรกิจไหนที่ไร้ประสิทธิภาพก็ไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ ซึ่งทำให้เกิดการแข่งขันกันมากกว่าจะสนใจกันและกัน (คิซเทนี ไนล์, 2562: 112) จากข้อพิจารณาในข้อนี้พบว่า การประกอบธุรกิจตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแข่งขันแย่งชิงกัน ซึ่งทำให้นักธุรกิจมุ่งสนใจไปที่การแสวงหาประโยชน์ส่วนตน ดังจะเห็นได้จากการไม่มีกลไกที่จะทำให้คนไม่พยายามเปิดเผยข้อมูลแก่สาธารณชนนอกจากว่าข้อมูลนั้นเป็นประโยชน์แก่เจ้าของกิจการ ซึ่งจากปัญหาดังกล่าวนี้นำให้เกิดการพยายามสร้างความเป็นไปได้ทางการเมืองที่จะสร้างการกระจายทรัพยากรและข้อมูลแก่คนต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางสังคม (เซน อมาตยา, 2562: 67)

ธุรกิจที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนบุคคลจึงเป็นการมุ่งหมายไปที่ความต้องการของแต่ละบุคคลเป็นหลัก ซึ่งไม่สอดคล้องกับการอยู่ร่วมกันและประโยชน์ในสังคม จึงทำให้เกิดการพิจารณาถึงหลักปฏิบัติที่จะเอื้อให้อุตสาหกรรมหันมาเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมด้วยการออกระเบียบที่

จะช่วยเยียวยาสังคมมากยิ่งขึ้น ซึ่งข้อพิจารณาดังกล่าวจะพบได้จากข้อมูลในพระไตรปิฎกอย่าง อัครัญญสูตรที่ใช้หลักศีลในการทำให้มนุษย์มีระเบียบในการแลกเปลี่ยนสิ่งของกัน

หลักปฏิบัติในเรื่องศีลที่ปรากฏนั้นจึงกลายเป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานในการปฏิบัติตน การดำเนินชีวิต ถ้าหากคนในสังคมไม่มีแนวทางในการใช้ชีวิต ถ้าขาดศีล ก็เลวต่างๆจะครอบงำจิตใจ ทำให้ขุนมัวไม่เกิด สมาธิ ปัญญา เพื่อเราหลงผิด ไม่มีสติ ในการทำสิ่งต่างๆ การงานใดๆก็ จะไม่บรรลุเป้าหมาย ปัญหาต่างๆก็จะตามมาจนทำให้บางคนต้องหนีปัญหาด้วยการจบชีวิต อย่างอนาถ โดยไม่รู้เลยว่าเส้นทางออกที่ผิดมหันต์ หากคนในสังคมรักษาศีลก็จะเกิดความสงบ สุข เพราะเป็นการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ มีปัญญา คิครอบคอบ เมื่อมีปัญหาที่จะสามารถแก้ไขได้ โดยง่าย

ข้อพิจารณานี้จึงพิจารณาว่า ศีลเป็นมนุษยธรรม คือ ธรรมของมนุษย์ ที่มีความตั้งใจที่จะงดเว้นจากความชั่ว ความทุจริตทางกาย และวาจา รวมทั้งสิ่งไม่ดีทุกประการ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2532: 206) เพราะคนเราจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้นั้น มิใช่ว่าจะเกิดเป็นมนุษย์เท่านั้น จะต้องต้องมีธรรมสำหรับมนุษย์อีกด้วย (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, 2538: 30) ซึ่งศีลเป็นการรักษากาย วาจา และใจให้สงบและเยือกเย็น เป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตของมนุษยชาติ และเป็นข้อปฏิบัติเพื่อสังคมที่ร่มเย็นพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่า โลกนี้จะสงบร่มเย็นเมื่อคนเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนกันทางกาย วาจา อันมีพื้นฐานมากจากใจ การกระทำใดที่พระพุทธศาสนาถือว่า เป็นการกระทำที่ดี และที่ชั่ว คำตอบสำหรับพระราชาผู้ครองเรือนทั่วไปอยู่ในศีล 5 และศีล 5 เป็นการปฏิบัติตามแนวพุทธศาสนาขั้นต้น หากประพฤติปฏิบัติตามกันไม่ได้ ก็จะได้ประโยชน์จากการเป็นพุทธศาสนิกชน ซึ่งศีล 5 นี้มีอิทธิพลต่อสังคมมาก เพราะจัดเป็นบรรทัดฐานทางสังคม ด้านศีลธรรมของพุทธศาสนิกชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การรักษาศีล 5 จึงเป็นการกระทำความทำให้ผู้ที่รักษาศีลมีคุณสมบัติ มีความสามารถช่วยตนเองได้และส่งเสริมชุมชนต่างๆ ให้อยู่ร่วมกันด้วยความเป็นระเบียบ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2540: 98)

สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ศีล 5 ของประชาชนเสื่อมทรามลงก็คือ ความกดดันทางเศรษฐกิจ ทางสังคม ซึ่งเกิดการเอารัดเอาเปรียบ เกิดการแข่งขันทำให้ค่านิยมที่ดีต่างๆ ทั้งนี้ความเชื่อเปลี่ยนแปลงไปตามด้วย จากสังคมที่เคยยกย่องคนประพฤติดีประพฤติชอบก็กลับมายกย่องบุคคลที่มีทรัพย์สินสมบัติ หรือเงินแทน โดยไม่ใส่ใจว่า บุคคลนั้นจะได้เงินมาโดยวิธีใด มีการเบียดเบียนกันทางตรง ทางอ้อมนับตั้งแต่ การฉ้อ การปล้น การฆ่า เพื่อประสะก้นทรัพย์สิน ฆ่าล้างแค้น ข่มขืน มัวเมาในอบายมุขหรือแหล่งกามารมณ์ รวมไปถึงการทุจริตคดโกง เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ เป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้เกิดความเสื่อมด้านศีลธรรมของบุคคล และแผ่ขยายไปประเทศชาติทำให้เกิดความเสียหาย เพราะว่า ประเทศชาติจะก้าวหน้าหรือพัฒนาไปได้ก็ขึ้นอยู่กับ

กับประชาชน ฉะนั้นตามหลักพุทธศาสนา ศิล นั้นเป็นข้อปฏิบัติเริ่มแรกสุด ที่มุ่งไปที่ความประพฤติปฏิบัติที่เป็นพื้นฐานโดยละเว้นความชั่วต่างๆ

บรรทัดฐานชีวิตคุณธรรมในสังคมไทยมีที่มาจากหลักคำสอนในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานในวิถีชีวิตของคนไทยซึ่งอนุมานได้จากการดำเนินชีวิตตามปกติของชาวไทยพุทธ แนวทางคุณธรรมพื้นฐานดังกล่าว ได้แก่ ศิล 5 คือ ไม่มุ่งทำร้ายผู้อื่น ไม่ทุจริตฉ้อโกง ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่หลอกลวงกล่าวเท็จ และไม่เกี่ยวข้องของ สิ่งเสพติดให้โทษ หากพิจารณาในรายละเอียดของคุณธรรมพื้นฐาน 5 ประการ ขึ้นต้นแล้วจะพบว่า คุณธรรมดังกล่าว มีแต่จะเสริมสร้างให้สังคมอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข และยังเป็นการพัฒนา มนุษย์ให้มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งด้านร่างกาย สติปัญญาชุมชนและสังคม ถ้ามองในโลกละคนต่างไม่มีศีลกันแล้วจะเห็นได้ทันทีว่าเป็ภาวะที่ทนไม่ได้ ตัวเองก็ทนตัวเองไม่ได้ เมื่อตัวเองไม่มีศีล ตัวเองจะทนพฤติกรรมของตัวเองไม่ได้ถาคนไม่มีศีลกันแล้วจะเกิดเสนียดจัญไรของสังคมมากขึ้น (พุทธทาสภิกขุ, 2540: 45) โดยการกล่าวถึงลักษณะที่ต้นนั้นเมื่อพิจารณาควบคู่กับการดำเนินชีวิตบนฐานของการได้สิ่งต่างๆ มานั้นต้องเป็นไปด้วยวิธีการทางศีลธรรม ปราศจากความรุนแรงและนำคำหั้น อีกทั้งสิ่งต่างๆ ที่ได้มาสามารถแบ่งปันช่วยเหลือผู้อื่นได้ (Peter Harvey, 2000: 187)

จากข้อเท็จจริงข้างต้น ผู้ศึกษาต้องการจะศึกษาเรื่องศีลในวิสุทธิมรรคกับการทำธุรกิจในสังคมไทย เพื่อเข้าใจกรอบแนวคิดเรื่องศีลและข้อพิจารณาที่เกี่ยวข้องกับการทำธุรกิจให้เติบโตอย่างยั่งยืน และเป็นที่ยอมรับในสังคมต่อไป

หลักจริยธรรมเรื่องศีล

การพิจารณาเรื่องศีลถือเป็นเรื่องพื้นฐานของการพิจารณาในแง่ของความเป็นมนุษย์ผู้มีศีลธรรม ซึ่งจะได้พิจารณาดังนี้

1. ความหมายของศีล ศีล (ในภาษาบาลี) หมายถึง ธรรมทั้งหลายมีเจตนาเป็นต้น ของบุคคลผู้งดเว้นจากปาณาติบาตรเป็นต้นอยู่ก็ดี ของบุคคลผู้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติอยู่ก็ดี (พระพุทธโฆษาจารย์, 2554: 58)

ศีล แปลตามศัพท์ว่า ปกติ มีความหมายว่า คนที่มีจิตเป็นปกติ ไม่ถูก โลภะ โทสะ โมหะ ครอบงำ และชักนำไปในทำชั่วทำผิด เมื่อเป็นเช่นนั้นจิตก็เป็นปกติ เมื่อจะทำอะไรทางกายด้วยจิตที่เป็นปกติ ก็ไม่ทำกายทุจริต เมื่อพูดอะไรทางวาจา ก็ไม่พูดวจีทุจริต เมื่อคิดเรื่องราวอะไรทางใจ หรือทางมนะ ก็ไม่คิดเป็นมโนทุจริต เพราะฉะนั้น จิตจึงเป็นศีล ทำทางกาย กายก็เป็นศีล ทำทางวาจา วาจาก็เป็นศีล คิดทางมานะ มนาก็เป็นศีล แต่ถ้าโลภะ โทสะ โมหะ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ครอบงำจิต ก็ทำให้คิดอยากได้ ให้คิดล้างผลาญ ให้หลงมกมายที่นี้จิตก็เสียปกติ จิตก็วิปริต เสียศีลภายในทางใจ เมื่อศีลทางใจเสียไปแล้ว ทำอะไรทางกายด้วยอำนาจ

โลภะ โทสะ ตมหะ ก็เป็นกายทุจริต พุดทางวาจาก็เป็นทุจริต คิดทางมนะก็เป็นมโนทุจริต โดยตรงเป็น เช่นนี้ แต่เมื่อมุ่งเอาอาการที่ปรากฏก็ คือทางกาย ทางวาจา เพราะใจคนอื่นรู้ด้วย ไม่ได้ รู้ได้แต่ตนเอง คนที่เว้นจากการทำชั่วทางกายก็เป็นศีลทางกาย เว้นชั่วทางวาจาก็เป็นศีลทางวาจา คนที่รักษาศีลกันอยู่ โดยมากเป็นการรักษาศีลทางกาย วาจา ไม่ถึงทางใจ แต่ถึง เช่นนั้นก็ยิ่งดีกว่าไม่มีเสียเลย ศีล เป็นเบื้องต้นเป็นที่ตั้งเป็นบ่อเกิดความดีทั้งหลาย เป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง (กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2550: 584) โดยศีลได้ถูกจัดแบ่งตามระดับไว้ 2 ระดับคือ

1.1 ศีลในระดับที่เป็นธรรม อันหลักความประพฤติทางกายวาจาและอาชีวะ ที่แนะนำสั่งสอนกัน โดยถือเอาภาวะที่ควรจะมีควรจะเป็นตามธรรมชาติเป็นหลัก และผู้ปฏิบัติตามหรือฝ่าฝืนจะได้รับผลดีหรือชั่ว อันเป็นลักษณะโดยธรรมชาติของผู้นั้น

1.2 ศีลในระดับวินัย คือกฎระเบียบข้อบังคับ ตลอดจนระบบกิจการที่จัดตั้งวางเป็นบัญญัติทางสังคม เพื่อกำหนดและกำกับความประพฤติของ รวมถึงมีข้อลงโทษผู้ฝ่าฝืน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559:722)

ข้อพิจารณาศีลตามรูปแบบทั้ง 2 นี้จะพบว่า ศีลนั้นเป็นเรื่องธรรมชาติ แต่อาศัยวินัยในการช่วยฝึกให้คนสามารถอยู่ร่วมกันด้วยข้อกำหนดที่มนุษย์เป็นผู้วางไว้ ซึ่งจากข้อพิจารณานี้ ความหมายของศีลจึงเป็นการพิจารณาถึงรูปแบบของการพิจารณาในแง่ของศีลที่เป็นความปกติตามธรรมชาติ และพิจารณาในแง่ของสังคมที่กำหนดความปกติสงบของสังคมด้วยการปฏิบัติตามหลักศีล

2. ลักษณะของศีล การพิจารณาศีลศีลนั้นได้พิจารณาในแง่ของศีลที่แตกต่างกันดังนี้

2.1 ศีลที่เป็นพื้นฐาน ศีลในระดับนี้จึงเป็นการพยายามสร้างให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยรวมเรียกว่า ศีล 5 คือ

ก) ปาณาติบาต เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ความประพฤติหรือการดำเนิน ชีวิตของตนโดยไม่เบียดเบียนชีวิตร่างกายของผู้อื่นสัตว์อื่น แต่เป็นผู้มีใจประกอบด้วยเมตตากรุณา มีความรักความหวังดีต่อกันเป็นพื้นฐาน

ข) อทินนาทานนา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยอาการแห่งการขโมย มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตของคนโดยไม่เบียดเบียนทรัพย์สิน และไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น ด้วยการลักขโมย เป็นต้น แต่เป็นการดำเนินชีวิตโดยสุจริตยุติธรรม หาเลี้ยงชีพโดยชอบ เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

ค) กาเมสุ มิจฉาจารา เวมณิ หมายถึง เจตนาถวณจากการประพตติผิตในกามซึ่งเป็น ความ ประพตติหรือการดำเนินชีวิตของตนโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นในทางคู่ครอง ไม่ละเมิดสิทธิ์ใน บุคคลผู้เป็นที่รักของผู้อื่น รวมทั้งไม่ผิดประเพณีทางเพศ ไม่ประพตตินอกใจคู่ครองของตนเองมี ใจมั่นคงในคู่ครอง ของตน สามารถควบคุมอารมณ์ในเรื่องเพศได้

ง) มุสาวาทา เวมณิ หมายถึง เจตนาถวณจากการพูดเท็จ คือ มีความประพตติหรือ การดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาที่เป็นเท็จหลอกลวง อันเป็นสาเหตุตัด รอน หรือทำลายประโยชน์ของผู้อื่นแต่มีความซื่อสัตย์มีสัจจะ รักษาสัจจะ พูดแต่ความจริง ความมีประโยชน์ ความ สมานฉันท์สามัคคีเป็นต้น

จ) สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐาณา เวมณิ หมายถึง เจตนาถวณจากของมีนเมา คือ สุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือ ความประพตติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการ เบียดเบียนตนเอง ด้วยการดื่ม การสูบ ฆิต สิ่งที่เป็นพิษให้โทษแก่ร่างกาย คือเป็นยาเสพติดทุก ประเภท อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทพลาดพลั้ง เกิดความมัวเมา เสียสติสัมปชัญญะ และ ทำให้เสียคุณภาพ ความเป็นคน แต่มีสติระวังตัวมิให้ติดสิ่งเสพติดเหล่านั้นๆ ทั้งสามารถควบคุม จิตใจ ควบคุมอารมณ์ให้ ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติดทั้งหลายด้วย

ศีลระดับนี้เกี่ยวข้องกับการพูด การกระทำ และการประกอบอาชีพะ ดังปรากฏในแง่ ของการพิจารณาผ่านระบบศีล 5 ที่ถูกวางไว้ในหลักทางสายกลางคือ

ก) สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ ได้แก่ ก. ละมุสาวาทา เว้นการพูดเท็จ ข. เว้นการพูด ส่อเสียด ค. เว้นการพูดคำหยาบ ง. เว้นการพูดเพ้อเจ้อ ตรงกับการรักษาศีลข้อ 4 ว่าด้วยการพูด

ข) สัมมากัมมันตะ คือกระทำชอบ ได้แก่ ละการทำลายชีวิตตรงกับศีลข้อ 1 ละการ ถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ ตรงกับศีลข้อ 2 ละการประพตติผิตในกาม ตรงกับศีลข้อ 3

ค) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ละมิจฉาชีพ มีความเพียร ทำงานไม่คั่งค้าง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 177 หน้าที่ 233)

2.2 ศีลเพื่อเสริมสร้างความดีงามของชีวิตและสังคม การกล่าวถึงความดีงามในสังคม นั้นเป็นข้อปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับหลักที่ถูกวางไว้ที่ถูกเรียกว่า คิหิวินย โดยอธิบายไว้ในแง่ของการ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับความชั่ว 14 ประการได้แก่

1) ละกรรมกิเลส คือข้อเสื่อมเสียการปฏิบัติ 4 อย่างได้แก่ ก) ปาณาติบาต ข) อทินนาทาน ค) กาเมสุมิฉาจาร ง) มุสาวาทา

40 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2563)

2) ไม่กระทำความบาปกรรมโดย 4 สถานคือ ก) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะความชอบ ข) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง ค) โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา ง) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว

3) ไม่เสพอบายมุข คือช่องทางเสื่อมเสียแห่งสมบัติ 6 ประการคือ ก) ติดสุราและของมีนเมา ข) ติดเที่ยวกลางคืน ค) ติดเที่ยวดูการละเล่น ง) ติดการพนัน จ) ติดคบเพื่อนชั่ว ช) เกียจคร้านการงาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559: 729)

เมื่อพิจารณาหลักการทางด้านการละเว้นดังกล่าวนี้จึงเป็นข้อพิจารณาให้เห็นถึงธรรมที่เป็นผลมาจากการประพฤติศีล 5 คือ

- 1) เมตตาและกรุณา คือความรักและความสงสาร
- 2) สัมมาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพชอบ
- 3) กามสังวร คือ ความรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ เรื่องรักใคร่ ไม่ให้ผิดศีลธรรมในเรื่องคู่ครอง
- 4) สัจจะ คือการกล่าวคำจริง พูดจา มีหลักเกณฑ์ มีเหตุผล ถูกต้องตามธรรม
- 5) สติสัมปชัญญะ คือ การระลึกจำตัว ไม่ประมาท (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559: 729)

ในแง่ของการดำเนินชีวิตนั้นเมื่อประกอบเข้ากับการไม่ยุ่งเกี่ยวกับความชั่ว ในแง่หนึ่งก็จะทำให้ต้องเกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกับคนอื่น เป็นที่มาของการประกอบอาชีพต่างๆ โดยแง่นี้จะพบว่า คนที่ละไม่ทำชั่วเหล่านี้จะพบได้ว่าดำเนินตามหลักศีลในแง่ของสัมมาอาชีวะ กล่าวคือพิจารณาถึงความต้องการของชีวิตของมนุษย์ล้วนมุ่งไปที่ความต้องการด้วยปัจจัย 4 คือ เสื้อหาอาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค

3. โทษของการผิดศีล 5 การกล่าวถึงโทษของการผิดศีลนั้นเป็นข้อพิจารณาที่กล่าวไว้ดังนี้

- 3.1. โทษของการทำปาณาติบาต จะมีโทษมากหรือน้อย มีเกณฑ์ดังนี้
 - 1) กำหนดด้วยขนาดกาย สัตว์ใหญ่ หรือเล็กที่ถูกฆ่า
 - 2) กำหนดด้วยคุณ สัตว์มีคุณมาก หรือมีคุณน้อย
 - 3) กำหนดด้วยเจตนาในการฆ่ารุนแรงเพียงใดมีโทษมากมีโทษมาก มีโทษน้อยโทษน้อย
 - 4) กำหนดด้วยประโยค ความพยายามในการฆ่ารุนแรงเพียงใด

การฆ่าสัตว์ใหญ่มีโทษมากกว่าสัตว์เล็ก ฆ่าสัตว์มีคุณโทษมากกว่าสัตว์ไม่มีคุณ ฆ่าบุคคลที่มีคุณ มีโทษมากกว่าคนธรรมดาสามัญ การฆ่าเองหรือใช้ให้คนอื่นฆ่าก็ผิดศีลเท่ากัน ส่วนบาปนั้น คนใช้ให้ทำอาชญาปมากกว่าคนทำ แต่เรื่องนี้ต้องพิจารณาเป็นรายๆ ไป

3.2 โทษของอทินนาทาน จะมีโทษมากหรือโทษน้อย มีดังนี้

1) กำหนดด้วยวัตถุ คือ ทรัพย์สินนั้นเป็นของเล็กหรือใหญ่ มีค่ามากมีโทษมาก มีค่าน้อยโทษน้อย

2) กำหนดด้วยคุณบุคคล คือ เจ้าของเป็นบุคคลมีคุณมากหรือน้อย

3) กำหนดด้วยเจตนา คือ ความตั้งใจที่จะถือเอาทรัพย์สินของเขา ที่เจียดด้วยกิเลสมากมีโทษมาก ที่เจียดด้วยกิเลสน้อยมีโทษน้อย

4) กำหนดด้วยประโยชน์ คือ ความพยายามที่จะได้ทรัพย์สินนั้นมา ถ้ามีความพยายามมากมีโทษมาก มีความพยายามน้อยมีโทษน้อย

ศีลข้อที่ 2 ประสงค์ให้มนุษย์ประกอบอาชีพในทางสุจริตไม่เอาไรต์เอาเปรียบ ทั้งยังเคารพในทรัพย์สินของตนและผู้อื่น เพื่อให้เกิดความสงบสุข เกิดความไว้วางใจในการอยู่ร่วมกัน

3.3 โทษของกาเมสุมิฉาจาร จะมีโทษมากหรือโทษน้อย มีดังนี้ เมื่อพิจารณาในส่วนของกรรม โทษจากการล่วงละเมิดของศีลข้อนี้ มีความหนักเบาแตกต่างกันไปตามเกณฑ์ดังนี้

1) กำหนดด้วยบุคคล หรือวัตถุ คือ ประพฤติต่อผู้ต้องห้ามทั้งที่เป็นคู่ครองคนอื่น และด้วยจารีตห้าม ผู้มีคุณธรรม มีโทษมาก ประพฤติต่อบุคคลทั่วไปมีโทษน้อยกว่า

2) กำหนดด้วยเจตนา คือ มีเจตนาประกอบด้วยอำนาจราคะแรงกล้ามาก มีโทษมาก ถ้ากระทำไปโดยถูกยั่วยวน หรือด้วยความกลัว เช่น หญิงที่ไม่เต็มใจแต่ถูกบังคับจึงยอมร่วมสังวาสกับชายเพราะความกลัวจะถูกทำร้าย มีโทษน้อยกว่า

3) กำหนดด้วยประโยชน์ คือ ความพยายามประกอบกามกิจ ถ้าข่มขืนไม่ยินยอมมีโทษมาก โดยรักใคร่สมยอมมีโทษน้อยกว่าในอังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต

ศีลข้อที่ 3 ท่านห้ามไว้เพื่อป้องกันความวุ่นวาย เบียดเบียนกันเพราะเรื่องกามความสับสนทางเพศ ป้องกันเกียรติภูมิและจิตใจตลอดจนวงศ์ตระกูล

3.4 โทษของมุสาวาท จะมีโทษมากหรือโทษน้อย ขึ้นอยู่กับความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการมุสาวาท ได้รับความเสียหายมากมีโทษมาก ได้รับความเสียหายน้อยได้รับโทษน้อย เช่น ผู้ที่เป็นพยานเท็จทำให้ผู้ถูกกล่าวหาต้องได้รับโทษ ประหารชีวิต จำคุก หรือได้รับความเสียหายใน

ทรัพย์สิน มีโทษมาก หรือผู้ได้รับแจกเงินจำนวนมาก ถูกผู้อื่นถามถึงจำนวนเงินที่ได้รับแจก กลับตอบว่าได้รับมาจำนวนน้อย เช่นนี้จัดว่ามีโทษน้อย

ดังนั้นคำพูดนั้นมีความสำคัญมาก จากการพุดมฺสา ทำให้ขาดศีลข้ออื่นๆ ด้วย เช่น เป็นพยานเท็จเป็นเหตุให้ผู้ถูกกล่าวหาต้องได้รับโทษประหารชีวิต ถือว่าผิดศีลข้อปาณาติบาตด้วย หรือการพูดของนักการเมืองบางคนที่เปลี่ยนคำพูดได้ทุกวัน ไม่มีความเป็นจริงสักวัน กลับลกลอกหลอกลองประชาชนไปวันๆ เพื่อหาผลประโยชน์เข้าตัวเองและพรรคพวก นำไปสู่การผิดศีล อทินนาทาน ดังพุทธพจน์ตรัสไว้บุคคลใดทำผิดศีลข้อมฺสาแล้ว จะไม่ทำผิดศีลข้ออื่นๆ นั้นไม่มี

3.5 โทษของสุราเมรัยมัชชะปมาทฐาน ในบรรดาศีล 5 ข้อ บุคคลผู้หวังความเจริญและความดี พึงตเว้นเสียจากสุราเมรัยอันเป็นสิ่งเสพติดต่างๆ ซึ่งเป็นเหตุให้ละเมิดศีลข้ออื่นๆ ได้เนื่องจากขาดสติ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสถึงโทษแห่งการละเมิดศีลข้อนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็มิเคยได้เห็น มิเคยได้ฟังมาอย่างนั้นเลยว่า คนผู้นี้เป็นผู้ละเว้นขาดจากการเสพของมึนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท พระราชาจับเขาแล้วประหาร จองจำ เนรเทศ หรือทำตามพระราชประสงค์ เพราะการงดเว้นจากการเสพของมึนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท แต่ถ้าบาปกรรมของเขานั้นเองปรากฏให้รู้ว่า คนผู้นี้หมกมุ่นการเสพของมึนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทแล้ว ฆ่าหญิงหรือชาย คนผู้นี้หมกมุ่นการเสพของมึนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทแล้วลักทรัพย์จากบ้านหรือป่า คนผู้นี้หมกมุ่นการเสพของมึนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทแล้วประพฤติล่วงในหญิงหรือลูกสาวของผู้อื่น คนผู้นี้หมกมุ่นการเสพของมึนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทแล้วทำลายประโยชน์ของคหบดี หรือ บุตรของคหบดีด้วยการพูดเท็จ พระราชาจับเขาแล้ว ประหาร จองจำ เนรเทศ หรือทำตามพระราชประสงค์ เพราะการเสพของมึนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นเหตุ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อที่ 178 หน้าที่ 299)

วิเคราะห์ศีลกับการทำธุรกิจ

ธุรกิจ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Business” ซึ่งมาจากคำว่า Busy ที่แปลว่า ยุ่ง, วุ่น, มีงานมาก, มีธุระยุ่ง โดยจะพบว่าการทำธุรกิจนั้นจะเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนกันทั้งในแง่ของสินค้าและแรงงาน โดยอยู่ในรูปแบบของการบริหารจัดการ (S. Todd Lowry, 2003:12-

13) การทำธุรกิจจึงเกี่ยวข้องกับการคิด การแก้ปัญหา และต้องพัฒนาอยู่ตลอดเวลาความจริง คำว่า ธุรกิจ นี่เป็นคำกลางๆ ไม่ได้หมายความว่า เป็นเรื่องของเอกชนหรือของรัฐบาล และ กิจกรรมต่างๆ ที่กระทำกันโดยทั่วๆ ไปนั่นก็ถือว่าเป็นธุรกิจ เพียงแต่เวลาที่เรารู้ถึงธุรกิจเรามากกว่าจะรับรู้ว่าเป็นเรื่องของเอกชน เป็นเรื่องของการมุ่งหวังกำไร เพราะฉะนั้นธุรกิจ หมายถึง กิจกรรมทุกอย่างซึ่งมีความเกี่ยวพันในวงการของสถาบันเพื่อที่จะจำหน่ายและให้บริการ ภายใต้กฎเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้ โดยมีความสัมพันธ์กับบริการอื่นและกลุ่มผู้ทำงานร่วมมือให้บรรลุถึงจุดหมายอันเดียวกัน คือ ความสำเร็จของหน่วยงาน โดยรูปแบบของการทำธุรกิจจะเน้น ที่กฎเกณฑ์ในการประกอบธุรกิจและความมีศีลธรรม ซึ่งสามารถวิเคราะห์ในประเด็นดังนี้

ก. ศิลกับการทำธุรกิจส่วนบุคคล การทำธุรกิจเป็นเรื่องของสังคมกับปัจเจกบุคคลมี กฎเกณฑ์กติกา โดยกฎเหล่านั้นมาจากการพิจารณาในแง่ของลักษณะของปัจเจกบุคคล (individual) กับคุณค่าทางสังคม (social value) สิ่งสำคัญที่จะทำให้ความยั่งยืนได้ต้องมีความยุติธรรม ซึ่งแนวคิดนี้จะพบว่าได้จากการทำธุรกิจที่เหมาะสมมาจากการเริ่มต้นการ แลกเปลี่ยนที่เหมาะสม (fair exchange) เช่น หากคนสูงกว่ากับคนเตี้ยกว่าแลกเสื้อกัน แม้จะดูว่าแต่ละคนได้เสื้อไปคนละตัว แต่คนตัวสูงก็ได้เสื้อที่คับ และคนตัวเตี้ยได้เสื้อที่ยาว ฉะนั้น การแลกเปลี่ยนทุกอย่างต้องมาจากการที่ทั้งคู่จะได้อะไรที่เหมาะสมกับตัวเอง ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นการพิจารณาถึงความยุติธรรมมากกว่ามูลค่าของสินค้าเท่านั้น และการแลกเปลี่ยนต้องเกิด จากความสมัครใจเป็นหลัก (S. Todd Lowry, 2003:18) เมื่อพิจารณาจากแง่นี้จะพบว่า การ เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกไปสู่สังคมคือการพิจารณาศีลธรรมในแง่ของความยุติธรรม จะพบ หลักการพื้นฐานของศีลธรรมในสังคมผ่านเรื่องศีลที่พิจารณาจากเรื่องผลที่เป็นรูปแบบของการ ทำดีหรือทำชั่ว มาจากการพิจารณาระหว่างผู้ทูลและผู้มีศีล จะปรากฏโทษและอานิสงส์ดังนี้

1) ผู้ไม่มีศีล มีโทษคือ 1. บุคคลผู้ทูล ย่อมถึงความเสื่อมโทรมทรพย์ 2. ชื่อเสียงอันชั่ว ของบุคคลผู้ทูล 3. บุคคลผู้ทูล มีศีลวิบัติจะเข้าไปยังที่ใดก็ไม่แก่แล้วกล้า เก้อเขิน 4. บุคคลผู้ ทูล มีศีลวิบัติ ย่อมหลงลืมสติตาย 5. บุคคลผู้ทูล มีศีลวิบัติ หลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก โดยข้อพิจารณาของผู้ไม่มีศีลนั้นจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคม เกิดการทำร้าย ลักขโมย แย่งชิง หลอกลวง ก่อปัญหาจากการเสพสิ่งมีนเมาทำให้เกิดความ หวาดระแวงกันและกัน สุขภาพจิตเสื่อมโทรม ยากที่จะพัฒนาคุณภาพของจิตของบุคคลได้ ขณะเดียวกันสังคมก็ไม่มีสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลสำหรับการสร้างสรรค์สิ่งดีงาม และการพัฒนาใดๆ

44 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2563)

ก็ว่านวยระส่ำระสาย ทำให้การที่ปัจเจกกับสังคมเป็นเรื่องที่ไม่อาจจะเอื้อกันได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559: 726)

2) ผู้มีศีล จะได้านิสงส์ คือ 1. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก 2. ชื่อเสียงอันงามของบุคคลผู้มีศีล 3. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปยังที่ใด ก็กลัวกลัว ไม่เก้อเขินเข้าไป 4. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย 5. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 149-450 หน้าที่ 93-95) ศีลจึงเป็นบรรทัดฐานต่อการดำเนินชีวิต ทั้งของตนและคนหมู่มาก เป็นการฝึกฝนขัดเกลา พฤติกรรม เพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตให้สอดคล้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้ เป็นไปด้วยดี ด้วยการไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แก่สังคม และสิ่งแวดล้อม ฝึกฝนอบรม กายวาจาของตนให้ประณีต ปราศจากโทษก่อคุณประโยชน์ให้สิ่งที่ควรกระทำ และไม่ควร กล่าว คือ 1) ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่างๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมาย ที่ตั้งตามลำดับ จนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต 2) ทำให้สมาชิกในสังคม หรือชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันด้วยดี สังคมสงบเรียบร้อยสมาชิก ต่างดำรงอยู่ด้วยดี และมุ่งปฏิบัติกิจของตนโดยสะดวก 3) ฝึกหัดขัดเกลาตนเองทำให้กิเลสเบาบางลง ด้วยการควบคุมยับยั้งสังวร ปรักการ แสดงออกทางกาย วาจา ให้เอื้อแก่สภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูล และการอยู่ร่วมกันด้วยดี อันเป็นขั้นต้นของการพัฒนาชีวิตของตนให้พร้อมที่จะเป็นที่รองรับของกุศลธรรมทั้งหลาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นบทบาทอันสำคัญทั้งในแง่ที่มีต่อผู้ประพฤติดังและต่อสังคม

ผลจากการมีศีลนี้ทำให้เกิดข้อพิจารณาเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกันระหว่างบุคคลแบบปัจเจกที่สะท้อนผ่านความมีศีลธรรมทางสังคม คือความมั่งคั่ง (wealth) การที่พระพุทธศาสนาเสนอระบบศีลธรรมที่สะท้อนให้เห็นผลของการทำที่ดีหรือชั่วผ่านการมีศีลและไม่มีศีลนั้นจะทำให้เกิดผลต่อปัจเจกและสังคมที่แตกต่างกัน อันเป็นผลจากเป้าหมายของการทำธรรมาภิบาลนั้นเกิดมาจากผู้มีศีลเป็นหลัก ดังข้อความปรากฏในพระสูตร คือ

ก) จักกวัตติสูตร กล่าวถึงการมีตนเป็นที่พึ่งไม่มีสิ่งใดเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง การมีตนเป็นที่พึ่งเป็นการโยงถึงการมีศีล และไม่มีศีล โดยข้อความปรากฏว่า ความขัดสนก็แพร่หลาย เมื่อความขัดสนแพร่หลาย อทินนาทานก็แพร่หลาย เมื่ออทินนาทานแพร่หลาย ศัสตราภีก็แพร่หลายเมื่อศัสตราภีแพร่หลาย ปาณาติบาตก็แพร่หลาย เมื่อปาณาติบาตแพร่หลาย มุสาวาทก็แพร่หลาย เมื่อมุสาวาทแพร่หลาย ปิสุณาวาจาก็แพร่หลาย เมื่อปิสุณาวาจาแพร่หลาย

กาเมสุมิฉณาจารกัแพร่หลาย เมื่อกาเมสุมิฉณาจารแพร่หลาย เมื่อความชั่วแพร่หลาย อายุก็เสื่อมลงเรื่อยๆ จนกระทั่งมนุษย์อีกกลุ่มคิดว่า พวกเราอย่าฆ่าใครๆและใครๆ ก็อย่าฆ่าพวกเรา ทางที่ดี เราควรเข้าไปตามป่าหิมำ สุมทุมพุ่มไม้ป่าไม้ จนคนกลับมามีอายุยืนยาวนานอีกครั้ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 75 หน้าที่ 104) การที่ปัจเจกบุคคลระลึกถึงการสูญเสียดังกล่าวเป็นผลกระทบที่มาจากการอยู่ร่วมในสังคมไม่มีศีลจนกระทบต่อความเป็นอยู่ของตนจึงเกิดข้อพิจารณาชีวิตเสียใหม่ นำไปสู่การรักษาศีลดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาตัวเองมากขึ้น ซึ่งเป็นความหมายของการไม่ยุ่งเกี่ยวกับการอยู่ร่วมหรือการทำธุรกิจเมื่อสังคมไม่มีความยุติธรรมหรือขาดศีลธรรมในสังคม

ข) อัครัญญสูตร กล่าวถึงการกำเนิดโลกและวิวัฒนาการมาตามลำดับโดยเริ่มต้นจากการที่คนมาอยู่ร่วมกันแล้วเกิดการล่วงละเมิดกัน คือบางคนเกิดความเกียจคร้านจึงคิดว่า เราต้องลำบากทำไม สู้ไปหาขโมยข้าวสาละมาเพื่อเป็นอาหารเย็นในตอนเย็น และเพื่อเป็นอาหารเช้าในตอนเช้าดีกว่า จึงได้ไปนำข้าวสาละมาครั้งเดียวให้พอเพื่อเป็นอาหารเช้าและอาหารเย็นด้วยอาการขโมย ทำให้เกิดการทะเลาะกัน เป็นสังคมไม่มีกฎระเบียบ ไม่มีศีลทำให้เกิดความเสื่อมลงตามลำดับก่อนจะกลับมาเจริญอีกครั้งเมื่อคนมีศีล จนทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 111-137 หน้าที่ 83-100) เนื้อหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการวางโครงสร้างสังคมที่จะอยู่ร่วมกันได้ต้องวางระบบให้มีการบริหารจัดการโดยเฉพาะเรื่องของความเป็นอยู่ การซื้อขายแลกเปลี่ยนต้องมีความบริสุทธิ์ยุติธรรม โดยผูกพันกับแนวคิดของปัจเจกบุคคลต้องพึ่งพาตนเองได้และไม่เกียจคร้าน โดยพิจารณาได้จากการที่บุคคลต่างประกอบอาชีพและไม่เบียดเบียนคนอื่น จึงเป็นสังคมที่โยงกับศีลธรรมก่อนเป็นเบื้องต้น

จากข้อพิจารณาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นลักษณะของกติกาที่ปัจเจกกับสังคมจะมีต่อกัน ทั้งนี้โดยโยงกับผลที่เกิดจากรูปแบบที่แตกต่างกันในแง่ของการที่ทำตามกฎกับไม่ทำตามกฎ และกฎที่สอดคล้องกับศีลธรรมเป็นพื้นฐานในการทำธุรกิจเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือตนเองได้ ขณะเดียวกันเมื่อพึ่งพาตนเองได้ก็จะทำให้เกิดสังคมที่ไม่เบียดเบียนกันและไม่เกียจคร้านไปในเวลาเดียวกันด้วย

2. ศีลกับการทำธุรกิจเพื่อสังคม การทำธุรกิจเป็นเรื่องของการมีชีวิตที่ดี (good life) โดยลักษณะของการมีชีวิตที่ดีผ่านการทำธุรกิจนั้นมีการพิจารณาเกี่ยวข้องกับศีลธรรม (moral life) (David J. Kalupahana, 2008:119) เนื่องจากหลักศีลธรรมที่ปรากฏเกี่ยวข้องกับปัจเจก (individual) คือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) เหล่านี้ คือ กลุ่มนักการเงิน (Financiers) กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ (Other stakeholder groups) กลุ่มลูกค้า (Customers) สังคม (Communities) ลูกจ้าง (Employees) ผู้ผลิต (Suppliers) กับคุณค่าทางสังคม (social

value) ที่มีส่วนสำคัญเกี่ยวข้องกัน ขณะเดียวกันก็อย่าลืมว่าการทำธุรกิจนั้นสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆ ในสังคมมากกว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Freeman, 1984:59-60) อย่างในประเทศไทยธุรกิจถูกคาดหวังว่ามีไว้สำหรับให้บริการสังคม ในยุคกลาง (ค.ศ.1000-1500) นักธุรกิจจึงมีความซื่อสัตย์ทั้งในแง่แรงจูงใจและการปฏิบัติ โดยยึดถือเอาประโยชน์สังคมเป็นหลัก ซึ่งในยุคนั้น แนวคิดเรื่องคนรวยควรช่วยเหลือคนจน (noblesse oblige) ถูกมองว่าเป็นความรับผิดชอบที่ทุกคนทำตาม ทั้งหมดถูกมองว่าเป็นแนวทางในการควบคุมสังคมวิธีหนึ่ง กล่าวคือกลุ่มที่ควบคุมสังคม เช่น คนชั้นสูง เป็นต้น พยายามคลี่คลายข้อเรียกร้องของกลุ่มที่ไกลออกไป ในระบบการปกครอง และการควบคุมคนเหล่านี้ได้ต้องอาศัยบริษัทที่ทำหน้าที่บริการสังคม ไม่ใช่เป็นของคนๆ เดียวที่ควบคุม (Berle, A. and Means, G. 1932: 312) ซึ่งการพิจารณาแ่งดังกล่าวผู้ที่ทำธุรกิจจึงมุ่งหมายให้ชีวิตผู้คนในสังคมดีขึ้น จนถูกยกย่องว่าเป็น “รัฐบุรุษ” (statesmen) ในฐานะเป็นผู้ที่รักษาประโยชน์ของสังคม และมีการนำแนวคิดของผู้นำทางสังคมนั้นล้วนเป็นผู้นำธุรกิจที่มีหน้าที่รับใช้สังคม (servants of society) ไม่ใช่แค่ซื้อขายของเท่านั้น (Bowen, 1953: 44) การเข้าใจว่าประโยชน์สังคมนั้นมาจากการเข้าใจผู้ที่วางตัวเองในฐานะผู้ประกอบการที่สามารถสนองต่อความมีชีวิตที่ดีได้ โดยจะพบได้ว่า หลักที่ของศีลนั้นจะมากขึ้นและมีรายละเอียดเกี่ยวข้องกับการที่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับสังคม เช่นหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิที่ต้องเจือจานหรือเพิ่มทรัพย์ให้แก่ผู้ไร้ทรัพย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 35 หน้าที่ 65) กล่าวคือข้อกำหนดดังกล่าวนี้สะท้อนผ่านการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับผู้นำในชุมชนคือ ในหมู่ชนที่ถือตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์จัดว่าประเสริฐที่สุด เพราะผู้เปรียบพร้อมด้วยการหลีกเลี่ยงผู้ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด แต่เป็นผู้พร้อมพร้อมด้วยการประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต มีความเห็นชอบและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 136,140 หน้าที่ 100,102)

พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงพิจารณาไปที่ข้อปฏิบัติที่โยงถึงผู้ดำเนินกิจการงานต่างๆ โดยเน้นให้เห็นว่า การมีศีลของพระเจ้าจักรพรรดินั้นจะยิ่งทำให้เกิดความพร้อมพร้อมด้วยทรัพย์สินเงินทองพร้อม คือทำให้เศรษฐกิจดี โดยเมื่อผู้นำมีศีลก็จะทำให้คนมีศีล ไม่มีอาชญากรรม ไม่มีภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน การสัจจะสะดวกปลอดภัย จะทำอะไร ที่ไหน จะเดินทางไปทำงานไปซื้อขายที่ใด ไม่ว่าจะในเมืองหรือบ้านนอก คำคินตีกต็นก็ปลอดภัยไปหมด คนงานกับ

นายจ้างมีความสัมพันธ์ที่ดี มีน้ำใจซื้อตรงเกื้อหนุนกัน ระบบราชการมีประสิทธิภาพ บรรดา
กิจการนานาประเภทน่าเชื่อถือไว้วางใจได้ เมื่อบ้านเมืองมั่นคงดี ประชาชนมีความมั่นใจสูงขึ้น คือ
เมื่อคนอยู่ในศีลก็มีความมั่นใจ และตั้งใจทำมาหากินในทางสุจริต ไม่คิดทุจริต แต่มุ่งแต่
ทำงานประกอบอาชีพให้เกิดความดีงามเกิดขึ้นตามลำดับ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต),
2559: 739) ข้อพิจารณานี้เป็นการพิจารณาผู้ทำธุรกิจนั้นต้องมีศีลธรรมจึงจะสร้างความอยู่
ร่วมกันด้วยความสุขสงบ และความสุขสงบนั้นอยู่บนความจำเป็นมากกว่าความพึงพอใจของแต่ละ
บุคคล (Peter Harvey, 2000: 204) ศีลจึงเป็นข้อพิจารณาที่จะกำหนดการปฏิบัติของคนให้
พิจารณาเรื่องวัตถุในแง่ของการเป็นเครื่องมือ มากกว่าการเป็นเป้าหมาย ซึ่งพิจารณาได้จากการ
ที่คนจะกินดีอยู่ดีหรือมีชีวิตที่ดีนั้น ไม่ใช่เรื่องสำคัญในการประกอบธุรกิจ แต่ให้ถือเป็นเครื่องมือ
เท่านั้น แต่การประกอบธุรกิจต้องการให้คนกินดีอยู่ดีเพื่อไปสู่การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมที่ปกติสุข
ทุกคนมีจิตใจที่มีศีลธรรม เมื่อพิจารณาจากสิ่งนี้ การทำธุรกิจจึงต้องเน้นเป้าหมายที่จิตใจเป็น
หลัก ไม่ได้เน้นที่บุคคลจะอยู่ดีกินดีเป็นหลัก

บทสรุป

แนวคิดเรื่องศีลนั้นคือความปกติซึ่งเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของมนุษย์และข้อปฏิบัติที่
สอดคล้องกับความเป็นมนุษย์ และเมื่อพิจารณาในแง่ของการทำธุรกิจจึงเกี่ยวข้องกับปัจเจก
บุคคลกับสังคมกล่าวคือ ในแง่ของปัจเจกบุคคลนั้นถือว่า การมีศีลธรรมพื้นฐานคือศีล 5 ถือว่า
เป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นในการกำหนดกฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน โดยหลักการพื้นฐานดังกล่าวนี้
จะต้องสะท้อนให้เห็นความยุติธรรมที่เกิดขึ้นและสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นกับทุกชีวิตในสังคม

ขณะที่การพิจารณาศีลในฐานะการสร้างชีวิตและสังคมที่ดีกับการทำธุรกิจนั้น มุ่งเน้น
ไปที่สังคมที่จะต้องมีการออกแบบให้ผู้นำหรือผู้บริหารใช้ธุรกิจเพื่อเป็นเครื่องมือในการไปสู่
เป้าหมาย โดยไม่ได้เน้นแค่วัตถุอันเกิดจากการกินดีอยู่ดีเท่านั้น แต่ต้องมุ่งไปถึงจิตใจเป็นหลัก
ซึ่งเมื่อเมื่อธุรกิจนำศีล 5 ไปใช้ในธุรกิจ จะทำให้การดำเนินธุรกิจเป็นไปในทางที่ดี ถูกต้องตาม
ครรลองคลองธรรม ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และในทางสังคมก็จะไม่ทำธุรกิจในทางที่ผิด
หรือทุจริต ทั้งยังช่วยแบ่งปันสิ่งดีๆ คืนสู่สังคม เช่น โครงการปลูกป่า โครงการสร้างโรงเรียนให้
เด็กในชนบท เป็นต้น นอกจากนี้ธุรกิจยังสามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืนและมั่นคง และเป็นที่
ยอมรับของสังคม

เอกสารอ้างอิง

- กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2550). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 26**. พิมพ์ครั้งที่ 2. ในการฉลองรัชดาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- คิซเท็น ไนล์. (2562). **เศรษฐศาสตร์: ประวัติศาสตร์มีชีวิตของพัฒนาการความคิด เศรษฐศาสตร์**. แปลโดย ฐณัฐ จินดานนท์. กรุงเทพมหานคร: บุ๊คสเคป.
- ชัยวัฒน์ อัมพันธ์. (2523). **หลักพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.เอ็ม.เอ็ม.จำกัด.
- เซน อมาตยา. (2562). **จริยเศรษฐศาสตร์**. แปลโดย สฤณี อาชวานันทกุล. กรุงเทพมหานคร: ซอลท์ พับลิชชิง.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช. (2538). **ความจริงที่ต้องเข้าใจ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2540). **อานิสงส์ศิลป์ 5**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2540). **ทาน ศีล ภาวนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- พระพุทโธมหาราช. (2554). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียง สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธนาเพรส.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Bowen, H. (1953). **Social Responsibilities of the Businessman**. New York: Harper.
- David J. Kalupahana. (2008). **Ethics in Early Buddhism**. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Peter Harvey. (2000). **An Introduction to Buddhist Ethics**. New York: Cambridge University Press.
- Todd Lowry. (2003). "Ancient and Medieval Economics". **A Companion to the History of Economic Thought**. Edited by WARREN J. SAMUELS, JEFF E. BIDDLE and JOHN B. DAVIS. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Freeman, E. (1984). **Strategic Management: A Stakeholder Approach**. Boston: Pitman.
- Berle, A. and Means, G. (1932). **Private Property and the Modern Corporation**. New York: Commerce Clearing House.

การศึกษาความสอดคล้องเขาวนอารมณ์ตามแนวคิดของแดเนียล
โกลแมนกับพระพุทธศาสนาเถรวาท
**A CONSISTENT STUDY OF THE EMOTIONAL
INTELLIGENCE OF DANIEL GOLEMAN'S CONCEPT AND
THERAVADA BUDDHISM**

¹แม่ชีสุดา โรจนอุทัย

Maechee Suda Rojanautai

นิสิตปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

M.A..Student, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ธรรณปพร หงษ์ทอง

Thannapaporn Hongthong

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

Bansomdejchaopraya Rajabhat University

¹Corresponding author email: sudathai2563@gmail.com

Received: December 14, 2020; **Revised:** December 25, 2020; **Accepted:** December 25, 2020

บทคัดย่อ

จากการศึกษาพบว่า เขาวนอารมณ์ของแดเนียล โกลแมนหมายถึง ความสามารถในการตระหนักรู้ถึงความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น สามารถเข้าใจ และจัดการกับอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น และมีสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นได้แบ่งองค์ประกอบของเขาวนอารมณ์เป็น 5 องค์ประกอบใหญ่ ดังนี้คือ การตระหนักรู้ในตน การบริหารจัดการกับอารมณ์ของตน การเข้าใจตนเอง การรู้จักสังเกตความรู้สึกของผู้อื่น การดำเนินการด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น

เขาวนอารมณ์ในพระพุทธศาสนา หมายถึง ปัญญา มีความตระหนักรู้เท่าทันต่อสิ่งเร้าที่มากระทบตามความเป็นจริง สามารถควบคุมอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดของตนเองและผู้อื่น อยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข แสดงพฤติกรรมที่ถูกต้อง ดีงาม องค์ประกอบของเขาวนอารมณ์จึงเป็นสภาพจิตที่ดี เป็นกุศล ประกอบด้วยหลักธรรมที่สำคัญๆ ในพระพุทธศาสนา เช่น สติปัญญา 4 อิทธิบาท 4 หิริโอตตปละ พรหมวิหาร 4 เป็นต้น

ในส่วนของความสอดคล้องแนวคิดเขาวนอารมณ์ในทัศนะของแดเนียล โกลแมนกับพระพุทธศาสนานั้นมีความสอดคล้องทั้ง 2 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านความหมาย เป็นปัญญาตระหนักรู้เหมือนกันแต่ปัญญาของแดเนียล โกลแมนนั้นเป็นปัญญาในการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า โลกียปัญญา ส่วนปัญญาในพระพุทธศาสนามีโลกียปัญญาเป็นพื้นฐานสู่ความหลุดพ้น มีอริสราพที่เรียกว่า โลกุตตรปัญญา 2) ด้านองค์ประกอบ องค์ประกอบเขาวนอารมณ์ตามทัศนะของแดเนียล โกลแมนนั้นประกอบด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: เขาวนอารมณ์, แดเนียล โกลแมน, พระพุทธศาสนาเถรวาท

ABSTRACT

From the study it is found that the emotional Intelligence's Daniel Goleman means the capacity for recognizing our own feelings and those of others. The elements of emotional intelligence are included as: - self-awareness, Self-regulation, Motivation, Empathy, Handling emotions in the good relationships

The emotional intelligence in Theravada Buddhism means the wisdom to have the self-awareness which can contact all things in the real, knowledge what we are feeling at the moment or at the self-control and feelings of others by using the skills to live happily with the people. This is showing the right behavior and the goodness. The element of the emotional intelligence is a good mental factor, component with Kusala, an importance principle: -4 Satipatthana (Foundations of Mindfulness), the 4 Iddhipada (path of accomplishment), Hiri Ottappa (the moral shame), Brahmavihara (holy abidings) etc.

For the consistency of the emotional intelligence's Goleman and in Theravada Buddhism, it is found here are 2 harmonies as follows: 1) meaningfulness, that is a intellectual in the meaning of Goleman, it is the intellectual for living the life called Lokiya-Panna (worldly intelligence). The intellectuality in Buddhism is based on Lokiya-Panna in order to have the liberation and the freedom called Lokuttara Panna (supramundane, wisdom). 2) The consistency of the element, the elementary of the emotional intelligence's Goleman and Buddhism is the principle which is the same complement.

Keywords: THE EMOTIONAL INTELLIGENCE, DANIEL GOLEMAN, THERAVADA BUDDHISM

บทนำ

ปัจจุบันสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมีผลกระทบต่อสุขภาพจิต อีกทั้งปัญหาด้านเศรษฐกิจ และสังคม เป็นต้น ซึ่งเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความเครียด ความฉลาดทางสติปัญญา หรือที่เรียกว่า IQ เพียงอย่างเดียวไม่สามารถที่จะทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิต

หน้าที่ การงานได้ ซึ่ง “ความสำเร็จของบุคคลขึ้นอยู่กับเชาวน์ปัญญา 20% ส่วน 80% เป็นเรื่องของเชาวน์อารมณ์และปัจจัยอื่นๆ ที่ประกอบ” (Emotional Intelligence, 2006: 34) สะท้อนให้เห็นว่าความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) นั้นเป็นอีกหนึ่งกุญแจดอกสำคัญของความสำเร็จในการดำเนินการต่างๆ ทั้งทางสังคมและหน้าที่การงาน เชาวน์อารมณ์จึงเป็นเรื่องสำคัญนอกเหนือไปจากเรื่องของ IQ

แดเนียล โกลแมน (Daniel Goleman) เป็นนักจิตวิทยาตะวันตก ที่ให้ความสนใจในเรื่องของเชาวน์อารมณ์ที่เรียกว่า EQ (Emotional Quotient หรือ Emotional intelligence) และเป็นผู้เสนอ คำว่า EQ เป็นครั้งแรก ตามประวัติแล้วเขายังได้เคยศึกษาพระพุทธรูปศาสนาสาวยุทธยาน ในทิเบตเป็นเวลาประมาณ 2 ปี ในขณะที่เป็นนักศึกษาปริญญาเอกทางด้านจิตวิทยา มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (THE DALAI LAMA, 1991: 91-102) อีกทั้งยังได้ให้คำนิยามความหมาย แนวคิดและองค์ประกอบของเชาวน์อารมณ์ตามหลักจิตวิทยา

พระพุทธศาสนาในความสัมพันธ์กับเรื่องของอารมณ์ อารมณ์เป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิต เชาวน์อารมณ์ในพระพุทธศาสนา เป็นการตระหนักรู้ตามกระบวนการของจิตจากการกระทบหรือรับรู้กับสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเป็นการใช้ปัญญาในการกำกับการแสดงอารมณ์ที่ออกมาให้มีเหตุผลและเกิดพฤติกรรมที่ดีงาม โดยนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้แสดงแนวคิดในมุมมองต่าง ๆ ตามหลักพุทธจิตวิทยา ดังนั้นผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะศึกษาความสอดคล้องของเชาวน์อารมณ์ตามแนวคิดของแดเนียล โกลแมน กับพระพุทธศาสนาเถรวาทว่ามีความสอดคล้องกันอย่างไร

ในบทความนี้จะแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1. เชาวน์อารมณ์ในทัศนะของแดเนียล โกลแมน 2. เชาวน์อารมณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท 3. ความสอดคล้องของเชาวน์อารมณ์ในทัศนะของแดเนียล โกลแมนกับพระพุทธศาสนาเถรวาท

แนวคิดเชาวน์อารมณ์ตามแนวคิดของแดเนียล โกลแมน

1. ความหมายของเชาวน์อารมณ์ เชาวน์อารมณ์ มาจากคำในภาษาอังกฤษ คือ Emotional Intelligence หรือ Emotional Quotient หรือเรียกย่อว่า EQ ในภาษาไทยมีผู้ใช้คำเรียกหลากหลายออกไป เช่น ความฉลาดทางอารมณ์ เชาวน์ปัญญาทางอารมณ์ เชาวน์อารมณ์ เจตโกศลหรือปรีชาเชิงอารมณ์ เป็นต้น ในบทความนี้จะใช้คำว่า เชาวน์อารมณ์ และเรียกย่อว่า EQ นักจิตวิทยาตะวันตกได้ให้ความหมายที่ใกล้เคียงกันดังนี้

เมเยอร์ และสโลเวย์ (Mayer & Salovey) ให้ความหมายของเชาวน์อารมณ์ คือ ความสามารถของบุคคลในการที่จะไหวพริ้วทันในความคิด ความรู้สึก และภาวะอารมณ์ของตนเองและผู้อื่นได้ นอกเหนือจากการติดตามกำกับควบคุมได้แล้ว บุคคลรู้จักจำแนกแยกแยะ

และใช้ข้อมูลเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์เพื่อชี้นำความคิดและการกระทำของตนเอง (Mayer and Salovey, 1997: 10)

คูเปอร์ และ ซาวอฟ (Cooper & Sawof) ให้ความหมายของเชาวน์อารมณ์ว่า เชาวน์อารมณ์ คือ ความสามารถของบุคคลที่จะเข้าใจ และประยุกต์ใช้พลังการรู้จักอารมณ์มาเป็นมาตรฐานของพลังข้อมูล การสร้างสายสัมพันธ์เพื่อโน้มน้าวผู้อื่นได้ (Cooper And Sawof, 1997: 21)

บาร์ออน (Bar-on) ให้ความหมายของเชาวน์อารมณ์ว่า เป็นชุดของขีดความสามารถ และสมรรถนะและทักษะทางจิตพิสัยที่ส่งผลต่อความสามารถที่จะประสบความสำเร็จในการต่อสู้กับข้อเรียกร้องและแรงกดดันต่าง ๆ ที่มาจากภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการมีสุขภาพจิตที่ดี และมีความสำเร็จในชีวิต (Bar-on, 1997: 25)

แดเนียล โกลแมน (Daniel Goleman) มีแนวคิดเกี่ยวกับเชาวน์อารมณ์โดยให้ความหมายว่า เชาวน์อารมณ์ หมายถึง ความสามารถในการตระหนักรู้ถึงความรู้สึกของตนเอง และผู้อื่น สามารถเข้าใจ และจัดการกับอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น และมีสัมพันธภาพกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี (Daniel Goleman, 2006: 317)

สรุปได้ว่า เชาวน์อารมณ์ในความหมายของ Goleman หมายถึง ความสามารถในการมีปัญญอันเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสามารถอยู่แล้ว เช่น เชาว์อารมณ์ อันหมายถึงความสามารถของบุคคลในการจัดการ และยังรวมถึงการจัดการด้วยปัญญา มีสติตระหนักรู้อารมณ์ ความรู้สึก นึกคิดภายในตนที่สามารถจัดการ ควบคุมอารมณ์ตนเองและผู้อื่น อีกทั้งการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น

2. องค์ประกอบของเชาวน์อารมณ์ แดเนียล โกลแมน (Daniel Goleman) มีแนวคิดเรื่ององค์ประกอบของเชาวน์อารมณ์ แบ่งเป็น 5 องค์ประกอบใหญ่ ดังนี้คือ

ก. การตระหนักรู้ในตน (Self-Awareness หรือ Knowing One's Emotion) เป็นความสามารถที่จะรับรู้และเข้าใจ ความรู้สึก ความคิดและอารมณ์ของตนเองได้ตามความเป็นจริง สามารถประเมินตนเองได้อย่างชัดเจนตรงไปตรงมา มีความเชื่อมั่น รู้จุดเด่นจุดด้อยของตนเอง เป็นคนซื่อตรง พูดแล้วรักษาคำพูด มีจรรยาบรรณ มีสติ เข้าใจตน

ข.. การบริหารจัดการกับอารมณ์ของตน (Managing Emotion) หรืออาจเรียกว่า การกำหนดตนเอง (Self-Regulation) เป็นความสามารถที่จะจัดการกับอารมณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม ประกอบด้วยความสามารถในการควบคุมตนเอง (Self-Control) เป็นคนที่น่าไว้วางใจได้ (Trustworthiness) มีคุณธรรม (Conscientiousness) มีความสามารถในการปรับตัว (Adaptability) และมีความสามารถในการสร้างแนวคิดใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต (Innovation)

ค. การจูงใจตนเอง (Motivation Oneself) เป็นความสามารถที่จะจูงใจตนเอง ที่เรียกว่า แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (Achievement Motive) แรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์ (Affiliation Motive) มองโลกในแง่ดี สามารถนำอารมณ์และความรู้สึกของตนเองมาสร้างพลังในการกระทำสิ่งต่างๆ และเป็นพลังในการให้กำลังใจตนเองในการคิดและกระทำอย่างสร้างสรรค์

ง. การรู้จักสังเกตความรู้สึกของผู้อื่น (Recognizing Emotions in Others) หมายถึง ความสามารถที่เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น มีความเห็นอกเห็นใจ เอาใจเขามาใส่ใจเรา มีจิตใจให้บริการ (Service Orientation) สามารถแสดงออกทางอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม

จ. การดำเนินการด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น (Handling Relationships) ซึ่งเป็นลักษณะที่เป็นทักษะทางสังคม (Social Skills) เป็นความสามารถที่จะรู้เท่าทันอารมณ์ของผู้อื่น เป็นทักษะทางอารมณ์ที่จะมีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น อันจะส่งผลให้เกิดความเป็นผู้นำ ความสามารถลักษณะนี้จะประกอบไปด้วยการสื่อสารที่ดี (Communication) การบริหารความขัดแย้ง (Conflict Management) (Daniel Goleman, 2006: 36-37)

นอกจากนั้นแล้ว แดเนียล โกลแมนยังได้แบ่งองค์ประกอบของเขาวนอารมณ์ออกเป็น 2 หมวด หมวดแรก เป็นความสามารถส่วนบุคคล (Personal Competence) หรือทักษะบริหารจัดการตนเอง ซึ่งประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ หมวดที่สอง เป็นความสามารถทางสังคม (Social Competence) หรือทักษะความสามารถทางสังคม ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบ รวมเป็น 5 องค์ประกอบตามที่ได้กล่าวมาแล้ว สามารถแยกได้เป็นองค์ประกอบ 25 องค์ประกอบย่อย ดังนี้

หมวดที่ 1 ความสามารถส่วนบุคคล (Personal Competence) หรือทักษะการบริหารจัดการตนเอง ประกอบด้วย

1) การตระหนักรู้ตนเอง (Self-Awareness)

1.1) การรู้เท่าทันอารมณ์ตนเอง สาเหตุที่ทำให้เกิดอารมณ์นั้นๆ และผลที่จะตามมา

1.2) การประเมินตนเองได้ตามจริง รู้จุดเด่น จุดด้อยของตน

1.3) การมั่นใจในตนเอง มั่นใจในความสามารถ คุณค่าของตน ความสามารถจัดการกับความรูสึกภายในตนได้

2) การควบคุมตนเอง (Self-Regulation)

2.1) การควบคุมตนเอง สามารถจัดการกับอารมณ์ ความฉุนเฉียวและแรงกระตุ้นได้

2.2) ความเป็นที่ไว้วางใจได้ รักษาความซื่อสัตย์และคงคุณงามความดีได้

2.3) ความรับผิดชอบ รู้จักคิดใคร่ครวญและมีความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติของตน

2.4) ความสามารถในการปรับตัว มีความยืดหยุ่นในการจัดการกับความเปลี่ยนแปลง

2.5) การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ การสร้างสิ่งใหม่ เป็นสุขและเปิดใจกว้างกับแนวคิด
แนวทาง วิธีการ หรือข้อมูลใหม่ ๆ

3) การสร้างแรงจูงใจ (Motivation)

3.1) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ พยายามปรับปรุงเพื่อให้ได้มาตรฐานที่ดีเลิศ

3.2) ความมีภาระผูกพัน ยึดมั่นในเป้าหมายของกลุ่ม และเป้าหมายขององค์กร

3.3) ความคิดริเริ่ม การมีความคิดใหม่ ๆ พร้อมทั้งจะปฏิบัติตามโอกาสที่เอื้ออำนวย

3.4) การมองโลกในแง่ดี มุ่งสู่เป้าหมายแม้มีอุปสรรค ปัญหาที่ไม่ย่อท้อ ออกกลั้ว รอคอยได้

หมวดที่ 2 ความสามารถทางสังคม (Social Competence) หรือทักษะความสามารถ
ทางสังคม ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบ

4) การเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy)

4.1) การเข้าใจผู้อื่น รู้ถึงความรู้สึก มุมมอง และสนใจในข้อวิตกกังวลของผู้อื่น

4.2) การพัฒนาผู้อื่น ทราบข้อควรปรับปรุง และส่งเสริมความรู้ ความสามารถของผู้อื่น
ได้ถูกทาง

4.3) การมีจิตใจมุ่งบริการ คาดคะเน รับรู้ และตอบสนองความต้องการของผู้อื่นได้ดี

4.4) การเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล สร้างโอกาสและเล็งเห็นความเป็นไปได้
จากความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยไม่แตกแยก

4.5) ความตระหนักถึงสถานการณ์ในกลุ่ม ความสามารถอ่าน และทราบความคิดเห็น
สถานการณ์ปัจจุบัน และความสัมพันธ์ของคนภายในกลุ่มได้

5) ความสามารถทางสังคม (Social Competence) หรือทักษะทางสังคม

5.1) การมีอิทธิพลต่อผู้อื่น การมีกลยุทธ์ต่างๆ และแสดงวิธีโน้มน้าวผู้อื่นอย่างได้ผล

5.2) การสื่อสาร การฟัง และสามารถส่งสารที่ชัดเจน และน่าเชื่อถือ

5.3) การบริหารความขัดแย้ง เจรจา ตอรอง และแก้ไข หาทางยุติความไม่เข้าใจกัน

5.4) ความเป็นผู้นำ เป็นแรงบันดาลใจ เป็นตัวอย่าง โน้มน้าว และผลักดันกลุ่มได้ดี

5.5) การกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ริเริ่มและบริหารความเปลี่ยนแปลงได้ดี

5.6) การสร้างสายสัมพันธ์ เสริมสร้างความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติ

5.7) ความร่วมมือร่วมใจกันทำงานกับผู้อื่น เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายได้ดี

5.8) การสร้างทีมงาน การสร้างพลังร่วมของกลุ่มในการมุ่งสู่เป้าหมาย (Daniel
Goleman, 2006: 24-28)

เห็นได้ว่าองค์ประกอบเขาวนอารมณ์ของแดเนียล โกลแมนดังกล่าว สรุปได้ว่าเป็น
ความสามารถที่รู้จักอารมณ์ความรู้สึก นึกคิดของตนเอง มีการมีสติปัญญาที่เข้าใจตนเองได้ตาม

ความเป็นจริง สามารถควบคุมอารมณ์ความรู้สึกและจัดการกับอารมณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม สามารถสร้างแรงจูงใจ มีการมองโลกในแง่ดี มีการกระทำที่แสดงออกอย่างสร้างสรรค์ เอาใจเขามาใส่ใจเรา มีความเข้าใจผู้อื่น เห็นใจผู้อื่น อีกทั้งยังมีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น

แนวคิดเรื่องเขาวนอารมณ์ในพระพุทธศาสนา

1. ความหมายของเขาวนอารมณ์ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวถึง เขาวนอารมณ์ โดยใช้คำว่า เจตโกศลหรือปริชาเชิงอารมณ์ สรุปได้ว่า หมายถึง ปัญญาที่เป็นปัจจัยหนุนพัฒนาปรับสภาพจิตใจที่มีคุณสมบัติฝ่ายกุศล ดึงมาที่เกิดขึ้นจากการรับรู้โดยการกระทบกับสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นด้วยความชอบใจหรือไม่ชอบใจก็ตาม แล้วแสดงพฤติกรรมทางกาย วาจาและใจออกมาเชิงบวก เกิดสันติสุขและอิสรภาพภายในตน และมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลและสร้างสรรค์ภายนอก (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2545: 37-41)

พระมหานิกาย สุขอวณ ยังกล่าวถึงเขาวนอารมณ์ว่า หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ และสามารถใช้ประโยชน์จากอารมณ์ของตนเอง อันเป็นการเรียนรู้กระบวนการของจิต (ตัวผู้รู้เอง) ที่สัมผัสกับสิ่งแวดล้อมภายนอก (สิ่งที่ถูกรู้ คือ อายตนะภายนอก) โดยอาศัยเครื่องมือในการรับรู้ภายในตน คือ อายตนะภายใน และสามารถพัฒนาไปสู่การเรียนรู้จนตระหนักรู้ และสามารถใช้ประโยชน์จากอารมณ์ของตนเองเป็นพื้นฐานในการพัฒนาไปสู่ผู้อื่นในสังคม (พระมหานิกาย สุขอวณ, 2548: 159) เป็นความสามารถที่จะอ่านใจหรือรู้ถึงใจเขาของบุคคลได้ ตลอดจนการรู้จักควบคุมและใช้อารมณ์ ความรู้สึก ได้อย่างเหมาะสม มองโลกในแง่ดี มีความเป็นผู้นำ และรู้จักที่จะรักษาสัมพันธภาพกับบุคคลอื่นไว้ได้อีกด้วย หรือกล่าวได้ว่า หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่จะตระหนักรู้ถึงอารมณ์ของตนเอง สามารถควบคุมและจัดการกับอารมณ์ของตนเองได้อย่างเหมาะสม มีแรงจูงใจภายในตนเอง ตลอดจนสามารถรับรู้และเข้าใจอารมณ์ของผู้อื่น พร้อมทั้งมีสัมพันธภาพที่ดีกับบุคคลอื่นได้ อีกทั้งเป็นระเบียบวิธีในการกำหนดอารมณ์ ที่เกิดขึ้นทางทวารทั้งหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ รวมทั้งการควบคุม และการจัดการกับอารมณ์ความรู้สึก ความอยาก ความคิด และจินตนาการของตนเอง และผู้อื่น ด้วยสติ และปัญญา อย่างมีประสิทธิภาพ (จำลอง ดิษยวินิช, 2553: 9)

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า เขาวนอารมณ์ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การมีปัญญา มีสติตระหนักรู้ต่ออารมณ์หรือสิ่งเร้าที่มากระทบ รู้เท่าทันอารมณ์ที่เปลี่ยนแปลงตามความเป็นจริง สามารถรับรู้อารมณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว รู้จักตนเองและสามารถควบคุมอารมณ์

ความรู้สึก นึกคิดของตนเองและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ตลอดจนแสดงพฤติกรรมที่ถูกต้อง ดีงาม และสร้างสรรค์

2. องค์ประกอบของเขาวนอารมณ์ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับจิต ว่าจิตเป็นใหญ่ เป็นประธาน ถ้าสภาพจิตใจดีเป็นกุศล การกระทำหรือพฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย วาจา และใจจะดีงาม แนวคิดองค์ประกอบเขาวนอารมณ์จึงเป็นเรื่องของจิตหรือสภาพจิตที่เป็นกุศล คำว่า “จิต แปลว่า สภาพที่คิด สภาพที่รู้อารมณ์ จิต หมายถึง ธรรมชาติที่คิดอารมณ์, รู้อารมณ์, สังสมอารมณ์, สังสมบุญหรือบาป สภาพที่นึกคิด ความคิด ใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553: 62) ชื่อว่า จิต เพราะอรรถว่า คิด อธิบายว่า รู้อารมณ์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535: 19) จิต (citta) หมายถึง จิตใจ (mind) Damien Keown, 2003:38) จึงกล่าวได้ว่า จิตเป็นธรรมชาติที่รู้ถึงสิ่งที่มากระทบ หรือรับรู้สิ่งต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาอยู่เสมอ เรียกว่า รู้ อารมณ์หรือคิด มีการปรุงแต่ง เก็บสังสมบุญ บาปหรือกรรมและกิเลส อีกทั้งตั้งรณ กวัดแกว่ง รักษา ยาก มักตกไปในอารมณ์ที่ตนปรารถนา เกิดดับเร็ว เทียวไปไกลและไปดวงเดียว ซึ่งถ้าสภาพจิตใจดีเป็นกุศล พฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย วาจา และใจก็จะดี เพราะเจตนาที่เป็นกุศลหรืออกุศลจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่แสดงออก “การที่จะควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ หรือจะควบคุมอายตนะให้ได้ ต้องควบคุมจิต” (พุทธทาสภิกขุ, 2554: 26) ด้วยการพัฒนาจิต ก็คือ การทำจิตให้ถูกต้อง หรือที่เรียกว่า “ภาวนิตต” คือ ผู้ได้พัฒนาตนแล้ว จบการฝึกอบรมแล้ว” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2555: 248) ประกอบด้วย

1) ภาวนิตกาย (มีกายที่พัฒนาแล้ว) คือได้ฝึกอบรมพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือกายภาพ อยู่ดีมีสุข เกื้อกูลกับธรรมชาติ โดยเฉพาะการรับรู้ทางอินทรีย์ 5 เช่น ดู ฟัง เป็นไปเพื่อสติปัญญา และการใช้สอยเสพบริโภคต่าง ๆ เป็นไปอย่างพอดี ไม่หลงเพลิดเพลิน หวันไหวไปตามอิทธิพลของความชอบใจ ไม่ชอบใจ ไม่หลงมัวเมา มิให้เกิดโทษ แต่เป็นคุณ ไม่ถูกบาปอกุศลครอบงำ แต่หนุนให้กุศลธรรมงอกงาม มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันต่ออารมณ์ที่เข้ามากระทบ

2) ภาวนิตศีล (มีศีลที่พัฒนาแล้ว) คือ ได้พัฒนาความประพฤติ มีพฤติกรรมที่ดีงามในความสัมพันธ์ทางสังคม โดยตั้งอยู่ในระเบียบวินัย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี ไม่ใช้กายวาจาและอาชีพในทางที่เบียดเบียนหรือสร้างความเดือดร้อนแก่ใคร แต่ใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิตตนและช่วยเหลือเกื้อกูลสังคม

3) ภาวนิตจิตต์ (มีจิตที่พัฒนาแล้ว) คือ ได้ฝึกอบรมพัฒนาจิตใจ ให้เบิกบาน ร่าเริง ปลอดโปร่ง ผ่องใส เป็นสุข เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมเช่น มีน้ำใจเมตตา กรุณา ศรัทธา กตัญญู กตเวทียื้อเพื่อเผื่อแผ่ ขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง อดทน มั่นคง สงบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น ภาวะทางจิตที่สำคัญคือ ความเป็นอิสระ ความหลุดพ้น ซึ่งภาวะนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญญา คือ เมื่อเห็น

ตามความเป็นจริง รู้เท่าทันสังขารการปรุงแต่งแล้ว จิตจึงพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส ไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ เป็นผู้มีจิตหนักแน่นมั่นคง ไม่หวั่นไหว ไม่ติดในอารมณ์ต่าง ๆ ที่จะเป็นเหตุให้ต้องรำพึง ดังพุทธพจน์ตรัสว่า “บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรหวังสิ่งที่ยัง未来ถึง สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็พ้นอันยัง未来ถึง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 14 ข้อที่ 272 หน้าที่ 319) ภูเขาหินแห่งที่บิยอมไม่สะเทือนเพราะลม ฉันทใด รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ทั้งมวล ทั้งที่เป็นอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์ ย่อมทำจิตของผู้คงที่ให้หวั่นไหวไม่ได้ ฉะนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 55 หน้าที่ 538-539)

4) ภาวิตปัญญา (มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว) คือ ได้ฝึกอบรมพัฒนาปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาละดับทุกขได้ มีความบริสุทธิ์ มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญา จิตใจเป็นอิสระสุขเกษมไร้ทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555: 249)

ดังนั้นการที่จะเกิดเขาวนอารมณ์ได้นั้น จะต้องมีสภาพจิต หรือเจตสิกที่ประกอบกับจิตที่เป็น “กุศล” ซึ่งแปลตามศัพท์ว่า ฉลาด ชำนาญ สบาย เอื้อ หรือเกื้อกูล เหมาะ งดงาม เป็นบุญคล่องแคล่ว ตัดโรคหรือตัดสิ่งชั่วร้ายที่น่ารังเกียจ ส่วน “อกุศล” แปลว่า สภาวะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกุศล หรือตรงข้ามกับกุศล เช่นว่า ไม่ฉลาด ไม่สบาย เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555: 246)

ความหมายของกุศลที่เป็นหลัก มี 4 อย่างคือ

1) อโรคยา ความไม่มีโรค คือ สภาพจิตที่ไม่มีโรค เรียกว่า สุขภาพจิต หมายถึง สภาวะหรือองค์ประกอบที่เกื้อกูลแก่สุขภาพจิต ทำให้จิตไม่ป่วยไข้ ไม่ถูกบีบคั้น ไม่กระสับกระส่าย ไม่อ่อนแอ เป็นจิตแข็งแรง คล่องแคล่ว สบาย ใช้งานได้ดี

2) อนวัชชะ ไม่มีโทษ หรือไร้ตำหนิ แสดงถึงภาวะที่จิตสมบูรณ์ ไม่บกพร่อง ไม่เสียหาย หรือไม่มีของเสีย ไม่มัวหมอง ไม่ขุ่นมัว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 30 ข้อที่ 8 หน้าที่ 68) สะอาด ผ่องแผ้ว เป็นต้น

3) โภคัลลสัมภูต เกิดจากปัญญา หรือเกิดจากความฉลาด หมายถึง ภาวะที่จิตประกอบอยู่ด้วยปัญญา หรือมีคุณสมบัติต่างๆ ซึ่งเกิดจากความรู้ความเข้าใจ สว่าง มองเห็นหรือรู้เท่าทันความเป็นจริง สอดคล้องกับหลักที่ว่า กุศลธรรมมีโยนิโสมนสิการ คือความรู้จักคิดแยกคายหรือรู้จักทำใจอย่างฉลาด เป็นปทัฏฐาน

4) สุขวิบาก มีสุขเป็นวิบาก คือ เป็นสภาพที่ทำให้มีความสุข เมื่อกุศลธรรมเกิดขึ้นในใจ ย่อมเกิดความสุขสบายคล่องใจ ไม่ต้องรอผลตอบแทนภายนอก เหมือนกับร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคเบียดเบียน ไม่มีสิ่งสกปรกเสียหาย เป็นพิษภัยมาพ้องพาน (อนวัชชะ) และรู้ตัวว่าอยู่ในที่

มั่นคงปลอดภัยถูกต้องเหมาะสม (โกศลสัมภุต) มีความสบาย ความสุขอยู่ในตัว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555: 246-247)

นอกจากความหมายทั้ง 4 แล้ว ยังมีความหมายอื่นอีก 3 อย่างคือ เฉกาะ แปลว่า ฉลาด และเขมะ แปลว่า เกษม คือ ปลอดภัย มั่นคง ปลอดภัย และนิทฺธระ แปลว่า ไม่มีความกระวนกระวาย ซึ่งความหมายทั้งสามรวมอยู่ในความหมายทั้ง 4 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555: 248) กุศลธรรมยังหมายถึง สิ่งที่ทำให้จิตมีลักษณะที่ติงาม ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว บริสุทธิ์ผ่องใส เป็นอิสระ เหมาะแก่การใช้งาน และสงบสุข เป็นสภาพจิตที่ไร้โรคหรือมีสุขภาพจิตที่ดี จิตมีคุณภาพและสมรรถภาพของจิต “มีรากเหง้าแห่งกุศล คือ โลภะ (ความไม่โลภ) โทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย) โมหะ (ความไม่หลง)” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 89 หน้า 83) เป็นลักษณะของจิตที่ติงามตั้งแต่ระดับสามัญ จนถึงขั้นสูงสุด คือจิตของพระอรหันต์ ส่วนอกุศลธรรม คือ สิ่งที่ทำให้จิตขาดคุณลักษณะที่ติงาม หรือทำให้จิตเสื่อมเสียสภาพ “รากเหง้าแห่งอกุศล คือ โลภะ (ความโลภ) โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) โมหะ (ความหลง)” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 89 หน้า 83)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า เรื่องอารมณ์ (emotion) และความรู้สึกต่างๆ ทั้งหมด รวมอยู่ในองค์ประกอบด้านจิต ซึ่งมีกระบวนการฝึกที่เรียกว่า สมาธิ การพัฒนาทั้งด้าน พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ต้องดำเนินไปด้วยกัน ในระบบที่เป็นบูรณาการ เมื่อมนุษย์ยังไม่พัฒนา ต้องอาศัยกิเลสเพื่อให้อยู่รอด กิเลสก็คือ อารมณ์ฝ่ายอกุศล (ไม่เกื้อกูล ไม่ประกอบด้วยปัญญา) เช่น โลภ โกรธ หลง เห็นแก่ตัว ถือตัว ริษยา แข่งดีด่า ฯลฯ เมื่อมนุษย์พัฒนา ปัญญาขึ้น ปัญญาจะช่วยให้พึ่งพากิเลสเหล่านั้นให้น้อยลง พร้อมกันนั้น ปัญญาจะเป็นปัจจัยหนุนการพัฒนาด้านจิตใจ ให้อารมณ์ฝ่ายดี ที่เรียกว่า กุศล (คุณสมบัติที่เอื้อเกื้อกูล ประกอบด้วยปัญญา) พัฒนาขึ้นด้วยจนกระทั่งเมื่อพัฒนาสมบูรณ์ มนุษย์จะมีชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญา เมื่อถึงตอนนั้น กิเลส ซึ่งเป็นอารมณ์ฝ่ายอกุศล จะหมดสิ้นไปจะมีแต่อารมณ์ฝ่ายกุศล ที่ประณีต เช่น เมตตาหรือไมตรี มุทิตา อุเบกขา (ดุลยภาพของจิต) ความสดชื่น เอิบอิ่มใจ โปร่งโล่ง เบิกบาน ผ่องใส ความสงบ และความเป็นอิสระเป็นต้น เป็นภาวะที่เรียกว่า ภาวจิตต แปลว่า มีจิตที่พัฒนาแล้ว (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545: 37-38)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า องค์ประกอบของเขาวนอารมณ์นั้น จะต้องมียองค์ประกอบที่เป็นอารมณ์ฝ่ายกุศล สามารถประกอบอยู่ในหลักธรรมต่างๆ ดังตารางนี้

องค์ประกอบของเขาวนอารมณ์	หลักธรรมสนับสนุน
สติ	สติปัฏฐาน 4 (ตระหนักรู้ในตน)
hiri โอตตปปะ	หิริโอตตปปะ (ควบคุมตนเอง ซื่อสัตย์)

กรุณา มุทิตา	พรหมวิหาร 4 (เอาใจเขามาใส่ใจเรา)
อโทสะ	สติสัมปชัญญะ (รู้จักและควบคุมตน)
ปัญญา (ปัญญินทรีย์เจตสิก)	ปัญญา (รู้และเข้าใจตามความจริง)
จิตตชุกตา จิตตกัมมัฏญตา จิตตปาคุญญตา	สมาธิ (มั่นคงทางอารมณ์ ความสงบ ความสุข)
สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ	ศีล/อิทธิบาท 4/สังหวัตถุ 4 (ไม่เบียดเบียนกัน มีแรงจูงใจ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข)

ในขณะที่ทอดศกดิ์ เดชคงได้กล่าวถึงองค์ประกอบของเขาวนารมณ โดยอาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นองค์ประกอบของเขาวนารมณที่เรียกว่า ทักษะทางอารมณ์ ได้แก่

ก. การรับรู้ผู้อื่น (Empathy) ด้วยหลักพรหมวิหาร 4 เป็นตัวแทนของความเห็นอกเห็นใจ ประกอบด้วย มีเมตตาปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข กรุณาอยากให้ผู้อื่นพ้นทุกข์เมื่อประสบปัญหา มุทิตาอยากทดแทนต่อผู้มีคุณ อุเบกขาเมื่อมีเหตุผลที่สมควรต้องวางเฉย

ข. การรับรู้ตนเอง (Awareness) ด้วยหลักการตามสติปัฏฐาน 4 จะช่วยให้จิตใจสงบจากความว้าวุ่น ทำให้เข้าใจความหมายของชีวิต และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง เป็นธรรมชาติของชีวิต เพื่อจะได้เป็นคนที่มีคุณค่าและมีเป้าหมาย

ค. การแก้ไขความขัดแย้ง (Conflict solving/Stress management) แบ่งเป็น 2 อย่างคือ 1) ความขัดแย้งทางอารมณ์ในตนเอง 2) ความขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ สามารถแก้ไขปัญหามาโดยการใช้ปัญญาให้เห็นหลักของความเป็นเหตุผล ตามหลักอริยสัจ 4 เพื่อให้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุขอีกทั้งยังกล่าวถึงองค์ประกอบของความฉลาดทางอารมณ์อาจแบ่งได้เป็น

- 1) ความสามารถในการอดทนรอคอย (Perseverance)
- 2) ความสามารถในการมองโลกในแง่บวก (Optimism)
- 3) ความรู้จักและเข้าใจตนเอง (Self-Awareness)
- 4) ความเข้าใจเห็นใจผู้อื่น (Empathy)
- 5) ความสามารถในการแก้ไขปัญหาและความคับข้องใจ (Problem Solving)

ในบรรดาองค์ประกอบเหล่านี้ การมีสติรู้ตัวจัดว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด คือขาดไม่ได้เลย และเป็นตัวที่ทำให้เกิดการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องต่อไปจนสามารถแก้ไขสิ่งที่เคยเป็นนิสัยดั้งเดิมให้ดีขึ้นได้ (เทอดศักดิ์ เดชคง, 2546: 18)

แนวคิดองค์ประกอบของเขาวนัอารมณ์จึงเป็นการพัฒนาจิตและเจตสิกที่เกิดพร้อมกับจิตที่เป็นกุศลประกอบด้วยปัญญา และควบคุมจิตที่เป็นอกุศลไม่ประกอบด้วยปัญญา ไม่แก้อกุศล และนำไปสู่พฤติกรรมที่เป็นปัญหา ซึ่งแนวคิดของกุศลที่ทำให้จิตมีสภาพที่ดี เป็นจิตที่มีสุขภาพจิตที่ดี มีคุณภาพและสมรรถภาพจิตที่ดีนั้นจะต้องเข้าใจในเรื่องของจิตหรือสภาพของจิต ด้วยการมีกุศลและอกุศลเข้าร่วมทำงาน เมื่อใดที่จิตเป็นกุศลที่ประกอบด้วยสติ จิตจะเกาะเกี่ยวอยู่กับสิ่งที่กำลังเกี่ยวข้องต้องทำ ระลึกได้ถึงการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ เกิดปัญญาสามารถรู้เท่าทันแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง ทำจิตให้เกิดความเบิกบาน แซ่มนั่นผ่องใส ปลอดภัย เป็นสภาพจิตที่แก้อกุศลแก้ชีวิต จิตใจ และส่งเสริมคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ทำให้มีการแสดงออกถึงพฤติกรรมที่ดี ที่พึงประสงค์เกิดเขาวนัอารมณ์ที่ดี แสดงให้เห็นถึงกุศลจิต เมื่อมีการเจริญสติที่เกิดขึ้น สามารถทำให้ก้าจติอภิชมาและโทมนัส เป็นผู้เข้าถึงความเป็นพระอรหันต์ได้มากที่สุด

ส่วนอกุศลธรรม เมื่อเข้าครอบงำจิต ด้วยนิรวัน 5 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 371 หน้าที่ 216) ความหดหู่ เศร้าหมอง ความฟุ้งซ่าน ความโกรธ ที่บีบคั้น กระทบและแผดเผาจิตใจตนเองเกิดความไม่สบายใจ ความโกรธ ความริษยา ทำให้จิตใจมีความคับแคบ ไม่สบาย ไม่ปลอดภัย ความโลภ ยังทำให้เกิดความกระวนกระวาย ติดข้องต่อวัตถุที่ต้องการทำให้เกิดความกลัดกลุ้ม บั่นทอนคุณภาพชีวิตและสุขภาพจิตทำให้แสดงพฤติกรรมที่เป็นด้านลบต่อการดำเนินชีวิต

เห็นได้ว่า จิตเป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ “การฝึกจิตที่ควบคุมได้ยากเปลี่ยนแปลงได้ง่าย ชอบใฝ่หาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา จัดว่าเป็นความดี เพราะจิตที่ฝึกดีแล้วยอมนำสุขมาให้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 35 หน้าที่ 36) ควรแก่การทำงาน ตั้งมั่นถึงความไม่หวั่นไหว ซึ่งคันสนีย์ วรรณางกูร มีความเห็นสอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา กล่าวว่า “ผู้ที่มีเขาวนัอารมณ์ดี คือผู้ที่มีจุดยืนมั่นคง ไม่ปล่อยให้สิ่งแวดล้อมมาเป็นตัวกำหนดโชคชะตาชีวิต ผู้ที่มีเขาวนัอารมณ์ดี จึงมีความมั่นใจในตนเอง มั่นคงในอารมณ์ ไม่วูบวาบหวั่นไหวกับเหตุปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงไปในชีวิต (คันสนีย์ วรรณางกูร, 2545: 203)

3. ความสอดคล้องเขาวนัอารมณ์ในทัศนะของแดเนียล โกลแมนกับพระพุทธศาสนาเถรวาท

3.1 ความหมายของเขาวนัอารมณ์ จากการศึกษาความหมายของเขาวนัอารมณ์ตามทัศนะของแดเนียล โกลแมนกับเขาวนัอารมณ์ในพระพุทธศาสนานั้นมีความสอดคล้องกันคือเป็นการมีปัญญาในการตระหนักรู้ตามความเป็นจริงต่ออารมณ์ ความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น สามารถรับรู้อารมณ์ที่เกิดขึ้น แล้วรู้จักตนเองและสามารถควบคุมอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดของ

ตนและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ตลอดจนแสดงพฤติกรรมที่ถูกต้อง ดีงาม และสร้างสรรค์
เหมาะสม

ปัญญาในพระพุทธศาสนาแบ่งได้เป็น 2 ระดับคือ

1) โลกียปัญญา หมายถึง ความรู้ที่ถูกต้องหรือสัมมาทิฐิ

2) โลกุตตรปัญญา หมายถึง ความรู้สูงสุดในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ความรู้แจ้งใน
อริยสัจ เป็นความดับทุกข์หรืออัสสวกุญญาณ เป็นความรู้ที่ทำให้คนพ้นโลก (พระพรหมคุณา
ภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553: 354) เป็นภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคิดค้น
ความใคร่ครวญ ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง ความรู้ดี
ปัญญาดุจปลูก ปัญญาผละ ปัญญาดุจดวงประทีป ปัญญาดุจดวงแก้ว ความไม่หลงมกมาย ความ
เลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ซึ่งว่านักปราชญ์ เพราะประกอบด้วยปัญญานั้น (พระไตรปิฎก
ภาษาไทย เล่มที่ 29 ข้อที่ 10 หน้า 54)

อีกทั้งความหมายของเขาวนอารมณ์ของแดเนียล โกลแมนนั้น เป็นการให้คำจำกัด
ความที่มีพื้นฐานจากสุตมยปัญญา และจินตมยปัญญาเป็นเบื้องต้น และสามารถเข้าถึงการ
พัฒนาเขาวนอารมณ์ได้ด้วยภาวนามยปัญญาได้ในที่สุด แต่เป็นภาวนามยปัญญาขั้นต้นที่เป็น
การดำเนินชีวิตประจำวันเป็นไปเพื่อโลกียปัญญา “เป็นการตระหนักรู้อารมณ์ของตนเองและ
ผู้อื่น มีสติรู้เท่าทันอารมณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึกนึกคิด สามารถประเมิน แยกแยะ
อารมณ์ ยอมรับและแสดงอารมณ์ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมกับกาลเทศะตรงตามความเป็นจริง
ที่สามารถควบคุมอารมณ์ และจัดการกับอารมณ์ของตนเองและผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดย
ใช้ปัญญาในการดำรงชีวิต การเรียน การทำงานให้ประสบความสำเร็จได้ (กระทรวงศึกษาธิการ
กรมวิชาการ.(2545: 2) ในขณะที่เขาวนอารมณ์ในพระพุทธศาสนานั้น เริ่มต้นจากสุตมยปัญญา
และจินตมยปัญญาแล้ว พัฒนาขึ้นสู่ภาวนามยปัญญา จิตมีความมั่นคงไม่หวั่นไหว เข้าถึงความ
เป็นจริง เห็นถึงความเป็นธรรมดาของสรรพสิ่ง แจ่มแจ้งในไตรลักษณ์ สามารถเข้าถึงวิชา 3
สิ้นอัสสวกุญญาณ จากปุถุชนสามารถเข้าถึงความเป็นอริยบุคคลได้ในที่สุด

3.2 องค์ประกอบของเขาวนอารมณ์

จากการศึกษาพบว่าองค์ประกอบเขาวนอารมณ์ของแดเนียล โกลแมนกับเขาวน
อารมณ์ในพระพุทธศาสนา มีความสอดคล้องกัน โดยแบ่งแนวคิดเขาวนอารมณ์ออกเป็น 2 ด้าน
คือ

1) ความสามารถส่วนบุคคล (ทักษะในการบริหารจัดการตนเอง) เป็นความสามารถ
ในการเข้าใจตนเอง (Intrapersonal intelligence) ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการคือ

1) การตระหนักรู้ตนเอง 2) การควบคุมตนเอง 3) การสร้างแรงจูงใจ

2) ด้านความสามารถทางสังคม (ทักษะในด้านบริหารปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น) เป็นความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น (Interpersonal intelligence ประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ด้านคือ 1) การเอาใจเขามาใส่ใจเรา 2) ทักษะทางสังคม (Daniel Goleman, 2006: 318) นั้น สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนา ในเรื่องของสติ เป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนาเรื่องกระบวนการรับรู้ทางโลกที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างเหตุและปัจจัยตามหลักปฏิจจนสมุปปาท กล่าวคือ เมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด และการตระหนักรู้ในตนหรือการรู้เท่าทันอารมณ์ของตนเป็นสมรรถนะส่วนบุคคลที่ Goleman กล่าวถึงก็เป็นไปตามหลักการของสติที่พระพุทธองค์ทรงตรัสเกี่ยวกับสติว่า สติเป็นความระลึกได้และความรู้ทันในปัจจุบัน สติมีอุปการะในที่ทั้งปวง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 234 หน้าที่ 174) นอกจากนั้นสติยังมีคุณค่าที่เชื่อมโยงชีวิตด้านในของตนเองให้มีความสัมพันธ์กับคุณค่าด้านนอกคือสังคม ดังในเสกขสูตรกล่าวว่า บุคคลเมื่อรักษาทน ชื่อว่ารักษาผู้อื่น เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาทน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 758-762 หน้าที่ 224-225) ที่ก่อให้เกิดความดีงามขึ้นกับตนเองและมีความสุขเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่น

ซึ่งเมื่อพิจารณาองค์ประกอบทั้งสองด้านของแดเนียล โกลแมน แล้วจะเห็นได้ว่า

1) ความสามารถส่วนบุคคล เป็นความสามารถในการเข้าใจตนเอง (Intrapersonal intelligence) ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการคือ

ก) การตระหนักรู้ตนเอง สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนา คือ สติปัฏฐาน 4 คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ด้วยการมีสติระลึกอยู่ในกาย ในอิริยาบถของการเคลื่อนไหว เป็นต้น, เวทนา มีสติรู้ทันต่อความสุข ทุกข์ เฉยๆ, จิต รู้เท่าทันความรัก โลภ โกรธ หลง ความฟุ้งซ่าน เสร้าหมอง หรือความยินดี ยินร้ายที่เกิดขึ้นจากโลกธรรมที่เข้ามาระทอบ, ธรรม มีสติรู้ในขั้น 5 อายตนะ ความเป็นจริงตามหลักอริยสัจ 4 เป็นต้น ว่ามีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น และดับไปได้อย่างไร ตามความเป็นจริง

ข) การควบคุมตนเอง สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนา คือ สติสัมปชัญญะ ด้วยการระลึกและรู้เท่าทันต่ออารมณ์ความรู้สึกที่เข้ามาระทอบ ไม่หวั่นไหว และสามารถที่จะควบคุมอารมณ์ ขันติโสรัจจะ ด้วยการอดทน อดกลั้น สงบเสงี่ยมต่อการกระทบกระทั่งที่เกิดขึ้น สามารถที่จะระอคอยได้ อินทรีย์สังวร ด้วยการสำรวมกายและใจ ระวังไม่ให้บาปอกุศลเข้าครอบงำจิตใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง 6 เมื่อตาเห็นรูป เป็นต้น อีกทั้งไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยกาย วาจาและใจ หิริโอตตัปปะ ละอายใจ เกรงกลัวบาปถึงแม้การกระทำนั้น ๆ จะไม่มีผู้ใดเห็นก็ตาม

3) การสร้างแรงจูงใจ สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนา คือ หลักอิทธิบาท 4 ฉันทะเป็นผู้มีความพอใจ, วิริยะ มีความเพียร จิตตะ ความคิดที่มุ่งมั่นไม่ฟุ้งซ่าน และ

วิมังสา ใช้ปัญญาในการใคร่ครวญไตร่ตรองหาเหตุผล ด้วยการวางแผน คิดค้นหาวิธีแก้ไข ปรับปรุง และอธิษฐานธรรม 4 ซึ่งเป็นธรรมที่ควรมียุติในตนหรือธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ และสามารถยึดเอาเป็นผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นเป้าหมาย ซึ่งได้แก่ ปัญญา ความรู้ชัด, สัจจะ ดำรงมั่น ในความจริง, จาคะ สละสิ่งที่เคยชินและสิ่งที่ผิดพลาดจากความเป็นจริง, อุปสมะ ความสงบของจิตใจ

2) ด้านความสามารถทางสังคม ประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ด้านคือ

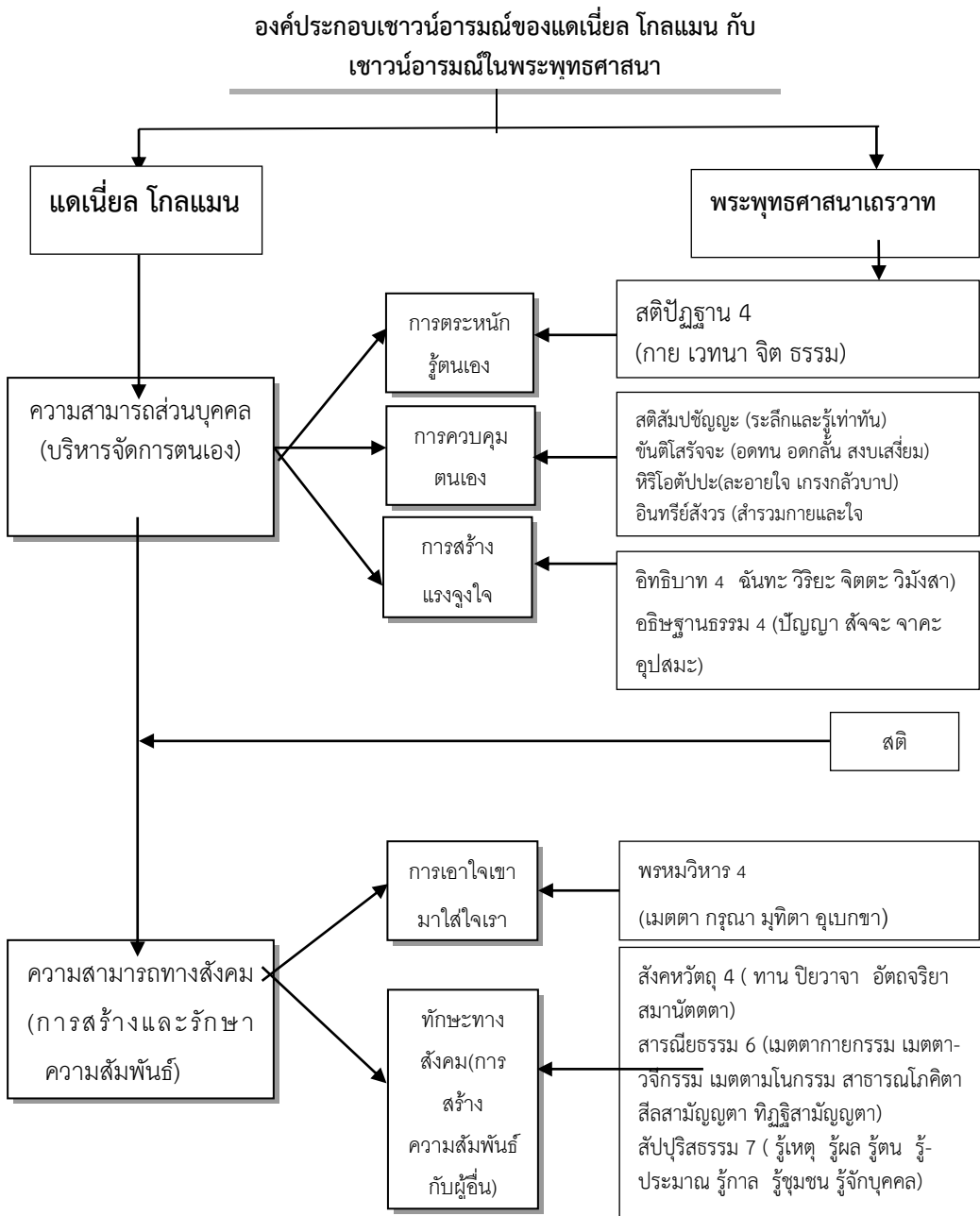
ก) การเอาใจเขามาใส่ใจเรา สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนา คือ พรหมวิหาร 4 ด้วยการมีเมตตา มีความรักความปรารถนาอยากให้ผู้อื่นมีความสุข, กรุณา มีความสงสาร อยากช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์, มุทิตา มีความยินดี เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข, อุเบกขา ความมีใจวางเป็นกลาง ด้วยปัญญา มีจิตที่เที่ยงตรง ไม่อคติด้วยความรักหรือความชัง รวมทั้งรู้จักวางเฉยด้วยใจที่สงบเห็นตามความเป็นจริง

ข) ทักษะทางสังคม สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนา คือ สังคหวัตถุ 4 ทาน การให้เป็นการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน, ปิยวาจา การใช้คำพูด วาจาที่อ่อนหวาน ไพเราะ ให้เกิดไมตรี ความรักและความนับถือซึ่งกันและกัน, อัตถ-จริยา การช่วยเหลือบำเพ็ญสาธารณประโยชน์, สมานัตตตา ความเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติด้วยความสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยร่วมกันแก้ไข รวมทั้งการวางตนเหมาะสม

สารณียธรรม 6 ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึงกัน ทำให้อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี 6 ประการคือ เมตตากายกรรม ช่วยเหลือหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง, เมตตาวาจากรรม ช่วยบอก สอน ตักเตือน สิ่งที่เป็นประโยชน์ด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ, เมตตา मनกรรม ตั้งจิตปรารถนาดี มองกันในแง่ดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน, สาธารณโลกิตา เมื่อได้สิ่งใดมาก็ไม่หวง นำมาแบ่งปัน ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน, สีสสามัญญตา มีความประพฤติที่สุจริตดีงาม ถูกต้องตามวินัย ไม่ทำตนเป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ, ทิฏฐิสามัญญตา มีความเห็นชอบร่วมกันในการขจัดปัญหา

สัปปริสธรรม 7 ได้แก่ รู้เหตุและรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล, รู้ผล ที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำ, รู้ตน ตามฐานะ ความสามารถและคุณธรรมที่ตนมี, รู้ประมาณ มีความพอดี, รู้กาล รู้เวลาที่เหมาะสมกับการทำหน้าที่การทำงาน ให้ตรงเวลา เป็นเวลา ทันเวลา พอเวลา เหมาะกับเวลา, รู้ชุมชน รู้กิจวิธที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ ที่จะเข้าไปหา ว่าควรทำ ควรพูด ควรสงเคราะห์ชุมชนอย่างไร, รู้จักบุคคล รู้ความแตกต่างของบุคคลตามอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม อีกทั้งรู้วิธีที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดี ว่าควรคบ ควรแนะนำ ยกย่อง จะใช้ จะตำหนิ จะสอนอย่างไร

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า องค์ประกอบของเขาวนัอารมณ์ตามแนวคิดของแดเนียล โกลแมน กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องกัน ต่างก็มีหลักการที่สำคัญ คือการพัฒนาจิตของตนให้มีสติ เพื่อก่อให้เกิดสุขภาพ คุณภาพและสมรรถภาพ สามารถแสดงได้ตามแผนภูมิข้างล่างดังต่อไปนี้

ในส่วนความแตกต่างนั้น จะเห็นได้ว่า แดเนียล โกลแมน ซึ่งเป็นนักวิชาการจิตวิทยาตะวันตกซึ่งได้หันมาสนใจพระพุทธศาสนา อีกทั้งได้นำจิตวิทยาพระพุทธศาสนามาคิดเป็นทฤษฎีของตนเองขึ้นมานั้นย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่า แนวคิด ทฤษฎีที่เขาได้คิดขึ้น และนำมาใช้เป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนา แต่ถ้าพิจารณาในมุมมองของพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธศาสนามีระบบจิตวิทยาที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง โดยพระพุทธศาสนามีแนวคิดที่แตกต่างไปจากนักจิตวิทยาตะวันตก ตรงที่เน้นการค้นพบสัจธรรมภายในจิตใจของบุคคลเป็นหลัก แทนที่จะเน้นการค้นหาความจริงจากภายนอก การพัฒนาจิตจึงเป็นหัวใจสำคัญในพระพุทธศาสนา เพราะ “การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็ง” (รินธรรม อโศกตระกูล และคณะ, 2549: 140) การพัฒนาจิตจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาเขาวนอารมณ์ เพราะเมื่อสภาพจิตประกอบด้วยเจตสิกเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็จะทำให้การพัฒนาเขาวนอารมณ์เป็นไปตามหลักธรรมที่ประกอบนั้น

อีกทั้งข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนระหว่างเขาวนอารมณ์ตามหลักจิตวิทยาตะวันตก แนวคิดของแดเนียล โกลแมนกับพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า สภาพจิตที่เป็นกุศลที่ประกอบเป็นหลักธรรมของเขาวนอารมณ์ในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องของคุณธรรม และจริยธรรม เป็นการพัฒนาจิตหรือ ประสบการณ์ภายในจิตใจ ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญ ซึ่งจะเป็นการสะท้อนเรื่องราวภายในจิตใจออกสู่ภายนอก ถึงพฤติกรรมที่ส่งผลต่อความรู้สึก (จิตใจ) นึกคิด (ปัญญา) และการกระทำ (พฤติกรรม) ที่ถูกต้อง ดีงาม ที่ไม่เพียงแต่จะครอบคลุมเขาวนอารมณ์ตามทัศนะของแดเนียล โกลแมนเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปยังแนวคิดของนักจิตวิทยาตะวันตกในเรื่องอื่นๆ เช่น ความฉลาดทางจริยธรรม (Moral Intelligence MQ) และความฉลาดในการฝ่าวิกฤติ (Adversity Intelligence AQ) คือความสามารถในการฝ่าอุปสรรคและความยากลำบาก เป็นต้น

เห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้มองปัญหาของมนุษย์แบบแยกส่วน แต่มองเรื่องของจิตใจและปัญหาทางด้านจิตใจของมนุษย์ โดยสัมพันธ์กับวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตในทุกๆ ด้าน หรือกิจกรรมและพฤติกรรมทุกอย่าง เขาวนอารมณ์ในมุมมองของพระพุทธศาสนา จึงเป็นเรื่องของกระบวนการพัฒนามนุษย์ที่มีปัจจัย มีความสัมพันธ์อิงอาศัย และมีผลกระทบต่อกัน ในขณะที่นักจิตวิทยาตะวันตกแยกความสนใจในปัญหาของมนุษย์ โดยแยกไปตามทฤษฎี หรือแนวความคิดของตนออกไปตามความเห็นของแต่ละคน ดังที่แดเนียล โกลแมนได้มีแนวคิดทฤษฎีเรื่อง อีคิว เป็นต้น แต่ในพระพุทธศาสนาทุกส่วนในระบบโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นองค์รวม ไม่สามารถแยกจากกันได้ สรรพสิ่งเป็นไปตามเหตุและปัจจัย อีกทั้งในแง่ของพระพุทธศาสนานั้นเขาวนอารมณ์ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงกฎของธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นด้านที่เกี่ยวกับจิตใจของมนุษย์ที่เป็นกฎธรรมชาติ 2 ด้านที่สำคัญคือ จิตนิยาม เป็นเรื่องที่

เกี่ยวกับการทำงานของจิต และกรรมนิยาม เป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ไว้อย่างชัดเจน ในขณะที่แนวคิด ทฤษฎีของแดเนียล โกลแมนนั้นให้ความสนใจต่อพฤติกรรมที่แสดงออกเท่านั้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแก้ปัญหาจิตใจนั้น ในทางพระพุทธศาสนานั้นได้วิเคราะห์ลึกกลงไปถึงขั้นที่ว่า การที่จะแก้ปัญหาได้นั้น จะต้องใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหานั้น เป็นตัวตัดสิน ซึ่งปัญญานำจิตมนุษย์ไปสู่อิสรภาพที่แท้จริง

บทสรุป

เขาวนอารมณ์ตามแนวคิด ทฤษฎีของแดเนียล โกลแมนและพระพุทธศาสนาเถรวาท ต่างมีความหมายและองค์ประกอบที่มีความสอดคล้องกันอยู่ในตัวเอง โดยมีปัญญา มีสติ ตระหนักรู้เท่าทันต่อการกระทบ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง สามารถควบคุม อารมณ์ ความรู้สึก นึกคิดของตนและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข อีกทั้งแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม ถูกต้อง ดีงามและสร้างสรรค์ ในพระพุทธศาสนาเขาวนอารมณ์มีองค์ประกอบของจิต หรือสภาพจิตที่เป็นกุศล ประกอบด้วยหลักธรรมต่างๆ ที่สำคัญเช่น สติ ปัญญา เป็นต้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงสภาพจิตที่ดีที่เกื้อกูลต่อการอยู่ร่วมกัน ด้วยการแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม สร้างสรรค์ ในขณะที่แนวคิดจิตวิทยาตะวันตกถือว่าเป็นแนวคิดที่เป็นเชิงบวก เป็นการเน้นถึงการแสดงพฤติกรรมออกสู่ภายนอก ที่ไม่ได้กล่าวถึงในเรื่องของประสบการณ์ภายในจิตที่ประกอบด้วยหลักธรรมอย่างพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ.(2545). **พัฒนามาตรฐานทางอารมณ์ ศีลธรรมและ จริยธรรม ฉบับที่ 3 สร้างลูกให้เติบโตใหญ่มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ ศีลธรรมและ จริยธรรมได้อย่างไร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.
- จำลอง ดิษยวันนิช. (2553). “ความฉลาดทางอารมณ์กับสติปัญญาขั้นสูง”. **วารสารพุทธศาสตร์ ศึกษา ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม- ธันวาคม) : 9**.
- เทอดศักดิ์ เดชคง. (2546). **ความฉลาดทางอารมณ์จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2545). “เจตโกศลหรือปรีชาเชิงอารมณ์”. **รวมบทความทาง วิชาการเรื่อง อีคิว**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : DESKTOP.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

- พระมหานิพนธ์ สุขอ้วน. (2548). “สมาธิตามหลักพระพุทธศาสนากับความฉลาดทางอารมณ์ของเยาวชนกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ 32. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธรรม.
- พุทธทาสภิกขุ. (2554). **ผลของจิตตภาวนาคือ นิพพาน**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ตาตาพับลิเคชั่น จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. (2535). **อภิธรรมมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกาฉบับแปลเป็นภาษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์.
- รินธรรม โอโสภิตระกุล และคณะ. (2549). “ปัจจัยสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของพุทธศาสนิกชน”. งานวิจัย. ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม.
- คันสนีย์ วรรณางกูร. (2545). **EQ ของคุณเป็นอย่างไร**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มติชน จำกัด.
- Bar-on. (1997). **The Emotional Quotient Inventory (EQ-I) Technical Manual** Toronto. Canada: Multi-Health system.
- Cooper, R.K. And A. Sawof. (1997). **Executive EQ intelligence in leadership and Organization**. New York: Grosst/ Put nam.
- Daniel Goleman. (2006). **Working with Emotional Intelligence**. New York: Bantam Books.
- _____. (2006). **Emotional Intelligence & Working with emotional intelligence**. New York: Bantam Books.
- Damien Keown. (2003). **A Dictionary of Buddhism**. New York: Oxford University Press.
- Emotional Intelligence. (2006). **Why it can matter more than IQ Bantam. 10th anniversary reissue edition**. New York: Bantam Books.
- THE DALAI LAMA. (1991). **Mind Science: AN EAST-WEST DIALOGUE**. Massachusetts: Wisdom Publications.
- Mayer, J. D., and Salovey, P. (1997). “What is emotional intelligence?”. **Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators**. Edited by D. J. Sluyter. New York: Basic Books.

ชาวพุทธควรวางท่าทีต่อเรื่องอจินไตยอย่างไร? What should be the attitude of Buddhists towards Acinteyya?

¹พระมหาวนัส กตสาโร

Pramaha Vanas Katasaro

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ศุภกาญจน์ วิชานาติ

Supakanjana Vichanati

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร Phranakhon Rajabhat University

¹Corresponding author email: vanassaro@gmail.com

Received: December 15, 2020; **Revised:** December 25, 2020; **Accepted:** December 26, 2020

บทคัดย่อ

อจินไตย 4 อย่าง ได้แก่ พุทธวิสัย วิสัยของพระพุทธเจ้า ฌานวิสัย วิสัยของผู้ได้ฌาน กัมมวิบาก การให้ผลของกรรม และโลกจินตา ความคิดเรื่องโลก พระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นเรื่องที่ไม่ควรคิด เพราะไม่สามารถหาคำตอบได้ด้วยการครุ่นคิด เมื่อมีการกล่าวถึงเรื่องนี้ขึ้นมา จึงทำให้ชาวพุทธจำนวนไม่น้อยไม่กล้าวิพากษ์วิจารณ์และไม่ศึกษาหาคำตอบ หรือบางครั้งเมื่อได้รับคำถามที่ตนเองไม่สามารถตอบได้ก็มักอ้างว่าเป็นเรื่องอจินไตย ทั้ง ๆ ที่เรื่องนั้นไม่ใช่เรื่องอจินไตย

ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น เรื่องอจินไตยไม่ใช่สิ่งที่จะต้องหรือทำความเข้าใจมิได้เลย เพียงแต่จะต้องศึกษาและวางท่าทีที่ถูกต้อง เป็นความจริงที่ว่าการศึกษาหาคำตอบจากเรื่องทั้ง 4 อย่างนี้ จะอาศัยเพียงการคิดเดาเอาเองไม่ได้ เพราะคิดเท่าไรก็ไม่ได้คำตอบ แต่หาคำตอบได้ด้วยการศึกษาและลงมือปฏิบัติอย่างถูกต้อง กล่าวคือ การจะทราบพุทธวิสัยได้ทุกอย่างโดยละเอียดก็มีหนทางเดียวคือต้องบำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า การจะทราบวิสัยของผู้ได้ฌานก็ต้องปฏิบัติกรรมฐานจนบรรลุฌานชั้นต่าง ๆ การจะทราบกัมมวิบากได้ก็ต้องศึกษาเรื่องหลักกรรมและการให้ผลของกรรม และการจะทราบโลกจินตาก็จะต้องศึกษาคำสอนที่เกี่ยวกับจักรวาลวิทยา เช่น อักคณฺณสูตร จึงจะทราบได้ อย่างไรก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้

มุ่งเน้นให้ค้นหาคำตอบเรื่องอจินไตยเป็นสำคัญ แต่เน้นให้ปฏิบัติตามหลักมรรคมีองค์ 8 เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส เพราะเมื่อปฏิบัติจนบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วก็จะหมดความสงสัยในเรื่องเหล่านี้ได้เอง

คำสำคัญ: กัมมวิบาก, ฌานวิสัย, พุทธวิสัย, โลกจินตา, อจินไตย

Abstract

The acinteyya is the subjective nature of the Lord of Buddha thought including contemplative Buddhist vision, contemplative Vegas nature, karma, and the effects of acinteyya ideas. Buddhism said that acinteyya is not the idea that should be considered because we cannot find the answer with rumination. When the subject came up, Buddhists do not dare to criticize and to find answers. Sometimes, when the questions they cannot answer, it is often claimed that the matter was acinteyya, but the matter was not acinteyya.

The principles of Buddhism acinteyya are the idea that can touch and understand by putting more effort in and placing the right attitude. The fact that we quest for the acinteyya cannot just think or guess, we cannot get the answer that way. We can find the answer through education and practice properly. The only way to get to know Buddha nature in detail is to perform acts to enlightenment as the Buddha. People want to read the other minds; people are aware of a practice of meditation and contemplation. If people must achieve the contemplation of the mind, people have to study the effects of karma and retribution. The world will know Jinta, people would have to study the teachings on cosmology such as the recipe Akkad. However, Buddhism does not aim to find the best acinteyya. Buddhism focuses on compliance with the 8 extrication for enlightenment, because the practice is to achieve the noble, it will put no doubt on these matters on their own.

Keywords: the karma, contemplative nature, Buddha nature, the world of imagination, acinteyya

บทนำ

หากจะมีคำถามว่า ชาวพุทธควรวางท่าทีต่อเรื่องอจินไตยอย่างไร? คำตอบที่สั้นและง่ายที่สุด คือ “ไม่ควรคิด” หรือถ้าตอบเป็นภาษาปัจจุบันแบบไม่เป็นทางการก็คือ “อย่ามโน” แต่การตอบเพียงแค่นี้ ย่อมไม่สามารถบรรเทาความสงสัยของคนลงได้ และอาจยิ่งเพิ่มความสงสัยขึ้นไปอีก เพราะความสงสัยเป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิดด้วยกันทุกคน มนุษย์จึงมีคำถามตั้งแต่เริ่มหัดพูดได้ เมื่อยังเป็นเด็กมนุษย์ก็มักถามปัญหาไถ่ถามตามประสาเด็กว่าอะไรและทำไม เช่น สิ่งนี้คืออะไร สิ่งนั้นคืออะไร ทำไมนกจึงบินได้ ทำไมปลาจึงว่ายน้ำได้ เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ มนุษย์ก็เริ่มถามปัญหาที่สลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เช่น ทำอย่างไรเราจึงจะบินได้อย่าง

นก โลกเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ทำไมคนเราจึงเกิดมาแตกต่างกัน จากความสงสัยทั้งหลายทำให้มนุษย์ศึกษาค้นคว้าและประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ มากมาย แม้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์(เจ้าชายสิทธัตถะ)ก็ทรงมีความสงสัยเกี่ยวกับเรื่องโลกและชีวิตว่าทำอย่างไรจึงจะพ้นจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย จากนั้นจึงทรงค้นหาทางหลุดพ้นไปจากสิ่งเหล่านี้และได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในที่สุด

เนื่องจากความสงสัยของมนุษย์ไม่มีขีดจำกัด แต่ปัญญาและเวลาของมนุษย์ในการแสวงหาคำตอบที่ตนสงสัยมีจำกัด การคิดสงสัยในบางเรื่องจึงไม่สามารถหาคำตอบได้ ในทางศาสนาทั้งศาสนาแบบเทวนิยมและอเทวนิยมต่างก็มีคำสอนที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่อาจหาคำตอบได้ด้วยการคิดสงสัย เช่น ความสงสัยเกี่ยวกับพระเจ้า ความสงสัยเกี่ยวกับกฎแห่งกรรม และความจริงทางธรรมชาติซึ่งอยู่นอกเหนือสติปัญญาของมนุษย์ทั่วไป แม้ว่ามนุษย์จะพยายามใช้เทคโนโลยีและเครื่องมือที่ทันสมัยมาช่วยค้นหาความจริง แต่ก็ยังไม่สามารถพิสูจน์เรื่องบางอย่างได้ คำสอนบางเรื่องในแต่ละศาสนาจึงต้องอาศัยศรัทธาเป็นสำคัญ

สำหรับพระพุทธศาสนานั้น แม้จะทราบกันโดยทั่วไปว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญาก็ยังมีการกล่าวถึงสิ่งที่ไม่ควรคิดไว้คือเรื่องอจินไตย เพราะคิดไปก็ไม่สามารถหาคำตอบได้ ซึ่งทำให้เสียเวลาในชีวิตไปเปล่า ๆ ผู้ที่ไม่ได้ศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจอย่างถูกต้องอาจคิดว่า การสอนเรื่องอจินไตยทำให้มนุษย์คิดไม่เป็นและไม่เกิดการพัฒนาคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ บางคนกล่าวตำหนิพระพุทธเจ้าที่ไม่ทรงตอบปัญหาอันเป็นเรื่องอจินไตยว่าคงเป็นเพราะพระองค์ไม่ทราบคำตอบ และบางคนก็เห็นว่าคำสอนเรื่องอจินไตยเป็นการขัดขวางความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งถ้ามองอย่างผิวเผินโดยไม่ได้ศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจอย่างแท้จริงแล้วก็อาจทำให้คิดเช่นนั้นได้ นอกจากนี้ ยังมีชาวพุทธจำนวนไม่น้อยที่ไม่เข้าใจว่าเรื่องอจินไตยคืออะไรบ้าง ทราบแต่เพียงว่าเป็นเรื่องที่ไม่ควรคิดและหาคำตอบไม่ได้ เมื่อมีประเด็นปัญหาหรือได้รับคำถามเกี่ยวกับเรื่องอจินไตยหรือคำถามอื่นที่ตนไม่สามารถหาคำตอบได้จึงมักอ้างว่าเป็นเรื่องอจินไตย โดยไม่กล้าวิพากษ์วิจารณ์และไม่กล้าแสดงความคิดเห็นหรือวางท่าที่ไม่ถูกต้องในเรื่องเหล่านี้ ดังนั้น การศึกษาทำความเข้าใจเรื่องอจินไตยอย่างถูกต้องว่าอจินไตยคืออะไร ทำไมพระพุทธศาสนาจึงจัดว่าเป็นเรื่องที่ไม่ควรคิด และเราควรวางท่าทีหรือแสดงทระนนะต่อเรื่องอจินไตยอย่างไร จึงมีความสำคัญและจำเป็นสำหรับชาวพุทธ

แนวคิดเรื่องอจินไตย 4 อย่าง

ในอจินตยสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องอจินไตยไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อจินไตย (เรื่องไม่ควรคิด) 4 ประการนี้ บุคคลไม่ควรคิด ใครคิดพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ความเดือดร้อน อจินไตย 4 ประการอะไรบ้าง คือ 1. พุทธวิสัย

ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย 2. ฌานวิสัยของผู้ได้ฌาน 3. วิบากแห่งกรรม 4. ความคิดเรื่องโลก ภิกษุทั้งหลาย อจินไตย 4 ประการนี้บุคคลไม่ควรคิด ใครคิดพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ความเดือดร้อน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 77 หน้าที่ 122)

ในอจินไตยทั้ง 4 อย่างนี้ มีความหมายอย่างไร ทำไมจึงไม่ควรคิด และเราควรจะปฏิบัติหรือวางท่าทีต่อเรื่องเหล่านี้อย่างไร ผู้เขียนจะขอกล่าวตามลำดับ ดังนี้

1. พุทธวิสัย พระอรรถกถาจารย์ได้ให้คำจำกัดความของคำว่าพุทธวิสัยหรือวิสัยของพระพุทธเจ้าไว้ว่า หมายถึง ความเป็นไปและอานุภาพแห่งพระพุทธานุภาพทั้งหลายมีพระสัพพัญญุตญาณ เป็นต้น (อรรถกถาภาษาบาลี เล่มที่ 2 ข้อที่ 77 หน้าที่ 236) ดังนั้น ในบทความนี้ผู้เขียนจึงเน้นอธิบายพุทธวิสัยในส่วนที่เป็นพระสัพพัญญุตญาณ คือ ส่วนที่เป็นพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ได้ให้ความหมายของพระสัพพัญญุตญาณว่า หมายถึง ญาณคือความเป็นพระสัพพัญญู, พระปรีชาหยั่งรู้สิ่งทั้งปวง ทั้งที่เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553:475)

พระไตรปิฎกได้แสดงเรื่องพระสัพพัญญุตญาณของพระพุทธเจ้าไว้ว่า สัพพัญญุตญาณของพระตถาคตเป็นอย่างไร คือ ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สังขตธรรมและอสังขตธรรมทั้งปวง ไม่มีอะไรเหลือ ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 31 ข้อที่ 119 หน้าที่ 183)

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้ธรรมส่วนอนาคตทั้งปวง ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้ธรรมส่วนอดีตทั้งปวง ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้ธรรมส่วนปัจจุบันทั้งปวง ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 31 ข้อที่ 120 หน้าที่ 183)

จากความหมายดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ ทำให้สรุปได้ว่าพุทธวิสัยของพระพุทธเจ้าก็คือ อานุภาพของพระพุทธเจ้าที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะพระองค์ที่มนุษย์ธรรมดาและแม้แต่พระอรหันต์ทั่วไปไม่สามารถมีได้ และไม่สามารถรู้ได้ทั้งหมด ซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบที่เรียกว่าพระพุทธานุภาพ โดยสรุป มี 3 อย่าง คือ ปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญา (wisdom) วิสุทธิคุณ พระคุณคือความบริสุทธิ์ (purity) และกรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา (compassion) ในพระคุณ 3 อย่างนี้ ข้อที่เป็นหลักและกล่าวถึงทั่วไปในคัมภีร์ต่าง ๆ มี 2 อย่าง คือ ปัญญาและกรุณา ส่วนวิสุทธิเป็นพระคุณเนื่องอยู่ในพระปัญญาอยู่แล้ว เพราะเป็นผลเกิดเองจากการตรัสรู้

คัมภีร์ทั้งหลายจึงไม่แยกไว้เป็นข้อหนึ่งต่างหาก (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545: 223) พระคุณที่ขยายออกเป็น 9 อย่างนี้ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็มี 2 หรือ 3 อย่างนี้เท่านั้น

บทความนี้จะกล่าวถึงพุทธวิสัยในส่วนที่เป็นพระสัพพัญญุตญาณ คือความเป็นพระสัพพัญญูของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงรู้แจ้งในสรรพสิ่งทั้งหลาย อันเป็นส่วนของพระปัญญาคุณของพระองค์ ซึ่งเป็นพระคุณที่เหนือวิสัยของมนุษย์ธรรมดาทั่วไปหรือแม้แต่พระอรหันต์จะเข้าถึงได้ กล่าวคือพระปัญญาของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า ทศพลญาณ (บาลีเรียก ตถาคตพลญาณ 10 คือ พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต 10 ประการ ที่ทำให้พระองค์สามารถบั่นลือสืหนาทประกาศพระศาสนาได้มั่นคง) ได้แก่

1. ฐานาฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะและอฐานะ คือ รู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขตและขีดขั้นของสิ่งทั้งหลายว่า อะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ และแค่ไหนเพียงไร โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล และกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมเกี่ยวกับสมรรถวิสัยของบุคคล ซึ่งจะได้รับผลกระทบที่ดีและชั่วต่าง ๆ กัน

2. กรรมวิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม คือ สามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่างสลับซับซ้อน ระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่ว ที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ มองเห็นรายละเอียดและความสัมพันธ์ภายในกระบวนการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน

3. สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง คือ สุกคติ หรือพ้นจากคติ หรือปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่อรรถประโยชน์ทั้งปวง กล่าวคือ ทิฏฐธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ หรือ ปรมัตถะ คือรู้ว่าเมื่อปรารภจะเข้าถึงคติหรือประโยชน์ใด จะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร

4. นานาธาตุญาณ ปรีชาหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ เป็นอนเอก คือ รู้สภาวะของธรรมชาติ ทั้งฝ่ายอุปาตินนกกสังขารและฝ่ายอนุปาตินนกกสังขาร เช่น รู้จักส่วนประกอบต่าง ๆ ของชีวิต สภาวะของส่วนประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งลักษณะและหน้าที่ของมันแต่ละอย่าง อาทิ การปฏิบัติหน้าที่ของขันธ์ อายตนะ และธาตุต่าง ๆ ในกระบวนการรับรู้ เป็นต้น และรู้เหตุแห่งความแตกต่างกันของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น

5. นานาธมมุตติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้ธมมุตติ คือ รู้อัธยาศัย ความโน้มเอียง ความเชื่อถือ แนวความสนใจ เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่าง ๆ กัน

6. อินทริยโปรปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทริย์ของสัตว์ทั้งหลาย คือ รู้ว่าสัตว์นั้น ๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แคไหน เพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีอินทริย์อ่อน หรือแก่กล้า สอนง่ายหรือสอนยาก มีความพร้อมที่จะตรัสรู้หรือไม่

7. ภูมนาทิสังกิลเลสาทิญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว การออกแห่งภูม วิโมกข์ สมาธิและสมาบัติทั้งหลาย

8. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ปรีชาหยั่งรู้อันทำให้ระลึกภพที่เคยอยู่ในหนหลังได้
9. จุตูปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม
10. อาสวักขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545: 237-238)

พระคุณทั้งหลายของพระองค์นี้ บุคคลทั่วไปไม่อาจจะรู้ได้ด้วยการนึกคิดเอาเองว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ทำไมจึงเป็นเช่นนี้ ซึ่งถ้ามองตามหลักความเป็นจริงแล้วก็นับว่ามีเหตุผลที่ควรจะเป็นอย่างนั้น เพราะแม้แต่วิสัยของผู้มีปัญญามากกับผู้มีปัญญาน้อยที่เราประสบพบเห็นกันโดยทั่วไปในสังคมก็ยังคงมีความแตกต่างกันมาก เรื่องเดียวกันผู้มีปัญญามากอาจมองเห็นเป็นโอกาสแต่ผู้มีปัญญาน้อยอาจมองเห็นเป็นปัญหาหรือวิกฤตได้ ไม่ต้องกล่าวถึงปัญญาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระสัพพัญญูกับคนทั่วไปจะมีความแตกต่างกันสักเพียงไหน และไม่ใช่แค่บุคคลทั่วไปซึ่งยังเป็นผู้มีกิเลสเท่านั้นที่ไม่สามารถทราบพุทธวิสัยได้ แม้แต่พระอรหันตสาวกทั้งหลายผู้สิ้นอาสวะกิเลสทั้งหลายก็ไม่อาจทราบพุทธวิสัยได้ทั้งหมด เพียงแต่ท่านเหล่านั้นไม่มีความสงสัยในพุทธวิสัย เพราะตัดวิจิตรจินาคือความสงสัยได้แล้ว

2. ฌานวิสัย พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ได้ให้ความหมายของฌานไว้ว่า การเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่เป็นอัปปนาสมาธิ, ภาวะจิตสงบประณีต ซึ่งมีสมาธิเป็นองค์ธรรมหลัก (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545: 88) ฌานนั้นแบ่งออกเป็น 4 ชั้น ตามการจำแนกแบบพระสุตตันตปิฎก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 923-924 หน้าที่ 448-449) หรือ 5 ชั้น ตามการจำแนกแบบพระอภิธรรมปิฎก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 34 ข้อที่ 163 หน้าที่ 386)

ฌาน 4 คือ 1) ปฐมฌาน มืองค์ 5 ได้แก่ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา 2) ทุตติยฌาน มืองค์ 3 ได้แก่ ปีติ สุข เอกัคคตา 3) ตติยฌาน มืองค์ 2 ได้แก่ สุข เอกัคคตา 4) จตุตถฌาน มืองค์ 2 ได้แก่ อุเบกขา เอกัคคตา ส่วนฌาน 5 ก็เหมือนกับฌาน 4 แต่ตามแบบอภิธรรม ท่านแบ่งให้ละเอียดออกไป โดยเพิ่มข้อ 2 แทรกเข้ามา คือ 1) ปฐมฌาน มืองค์ 5 ได้แก่ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา 2) ทุตติยฌาน มืองค์ 4 ได้แก่ วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา ข้อ 3), 4), 5) ตรงกับ ข้อ 2), 3), 4) ในฌาน 4 ตามลำดับ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545: 88-89)

บุคคลผู้ได้ฌาน เรียกว่า ฌานลาภีบุคคล การที่จะทำได้มีฌานหรือทำให้ฌานเกิดขึ้นนั้น จะต้องเจริญสมถกรรมฐานมีการเจริญกสิณ 10 เป็นต้น เมื่อได้ฌานแล้วย่อมทำให้สามารถมีฤทธิ์เหนือคนธรรมดาทั่วไป เช่น ฌานที่เกิดจากการเจริญปฐวิกสิณ(การทำสมาธิด้วยการเพ่งดินเป็นอารมณ์) ย่อมสามารถเนรมิตคนเดียวให้เป็นหลายคน เนรมิตแผ่นดินขึ้นในอากาศหรือในน้ำแล้วเดินไปด้วยเท้าได้ สำเร็จจริยาบถยืนและนั่งเป็นต้นในอากาศหรือในน้ำได้ (พระพุทธโฆสะเถระ, 2556: 310) ฌานที่เกิดจากการเจริญอาโปกสิณ(การทำสมาธิด้วยการเพ่งน้ำเป็นอารมณ์)

ย่อมสามารถดำลงไปในพื้นที่ดิน และผุดโผล่พื้นแผ่นดินขึ้นมาได้ บันดาลให้ฝนตกได้ บันดาลให้เกิดเป็นแม่น้ำและเป็นมหาสมุทรเป็นต้นได้ บันดาลแผ่นดิน ภูเขา และปราสาทเป็นต้นให้ ห้วนไหวสั่นสะเทือนได้ เป็นต้น (พระพุทธโฆสเถระ, 2556: 310)

เรื่องของฌานและบุคคลผู้ได้ฌานในระดับโลกียะมีมาก่อนพระพุทธศาสนา เช่น พวกฤๅษีและนักบวชนอกพระพุทธศาสนาก็มีจำนวนไม่น้อยที่ได้ฌานสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ แม้แต่อาฬารดาบสและอุทกดาบสผู้ที่พระโพธิสัตว์มอวัตน์เป็นศิษย์ก่อนที่จะแสวงหาหนทางตรัสรู้ด้วยพระองค์เองก็ได้ฌานสมาบัติ แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้นการได้ฌานสมาบัติยังไม่ถือว่าเป็นจุดหมายสูงสุด เพราะฌานในระดับโลกียะสามารถเสื่อมได้ และผู้ที่ได้ฌานแล้วแต่ถ้ายังเป็นปุถุชนคือยังมีกิเลสอยู่ครบย่อมมีทั้งคุณและโทษ หากใช้ฤทธิ์อันเกิดจากฌานนั้นสนองกิเลสของตนเอง ดังเช่นตัวอย่างการใช้ฤทธิ์ในทางที่ผิดของพระเทวทัต (อรรถกถาภาษาบาลี เล่มที่ 1 ข้อที่ 2 หน้าที่ 181-202) เป็นต้น

อีกคำหนึ่งที่มีรูปและเสียงคล้ายกับคำว่าฌาน ซึ่งทำให้คนจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้ศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้มักเกิดความสับสนเมื่อนำไปใช้พูดหรือเขียน คือ คำว่า ญาณ ซึ่งแปลว่า ความรู้, ปรีชาหยั่งรู้, ปรีชากำหนดรู้; เช่น ญาณ 3 ได้แก่ อดีตังสญาณ ญาณในส่วนอดีต อนาคตังสญาณ ญาณในส่วนอนาคต ปัจจุบันังสญาณ ญาณในส่วนปัจจุบัน; ญาณ 3 อีกหมวดหนึ่ง ได้แก่ สังขญาณ หยั่งรู้ริยสังแต่ละอย่าง กิจจญาณ หยั่งรู้กิจในอริยสังกตญาณ หยั่งรู้กิจอันได้ทำแล้วในอริยสัง; อีกหมวดหนึ่ง ได้แก่ วิชชา 3 หรือญาณ 16 คือ ญาณที่เกิดแก่ผู้บำเพ็ญวิปัสสนาโดยลำดับตั้งแต่ต้นจนถึงจุดหมาย คือ มรรค ผล นิพพาน 16 อย่าง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553: 89-90) เมื่อว่าโดยสรุปแล้ว ฌานคือส่วนของสมาธิ เป็นผลที่เกิดจากการเจริญสมถกรรมฐาน ญาณคือส่วนของปัญญา เป็นผลที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

3. กัมมวิบาก พระพุทธศาสนาได้สอนเรื่องหลักกรรมไว้มาก เพราะถือเป็นเรื่องใหญ่ที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ในบทความนี้จะได้กล่าวถึงความหมายของกรรมและการให้ผลของกรรมโดยสังเขป กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือ ทำด้วยความจงใจหรือจงใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เช่น ขุดหลุมพรางดักคนหรือสัตว์ให้ตกลงไปตาย เป็นกรรม แต่ขุดบ่อน้ำไว้กินใช้ สัตว์ตกลงไปตายเอง ไม่เป็นกรรม (แต่ถ้ารู้ยั่วบ่อน้ำที่ตนขุดไว้อยู่ในที่ซึ่งคนจะพลัดตกได้ง่าย แล้วปล่อยปละละเลย มีคนตกลงไปตาย ก็ไม่พ้นเป็นกรรม) การกระทำที่ดีเรียกว่า “กรรมดี” ที่ชั่ว เรียกว่า “กรรมชั่ว” โดยจำแนกตามคุณภาพ หรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุ มี 2 อย่าง คือ อกุศลกรรม(กรรมชั่ว) และกุศลกรรม(กรรมดี) จำแนกตามทวารคือทางที่ทำการกรรม มี 3 อย่าง คือ กายกรรม การกระทำทางกาย วาจากรรม การกระทำทางวาจา และมโนกรรม การกระทำทางใจ ((พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553: 4) ฝ่ายที่เป็น

อกุศลกรรม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทุจริต 3 ได้แก่ 1) กายทุจริต ความประพฤติชั่วด้วยกาย 2) วาจาทุจริต ความประพฤติชั่วด้วยวาจา 3) มโนทุจริต ความประพฤติชั่วด้วยใจ ฝ่ายที่เป็นกุศลกรรม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สุจริต 3 ได้แก่ 1) กายสุจริต ความประพฤติชอบด้วยกาย 2) วาจาสุจริต ความประพฤติชอบด้วยวาจา 3) มโนสุจริต ความประพฤติชอบด้วยใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 305 หน้าที่ 260)

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของกัมมวิบากหรือกรรมวิบากว่า หมายถึง ผลของกรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 16) เรื่องกรรมวิบาก คือ การให้ผลของกรรมนี้นับว่าเป็นเรื่องหนึ่งที่มีความสลับซับซ้อนมาก เพราะกรรมบางอย่างให้ผลในชาตินี้ กรรมบางอย่างให้ผลแบบข้ามภพข้ามชาติ คือ ให้ผลในชาติหน้าบ้าง ให้ผลในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง (พระพุทโธโสเถระ, 2556: 999-1000) เช่น กรรมวิบากของพระมหาโมคคัลลานะ ซึ่งในอดีตชาติท่านเคยทุบตีบิดา มารดา มาในชาตินี้ท่านจึงถูกโจรทุบตี แม้ชาตินี้ท่านจะไม่ได้ทำกรรมดังกล่าว นอกจากนี้ ท่านยังเป็นพระอรหันตสาวกที่มีฤทธิ์มากที่สุดในบรรดาพระสาวกของพระพุทธเจ้า แต่ก็ไม่สามารถหนีจากกรรมวิบากได้ เมื่อกรรมวิบากเป็นเรื่องที่มีความสลับซับซ้อนและคนส่วนใหญ่ไม่สามารถทราบเหตุที่ตนหรือบุคคลอื่นเคยสร้างไว้ในอดีตชาติได้ กรรมวิบากจึงเป็นเรื่องที่สร้างความสงสัยและสับสนให้แก่คนทั้งหลายมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะในแง่ที่เกี่ยวข้องหลักคำสอนทางศาสนาที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งบางครั้งก็ปรากฏผลให้เห็นว่าเป็นไปตามหลักคำสอนนี้ แต่บางครั้งก็ปรากฏผลให้เห็นว่าเป็นไปในทางที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ คนทำดีกลับตกต่ำ คนทำชั่วกลับเจริญรุ่งเรือง จึงทำให้คนจำนวนมากเกิดความสงสัยว่าหลักกรรมและการให้ผลของกรรมนั้นมีอยู่จริงหรือไม่ เมื่อสงสัยแล้วก็พยายามครุ่นคิดหาคำตอบกัน แต่ก็ไม่สามารถหาคำตอบที่กระจ่างชัดได้ อีกอย่างหนึ่ง เนื่องจากการที่ไม่ได้ศึกษาหลักกรรมและการให้ผลของกรรมอย่างถูกต้อง เวลาเกิดเรื่องไม่ดีกับตนเอง คนจำนวนมากจึงมักคิดว่าทำไมทำดีแล้วไม่ได้ดี โดยมักจะเข้าข้างตนเองจนลืมนึกไปในขณะที่ตนกำลังทำความดีอยู่นั้น บางครั้งก็เผลอทำความชั่วควบคู่กันไปด้วยไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง กล่าวคือ ไม่ทางกายก็ทางวาจาหรือทางใจ ฉะนั้น จะหวังให้ผลดีเกิดกับตนเองอย่างเดียวย่อมเป็นไปไม่ได้

ตามหลักพระพุทธศาสนา กรรมวิบากหรือการให้ผลของกรรมนั้น มีทั้งให้ผลชั้นใน คือ ผลที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ และผลชั้นนอก คือ ผลที่เกี่ยวข้องกับโลกธรรม 8 ได้แก่ ลาภ เสื่อม ลาภ ยศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข ทุกข์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 23 ข้อที่ 5-6 หน้าที่ 202-206) โดยแบ่งการให้ผลออกเป็น 4 ระดับ ดังนี้

1. ระดับภายในจิตใจ กรรมทำให้เกิดผลภายในจิตใจ มีการสั่งสมคุณสมบัติคือกุศลธรรมและอกุศลธรรม คุณสมบัติและสมรรถภาพของจิต มีอิทธิพลปรุงแต่งความรู้สึกนึกคิด ความโน้มเอียง ความนิยมชมชอบ และความสุข ความทุกข์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม

2. ระดับบุคลิกภาพ กรรมทำให้เกิดผลในด้านการสร้างเสริมนิสัย ประจักษ์ลักษณะ ความประพฤติการแสดงออก ท่าที การวางตนปรับตัว อาการตอบสนอง ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ กับคนอื่น ๆ และต่อสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมทั่ว ๆ ไปอย่างไรบ้าง การให้ผลระดับนี้ ต่อเนื่องออกมาจากระดับที่ 1 นั้นเอง และมีขอบเขตคาบเกี่ยวกัน แต่แยกพิจารณาเพื่อมองเห็น แง่มุมของการให้ผลชัดเจนยิ่งขึ้น

3. ระดับวิถีชีวิตของบุคคล กรรมชักนำความเป็นไปในชีวิตของบุคคล ทำให้เขาได้รับ ประสบการณ์ที่น่าปรารถนา ประสบผลตอบสนองจากภายนอก พบความเลื่อมความเจริญ ความล้มเหลว ความสำเร็จ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ และความสูญเสียต่าง ๆ ที่ตรงข้าม ซึ่งรวม เรียกว่า โลกธรรมทั้งหลาย อย่างไรก็ตาม ผลระดับนี้อาจแยกมองได้สองด้าน คือ ผลสนองจาก ปัจจัยด้านอื่น ๆ ของสภาพแวดล้อมที่นอกจากคน และผลสนองจากปัจจัยด้านบุคคลอื่นและ สังคม

4. ระดับสังคม กรรมที่บุคคลและคนทั้งหลายกระทำ มีผลต่อการเป็นไปของสังคม อย่างไรบ้าง เช่น ทำให้เกิดความเลื่อม ความเจริญ ความร่มเย็นเป็นสุข ความทุกข์ยากเดือดร้อน ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหลาย รวมทั้งผลจากการที่มนุษย์กระทำต่อสภาพแวดล้อมอื่น ๆ แล้ว ย้อนกลับมาหาตัวมนุษย์เอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543: 189-190)

ระดับที่ 1-2 คือ ระดับภายในจิตใจและระดับบุคลิกภาพ แม้เป็นระดับนามธรรมแต่คน ส่วนใหญ่ก็เข้าใจและสัมผัสได้ด้วยตนเอง เช่น เมื่อเราทำความดีก็รู้สึกอิ่มเอิบใจ ระดับที่ 4 คือ ระดับสังคมนั้นก็มองเห็นได้ชัด คนจึงไม่ค่อยสงสัยกันมากนัก ส่วนระดับที่ 3 คือ ระดับวิถีชีวิต ของบุคคล เป็นเรื่องที่สร้างความสงสัยและมีการถกเถียงกันมากที่สุด ดังที่ได้กล่าวในเบื้องต้นแล้วว่า บางครั้งคนทำดีแล้วไม่ได้ดี หรือทำชั่วแล้วกลับได้ดี ในที่นี้จึงจะขอกล่าวเน้นถึงการให้ผล ของกรรมในระดับที่ 3 เท่านั้น

ตามหลักของพระพุทธศาสนา ผลของการทำความดีหรือความชั่วในระดับวิถีชีวิตนี้จะ ปรากฏผลดีชั่วหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบการให้ผลของกรรมที่เรียกว่า สมบัติ 4 และ วิบัติ 4

สมบัติ 4 คือ ข้อดี, ความเพียบพร้อม, ความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งอำนวย แก่การให้ผลของกรรมดี และไม่เปิดให้กรรมชั่วแสดงผล ได้แก่

1. คติสมบัติ ความถึงพร้อมด้วยคติ ในช่วงยาวหมายถึงเกิดในกำเนิดอันอำนวย หรือที่ เกิดอันเจริญ ในช่วงสั้นหมายถึง ที่อยู่ ที่ไป ทางดำเนินดีหรือทำถูกเรื่อง ถูกที่ คือ กรณีนั้น สภาพแวดล้อมนั้น สถานการณ์นั้น ถิ่นที่นั้น ตลอดถึงแนวทางดำเนินชีวิตขณะนั้น เอื้ออำนวย แก่การทำความดี หรือการเจริญงอกงามของความดี ทำให้ความดีปรากฏผลโดยง่าย

2. อุปธิสมบัติ ความถึงพร้อมด้วยรูปกาย ในช่วงยาวหมายถึงมีกายสง่า สวยงาม บุคลิกภาพดี ในช่วงสั้นหมายถึง ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดี

3. กาลสมบัติ ความถึงพร้อมด้วยกาล ในช่วงยาว หมายถึง เกิดอยู่ในสมัยที่โลกมีความเจริญ หรือบ้านเมืองสงบสุข มีการปกครองที่ดี คนในสังคมอยู่ในศีลธรรม สามัคคีกัน ยกย่องคนดี ไม่ส่งเสริมคนชั่ว ในช่วงสั้นหมายถึงทำถูกกาล ถูกเวลา

4. ปโยคสมบัติ ความถึงพร้อมด้วยการประกอบความเพียร ในช่วงยาวหมายถึงฝึกฝนในทางที่ถูก นำความเพียรไปใช้ชวนช่วยประกอบการที่ถูกต้องดีงาม มีปกติประกอบกิจการงานที่ถูกต้อง ทำแต่ความดีงามอยู่แล้ว ในช่วงสั้นหมายถึงเมื่อทำกรรมดี ก็ทำให้ถึงขนาด ทำจริงจึงให้ครบถ้วนตามหลักเกณฑ์ ใช้วิธีการที่เหมาะสมกับเรื่อง หรือทำความดีต่อเนื่องมาเป็นพื้นแล้ว กรรมดีที่ทำเสริมเข้าอีก จึงเห็นผลได้ง่าย ((พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545: 136-137)

ส่วนวิบัติ 4 คือ ข้อเสีย จุดอ่อน ความบกพร่องแห่งองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งไม่อำนวยความสะดวกให้ผลของกรรมดี แต่เปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล ส่วนประกอบบกพร่อง เปิดช่องให้กรรมชั่ว ซึ่งตรงข้ามกับสมบัติ 4 ดังที่ได้กล่าวมา เป็นสิ่งที่จะต้องนำมาประกอบการพิจารณาในเรื่องการให้ผลของกรรม เพราะการปรากฏของวิบาก นอกจากอาศัยเหตุคือกรรมแล้ว ยังต้องอาศัยฐานคือ คติ อุปธิ กาละ และปโยคะ เป็นปัจจัยประกอบด้วย กล่าวคือ จะต้องพิจารณากรรมนิยาม โดยสัมพันธ์กับปัจจัยทั้งหลายที่เป็นไปตามนิยามอื่น ๆ ด้วย เพราะนิยามหรือกฎธรรมชาตินั้นมีหลายอย่าง มิใช่มีแต่กรรมนิยามอย่างเดียว (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545: 135-136)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความเห็นในเรื่องกรรมวิบากไว้ว่า “อย่างไรก็ดี ท่านยอมรับว่ากระบวนการให้ผลของกรรมนี้ เป็นเรื่องละเอียดซับซ้อนยิ่ง พันวิสัยแห่งความคิด ไม่อาจคิดให้เห็นแจ่มแจ้ง บาลีจัดเป็นอนิจนัตถ์ คือ สิ่งที่ไม่ควรคิดอย่างหนึ่ง ท่านว่าถ้าขึ้นครุ่นคิดก็มีส่วนที่จะอึดอันเป็นบ้า ที่ท่านว่าอย่างนี้ มิใช่หมายความว่าพระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้เราคิด เพียงแต่ทรงแสดงความจริงไปตามธรรมดาว่า เรื่องนี้คิดเอาไม่ได้หรือไม่อาจจะเข้าใจได้สำเร็จด้วยการคิดหาเหตุผล แต่เป็นเรื่องที่เข้าใจได้ด้วยการเรียนรู้ และเมื่อคิดไปจะเกิดเป็นบ้าขึ้น ก็มีใช่เป็นเพราะพระพุทธเจ้าหรือใครลงโทษหรือทำให้บ้า แต่ผู้คิดเป็นบ้าไปตามธรรมดาของเขาเอง เพราะคิดอึดอันตันวนไป” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543: 194-195)

4. โลกจินตา พระอรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายของโลกจินตาหรือโลกจินตาวา หมายถึงความคิดว่าใครสร้างดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ใครสร้างมหาสมุทร ใครให้สัตว์เกิด ใครสร้างภูเขา ใครสร้างต้นมะม่วง ต้นตาล และต้นมะพร้าว เป็นต้น (อรรถกถาภาษาบาลี เล่มที่ 2 ข้อที่ 77 หน้าที่ 360) ความคิดดังกล่าวนี้ ทางพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นอนิจนัตถ์ คือ เรื่องที่ไม่ควรคิด เพราะคิดเท่าไรก็ไม่สามารถหาคำตอบได้ แม้ว่าเรื่องโลกและจักรวาลจะ

เป็นสิ่งที่ไม่ควรคิด แต่ก็เป็นเรื่องที่คนทุกยุคทุกสมัยพยายามครุ่นคิดและค้นคว้าหาคำตอบกัน ด้วยวิธีการต่าง ๆ เท่าที่จะสามารถทำได้ตามยุคสมัยของตน

ในสมัยปัจจุบัน มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์มาก วิทยาศาสตร์ทำให้เกิดการค้นพบเรื่องราวอันลึกกลับของธรรมชาติที่ถูกปกปิดมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานให้ปรากฏต่อมนุษยชาติ ในการค้นพบครั้งสำคัญนั้น เรื่องโลกและจักรวาลเป็นเรื่องหนึ่งที่มีการกล่าวถึงกันมาก เพราะโลกและจักรวาลเป็นที่อาศัยของมนุษย์และมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น เราจึงได้ทราบการค้นพบทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับโลกและจักรวาลมากขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งองค์กรมากมายเพื่อศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้เป็นการเฉพาะ รวมถึงเปิดให้มีการเรียนการสอนในสถาบัน การศึกษาต่าง ๆ ทั่วโลกอย่างกว้างขวางอีกด้วย เมื่อกล่าวถึงทฤษฎีที่ว่าด้วยการกำเนิดของโลกและสรรพสิ่งนั้น มี 2 ทฤษฎีหลัก คือ ทฤษฎีที่ว่าด้วยโลกนั้นถูกสร้างโดยพระเจ้า ซึ่งแนวคิดนี้มีอยู่ในศาสนาเทวนิยมต่าง ๆ เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และทฤษฎีที่ว่าด้วยการวิวัฒนาการของโลกและสรรพสิ่ง กล่าวคือ เป็นการมองโลกว่าโลกนั้นไม่ได้มีผู้สร้าง หากเกิดขึ้นจากการพัฒนาการของธรรมชาติและสรรพสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ ซึ่งกระแสแนวคิดนี้จะปรากฏอยู่ในพระพุทธรศาสนาและกลุ่มนักคิดตะวันตกบางคน เช่น ชาร์ล ดาว์วิน

ในครั้งพุทธกาลก็มีคนสงสัยเรื่องโลกและจักรวาลกันมากเช่นเดียวกับสมัยปัจจุบัน แต่สมัยนั้นไม่มีเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์สำหรับใช้ค้นหาคำตอบในเรื่องนี้ ผู้มีความสงสัยจึงต้องสอบถามปัญหากับศาสดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ถูกถามปัญหานี้ด้วยเหมือนกัน เช่น สมัยหนึ่ง ท่านพระมาลुकยบุตร ได้เกิดความคิดคำนึงว่า

“ทฤษฎีที่พระผู้มีพระภาคไม่ตรัสตอบ ทรงงด ทรงวางเฉยเหล่านี้ คือ ทฤษฎีว่า ‘โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุด’ ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่’ การที่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงตอบทฤษฎีเหล่านั้นแก่เรา เราไม่พอใจ เราไม่พอใจ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอีก จะทูลถามเนื้อความนั้น ถ้าพระผู้มีพระภาคจักตรัสตอบเราว่า ‘โลกเที่ยง ฯลฯ’ หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่’ เราก็จักประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคต่อไป ถ้าพระผู้มีพระภาค จักไม่ตรัสตอบเราว่า ‘โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุด’ ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็

มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่’ เราก็จักลาสิกขาไปเป็นคฤหัสถ์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อที่ 122 หน้าที่ 133-134)

ต่อมาท่านพระมาลुकยบุตรก็ได้เข้าไปเฝ้าและกราบทูลถามปัญหานี้แก่พระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงย้อนถามว่าเราได้มีการตกลงกันไว้ก่อนหรือเปล่าว่า เมื่อท่านพระมาลुकยบุตรบวชแล้ว พระองค์จะตอบปัญหาเหล่านี้ และถ้าพระองค์ไม่ตอบปัญหาเหล่านี้ ท่านพระมาลुकยบุตรจะลาสิกขา ท่านพระมาลुकยบุตรกราบทูลว่า ‘ไม่ได้ตกลงกันไว้’ พระองค์จึงตรัสว่า ‘เมื่อเป็นเช่นนั้นจะมาทวงเอาอะไรกับใคร’ และทรงอุปมาด้วยบุรุษผู้ต้องศรอาบยาพิษอย่างร้ายแรง โดยสรุปความได้ว่า เมื่อบุรุษต้องลูกศรที่อาบยาพิษอย่างร้ายแรง มิตรอำมาตย์ ญาติสาโลหิตของบุรุษนั้นไปหาแพทย์ผู้ชำนาญในการผ่าตัดมารักษา ถ้าบุรุษผู้ต้องลูกศรนั้นกล่าวว่า ‘ตราบใดที่เรายังไม่รู้จักคนที่ยิงว่าเป็นใคร ธนูที่เขาใช้ยังเป็นชนิดไหน สายธนูที่เขาใช้ยังเป็นสายที่ทำด้วยอะไร ลูกธนูที่เขาใช้ยังเป็นธนูที่ทำด้วยไม้อะไร หางเกาทัณฑ์ที่เขาใช้ยังเป็นหางที่เสียบด้วยขนปีกนกชนิดใด เกาทัณฑ์ที่เขาใช้ยังเป็นสิ่งที่เขาฟันด้วยเอ็นอะไร ลูกธนูที่เขาใช้ยังเป็นหัวลูกศรชนิดไหน ตราบนั้นเราก็จักไม่ถอนลูกศรนี้ออกไป’ ต่อให้บุรุษนั้นตายไป เขาก็จะไม่รู้เรื่องนั้นเลย ฉะนั้น บุคคลใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ตราบใดที่พระผู้มีพระภาคไม่ตรัสตอบว่า ‘โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่’ ตราบนั้น เราก็จักไม่ประพจน์พรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค’ ต่อให้บุคคลนั้นตายไป ตถาคตก็ไม่ตอบเรื่องนั้น ฉะนั้นเหมือนกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อที่ 125-126 หน้าที่ 136-139) พระองค์ได้ตรัสให้เหตุผลกับท่านพระมาลुकยบุตรว่า

“มาลुकยบุตร เมื่อมีความเห็นว่า ‘โลกเที่ยง หรือโลกไม่เที่ยง’ ‘โลกมีที่สุด หรือโลกไม่มีที่สุด’ ‘ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน หรือชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน’ ‘หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก หรือหลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก’ ‘หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่’ จักได้มีการอยู่ประพจน์พรหมจรรย์กันหรือก็หาไม่ได้ ขาติ ขรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสก็ยังคงมีอยู่ตามปกติ เราจึงบัญญัติเฉพาะการกำจัดขาติ ขรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสในปัจจุบัน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อที่ 127 หน้าที่ 139)

จากพระสูตรนี้ ทำให้ทราบชัดได้ว่าปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงตอบนั้น จะต้องเป็นปัญหาที่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์ เป็นหนทางแห่งการบรรลุมรรค ผล นิพพานต่อไป ดังข้อความที่พระองค์ตรัสในท้ายพระสูตรว่า

“ปัญหาอะไรเล่าที่เราตอบ คือ ปัญหาว่า ‘นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา’ เราตอบ เพราะเหตุไรเราจึงตอบ เพราะปัญหานั้นมีประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อที่ 128 หน้าที่ 141)

อย่างไรก็ตาม แม้พระองค์จะไม่ตรัสตอบเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นของจักรวาลดังที่ได้แสดงไว้ในพระสูตรนี้ แต่หากทรงเห็นว่าเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่ผู้ฟัง บางครั้งก็จะตรัสถึงเรื่องเหล่านี้ด้วยเหมือนกัน เช่น ครั้งหนึ่งทรงแสดงเรื่องการกำเนิดของโลก เพื่อให้เห็นความสำคัญของกรรมคือการกระทำว่ามีความสำคัญกว่าชาติกำเนิด อันเป็นการปฏิเสธระบบวรรณะ และปฏิเสธความความเชื่อที่ว่าโลกถูกสร้างขึ้นโดยพระเจ้า โดยทรงแสดงเรื่องนี้แก่สามเณรวาเสฏฐะ และสามเณรภารทวาชะซึ่งเกิดในวรรณะพราหมณ์ แต่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา จึงถูกพวกพราหมณ์ด่าว่าต่าง ๆ นานา โดยอ้างว่าท่านทั้งสองละจากวรรณะที่ประเสริฐไปอยู่ในวรรณะที่เลวทราม เนื่องจากพวกพราหมณ์มีความเชื่อว่าวรรณะพราหมณ์เกิดจากโอษฐ์ของพระพรหม เป็นวรรณะที่ประเสริฐและบริสุทธิ์ที่สุด พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงถึงความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ว่าขึ้นอยู่กับกรรมกระทำของบุคคลนั้น ๆ ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือสุทร หากประพฤติทุจริต(อกุศลกรรมบถ 10) คือ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ถู้อาณัติของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตพยาบาท มีความเห็นผิด ก็ถือว่าผู้นั้นไม่บริสุทธิ์ แต่ถ้าเว้นจากการประพฤติทุจริตแล้วหันมาประพฤติสุจริต(กุศลกรรมบถ 10) ซึ่งตรงกันข้ามกับทุจริตก็ถือว่าผู้นั้นบริสุทธิ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 111-116 หน้าที่ 83-87) จากนั้นพระองค์ได้ตรัสถึงความเป็นมาของระบบวรรณะ โดยเริ่มตั้งแต่การกำเนิดของโลกและสรรพสิ่งก่อน ดังนี้

วาเสฏฐะและภารทวาชะ สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เสื่อม เมื่อโลกกำลังเสื่อม เหล่าสัตว์ส่วนมากไปเกิดที่พรหมโลกชั้นอาภัสสระ นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิติเป็นภักขา มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญญาไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้น เหล่าสัตว์ส่วนมากจุติจากพรหมโลกชั้นอาภัสสระมาเป็นดังนี้ นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิติเป็นภักขา มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญญาไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน วาเสฏฐะและภารทวาชะ สมัยนั้น ทัวทั้งจักรวาลนี้แหละเป็นน้ำทั้งนั้น มีตมโนนธการ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายยังไม่ปรากฏ กลางคืน กลางวันยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่ง ครึ่งเดือน ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ หยิง

ชายก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลายปรากฏชื่อแต่เพียงว่า ‘สัตว์’ เท่านั้น ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน เกิดจวนดินลอยอยู่บนน้ำปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้น ดุน้ำนมที่บุคคลเคี้ยวให้แห้งแล้วทำให้เย็นสนิทจับเป็นฝายอยู่ข้างบน จวนดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี สมบูรณ์ด้วยกลิ่น สมบูรณ์ด้วยรส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี และมีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งมีซึ่งปราศจากโทษ ต่อมา สัตว์ผู้หนึ่งมีนิสัยโลกกล่าว่า ‘ท่านผู้เจริญสิ่งนี้จะเป็นอย่างไร’ แล้วใช้นิ้วช้อนจวนดินขึ้นมาลิ้มดู เมื่อเขาใช้นิ้วช้อนจวนดินขึ้นมาลิ้มดูอยู่ รสจวนดินได้แผ่ซ่านไป เขาจึงเกิดความอยากในรส แม้สัตว์เหล่าอื่นก็พากันถือแบบอย่างสัตว์นั้น จึงใช้นิ้วช้อนจวนดินขึ้นมาลิ้มดู เมื่อสัตว์เหล่านั้นใช้นิ้วช้อนจวนดินขึ้นมาลิ้มดูอยู่ รสจวนดินก็แผ่ซ่านไป และสัตว์เหล่านั้นก็เกิดความอยากในรสขึ้นเช่นเดียวกัน วาเสฏฐะและภารทวาชะ ต่อมา สัตว์เหล่านั้นพากันใช้มือปั้นจวนดินให้เป็นคำ ๆ เพื่อจะบริโภค เมื่อใด สัตว์เหล่านั้นพากันใช้มือปั้นจวนดินให้เป็นคำ ๆ เพื่อบริโภค เมื่อนั้น รัศมีที่ชานออกจากร่างกายของสัตว์เหล่านั้นก็หายไป เมื่อรัศมีที่ชานออกจากร่างกายหายไป ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็ปรากฏ เมื่อดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ปรากฏ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ปรากฏ เมื่อดวงดาวนักษัตรทั้งหลายปรากฏ กลางคืน กลางวันก็ปรากฏ เมื่อกลางคืน กลางวันปรากฏ เดือนหนึ่ง ครึ่งเดือนก็ปรากฏ เมื่อเดือนหนึ่ง ครึ่งเดือนปรากฏ ฤดูและปีก็ปรากฏ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ โลกนี้จึงได้กลับฟื้นขึ้นอีก... (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 119-121 หน้าที่ 88-90)

ต่อจากนั้น เนื้อหาของพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงพัฒนาการด้านสังคมของมนุษย์ เริ่มจากการเป็นอยู่โดยไม่ต้องสะสมอาหาร การสะสมอาหาร การเสพงาม การสร้างที่อยู่อาศัย การแบ่งหน้าที่กันทำ ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดวรรณะ 4 ในที่สุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 122-140 หน้าที่ 90-102)

อย่างไรก็ตาม แม้พระสูตรนี้จะทำให้เราทราบถึงการเกิดขึ้นและการดับสลายของโลก แต่ก็แสดงเพียงการเกิดขึ้นและการดับสลายของโลกในลักษณะที่เป็นวงจรในแต่ละช่วงเวลาเท่านั้น ไม่ได้แสดงให้เห็นว่าจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของโลกจริง ๆ เป็นอย่างไร

การวางท่าทีต่อเรื่องอจินไตย

หากจะมีคำถามว่า ในอจินไตยทั้ง 4 อย่างนี้ เมื่อไม่ควรคิดแล้ว เราควรปฏิบัติหรือวางท่าทีต่อเรื่องเหล่านี้อย่างไร ตามความเห็นของผู้เขียนเห็นว่า แม้พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงไว้ว่าไม่ควรคิดในเรื่องเหล่านี้ แต่ก็ได้หมายความว่าเรื่องเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่วิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้หรือเรียนรู้ไม่ได้เลย เพียงแต่การเรียนรู้สิ่งเหล่านี้ให้เข้าใจอย่างชัดเจนนั้นจะต้องมีวิธีการที่ถูกต้อง

เหมาะสม โดยในเบื้องต้นต้องเข้าใจก่อนว่า พระพุทธศาสนาแสดงบ่อเกิดของปัญญาหรือความรู้ไว้ 3 ประการ คือ 1) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด 2) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง 3) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการอบรม(การลงมือปฏิบัติ) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 305 หน้าที่ 271) ดังนั้น เรื่องอจินไตย แม้จะไม่สามารถหาคำตอบได้จากการคิด แต่ก็สามารถทำความเข้าใจได้ด้วยการศึกษาและปฏิบัติ

ในฐานะพุทธศาสนิกชนนั้น ผู้เขียนเห็นว่าควรวางท่าทีต่อเรื่องที่เป็นอจินไตยแต่ละเรื่องดังต่อไปนี้

1. การวางท่าทีต่อพุทธรวิสัย แม้พระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาแห่งปัญญา แต่ในความเป็นศาสนานั้นจะใช้แต่ปัญญาเพียงอย่างเดียวไม่ได้ ต้องอาศัยศรัทธาด้วย เพียงแต่พระพุทธศาสนาเน้นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ดังนั้น ในฐานะพุทธศาสนิกชนจึงต้องปลูกความเลื่อมใสศรัทธาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องศรัทธาต่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า ตถาคตโพธิสัทธา คือ มีความมั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545: 140-141) จึงจะสามารถวางท่าทีที่ถูกต้องต่อเรื่องพุทธรวิสัยได้ เช่น บางครั้งมีการถกเถียงกันว่าเจ้าชายสิทธัตถะประสูติแล้วทรงพระดำเนินได้ 7 ก้าวจริงหรือ ฝ่ายที่ไม่มีความศรัทธาก็ต้องปฏิเสธโดยทันทีว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะผิดธรรมชาติของมนุษย์ทั่วไป ฝ่ายที่มีความศรัทธาเพียงอย่างเดียวก็อาจจะเชื่อทันทีว่าเป็นไปได้ ส่วนผู้ที่มีศรัทธาอันประกอบด้วยปัญญาย่อมไม่ปฏิเสธหรือเชื่อโดยทันที แต่จะพยายามหาหนทางศึกษาความเป็นไปได้หรือไม่ได้ก่อนแล้วจึงตัดสินใจว่าควรเชื่อหรือไม่ควรเชื่อ ดังนั้น พุทธรวิสัยจึงเป็นสิ่งที่ไม้อาจรู้ได้ด้วยการใช้ปัญญาจากการคิดเพียงอย่างเดียว ต้องอาศัยศรัทธาและการประพฤติปฏิบัติที่ประกอบด้วยปัญญา และหากต้องการทราบพุทธรวิสัยอย่างแท้จริงก็ต้องบำเพ็ญบารมีจนเป็นพระพุทธเจ้า เพราะผู้ที่จะทราบพุทธรวิสัยได้ทั้งหมดก็มีเพียงพระพุทธเจ้าเท่านั้น ซึ่งตามหลักการของพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายานต่างก็มีได้ห้ามผู้ใดตั้งความปรารถนาและบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า เพียงแต่ในฝ่ายเถรวาทเน้นการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็นพระอรหันตสาวกมากกว่า เพราะเห็นว่าการเวียนว่ายตายเกิดเป็นทุกข์ ส่วนฝ่ายมหายานเน้นการบำเพ็ญตนแบบพระโพธิสัตว์

2. การวางท่าทีต่ออภินิหารวิสัย เรื่องอภินิหารวิสัย คือ วิสัยของผู้ได้ฌานและฤทธิ์ที่เกิดจากการได้ฌานนั้น คนทั่วไปที่ไม่ได้ฌานย่อมไม่สามารถทราบได้ แม้จะสงสัยและขบคิดสักเท่าไรก็ไม่สามารถหาคำตอบได้ เช่น สงสัยว่าทำไมคนบางคนจึงเหาะเหินเดินอากาศได้ ทำไมจึงแสดงฤทธิ์

ต่าง ๆ ได้ การที่จะเข้าใจหรือหายสงสัยในเรื่องนี้ได้ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติที่เรียกว่าสมถกรรมฐานจนสามารถบรรลุธรรมในขั้นต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม การได้ฌานในระดับต่าง ๆ นั้น ย่อมเสื่อมได้ ดังตัวอย่างการเสื่อมจากฌานของพระเทวทัต และการได้ฤทธิ์ที่เกิดจากฌานนั้น ไม่ใช่สิ่งที่ประเสริฐสูงสุดในพระพุทธศาสนา แม้ในบางครั้งอาจมีความจำเป็นต้องใช้ในการเผยแผ่ธรรมแก่ผู้ที่มีทิฏฐิมานะมาก ๆ แต่พระพุทธรเจ้าก็ไม่ทรงสรรเสริญ และภายหลังทรงบัญญัติเป็นพระวินัยห้ามพระภิกษุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์(การแสดงฤทธิ์เป็นอัศจรรย์) พระองค์ทรงยกย่องการแสดงอนุสาสนีปาฏิหาริย์(การแสดงธรรมเป็นอัศจรรย์) เพราะการแสดงธรรมนั้นเป็นเหตุให้ผู้ฟังธรรมได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับในศาสนาเทวนิยมที่ถือว่าการได้ฌานยังไม่ใช่จุดหมายสูงสุด ดังคำกล่าวของศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ ว่า “ตามทรรศนะเทวนิยม การได้ฌานแล้วตีความแบบมานิยมนี้ ถือว่าจิตได้รับการส่องสว่างจากพระเจ้า ซึ่งยังไม่ใช้ขั้นสูงสุดของวิถีชีวิตแบบเทวนิยม ขั้นสูงสุดของเทวนิยมคือขั้นเอกภาพหรือเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า” (วีรชาติ นิงอนงค์, 2552: 35-36) ดังนั้น การได้ฌานหรือไม่จึงไม่ใช่สาระสำคัญของการบรรลุจุดหมายสูงสุดทั้งศาสนาแบบ เทวนิยมและอเทวนิยม ถ้าหากสงสัยในเรื่องฌานวิสัยก็ไม่ควรหาคำตอบด้วยการคิด แต่ควรหาคำตอบด้วยการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุฌานในขั้นต่าง ๆ ด้วยวิธีที่ถูกต้อง และควรใช้ฌานนั้นเป็นพื้นฐานแห่งการเจริญวิปัสสนาเพื่อบรรลุอุริธรรม อีกทั้งไม่ควรทำตนเองและผู้อื่นให้หลงติดอยู่ในฌานหรือฤทธิ์อันเกิดจากฌาน

3. การวางท่าทีต่อกรรมวิบาก พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงเรื่องกรรมวิบากไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่า เรื่องการให้ผลของกรรมหรือกรรมวิบากถึงแม้จะเป็นอนิจจัง ก็มีใช้ว่าเราจะแต่ต้องไม่ได้ แม้ที่เราจะเกี่ยวข้องได้ก็คือเกี่ยวข้องด้วยความรู้และเท่าที่เรารู้ แล้วมีความมั่นใจตามแนวความรู้นั้น โดยศึกษาพิจารณาสิ่งที่เราตามดูรู้เห็นได้ คือ สิ่งที่กำลังเป็นไปอยู่จริงในปัจจุบัน จากส่วนย่อยหรือจุดเล็กที่สุดขยายออกไป ได้แก่ กระบวนการแห่งความคิดหรือเจตจำนงที่กล่าวมาแล้วนั้น เริ่มตั้งแต่ให้เห็นว่าเมื่อคิดดีเป็นกุศลก็เกิดเป็นผลดีแก่ชีวิตจิตใจอย่างไร เมื่อคิดร้ายเป็นอกุศล เกิดเป็นผลร้าย ชีวิตจิตใจเสียหายอย่างไร ผลนั้นออกไปภายนอกสู่ผู้อื่น สู่สังคม สู่โลก ในทางดีไม่ตัวอย่างไร แล้วสะท้อนกลับเข้ามาหาตัวอีกในทางดีร้ายอย่างไร และให้เห็นกระบวนการก่อผลที่ละเอียดซับซ้อนเนื่องด้วยปัจจัยหลายอย่างและหลายฝ่าย จนพอหยั่งเห็นแนวทางแห่งความละเอียดซับซ้อนที่อาจเป็นไปได้เกินกว่าจะคาดหมายอย่างง่าย ๆ และให้เกิดความมั่นใจในความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เมื่อเข้าใจความเป็นไปส่วนย่อยในช่วงสั้นอย่างไร ก็พอมองเข้าใจความเป็นไปช่วงยาวไกลได้อย่างนั้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543: 195)

ส่วนการที่จะรู้เรื่องกรรมวิบากซึ่งมีความสลับซับซ้อนได้ทั้งหมดนั้น เหลือวิสัยที่คนทั่วไปจะทราบ ต้องอาศัยการปฏิบัติจนบรรลุรูปเพนิวาสนาสุติญาณ คือ การระลึกชาติได้ และแม้แต่ผู้ที่ระลึกชาติได้ เช่น พระอรหันต์ก็ยังมีข้อจำกัดในการระลึกชาติ จึงไม่สามารถจำแนกความสลับซับซ้อนของกรรมได้ทั้งหมด แต่ท่านหมดความสงสัยในเรื่องกรรม จึงมีแต่เพียงพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ทรงทราบและจำแนกความสลับซับซ้อนของกรรมได้ เพราะพระองค์ทรงระลึกชาติได้ไม่จำกัด ดังที่ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ลำดับของกรรมและลำดับของวิบากกรรม 12 อย่าง ย่อมปรากฏตามหน้าที่ของตนตามเป็นจริงเฉพาะแก่กัมมวิปากญาณของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่สาธยายโดยทั่วไปแก่พระสาวกทั้งหลาย (พระพุทธโฆสเถระ, 2556:999) ดังนั้น เรื่องการให้ผลของกรรมหรือกรรมวิบากจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหาคำตอบได้ด้วยการคิด ข้อที่ควรปฏิบัติ คือ ขอให้มีความเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง และเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน แต่ละคนเป็นเจ้าของแห่งกรรม จะต้องรับผิดชอบผลที่เกิดจากการกระทำของตน คือ ให้มีกัมมสัทธา (เชื่อกฎแห่งกรรม) วิปากสัทธา (เชื่อการให้ผลของกรรม)และกัมมัสสกตาสัทธา (เชื่อว่าทุกคนมีกรรมเป็นของตน) แบบอย่าง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545: 140-141) เมื่อมีความเชื่อดังกล่าวนี้อาจตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ทำแต่กุศลกรรม ไม่ทำอกุศลกรรม หรือทำอกุศลกรรมน้อยที่สุด เพราะมั่นใจว่าสิ่งที่ตนทำทั้งดีและชั่วจะต้องมีผลมาถึงตนอย่างแน่นอน

4. การวางท่าทีต่อโลกจินตา บรรดาอจินไตยทั้ง 4 อย่างนั้น ตามความเห็นของผู้เขียนแล้ว โลกจินตา มีความจำเป็นน้อยที่สุดต่อการประพฤติปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม กล่าวคือ เรื่องพุทธวิสัยก็ดี ฌานวิสัยก็ดี กรรมวิบากก็ดี ล้วนเกี่ยวข้องกับการประพฤติปฏิบัติโดยตรง ส่วนว่าโลกจะมีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุดอย่างไรอาจไม่จำเป็นต้องรู้เลยก็ได้ในแง่ของการประพฤติปฏิบัติธรรม เพราะแม้แต่พระพุทธเจ้า ทุกครั้งที่พระองค์ตรัสเกี่ยวกับโลกและจักรวาลก็ทรงมีจุดมุ่งหมายทางจริยศาสตร์ที่ชัดเจน มิได้ตรัสขึ้นมาลอย ๆ หรือตรัสเฉพาะในแง่จักรวาลวิทยาหรือภูมิศาสตร์เท่านั้น ดังข้อสังเกตของพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ว่า “ในบางมิติของคำสอนนั้น เมื่อพระองค์เริ่มต้นด้วยการนำเสนอเรื่องโลกและจักรวาล ข้อสรุปของการนำเสนอกลับมิได้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น พระองค์ได้ต่อยอดความคิดด้วยการมุ่งเน้นแง่มุมในเชิงจริยศาสตร์เสมอ อันเป็นการนำโลกภายนอกหรือโลกทางวัตถุประยุกต์สำหรับนำไปสู่การย้ำเตือนให้เห็นถึงโลกภายในเสมอ ไม่ว่าจะเป็นอัครคัมภีร์สูตรที่จบลงด้วยการวัดคุณค่าของวาระทั้ง 4 ด้วยการปฏิบัติธรรม หรือสัทตสุริยสูตรที่พยายามนำหลักไตรลักษณ์นำเสนอผ่านโลกภายนอกที่ว่าสิ่งต่าง ๆ ไม่เที่ยง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ดำเนินไปสู่ความดับ และเมื่อพิจารณาให้ตลอดสายแล้วจะพบว่า การพิจารณาหลักความจริงดังกล่าวนี้จะสามารถพัฒนาตนเองไปสู่ความจริงสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือพระนิพพาน” (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2554: 143) ดังนั้น สิ่งที่ควร

ปฏิบัติต่อโลก คือ การรู้เท่าทันโลกตามความเป็นจริงและประพัตติตนเพื่อให้ผู้อยู่ในโลกได้อย่างมีความสุข โดยไม่สร้างความเดือดร้อนแก่เพื่อนร่วมโลกและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ตลอดจนพยายามศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ แต่ในแง่ของวิทยาศาสตร์นั้น การศึกษาค้นคว้าเรื่องโลกและจักรวาลก็ยังคงดำเนินต่อไปและควรศึกษาด้วยท่าทีที่ถูกต้อง กล่าวคือ ศึกษาโดยใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ช่วยพิสูจน์ความจริง มิใช่ศึกษาโดยการนึกคิดพิจารณาหาเหตุผลเพียงอย่างเดียว และควรศึกษาถึงวิธีการป้องกันรักษาโลกไว้ไม่ให้ดับสลายไปเร็วกว่าที่ควรจะเป็นด้วย ที่สำคัญควรใช้เวลาไว้สำหรับการศึกษาและปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ คือ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏด้วยเช่นเดียวกัน

บทสรุป

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่ประกอบด้วยเหตุผล มีความสอดคล้องและใกล้เคียงกับหลักวิทยาศาสตร์ คำสอนในพระพุทธศาสนามีทั้งส่วนที่พิสูจน์ให้เห็นจริงได้อย่างเป็นรูปธรรมและส่วนที่ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้อย่างเป็นรูปธรรม ส่วนที่พิสูจน์ให้เห็นจริงได้อย่างเป็นรูปธรรม คือ ผู้ปฏิบัติสามารถนำไปปฏิบัติแล้วเห็นผลได้ในปัจจุบัน ไม่ต้องรอชาติหน้าหรือไม่ต้องรอให้บรรลุนิพพานก่อนแล้วจึงเห็นผล เช่น หลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันหรือที่นิยมเรียกกันว่า หัวใจเศรษฐี ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญข้อหนึ่งในการสร้างเนื้อสร้างตัว หลักอริยบทซึ่งเป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม เมื่อนำหลักธรรมเหล่านี้มาปฏิบัติย่อมได้รับผลอย่างเป็นรูปธรรมตามสมควรแก่การปฏิบัติ ส่วนคำสอนที่ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น นรก สวรรค์ โลกนี้ โลกหน้า มรรค ผล นิพพาน ซึ่งเป็นความรู้ความเห็นเฉพาะตน ไม่สามารถอธิบายให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมได้ หลักคำสอนทั้งสองลักษณะนี้พระพุทธศาสนาไม่ได้บังคับให้เชื่อ แต่ให้ใช้หลักการที่แสดงไว้ในกาลามสูตรหรือเกสปุตตสูตร เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความเชื่อ และให้พิสูจน์หลักธรรมคำสอนด้วยการประพัตติปฏิบัติอย่างถูกต้อง

คำสอนเรื่องอจินไตย 4 คือ พุทธวิสัย วิสัยของพระพุทธเจ้า ฌานวิสัย วิสัยของผู้ได้ฌาน กัมมวิบาก การให้ผลของกรรม และโลกจินตา ความคิดเรื่องโลก ตามหลักพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นเรื่องที่ไม่ควรคิด เพราะเป็นเรื่องที่ไม่สามารถหาคำตอบได้จากการคิด นอกจากจะทำให้มีส่วนแห่งความเป็นบ้าแล้วก็ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อะไร และการจะรู้เรื่องเหล่านี้หรือไม่ก็ไม่ได้มีผลต่อการบรรลุจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

อย่างไรก็ตาม แม้พระพุทธเจ้าจะตรัสว่าอจินไตย 4 เป็นเรื่องที่ไม่ควรคิด แต่ก็มิใช่หมายความว่า เป็นเรื่องที่จะศึกษาหาคำตอบหรือวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้เลย เพียงแต่จะต้องวางท่าทีที่ถูกต้อง ฉะนั้น จึงควรศึกษาเรื่องเหล่านี้ให้เข้าใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับ

พุทธศาสนิกชนซึ่งมีเป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุธรรม ผล นิพพาน ควรใช้เวลาที่มีอยู่อย่างจำกัดนี้ศึกษาและปฏิบัติตามแนวทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ อันได้แก่มรรคมีองค์ 8 อย่างเคร่งครัดก็จะสามารถบรรลุจุดหมายสูงสุดได้ และไม่ต้องสงสัยในเรื่องอจินไตยอีกต่อไป เพราะสามารถตัดวิจิติจินาคือความสงสัยได้แล้ว

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต).(2545). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 10.กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพุทธโฆสเถระ. (2556). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. ฉบับแปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และคณะ. กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).(2553). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2554). **เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่องสัมมนา**

พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่ (801 208). หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต วิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.

วีระชาติ นิมอนงค์. (2552). รายงานการวิจัย **เรื่องการศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมตามหลักภavana 4

Solution to Environmental Problems Based on the Principles of Bhavana 4

¹จันทรธรรม อินทรีเกิด

Jundham Intheekred

บุญเลิศ โอธูสุ

Boonlert Otsu

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding author email: sky_love189@hotmail.com

Received: December 16, 2020; **Revised:** December 26, 2020; **Accepted:** December 26, 2020

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อแนวทางการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมตามหลักภavana 4 ประกอบด้วย กายภavana สีสภavana จิตตภavana และ ปัญญาภavana โดยการประยุกต์ให้เห็น ปัญหาที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ปัญหาที่ก่ออันตรายด้านกายภาพ ซึ่งเกิดจากความเติบโตของอุตสาหกรรมที่มีส่วนทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรงและเป็นวงกว้าง ปัญหาที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ที่เป็นปัญหาทั้งทางกายและทางจิตใจ รวมถึงปัญหาด้านปัญญาด้วย ซึ่ง ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นแม้จะมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาแก้ปัญหาโดยการควบคุมอย่างใกล้ชิด มีมาตรการลงโทษผู้กระทำผิด เช่น การจับผู้กระทำผิด การออกกฎระเบียบเพื่อสร้างเป็นกรอบ และการสร้างกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้คนรักษาสิ่งแวดล้อมก็ตาม ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ การให้มีกิจกรรมสร้างสรรค์ร่วมกัน เช่น การปลูกต้นไม้ คัดแยกขยะ ใช้สอยอย่างประหยัด หรือนำกลับมาใช้ใหม่ เป็นการประยุกต์ตามหลักกายภavana การก่อให้เกิดการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ให้มีความเสมอภาคยุติธรรม มีกฎหมาย ระเบียบ หรือ กติการ่วมกัน เป็นการประยุกต์ตามหลักสีสภavana การทำให้มนุษย์เรามีความอดทน มีวิริยะ พากเพียร ไม่ท้อถอย มีสติ และสมาธิที่มั่นคงกับการแก้ปัญหาดังกล่าว เป็นการประยุกต์ตามหลักจิตตภavana การใช้สติปัญญาที่เป็นตัวขับเคลื่อนการกระทำของมนุษย์เรา ให้เห็นสภาพความ

เป็นจริงแล้วไม่ประมาท รู้เท่าไว้กัน รู้ทันไว้แก้ รู้แท้ ๆ ไว้ป้องกัน ในการแก้ไขปัญหาล้างแวล้อมได้
อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพเป็นการประยุกต์ตามหลักปัญญาภวนา

คำสำคัญ : ปัญหาล้างแวล้อม, การแก้ไข, หลักภวนา 4

Abstract

This article aims to solve the problem of the environmental issue accordance with the four developments which consist of physical development, moral development, emotional development, and intellectual development. The application is to know the problem that causes harm to environment, the problem causing harm to physical side; it is the increase of industrial growth that is the part of destroying an environment severely and widely. The problem caused by human's action. The problem is both physical and mental, and it also is included to intellectual problem. As for the environmental problems, despite the government agencies tried to solved them with a close control by giving the offenders the punishment such as arresting the offenders, making regulations to create the framework, and creating the activities to encourage people to protect the environment, still they cannot solve the problem sustainably and efficiently Allowing creative activities together such as but they could not solve the problems sustainably and effectively. Co-creation of creative activities such as planting trees, sorting waste, using things economically, or reusing them was applied according to the principle of physical development. The cause of action or human behavior to be equality, justice, having common laws, regulations, or rules was applied according to moral development. Making human beings have patience, endurance, effort, stable mindfulness, and stable concentration on solving such problems was applied according to emotional development. The use of intelligence that drives human action to see the reality without carelessness, to know things as they really are in order to prevent and solve environmental problems in a sustainable and efficient manner was applied according to the intellectual development.

Keywords: The Environmental Problem, Solving, the Four Development

บทนำ

หากกล่าวถึงคำว่า “ล้างแวล้อม” เราอาจจะนึกถึงสภาพล้างแวล้อมที่แตกต่างกันออกไป คือ น้ำในแม่น้ำลำคลองที่เน่าเสีย น้ำขุ่นข้นด้วยโคลนตม ดินที่ใช้ปลูกพืชเสียใช้เพาะปลูกพืชก็ไม่เจริญเติบโต อากาศที่หายใจในชุมชนที่แออัดไม่สดชื่นเหมือน ในชนบทในที่มีทุ่งนาป่าเขาโล่งกว้าง สถานที่ที่มีผู้คนอยู่กันมากมีกลิ่นเหม็นของขยะที่นำมากองสุมกันไว้ และยังมีกลิ่นเหม็นจากควันรถยนต์และจักรยานยนต์ นอกจากนั้นก็มีเขม่า และควันไฟจาก

ปล่องของโรงงานอุตสาหกรรมอีกมากมาย เหล่านี้เป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเรา รวมถึงน้ำท่วมและลมพายุในภาคใต้ซึ่งทำให้ผู้คนตลอดจนวัว ควาย สัตว์เลี้ยง ล้มหายตายจากเป็นจำนวนมาก แท่นขุดเจาะน้ำมันในอ่าวไทยพลิกคว่ำ และเรือกสวนไธนาล่มเสียหาย น้ำไหลบ่ามาท่วมภาคกลางเป็นเวลานาน ทำลายบ้านเรือน ถนนหนทาง สะพาน และพืชผัก ตลอดจนข้าวปลาอาหาร น้ำมากมายมหาศาลนี้มาจากไหน ทำไมจึงเกิดขึ้นบ่อยครั้ง และ ลมพายุแรงที่ไม่เคยพบเคยเห็นอีกเล่า หรือเป็นเพราะเราช่วยกันตัดไม้ทำลายป่า และ ทำให้สิ่งแวดล้อมเป็นพิษคนละไม้คนละมือ คำตอบก็คือว่า ป่าไม้ที่หายไป และพิษภัยในสิ่งแวดล้อมเริ่มแสดงผล เป็นปัญหาในวงกว้างเกินกว่าที่เคยคิดกันไว้ ไกลจากตัวเราออกไป กระทบต่อเพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมโลกแล้วย้อนกลับมากระทบตัวเราด้วยในที่สุด มนุษย์เราช่วยกันสร้างมลพิษขึ้นมา จนกระทั่งทำลายสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติให้เสียไปใช้หรือไม่ ถ้าใช่แล้วใครจะเป็นผู้แก้ไขสภาพแวดล้อมที่เสียไป ให้กลับคืนสู่สภาพที่ดีขึ้นได้ (กำธน สินธวานนท์, 2512: 243-250)

เมื่อเกิดปัญหาความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมในเชิงนิเวศดังกล่าวข้างต้น ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือ ให้เกิดการขาดแคลนความสมดุลทางธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในสังคมในภาพกว้าง จนกลายเป็นปัญหาระดับชาติระดับโลกเป็นเหตุให้ทุกภาคส่วนจะต้องหันมาให้ความสนใจแก้ไขมากยิ่งขึ้น แม้ว่าหลายฝ่ายได้พยายามแก้ไขด้วยมาตรการต่าง ๆ ตามแนวทางและมุมมองของตน ซึ่งเวลาผ่านไป ปัญหาความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมก็ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ดังที่ มหาตมะ คานธี กล่าวไว้ว่า “โลกมีทรัพยากรเพียงพอต่อความต้องการที่แท้จริงของมนุษย์ทุกคน แต่ไม่เพียงพอต่อความโลภของมนุษย์ทุกคน” (พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2550: 55) แท้ที่จริงความโลภและความไม่รู้จักพอของมนุษย์นั้น ก็นำมาซึ่งการเบียดเบียนทำให้เกิดผลการทำลายสิ่งแวดล้อมนั่นเอง ก็กลายเป็นความทุกข์ชนิดใหม่ที่เกิดขึ้นบนโลกใบนี้ เป็นความทุกข์ที่กว้างใหญ่แผ่ขยายแก่คนหมู่มากจากรุ่นสู่รุ่น นั่น คือวิกฤตการณ์ความอยู่รอดของสรรพชีวิตทั้งมวลที่ร่วมชะตากรรมภายใต้ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่กำลังมีความทุกข์ชนิดใหม่เกิดขึ้นบนโลกใบนี้ เป็นความทุกข์ขนาดใหญ่ ที่มนุษย์ไม่เคยรู้จักมาก่อน นั่น คือ วิกฤตการณ์ของความอยู่รอดของสรรพชีวิตทั้งมวลร่วมกันทั้งโลก เพราะอารยธรรมปัจจุบันทำลายสิ่งแวดล้อมจนโลกแทบไม่ไหวประเทศต่างๆ ไม่สามารถตกลงและปฏิบัติตามกติกาที่จะบรรเทาการทำลายสิ่งแวดล้อม เพราะจะมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจการเมือง และฐานของรัฐบาลของตนๆ จึงยังไม่มีทางออกจากความทุกข์ของโลกในกระแสอารยธรรมปัจจุบัน” (สุธาวลัย เสถียรไทย, 2554: 3) ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นได้ขยายออกไปกว้างตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับชาติ และ ระดับโลก การที่ จะให้หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งรับผิดชอบแก้ไขปัญหาลำพังเดียว ย่อมไม่ใช่การแก้ปัญหาที่ถูกต้องเหมาะสมและตรงประเด็นปัญหา ทุกภาคส่วนควรจะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา แม้แต่พระพุทธศาสนาก็ถือว่า เป็นส่วนหนึ่ง

ของวิถีความเป็นอยู่ของชาวพุทธและเป็นส่วนสำคัญในการหล่อหลอมความคิดของคนให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องและเกิดประโยชน์ทั้งตัวเองและสังคม เมื่อปัญหาความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมเป็นผลอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มอุตสาหกรรม เช่น โรงงานอุตสาหกรรม และ กลุ่มชาวบ้านหรือคนทั่วไป

การแก้ไขปัญหาล้างสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันของประเทศ ถือว่าอยู่ในขั้นวิกฤตไม่ว่า จะเป็นปัญหาน้ำท่วมใหญ่ หรือ ปัญหาก๊าซแล้งสถานการณ์เช่นนี้ส่งผลกระทบต่อความเสียหายที่ไม่สามารถประเมินค่าได้ซึ่งสาเหตุหลักล้วนมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่นับวันยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น วันที่ 4 ธันวาคมของทุกปี เป็นวันสิ่งแวดล้อมไทยเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการ และเสริมสร้างจิตสำนึกรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ มาจากกิจกรรมของมนุษย์ เช่น การปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากโรงงานอุตสาหกรรม ยานพาหนะ และ การตัดไม้ทำลายป่าการเผาถ่านป่า และ ปัญหาขยะวิธีการกำจัดขยะของครัวเรือนยังเป็นการเผาขยะและทิ้งขยะตามแม่น้ำลำคลอง รวมถึงกองทิ้งไว้ตามที่ว่างหรือที่สาธารณะต่าง ๆ ซึ่งเขม่าควันไฟ น้ำเสียที่ไหลผ่านกองขยะ จะก่อให้เกิดปัญหามลพิษทางอากาศมลพิษทางน้ำ รวมถึงปัญหาด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนด้วยการบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาล้างสิ่งแวดล้อมซึ่งแตกต่างจากการแก้ปัญหาด้านโลกมองว่า ปัญหานั้นไม่สามารถแก้เพียงด้านใดด้านหนึ่งได้ จำเป็นต้องบูรณาการทั้งกายภาพและจิตวิญญาณ เพื่อให้การฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่ยั่งยืนยิ่งขึ้นไป ซึ่งการแก้ปัญหาคือจำเป็นต้องแก้ที่ต้นเหตุของปัญหานั้น คือ มนุษย์นั่นเองซึ่งเป็นผู้ก่อให้เกิดปัญหา จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความประพฤติของคน พร้อมทั้งพัฒนาจิตใจของคนให้เจริญขึ้น ให้เกิดคุณธรรมเกื้อหนุนสังคมจนทำให้การแก้ไขปัญหาล้างสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการกระทำของคนในชุมชนได้เกิดปัญญารู้เท่าทันทั้งทางโลกและทางธรรมพร้อมที่จะดูแลและปกป้องสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวของตนเองอย่างดีที่สุดเพื่อจะทำให้สิ่งแวดล้อมที่จะเอื้อประโยชน์ให้สรรพสัตว์ทั้งพืชและสัตว์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความสมดุลทางธรรมชาติ เพราะมนุษย์ที่ดำรงชีพอยู่ก็ด้วยอาศัยปัจจัยพื้นฐานจากสิ่งแวดล้อมซึ่งประกอบด้วยอาหาร อากาศ น้ำ ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เมื่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญเช่นนี้ เหตุใดสิ่งแวดล้อมมักจะถูกทำลายง่าย ปัญหานี้เกิดขึ้นทั่วทุกมุมโลก ถ้าจะพิจารณาให้ดี การทำลายสิ่งเหล่านี้ก็มาจาก “มนุษย์” นั่นแหละ ที่ทำลายสิ่งแวดล้อมมากที่สุด เพราะเกิดจากความเห็นแก่ตัวนั่นเอง ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการแก้ปัญหาล้างสิ่งแวดล้อมในวโรกาสวันเฉลิมพระชนพรรษา 5 ธันวาคม 2532 “การแก้ไขปัญหาล้างสิ่งแวดล้อมจะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐบาล และเอกชนจะต้องได้รับความสนใจทั้งในระดับนโยบายระดับแผนและระดับปฏิบัติการ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2537: 37) พระ

ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า การแก้ปัญหาให้กระทำที่แผนการพัฒนาเดิม คือ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้น คือ วิทยาศาสตร์นอกจากจะสร้างเทคโนโลยีเพื่อทำการผลิตแล้วยังต้องหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาเทคโนโลยี ต้องมีทิศทางใหม่ด้วยการผลิตที่เกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม และ สำหรับเศรษฐกิจ หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีการผลิตและการบริโภคเป็นต้นนั้น จะต้องเป็นไปในทางที่เกื้อกูลสิ่งแวดล้อมเช่นกันและมีการแบ่งปันเฉลี่ยรายได้ให้สม่ำเสมอ เพราะหากมีคนยากจนก็จะต้องบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้หมดไป เช่น การทำลาย ป่าไม้ เป็นต้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2546: 73-74)

อนึ่ง การที่ทุกคนรู้จักใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมแบบพอประมาณตามความจำเป็นของตนเอง พร้อมทั้งมีความตระหนักถึงผลกระทบ มีความรู้ในข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และปัจจัยที่เกี่ยวข้องโดยใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างถูกต้องแยกแยะด้วยเหตุผล และมีคุณธรรมเป็นเครื่องกลั่นกรอง มีสติเป็นเครื่องกำกับ ก็จะทำให้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมไม่เกิดขึ้นจนกลายเป็นปัญหาใหญ่ได้ พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและมีบทบาทหน้าที่ที่จะทำให้คนในสังคมมีความสุขกับทางกายและวาจา ดำเนินวิถีชีวิตที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ด้วยการไม่เบียดเบียนตนเองและคนอื่น ๆ มีความจำเป็นที่จะต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาคือความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากชาวบ้านหรือประชาชนทั่วไปในพื้นที่โดยการบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจของคนในสังคมได้เกิดความตระหนัก นึกคิด และ ห่วงแทนทรัพยากรที่มีอยู่ และพร้อมที่จะปกป้องสิ่งแวดล้อมที่อยู่ชุมชนให้คงอยู่ในชุมชนสืบนานเท่าอนันตังนั้น การแก้ปัญหาคือความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน จากปัญหาและการแก้ไขผลกระทบระหว่างการทำลายสิ่งแวดล้อมระหว่างภาคอุตสาหกรรมและภาคประชาชน ภาคอุตสาหกรรม ได้แก่ โรงงานอุตสาหกรรม จะส่งผลกระทบที่รุนแรงกว่า และมีจำนวนมาก เพราะฉะนั้น ภาครัฐจึงต้องเข้ามากำกับดูแลใกล้ชิด โดยการออกกฎระเบียบ และควบคุมด้วยมาตรการต่างๆ เช่น กฎหมายโรงงาน กฎหมายควบคุมมลพิษ ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้โรงงานอุตสาหกรรมมีส่วนในการรักษาสภาพแวดล้อม ขณะภาคประชาชน คือ กลุ่มชาวบ้านหรือประชาชนทั่วไปที่อยู่ในพื้นที่ของปัญหา แม้ว่า จะสร้างผลกระทบไม่เท่าโรงงานอุตสาหกรรม แต่ก็กลุ่มที่หน่วยงานภาครัฐควบคุมยาก เพราะไม่สามารถนำมาตรการด้านกฎหมายและกฎระเบียบไปบังคับหรือจับกุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะฉะนั้น ปัญหาการเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากคนในกลุ่มนี้ จึงเป็นปัญหาหมักหมมเป็นเวลายาวนาน จนเกิดเป็นปัญหาใหญ่ที่เกี่ยวพันให้เกิดปัญหาอื่นตามมาอีกมากมาย หากจะรอให้หน่วยงานภาครัฐดำเนินการฝ่ายเดียวคงจะเป็นไปได้ยากนั้นก็คือการใช้หลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศีล

ภาวนา จิตภาวนา และ ปัญญาภาวนาเพื่อก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่จะทำให้ชุมชนได้นำไป
ประพจน์ปฏิบัติในการรักษาสิ่งแวดล้อมต่อไป

ปัญหาสิ่งแวดล้อม

1. ความหมายของสิ่งแวดล้อม

คำว่า “สิ่งแวดล้อม” มีความหมายที่หน่วยงานและนักวิชาการให้นิยามไว้แตกต่างกัน
ออกไปดังนี้ สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 19 เรื่องที่ 1 พ.ศ. 2516 ได้ให้ความหมาย
ไว้ว่าหมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งสิ่งมีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิต เห็นด้วยตาเปล่า และ
ไม่สามารถเห็นด้วยตาเปล่า รวมทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และ สิ่งที่มีมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น หรือ
อาจจะกล่าวได้ว่า สิ่งแวดล้อมจะประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น
ในช่วงเวลาหนึ่ง เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์นั่นเอง (กำธน สินธวานนท์, 2512: 19)

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้ให้นิยาม
ไว้ว่า หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้น
โดยธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำขึ้น (ธเรศ ศรีสถิต, 2549: 12)

ประเวศ อินทองปาน กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมไว้ว่า หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ไม่ว่า
จะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต มีผลต่อการดำรงชีวิต วิวัฒนาการ ของร่างกาย พฤติกรรมและ
สังคมมนุษย์ตามหลักวิชานิเวศวิทยา (Ecology) ถือว่า สิ่งมีชีวิตทุกชนิดมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและ
กันกับสิ่งแวดล้อม ถ้าอยู่ในสภาพปกติ เรียกว่า สภาวะที่เป็นสมดุลตามธรรมชาติ (Balance of
Nature) แต่ถ้าสิ่งใดในระบบถูกทำให้เสื่อมลง สิ่งอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์กันก็จะเสื่อมลง
กลายเป็นสภาวะธรรมชาติที่เสียสมดุล หรือ เกิดปัญหาของสภาวะแวดล้อมขึ้น (ประเวศ อิน
ทองปาน, 2560: 67-83)

วิชัย เทียนน้อย (วิชัย เทียนน้อย, 2539: 67) ได้สรุปเรื่องสิ่งแวดล้อมไว้ดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Physical Environment) เป็นสิ่งแวดล้อม
ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก นอกจากนี้
สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเหล่านี้ยังมีอิทธิพลและเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันด้วย โดยแบ่งออกเป็น
ลักษณะภูมิประเทศ และลักษณะภูมิอากาศ ลักษณะภูมิประเทศจะเป็นแบบหรือลักษณะของ
เปลือกโลกที่มีรูปพรรณสัณฐานแตกต่างกันแบ่งออกได้ 2 ชนิด คือ ภูมิประเทศหลัก (Major
Landforms) ที่ราบที่ราบสูง ภูเขา และ เนินเขา และ ภูมิประเทศรอง (Minor landforms)
เป็นลักษณะภูมิประเทศที่มีมากมายหลายแบบแตกต่างกัน เช่น ยอดเขา ไหล่เขา ค้นดิน ดิน
ดอนสามเหลี่ยมลุ่มน้ำเนินตะกอนรูปพัด เป็นต้น ส่วนลักษณะภูมิอากาศ เป็นสภาพอากาศที่

เกิดขึ้นในท้องถิ่นหนึ่งติดต่อกันมาเป็นเวลานาน ประกอบด้วย ธาตุ ภูมิภาค ที่สำคัญ คือ อณุมิ หยาตน้ำ ลม และ พายุ

ประเด็นที่ 2 สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติดังได้กล่าวมาแล้ว แบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ (1) ประชากร ประกอบด้วยเผ่าพันธุ์ จำนวนการกระจายและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่ปรากฏขึ้นในส่วนต่างๆ ของโลก เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ความต้องการทางปัจจัย 4 ไม่เพียงพอ (2) อาชีพ ประกอบด้วย การล่าสัตว์ การเก็บหาของป่า การประมง การเลี้ยงสัตว์ การเพาะปลูก การทำเหมืองแร่ การทำประมง เป็นต้น (3) วัตถุ เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการสร้างของมนุษย์ที่อำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตในสังคมระบบต่างๆ เมื่อมนุษย์ต้องการปัจจัย 4 ความต้องการก็จะถูกตอบสนองด้วยอาศัยผลผลิตจากธรรมชาติ เช่น เส้นทาง ที่อยู่อาศัย และ เครื่องมือเครื่องใช้ชนิดต่างๆ เป็นต้น และ (4) วัฒนธรรม ประกอบด้วยรูปแบบของสถาบันต่างๆ ศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี การแต่งกาย และ ลักษณะอาหารการกิน เป็นต้น

ธีรทัศน์ มูลแก่น ได้สรุปเรื่องสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

ประเด็นแรก สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural environment) สิ่งที่เกิดเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า อากาศ ดิน น้ำ มนุษย์ สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมอื่นประกอบ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อย คือ (1) สิ่งมีชีวิต (Biotic Environment) หรือเรียกว่า สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ (Biological Environment) เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมีคุณสมบัติเฉพาะตัวของสิ่งที่มีชีวิต เช่น พืช สัตว์ มนุษย์ (2) สิ่งไม่มีชีวิต (Abiotic Environment) หรือ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ อาจจะมองเห็นหรือมองไม่เห็น เช่น แร่ธาตุ อากาศ เสียง เป็นต้น

ประเด็นที่ 2 สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-Made Environment) ได้จากทรัพยากรดั้งเดิมแล้วมนุษย์เป็นผู้ดัดแปลง เช่น ถนน บ้านเมือง ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม (Abstract หรือ Social Environment) เช่น วัฒนธรรม ประเพณี การเมือง ศาสนา กฎหมาย

จากประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นสรุปความหมายของคำว่า “สิ่งแวดล้อม” หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ล้อมรอบตัวมนุษย์ มีทั้งสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรม และ นามธรรม มีทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยในการเกื้อกูลกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งมีส่วนหรือทำลายปัจจัยอื่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นวงจรหรือ วัฏจักรที่เกี่ยวเนื่องกันทั้งระบบนั่นเอง

2. ความสำคัญและประโยชน์ของสิ่งแวดล้อม

หากกล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของสิ่งแวดล้อม มนุษย์เรามีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด ทั้งในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ใน

ขณะเดียวกันก็เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติในการดำรงชีวิต จึงอาจกล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของสิ่งแวดล้อมนั้นด้วยกันมี 5 ประการ (วิชัย เทียนน้อย, 2539: 257) คือ

1. เป็นแหล่งที่มาของวัตถุดิบและผลิตผล
2. เป็นที่รองรับกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ และ ช่วยเกื้อกูลให้ชีวิตดำรงอยู่ได้
3. เป็นแหล่งรองรับของเสีย และ ของเหลือเศษจากขบวนการผลิตและการบริโภค
4. ให้ความรื่นรมย์แก่จิตใจของมนุษย์ เช่น ทิวทัศน์ ภูมิประเทศ ความงามของธรรมชาติ
5. สร้างความสะดวกสบายและปลอดภัยแก่มนุษย์ เช่น รถยนต์ อาคารสำนักงาน ที่อยู่อาศัย

เป็นต้น

ดังนั้น บริการต่างๆ ที่มนุษย์ได้รับจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงช่วยให้ชีวิตรอดอยู่ได้ และสามารถทำให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์ดีขึ้น แต่ทั้งนี้ จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด และ มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นระบบ อย่างเหมาะสม โดยจะต้องคำนึงถึงขีดความสามารถ สามารถในการรองรับเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน เพราะหากมีการดักตวงใช้ ประโยชน์ที่มากเกินไปจนเกินขนาด และ ขาดความระมัดระวังการใช้ ก็ย่อมจะบังเกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากร และ สิ่งแวดล้อม จนกลายเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ย้อนกลับมาส่งผลกระทบต่อชีวิต และ ความเป็นอยู่ของมนุษย์ในที่สุด

3. ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน

ในโลกปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น การขยายตัวของเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมได้เป็นไปอย่างกว้างขวางทั่วโลก ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากรของโลกอย่างรวดเร็ว สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติได้ถูกคุกคามและทำลายลงโดยการกระทำของมนุษย์ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม และได้ส่งผลร้ายต่อมวลมนุษย์อย่างรุนแรงตามระยะเวลาที่ผ่านมา (ประเวศ อินทองปาน, 2559: 106) ปัญหาและความสูญเสียคุณภาพของสิ่งแวดล้อมมีทำที่ว่าจะเลวร้ายลงทุกวัน ประกอบด้วย

3.1 ปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม หมายถึง ประเทศไทย มีพื้นที่ทั้งหมด 321 ล้านไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 150 ล้านไร่ ในจำนวนนี้มีพื้นที่ที่มีปัญหาเรื่องการใช้ดินไม่เหมาะสมตามสมรรถนะประมาณ 30 ล้านไร่ มีการพังทลายของดินในพื้นที่เกษตรกรรม 134 ล้านไร่ ปัญหาดินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 17.8 ล้านไร่ ปัญหาการสูญเสียและความเสื่อมโทรมของพื้นที่ชุ่มน้ำ อันเป็นพื้นที่มีลักษณะทางนิเวศวิทยาของประเทศ การแพร่กระจายของสารพิษตกค้างในดิน การทรุดตัวของดินจากการสูบน้ำบาดาล ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องมาจากการใช้ที่ดินผิดประเภท เช่น การบุกรุกแผ้วถางเพื่อทำไร่เลื่อนลอย การใช้สารเคมีทำให้พืชตกค้างและขาดความรู้และการวางแผนที่ดี และ ที่สำคัญคือความเห็นแก่ตัวของมนุษย์

3.2 ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ หมายถึง ประเทศไทยเป็นประเทศที่กำลังมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ต้องการน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และ การผลิตทางเศรษฐกิจสาขาต่างๆ จึงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นมาก ในขณะที่จำนวนแหล่งน้ำมีปริมาณจำกัด ซึ่งปัญหาเหล่านี้ เกิดจากการขาดการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ที่มีต่อแหล่งน้ำ การขาดแคลนน้ำ ซึ่งเกิดจากการกระทำของมนุษย์ ที่ทำลายสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรง และ ทางอ้อม ที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้สูญสิ้นไปนั่นเอง

3.3 ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ หมายถึง การกระทำของมนุษย์ เช่น การทำให้เกิดฝุ่นละออง สารตะกั่ว ก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์ ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ ความร้อนทางอากาศ เสียง ความสั่นสะเทือนที่เกิดจากการก่อสร้าง และ กิจกรรมอุตสาหกรรม เป็นต้น

3.4 ปัญหาขยะของเน่าเสีย หมายถึง ขยะที่เกิดจากสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์ไม่ต้องการทั้งที่เป็นของแข็งหรือของอ่อนที่มีความชื้น เช่น เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร เศษสินค้า เป็นต้น ซึ่งเกิดจากการกระทำของชุมชนทั่วโลก เมื่อมนุษย์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ก็มักมีการรวมตัวตั้งถิ่นฐานเป็นสังคม ความต้องการการบริโภคเพิ่มมากขึ้น ส่วนที่เหลือจากการบริโภคของมนุษย์ก็จะทิ้งออกสู่สังคม ทำให้สังคมจะต้องรับภาระในการกำจัดขยะ เป็นต้น

3.5 ปัญหามลพิษ หมายถึง สภาพความสกปรกหรือความแปรปรวนที่มีต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม ที่เกิดจากที่ไม่บริสุทธิ์เข้าไปปะปนอยู่ในสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ สิ่งเข้าไปปะปนอยู่กับสิ่งแวดล้อมอาจทำให้อัตราส่วนผสมของอากาศหรือน้ำเปลี่ยนไป ซึ่งจะทำให้ขาดคุณภาพที่จะเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิตจนกระทั่งก่อให้เกิดอันตรายหรือน่าจะเกิดอันตรายต่อสุขภาพมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในระบบนิเวศ เป็นต้น

3.6 ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรโลก หมายถึง มนุษย์ที่เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด และเป็นทรัพยากรที่มีการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สวนทางกับทรัพยากรอื่นๆ บนโลกที่นับวันจะร่อยหรอลงไป เป็นที่ทราบกันดีว่า ประชากรเพิ่มขึ้นจนเกินสัดส่วนหรือไม่มีความเหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ทำให้เกิดการไม่สมดุลที่จะมีผลทำให้มนุษย์ไม่สามารถจะดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ดังนั้นการเพิ่มขึ้น ทำให้เกิดภาวะประชากรล้น (Overpopulation) เป็นต้น

3.7 ปัญหาภาวะโลกร้อน หมายถึง การที่อุณหภูมิเฉลี่ยของโลกเพิ่มขึ้นจากภาวะเรือนกระจก หรือ ที่เราทราบกันดีในชื่อว่า Greenhouse effect ซึ่งมีต้นเหตุจากการกระทำที่มนุษย์ได้เพิ่มปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ จากการเผาไหม้เชื้อเพลิงต่างๆ การขนส่ง การผลิตในโรงงาน อุตสาหกรรม เป็นต้น

สรุปปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันมีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ ทั้งปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ ร่อยหรอลงไป ทั้งสภาพปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมหนักขึ้น ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาแก่มนุษย์ และ จากมนุษย์ ที่ว่าเป็นปัญหาแก่มนุษย์ก็คือเป็นปัญหาที่ก่อความเดือดร้อนแก่คนทั้งหลาย เป็นเหมือนภัยที่มาถึงตัวแล้ว ซึ่งจะต่อหาทางแก้ไขอย่างเร่งด่วน ที่ว่า

เป็นปัญหาจากมนุษย์ หมายความว่า ปัญหาเกิดจากการกระทำของมนุษย์นั่นเอง เมื่อเป็นปัญหาจากการกระทำของมนุษย์ ก็ต้องแก้ไขที่ตัวมนุษย์เอง โดยปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น ในการกิน การอยู่บริโภค เป็นต้น พัฒนาจิตใจให้มีความรับผิดชอบ และมีคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา และพัฒนาปัญญาให้เข้าใจปัญหาเหตุแห่งปัจจัย รู้เข้าใจจุดมุ่งหมาย คือ สภาพที่ติงามอันพึงปรารถนา ให้รู้วิธีปฏิบัติหรือวิธีการแก้ไขปัญหานั้น ก็จะร่วมมือในการแก้ปัญหานั้นต่อไป

ภาวนากับการแก้ไขปัญหาสี่แวดล้อม

1. ความหมาย

ความหมายของคำว่า ภาวนา 4 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558 ข: 36) หมายถึง การเจริญ การทำให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา ประกอบด้วย

1) กายภาวนา หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

2) สีลภาวนา หมายถึง การเจริญศีล พัฒนาคาญะประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

3) จิตตภาวนา หมายถึงการเจริญจิต การฝึกอบรมทางจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

4) ปัญญาภาวนา หมายถึง การเจริญจิต พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

ความหมายของคำว่า ภาวนา 4 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558 ก: 348-349) หมายถึง การเจริญ การทำให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา ประกอบด้วย

1) กายภาวนา หมายถึง การเจริญกาย หรือ พัฒนากาย คือ พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ หรือ ทายกายภาพ (รวมทั้งเทคโนโลยี) โดยเฉพาะรับรู้สิ่งทั้งหลายทางอินทรีย์ 5 (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) ด้วยดี โดยปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ

2) ศีลภาวนา การเจริญศีล หรือ พัฒนาศีล คือ พัฒนาความประพฤติ พัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมโดยตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลกัน

3) จิตภาวนา หมายถึง การเจริญจิต หรือ พัฒนาจิต ผูกอบรมพัฒนาจิตใจ ให้เข้มแข็ง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม เช่น มีเมตตา กรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น

4) ปัญญาภาวนา หมายถึง การเจริญปัญญา หรือ พัฒนาปัญญา คือ ผูกอบรมพัฒนาปัญญา ให้เจริญงอกงามจนเกิดความรู้แจ้งชัดตามความเป็นจริง โดยรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามที่เป็น เป็น รู้เท่าทัน เห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ มีชีวิตเป็นอยู่ แก้ไขปัญหาและทำการทั้งหลายด้วยปัญญาที่รู้ถึงเหตุปัจจัย

2. แนวทางการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมตามหลักภาวนา 4

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น นับว่าเป็นปัญหาใหญ่ที่กระทบต่ออรรถภาพของมนุษย์ทุกภาคส่วน การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ จึงต้องอาศัยความร่วมมือของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน เช่น ด้านความต้องการผืนแผ่นดินในการผลิตอาหารธรรมชาติ ด้านต้องการเพิ่มความอุดมให้แก่ดินซึ่งผิวดินที่เคยมียิ่งเพิ่มปุ๋ยเคมีลงไปมากเท่าไรก็เป็นการทำลายดินมากเท่านั้นคงต้องใช้เวลานานต่อการย่อยสลายผลิตภัณฑ์สังเคราะห์ต่าง ๆ ที่ทับถมอยู่บนผืนดินในช่วงเวลาดังกล่าว ดินก็เสื่อมคุณภาพลงไปเรื่อย ๆ กว่าความอุดมสมบูรณ์จะกลับคืนมาก็คงจะใช้เวลานานพอสมควรทีเดียว

ในชีวิตมนุษย์ต้องการน้ำเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งหลับตาลงแต่ละวันมนุษย์ต้องใช้น้ำในการอุปโภคบริโภคประจำวัน เช่น อาบ ต้ม ทำความสะอาดร่างกาย และสิ่งต่าง ๆ ใช้ในการผลิตผลทางการเกษตรในไร่นา ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรมใช้ในทางคมนาคม ยานพาหนะบรรทุกทุกคน บรรทุกสิ่งของไปมา ติดต่อกันโดยไม่ต้องลงทุนอะไรใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ แต่เมื่อเกิดมลพิษทางน้ำประโยชน์การใช้งานเหล่านี้ย่อมลดลงและหมดไปในที่สุดแต่ความต้องการใช้ประโยชน์จากน้ำมิได้หมดไปด้วย เมื่อความต้องการมีมาก ปัจจัยตอบสนองความต้องการมีน้อย การช่วงชิงสูง ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทะเลาะกันอย่างรุนแรงได้ในยุคพุทธกาลศากยะตระกูลกับโกลิยะตระกูลอันเป็นตระกูลฝ่ายพุทธมารดาและพุทธบิดา ก็ทะเลาะกันเรื่องน้ำพระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปทรงห้ามบ่อย ๆ (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2547: 428) แต่พอพระพุทธองค์ได้ทรงห้ามกับกันไม่มีวันหยุดหย่อน น้ำจึงมีความสำคัญต่อชีวิตมาแต่โบราณกาล การขัดแย้งกันมีมานานหากใช้ทรัพยากรน้ำอย่างฟุ่มเฟือย ในอนาคตจะมีการช่วงชิงจนเกิดความแตกแยกในสังคมขึ้นอาจเป็นปัญหาที่ตามมาได้

ซึ่งการแก้ไขปัญหาล้างแวล้อมที่เกิดความยั่งยืน และมีประสิทธิภาพ จะต้องมีการบูรณาการองค์รวม โดยองค์ประกอบที่เป็นการประสานครบถ้วนซึ่งเป็นการบูรณาการและสัมพันธ์ถูกต้องพอดีทั่วตลอดทั้งองค์รวม จึงจะทำให้มีความสมดุลและมีคุณภาพ เมื่อปัจจัยหรือองค์ประกอบพร้อมแล้ว ผลที่ต้องการก็เกิดขึ้น หน้าที่ของมนุษย์ ทำเหตุปัจจัยให้พร้อม พอพร้อมทั้งเหตุและปัจจัย ผลก็เกิดขึ้นโดยไม่ต้องเรียกร้อง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2551: 186) เมื่อผลของการแก้ไขปัญหาล้างแวล้อมเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนแล้วก็มีนักวิชาการได้พูดถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนด้านนี้ไว้หลายท่าน ดังที่พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2538: 34) ได้กล่าวถึงการแก้ไขปัญหาล้างแวล้อมโดยใช้หลักจักร 4 ประการ อันประกอบไปด้วย 1. ปฏิรูปเทสวาสะ หมายถึง การอยู่ในประเทศหรือถิ่นที่เหมาะสม ในภาษาสมัยใหม่ คือ การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ตนเอง 2. สัมปยุตตสมุทฺติ หมายถึง การคบคนดี เป็นลัทธิหนึ่งที่จะทำให้ชีวิตไปสู่ความเจริญ 3. อุตตัมมาปณิธิ ตั้งตน ไว้ชอบ วางตัวดี 4. ปุพเพกตปุญญตา หมายถึง ความเป็นผู้ได้กระทำคุณงามความดีไว้แต่ปางก่อน คือ มีพื้นเดิมนั่นเอง

ในอติตวิธิไทย แนวทางที่สอนให้มนุษย์สร้างคุณภาพแห่งชีวิตระหว่างตน ชุมชนและธรรมชาติรอบตัวว่า ควรจะดำเนินชีวิตให้สอดคล้องสมดุลอย่างไร ตามความเชื่อตามวิถีทางพระพุทธศาสนา แต่ ณ ปัจจุบันนี้ธรรมนั้นได้ผันแปรเปลี่ยนแปลงไป หลังจากที่มนุษย์หันหลังให้กับความเข้าใจธรรมชาติ และละเลยธรรมชาติอันเป็นแม่บทแห่งธรรมมากขึ้น ชั่วร้ายยังมุ่งหน้าดักดวงทำลายธรรมชาติอย่างตะกละตะกลาม นานวันเข้าก็ยากที่ธรรมชาติจะทานทนได้ ต่อความโลภอันไร้ขีดจำกัดของมนุษย์ และเมื่อใดวิถีชีวิตมนุษย์เดินทางห่างไปจากธรรมชาติ หมกหมุ่นหลงใหลในเทคโนโลยี นำพาอุตสาหกรรมเข้ามา ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายคุณภาพที่ครั้งหนึ่งเคยสอดประสานเป็นวิถีชีวิต มีความประสานกลมกลืนกัน เมื่อนั้นธรรมชาติภัยแห่งผลพวงนั้นก็เริ่มลุกลาม เป็นปัญหาล้างแวล้อมที่ตามมา ทั้ง 7 ประการ อันประกอบด้วย 1. ปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม 2. ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ 3. ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ 4. ปัญหาขยะของเน่าเสีย 5. ปัญหามลพิษ 6. ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรโลก 7. ปัญหาภาวะโลกร้อน เป็นต้น

ดังนั้น คุณภาพแห่งชีวิตจะขาดวิธแห่งธรรมเสียมิได้ เพราะธรรมคือกรอบคิดหลักที่วางกระบวนการดำเนินชีวิต วางความหมายแห่งคุณค่าให้เป็นไปอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ อันสงบและเรียบง่ายเนื่องจากปัจจุบันป่าต้นน้ำ ถูกทำลาย ถูกบุกรุกแผ้วถางมากมายซึ่งทั้งหมดล้วนมาจากผลกระทบของการพัฒนาอย่างไม่ยั่งยืน อันขัดกับหลักปฏิบัติตามวิถีชาวพุทธที่อยู่พอเพียงและเคารพธรรม ซึ่งการแก้ปัญหาล้างแวล้อมในครั้งนี้ได้อาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นคือ หลักภาวนา 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 79 หน้าที่ 144-146) เพื่อประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาล้างแวล้อมในเรื่องปัญหาที่ดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับ

มลพิษทางอากาศ ปัญหาของเน่าเสีย ปัญหามลพิษ ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นด้านต่อไปนี้

ด้านกายภาวนา คือ การแก้ไขปัญหเกี่ยวกับที่ดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ ปัญหาของเน่าเสีย ปัญหามลพิษ ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรโลก เป็นการแก้ไขสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ นั้น จะต้องมีการพัฒนาทางกาย เป็นการพัฒนาพร้อมทั้งฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical development) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558 ข:185) โดยอาจเริ่มจากจุดที่เล็กสุดของสถาบันทางสังคม คือ ครอบครัว โดยมีพ่อ แม่ เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูก ในการสั่งสอนอบรมให้เด็กรู้จักคุณค่าที่แท้จริงของทรัพยากร ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด

อีกสถาบันของการศึกษา อันเริ่มต้นจาก โรงเรียน ควรมีการปลูกฝังทัศนคติที่ดี และความรู้ในการรักษาสิ่งแวดล้อมให้แก่เยาวชน คือ นักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ ในชุมชนที่จะเติบโตขึ้นไปเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตและจะเป็นผู้ผลักดันให้ผู้ปกครองหันมาใส่ใจการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม เมื่อกลุ่มผู้นำแต่ละฝ่ายเห็นร่วมกันว่า จะดูแล รักษา ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม จะต้องกำหนดกิจกรรมให้ดี เพื่อให้การดำเนินงานของแต่ละกิจกรรมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถวัดผลของกิจกรรมได้

นอกจากสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาแล้ว อีกแหล่งหนึ่งที่เป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนก็คือ สถาบันสงฆ์ ซึ่งพระสงฆ์เองควรสอนแทรกแนวคิดของพระพุทธศาสนา ด้านการไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ตลอดจนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเมตตาต่อสรรพสิ่ง ด้วยการปกป้องให้ปลอดภัยและช่วยไม่ให้เกิดผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม เช่น ฟื้นฟูสภาพ ดิน น้ำ และ อากาศ เพื่อให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกลับคืนปกติ การฝึกให้คนในชุมชนเป็นคนมีระเบียบ มีการคัดแยกขยะและทิ้งขยะให้ถูกที่ สอนให้คนรู้จักวิธีการใช้น้อยลง ใช้น้ำ และ นำกลับมาใช้ใหม่ เป็นต้น

มีการจัดทำธนาคารขยะ (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2556: 144) เปลี่ยนขยะให้เป็นเงิน และนำเงินไปใช้เพื่อสาธารณประโยชน์ โดยมีคนในชุมชนเป็นผู้ดูแลพร้อมทั้งมีส่วนร่วม จะทำให้คนในชุมชนมีความสามัคคี ห่วงแหนมถิ่นที่อยู่ และ รักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ให้คนรุ่นหลัง ซึ่งกิจกรรมเชิงกายภาพ หรือ กายภาวนา เช่น การปลูกต้นไม้ คัดแยกขยะ สอนให้รู้จักวิธีการใช้น้อยลง ให้มีการใช้น้ำ และ นำกลับมาใช้ใหม่ เป็นการฝึกให้คนเปลี่ยนแนวทางการปฏิบัติแบบทวนกระแสหรือปฏิบัติแตกต่างจากความเคยชินเดิม จำเป็นจะต้องเริ่มการเปลี่ยนทัศนคติและสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่คนในชุมชน พระสงฆ์จะต้องตระหนักว่ากิจกรรมจะได้ผลดี คนในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วม มีส่วนผลักดันในการแก้ปัญหา ในฐานะที่วัดเป็นศูนย์รวมของคนในชุมชน

พระสงฆ์เองก็เป็นผู้นำของคนในชุมชนด้านจิตวิญญาณและความเชื่อ ความศรัทธา พระสงฆ์ควรใช้จุดแข็งนี้เพื่อจุดประกายให้เกิดการแก้ปัญหาแบบบูรณาการ โดยการนำเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีความรู้ ความสามารถมาให้ความรู้แก่ชุมชน เมื่อผู้นำชุมชนมีความใกล้ชิดกับคนในชุมชนได้รับการยอมรับนับถือ ความร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ ก็จะเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านศีลภาวนา หมายถึง การพัฒนาความประพฤติ ไม่ประพฤติดุกระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนและความเสียหายให้แก่ตนและผู้อื่น รู้จักเคารพกติกาของสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดี และเกื้อกูลแก่กัน (Moral development) ศีลภาวนาจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาที่จะช่วยให้คนมีระเบียบมีวินัยมากขึ้น พระสงฆ์ก็ควรที่จะสั่งสอนให้มีการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง อยู่ในศีลธรรม มีความเคารพกติกา เคารพกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ ทางธรรมและทางโลก

แม้ในทางพระพุทธศาสนา ไม่สามารถบังคับเชิงกายภาพเช่นนั้นได้ แต่สามารถนำคนในชุมชนให้รู้จักรักษาศีล มีความละอายต่อบาป และ เกรงกลัวต่อผลของการกระทำบาป การรักษาศีลเป็นการพัฒนาความประพฤติของคนให้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง สอดคล้องกับกฎระเบียบของสังคม ศีลภาวนาจึงต้องเชื่อมโยงกับกายภาวนา เมื่อมีการให้ความรู้เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและผลกระทบของสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม ตลอดจนหาแนวทางแก้ปัญหาแล้ว เพียงกิจกรรมทางกายภาพ ถือว่าไม่เพียงพอ ควรจะมีกุศโลบายให้คนในชุมชนรักษาศีล โดยเฉพาะศีลข้อที่ 1 คือ การเบียดเบียนสรรพสัตว์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

มีการสั่งสอนให้เห็นผลกระทบของการทำลายสภาพดิน เช่น การใช้ปุ๋ยหรือ ยาฆ่าแมลงต่างๆ ซึ่งเป็นการทำลายไส้เดือน จุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ต่อดิน ต่อพืชพันธุ์ที่จะเป็นอาหารของมนุษย์ทั้งนั้น ควรหันมาใช้วิธีอื่นที่ไม่ทำลายธรรมชาติ หรือ สอนให้เห็นผลกระทบจากขยะที่คนในชุมชนทิ้งไม่เป็นที่จนเกิดปัญหาต่อสภาพดิน น้ำและอากาศ สอนให้เห็นผลกระทบที่เกิดจากการเผาตอซังและฟางข้าวเป็นการสร้างความเดือดร้อนแก่คนและสุขภาพเป็นจำนวนมาก ถือเป็นการเบียดเบียนชีวิตของตนเอง สมาชิกในครอบครัวและผู้อื่น

หน้าที่ของพระสงฆ์ คือ สั่งสอนประชาชนให้ละอายต่อการทำบาปและเกรงกลัวต่อการทำบาป ผลของการทำบาป เมื่อเป็นเช่นนั้นคนก็จะเริ่มปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดีได้ จนในที่สุด คนในสังคมจะอยู่แบบเกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อม เมื่อคนในสังคมเกิดความตระหนักรู้และพยายามหลีกเลี่ยงการทำลายสิ่งแวดล้อมและรักษาฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ปัญหาที่ดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ ปัญหาของน้ำเสีย ปัญหามลพิษ ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรโลก ปัญหาการทำลายก็จะลดน้อยลงเอง

การพัฒนาพฤติกรรมด้วยการบูรณาการตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม จะต้องมีการออกแบบกุศโลบายด้วยภารกิจที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น เพื่อให้คนในชุมชนรักษาศีลข้อที่ 4 คือ การรักษาความสัตย์สัญญาว่า จะรักษาสัตว์แวดล้อม พืชพันธุ์สัตว์แวดล้อมด้วยวิธีที่ตกลงกันไว้ ซึ่งเป็นกุศโลบายให้คนเปลี่ยนพฤติกรรม หากต้องการให้คนเปลี่ยนนิสัย พระสงฆ์ต้องมีกุศโลบายให้คนรักษาศีลต่อเนื่อง เช่น การจัดทำบัญชีบุญ การทำพิธีอนุโมทนาบุญ การประกาศเกียรติคุณอย่างเป็นทางการ การยกย่องชมเชย เพื่อให้คนในชุมชนสังคมภายนอกทราบได้ภาคภูมิใจในการประพฤติปฏิบัติของตนเองด้านการไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้านการทำลายสิ่งแวดล้อม ละอายต่อบาปและเกรงกลัวต่อผลของการทำบาป การรักษาศีลข้อที่ 1 ไม่เบียดเบียนชีวิตผู้อื่นทั้งทางตรงและอ้อม

การรักษาศีลข้อที่ 4 รักษาความสัตย์สัญญาว่าจะรักษาสัตว์แวดล้อม/พืชพันธุ์สัตว์แวดล้อมด้วยวิธีต่างๆ ด้านการให้คนในชุมชนมีขวัญและกำลังใจในการทำดี อาจจะต้องใช้วิธีต่อไปนี้ จัดทำบัญชีบุญ, การทำพิธีอนุโมทนาบุญ, การประกาศเกียรติคุณอย่างเป็นทางการ, การยกย่องชมเชย, การนำสถิติการทำความดีไปแสดงให้คนภายนอกชุมชนทราบเพื่อคนในชุมชนจะได้ภาคภูมิใจ โดยใช้กุศโลบายเหล่านี้สร้างคนในชุมชนมีขวัญและกำลังใจในการทำดี ไม่ใช้การตีสอนบน เช่น การจัดทำสมุดบันทึกบุญ จากความสัตย์สัญญาที่ให้ไว้ จะประพฤติคัดแยกขยะ และ ทั้งขยะเป็นเวลา 3 เดือน (การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เริ่มจาก 3 เดือนก่อน แล้วค่อยเพิ่มอีก 3 เดือน และทำเช่นนี้เป็นเวลา 1 ปี) ทุก 3 เดือน พระสงฆ์จะทำการประเมิผล และจะให้คะแนนบุญ (เช่น มีการประกาศรายชื่อที่วัด หรือ ทำป้ายประกาศความสำเร็จเพื่อให้เป็นขวัญกำลังใจ และ ทำพิธีร่วมอนุโมทนา เป็นต้น การเปลี่ยนพฤติกรรมของคนต้องค่อยเป็นค่อยไป เมื่อเปลี่ยนได้เป็นระยะเวลาหนึ่ง เช่น 6 เดือน หรือ 1 ปี พฤติกรรมนั้นจะกลายเป็นนิสัย เช่นเดียวกับการแก้พฤติกรรมให้เล็กลงหรือ

นอกจากทางธรรมแล้ว ในทางโลกนี้ เจ้าหน้าที่บ้านเมือง ควรมีการบังคับใช้กฎหมายที่เป็นบรรทัดฐานเดียวกัน กับประชาชนทั้งประเทศ ไม่เลือกปฏิบัติ หรือเอื้อประโยชน์ให้บุคคลหรือ กลุ่มคนใด กลุ่มคนหนึ่ง การละเมิดกฎหมาย การทำลายสิ่งแวดล้อมควรมีการบังคับใช้กฎหมายและระเบียบข้อบังคับเป็นสิ่งที่ควบคุมความประพฤติของคนในสังคม เช่น การออกกฎหมายป้องกันการปนเปื้อนของสารตะกั่วในอากาศ การกำหนดค่ามาตรฐานน้ำทิ้งที่ระบายออกจากโรงงานอุตสาหกรรม การออกมาตรการต่างๆ เพื่อหยุดยั้งการบุกรุกทำลายป่าและเร่งรัดการปลูกและฟื้นฟูป่าชายเลน เป็นต้น

ด้านที่ 3 จิตตภาวนา หมายถึง เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้มีจิตสำนึกที่ดีและสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่ดี กล่าวคือการมีจิตใจที่มีคุณธรรมเมตตาต่อสิ่งแวดล้อมทาง สังคม ตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติ

แวดล้อมด้านที่ดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ ปัญหาของเน่าเสีย ปัญหามลพิษ ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรโลก ที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรม การบำเพ็ญสมาธิภาวนา ซึ่งการพัฒนาจิตให้เข้มแข็งและเจริญงอกงามด้วยคุณธรรม ผู้ที่เกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนาต้องผนึกกำลังเพื่อพัฒนาคนให้มีความเมตตา กรุณา มีความขยันหมั่นเพียร ความอดทน มีสติ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น (Cultivation of the heart; Emotional development) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558 ข: 186)

ซึ่งการที่จะทำให้สังคมน่าอยู่ ชีวิตมีความสุขปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน รวมทั้งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจะพัฒนาจิตใจให้เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมนั้นเริ่มจากกายภาวนาอย่างสม่ำเสมอ จิตภาวนาเป็นหน้าที่ของพระพุทธศาสนาโดยตรง พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้คนในชุมชนรู้จักภาวนาทางจิต โดยพยายามให้ผู้ปฏิบัติได้ประสบการณ์ทางจิต คือ ความสงบ ความสุข และความเบิกบานทางจิต เมื่อบุคคลเคยมีประสบการณ์แล้ว ครั้งหนึ่ง ย่อมไม่ยากที่จะทำ และจะทำต่อไปจนกลายเป็นนิสัย ซึ่งสำหรับผู้ที่ยังไม่เคยพัฒนาทางจิต โดยเฉพาะผู้ที่มีส่วนในการทำงานสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อมนั้น บางครั้งเป็นการยากที่จะเข้ามาพัฒนาจิต ด้วยการฝึกนั่งสมาธิ

ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์ควรมีกุศโลบายซึ่งอาจจะทำให้หลายวิธี เช่น ด้านการฝึกจิตใจให้เกิดความเมตตากรุณาต่อร่างกายของตน เมตตากรุณาต่อโลกที่เราอาศัยดิน น้ำ อากาศ ไร้หล่อเลี้ยงชีวิต นึกถึงบุญคุณของสิ่งเหล่านี้ และปรารถนาที่จะดูแลรักษาให้ดีที่สุด เพราะคนเราส่วนใหญ่รักตัวกลัวตาย แต่ไม่มีความเมตตากรุณาต่อตนเอง ไม่ค่อยเห็นบุญคุณของร่างกายนี้ให้ชีวิต ที่ต้องทำงานตลอด 24 ชั่วโมง ไม่เคยหยุดทำงานตั้งแต่เรามีชีวิต เมื่อเริ่มมีความเมตตากรุณากับร่างกายตนเอง ย่อมมองเห็นว่า ร่างกายนั้นอยู่ได้เพราะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หากสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ร่างกายย่อมอยู่ไม่ได้ จิตใจที่น้อมไปสู่ความเมตตา กรุณา จะทำให้จิตสงบได้ง่าย

เมื่อมีประสบการณ์ทางจิตแล้ว บุคคลนั้นจะเห็นความสำคัญของการทำสมาธิ ด้านการฝึกเจริญสติแบบสั้นๆ เช่น การทำสมาธิครั้ง 5 นาที พระสงฆ์อาจจะใช้วิธีมาเชื่อมต่อกับวิธีที่ 2 หรือ สอนวิธีการทำสมาธิให้จิตสงบเฉพาะก็ได้ ทุกครั้งที่ทำกิจกรรม หรือ การสวดมนต์ ควรตามด้วยการภาวนาทุกครั้ง เพื่อเพิ่มโอกาสให้คนในชุมชนได้ทำสมาธิ ด้านการสอนสมาธิ อย่างมีระบบ การจัดการเรียนการสอนสมาธิอย่างมีระบบจะทำให้คนมีจิตใจพร้อมจะเรียนทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ

ด้านที่ 4 ปัญญาภาวนา หมายถึง การฝึกอบรมด้านปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และวางแผน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหาด้วย ปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งสามารถเข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

ไม่มีอคติ เคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและ สิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ โดยใช้ปัญญาในการกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์และใช้ในการแก้ปัญหา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านปัญหาเกี่ยวกับที่ดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ ปัญหาของเน่าเสีย ปัญหามลพิษ ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรโลก ซึ่งการพัฒนาปัญญา การเจริญปัญญา การฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจ สิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะสามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา (Cultivation of wisdom; Intellectual development) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558 ข:186)

การคิดหรือการที่เราจะสังเคราะห์ให้เป็นองค์ความรู้ในทางธุรกิจหรือในการทำงาน อาจจะต้องการข้อมูลมาประมวลผล แต่ปัญญาในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้มองเรื่องของการใช้ตรรกะอย่างเดียว ต้องมีทั้งเรื่องของการพัฒนาจิตใจด้านความดีงาม ที่ไม่จำเป็นว่า ต้องปฏิบัติตามธรรมในกรณีเดียว หรือ บ่มเพาะจิตใจด้วยการส่งเสริมความดีงามในรูปแบบเดียว ปัญญาภาวนา จึงเป็นการพัฒนาความรู้ความเข้าใจของตนเอง ให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง และใช้ความรู้แก้ปัญหา ทำให้เกิดสุขได้ เริ่มแต่รู้ เข้าใจศิลปวิทยา เรียนรู้ถูกต้องตามเป็นจริง ไม่เบียดเบียน หรือเอนเอียงด้วยอคติ (ความลำเอียง) คิดวินิจฉัยใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ รู้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง รู้จักแก้ปัญหาและทำการให้สำเร็จตามแนวทางเหตุปัจจัย ตลอดจนรู้เท่าทันธรรมดาของสังขาร ถึงขั้นทำให้มีจิตใจเป็นอิสระหลุดพ้นจากการทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนต่อไปได้

บทสรุป

ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่เกิดจากการกระทำของคนในสังคม เป็นเรื่องที่พระพุทธศาสนาจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไข ซึ่งการแก้ไขปัญหามีประสิทธิภาพ และยั่งยืน ด้วยการแก้ไขปัญหโดยใช้หลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา สีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา มาเป็นฐานของการบูรณาการด้วยวิธีการแบบละมุนละม่อม เข้ามาแก้ไขปัญหเป็นขั้นเป็นตอน โดยเริ่มจาก ขั้นตอนกายภาวนาเป็นการเตรียมตัวเตรียมการให้พร้อมก่อน โดยพระสงฆ์ฝ่ายเดียวจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาแบบยั่งยืนได้ จึงต้องขอความร่วมมือของบุคคลในชุมชน หรือ สังคมนั้น ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ผู้นำโรงเรียน ผู้นำชุมชน ให้เตรียมตัวให้พร้อมก่อนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหโดยการวางแผนเป็นขั้นตอน มีกุสโลบายในการแก้ไขปัญหามากกว่าใช้หลักศีลภาวนา เช่น ให้คนในชุมชนลดการเบียดเบียนกันทั้งทางตรงและทางอ้อมซึ่งศีลภาวนาข้อที่โดดเด่นในเรื่องนี้ ได้แก่ ศีลข้อที่ 4 ได้แก่ การรักษาความ

สัญญาเพื่อที่จะรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมด้วยวิธีต่างๆ แล้วก็ใช้หลักจิตภาวนา และ ปัญญา ภาวนา ซึ่งพระสงฆ์สามารถนำวิธีการเจริญทางจิตทางปัญญาซึ่งถือว่า เป็นการแก้ปัญหา สิ่งแวดล้อมขั้นสูงสุด มาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน เพราะบุคคลที่เจริญมาถึงขั้นนี้ กุศล และ อกุศลก็เจริญและเสื่อมถอยลงได้เท่ากัน เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตใจของเขาที่คิดจะรักษา และ ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมย่อมมีเท่ากัน ฉะนั้น การจะแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมให้ ยั่งยืนที่สุด ผู้บริหารประเทศควรจะต้องนำหลักภาวนา 4 มาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาคือ การทำลายสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ ประสบความสำเร็จต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (8 มีนาคม 2556). **คู่มือธนาคารขยะรีไซเคิล**. สืบค้น เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2560 จาก https://www.deqp.go.th/media/images/8/4A/คู่มือธนาคารขยะรีไซเคิล_New.pdf.
- กำธน สินธวานนท์. (2512). **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 15**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์.
- ธเรศ ศรีสถิต. (2549). **รวมกฎหมายและกฎกระทรวง สำหรับระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเวศ อินทองปาน. (2560). **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประเวศ อินทองปาน. (17 มกราคม 2559). **พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. สืบค้น เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2561 จาก www.philoseli.human.ku.ac.th/research/praves/buddhism_and_environment.doc.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2547). “สงครามน้ำในลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่: หลักการและเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งเชิงพุทธ”. **วิทยานิพนธ์นิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทมส์

คิมทอง.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2538). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (17 ธันวาคม 2550). **พระพุทธศาสนากับปรัชญา**

เศรษฐกิจพอเพียง. สืบค้น เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2558 จาก

www.mcu.ac.th/site/rector21042557.pdf.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2558 ก). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.

_____. (2558 ข). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2537). **เอกสารการประชุมทางวิชาการของราชบัณฑิตยสถาน เรื่อง**

สิ่งแวดล้อม : ผลกระทบต่อสังคมไทย. วันที่ 17 – 18 มิถุนายน พ.ศ. 2537. ณ

โรงแรมรอยัลซิดีเนื่องในโอกาสวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถานครบ 60 ปี.

วิชัย เทียนน้อย. (2539). **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

สุธาวัลย์ เสถียรไทย. (2554). **ธรรมาภิบาลและกระบวนการนโยบายสาธารณะในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

แนวทางแก้ปัญหาในองค์กร SME ในสังคมไทยตามแนวอริยสัจ 4 The Problem-Solving Way of Thai SME by Four Noble Truths

¹อาชวัน อัสวานิก Aschawan Assavanig

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ปานิสรา เปี่ยมุกดา Panisara Beamukda

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
Bansomdejchaopraya Rajabhat University

¹Corresponding author email: aschawan@hotmail.com

Received: December 15, 2020; **Revised:** December 29, 2020; **Accepted:** December 29, 2020

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้เป็นการศึกษาเรื่อง การหาแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับองค์กรธุรกิจ SME ไทยตามหลักอริยสัจ 4 โดยวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของธุรกิจ SME ไทยในปัจจุบันและประยุกต์แนวการแก้ไขปัญหามาจากเนื้อหาในพระไตรปิฎกเป็นหลัก จากการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการธุรกิจ SME ไทยให้มั่นคง จะช่วยส่งเสริมให้ระบบเศรษฐกิจและสังคมไทยในภาพรวมดีขึ้น หากธุรกิจ SME ไม่มั่นคงจะต้องปิดกิจการ ย่อมสร้างปัญหาให้กับพนักงานทุกคนในองค์กร นอกจากนี้การที่ธุรกิจ SME เป็นธุรกิจหลักที่สำคัญมากในระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยในยุคปัจจุบัน หากธุรกิจ SME มีปัญหาไม่มั่นคงจะต้องปิดกิจการ ย่อมส่งผลกระทบต่อการจัดเก็บภาษีของรัฐบาล

องค์กร SME จึงควรใช้หลักพุทธธรรมตามหลักอริยสัจ 4 ในการเสริมสติ สร้างสมาธิ เพื่อให้ผู้ประกอบการและพนักงานในทุกระดับของธุรกิจ SME เป็นคนดี มีปัญญาที่จะรู้ความจริงของชีวิต ไม่ถูกอกุศลมูลเข้าครอบงำ จะส่งผลที่ดีมาสู่คุณภาพการทำงานของทุกคนในองค์กร และช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีให้กับธุรกิจ แนวทางในการบริหารธุรกิจ SME ของผู้ประกอบการที่มีคุณธรรม จะทำให้การนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้ในองค์กรบังเกิดผลได้อย่างเป็นรูปธรรม ถ้าทุกคนในองค์กรสามารถปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมจนสามารถที่จะ ลด ละ ความโลภ โกรธ หลง ความคิดที่ต้องการเป็นของเราและการยึดติดตัวตน ก็จะได้เปิดใจรับฟังความคิดเห็นใหม่ๆ ที่ดีเพื่อเพิ่มแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพการทำงาน รวมทั้งเป็นการ

สร้างทัศนคติที่ดีต่อองค์กรและเพื่อนร่วมงานอันจะนำไปสู่การพัฒนางานองค์กร SME ให้มั่นคงได้ตามที่ทุกคนมุ่งหวัง

คำสำคัญ: ความมั่นคง, ธุรกิจ SME, หลักอริยสัจ 4

Abstract

Thai article to study the applying four Noble Truths into Thai SME'S for its firmness. The purpose of this article was to explore the path of developing Thai SME's stability by Buddhist Integration which focused the content analysis of Tipitaka. The article found that a stabilized SME encourages the overview of an economy for the better way. Because most of Thai people's earnings come from working in SME's businesses, the collapse of SME leads to major problems for all of its employees. It also consequences the tax collecting of the government too.

The usage of four Noble Truths principles on increasing consciousness and meditation to make entrepreneur and all classes of employees a good person that is not overwhelmed by an evil way, will improve the quality of everyone's work in the organization. It also helps to create a good image of the organization. The SME business management plan of a moral entrepreneur will bring to applied Buddha Dhamma into a concrete result. If everybody in the organization can follow the Buddha Dhamma principles until able to reduce or get rid of greed, anger and delusion and the attachment to something or someone or even themselves. They will open their heart and listen to a new idea in order to expand the way of developing work quality. This also creates a good attitude one another in the organization and among colleagues which will bring the SME steadiness or firmness that everyone wishes.

Keywords: Firmness, SME, Four Noble Truths

บทนำ

แนวทางการแก้ไขปัญหขององค์กร SME ให้มีความมั่นคงเพราะธุรกิจ SME เป็นของคนไทยที่มีอยู่เป็นจำนวนมากและสามารถปรับปรุงพัฒนางานองค์กรได้ง่าย รวดเร็วและไม่ต้องลงทุนมากนักเพราะเจ้าของธุรกิจส่วนใหญ่ก็คือ ผู้บริหารสูงสุดของธุรกิจ SME นั่นเอง ความหมายของ SME ที่มาจาก Small and Medium Enterprises คือธุรกิจขนาดกลางขนาดย่อมที่มีอิสระ มีเอกชนเป็นเจ้าของ ดำเนินการโดยเจ้าของเอง ที่ครอบคลุมกิจการ 3 ข้าง ได้แก่ การผลิต, การค้าและบริการ มีจำนวนพนักงานไม่เกิน 200 คนและมีมูลค่าสินทรัพย์ถาวรไม่เกิน 200 ล้านบาท มีรายงานว่ ในปัจจุบันธุรกิจ SME สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2552) คือกลุ่มธุรกิจ SME ที่สามารถทำกำไร (ประมาณ

40% ของ SME ทั้งหมด), กลุ่มที่มีผลประกอบการระดับปานกลาง (30%) และกลุ่มที่มีผลประกอบการขาดทุน (30%) หากลองเจาะลึกลงไปจะพบว่า มีธุรกิจขนาดย่อมที่ปิดตัวลงหลังจากเปิดกิจการภายใน 5 ปีแรกถึงกว่า 90% ของจำนวนธุรกิจ SME ที่เปิดดำเนินการอยู่ ถูกต้องตามกฎหมาย ผลการสำรวจยังระบุอีกว่า มีธุรกิจเพียงไม่ถึง 9% เท่านั้นที่สามารถดำเนินการได้กำไรในระยะ 10 ปีต่อไป โดยธุรกิจขนาดย่อมที่พบว่ามีความเสี่ยงสูงในการปิดกิจการมากที่สุด 3 อันดับแรก คือ ธุรกิจร้านอาหาร, ธุรกิจค้าปลีกและธุรกิจขายตรง ผู้เขียนมองว่าการที่เราจะใช้วิทยาการสมัยใหม่ที่ใช้ในการแสวงหาความรู้หรือเทคนิคต่างๆ เป็นเครื่องมือที่ทำให้มนุษย์ฉลาดขึ้นและทำให้คนเราสามารถนำความรู้ต่างๆ ของศาสตร์สมัยใหม่ไปใช้ในการดำเนินธุรกิจ SME ให้ได้ดีในระดับหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นศาสตร์ด้านการบริหารจัดการธุรกิจ การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ สาขาวิชาสังคมศาสตร์ หรือ หลักเศรษฐศาสตร์ ซึ่งสามารถช่วยในเรื่องการพัฒนาด้านการบริหารจัดการ การผลิต การขายและการกระจายสินค้าสู่ผู้บริโภคตามแนวทางของแต่ละสาขาวิชาในแต่ละยุคสมัยที่มีการถ่ายทอดผ่านตำราทางวิชาการมากมายสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินธุรกิจของคนไทยในยุคทุนนิยมได้ดีในระดับหนึ่ง แต่ปัญหาสำคัญก็คือศาสตร์สมัยใหม่ยังขาดซึ่งการพัฒนาทางจิตใจ หรือ ความฉลาดทางจิตใจและอารมณ์ของทุกคนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้คนมีสมรรถิมีปัญญาในการเพิ่มหนทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ครอบครัว และสังคมรอบข้าง รวมทั้งการรักษาสิ่งแวดล้อมรอบตัวเพื่อจะช่วยให้ตนเอง, ครอบครัวรวมทั้งคนรอบข้างในสังคมได้ต้นรู้และมีความสุขเบิกบานใจมากขึ้น อันจะส่งผลให้คนไทยมีความสามารถในการทำงานเพิ่มขึ้นไปด้วย ส่งผลให้เกิดการผลักดันให้ทุกส่วนขององค์กรธุรกิจ SME มีความสามารถในการพัฒนาไปสู่ความมั่นคงอย่างที่ต้องการได้ ซึ่งฐานความคิดทางศาสนาพุทธที่สำคัญ ก็คือหลักศีลธรรม ที่จะทำให้คนเรามีสมรรถิมีปัญญาเพื่อช่วยให้ธุรกิจ SME ไทยมีความมั่นคงยั่งยืนได้อย่างแท้จริงไม่ใช่เพียงให้เติบโตอยู่ไม่กี่ปีแล้วก็เกิดปัญหาจนต้องปิดกิจการไปเป็นจำนวนมากอย่างที่ผ่านมา

การจะบริหารธุรกิจ SME ให้มั่นคง ผู้เขียนขอใช้หลักอริยสัจ 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่มที่ 12 ข้อที่ 300 หน้าที่ 329) อันเป็นหลักธรรมสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นแนวทางในการเขียนบทความฉบับนี้ อันประกอบด้วย 1. ทุกข์ : การกำหนดทุกข์ (การค้นหาและ กำหนดแจกแจงปัญหาของ SME ไทยที่ทำให้เกิดความไม่มั่นคงให้พบ) 2. สมุทัย : เหตุแห่งทุกข์ (หาสาเหตุของปัญหาที่พบในข้อ 1) 3. นิโรธ : ความดับทุกข์ (คือทำความเข้าใจหลักความจริงของธุรกิจที่จะทำให้ธุรกิจ SME ไทยมีความมั่นคงได้อย่างแท้จริง) 4. มรรค : หาหนทางไปสู่ความดับทุกข์นั้นๆ (เพื่อให้รู้แจ้งถึงแนวทางหรือยุทธวิธีว่าธุรกิจ SME จะต้องทำอย่างไรให้สามารถดำเนินธุรกิจไปได้อย่างมั่นคง) โดยจากแนวทางดังกล่าวต้องศึกษาปัญหาของธุรกิจให้ได้เสียก่อนว่ามีอะไรบ้าง จากนั้นเราค่อยมาวิเคราะห์ที่มาของปัญหาแล้วจึงจะสามารถหาแนวทาง

ในการแก้ไขปัญหาให้ตรงประเด็นได้ต่อไป ด้วยหลักแนวคิดอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนา ผู้เขียนมีความมั่นใจว่าจะสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับศาสตร์สมัยใหม่ในการวิเคราะห์และหาหนทางแก้ไขปัญหา โดยจะเน้นหนักไปที่การพัฒนาคนที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของธุรกิจ SME ตั้งแต่เจ้าของธุรกิจไปจนถึงพนักงานในทุกระดับและบุคคลแวดล้อมธุรกิจ SME ที่เกี่ยวข้อง

บทความชิ้นนี้ ผู้เขียนได้จัดทำขึ้นเพื่อนำเสนอแนวคิดที่ได้จากวิทยาการความรู้สมัยใหม่ในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ การบริหารจัดการองค์กร & ทรัพยากรมนุษย์ ฯลฯ เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางแก้ไขเพื่อพัฒนาองค์กร SME ให้มีความมั่นคง โดยใช้หลักพุทธศาสนาประยุกต์บูรณาการให้สามารถตอบปัญหาได้ว่า “ทำไมองค์กร SME ไทยเป็นจำนวนมากถึงได้ล้มหายจากไปในเวลาไม่กี่ปีหลังจากก่อตั้งขึ้นมา” ทั้งๆ ที่เจ้าของ SME ต่างก็มีความมุ่งมั่นคาดหวังในการเริ่มต้นลงทุนทำธุรกิจกัน หากรายงานชิ้นนี้สามารถตอบปัญหานี้ได้ และค้นหาแนวทางที่เหมาะสมสามารถนำมาแก้ปัญหาได้ก็จะถือเป็นวิทยาทานให้กับระบบเศรษฐกิจไทยเป็นอย่างมากและจะทำให้สังคมไทยดีขึ้น

แนวคิดเรื่องวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม

1. ความสำคัญของธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม

1.1 เป็นธุรกิจที่สนับสนุนอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษ (สกอพ.) 2550) ธุรกิจนี้มีความสำคัญต่อธุรกิจขนาดใหญ่ทั้งในแง่การเป็นผู้ผลิตวัตถุดิบ ผู้จัดจำหน่าย และผู้ให้บริการ โดยเฉพาะในลักษณะการรับช่วงการผลิต เช่น โรงงานขนาดใหญ่ผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคแล้ว SMEs ประเภจัดจำหน่ายนำสินค้าไปจำหน่ายให้กับผู้บริโภคหรือ SMEs ที่อยู่ในฐานะรวบรวมวัตถุดิบเพื่อป้อนให้กับโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เช่น SMEs รับซื้ออ้อยจากเกษตรกรรายย่อยที่ปลูกอ้อยไปจำหน่ายส่งต่อไปให้กับโรงงานน้ำตาล หรือ SMEs ผลิตชิ้นส่วนของรถยนต์ แล้วจำหน่ายให้โรงงานอุตสาหกรรมเพื่อนำไปประกอบเป็นรถยนต์เป็นต้น

1.2 เป็นแหล่งสร้างงาน (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.), 2551) เนื่องจาก SMEs มีอยู่กระจุกกระจายทั่วไปเป็นจำนวนมากและหลากหลายสาขา จึงสามารถรองรับแรงงานทั้งภาคเกษตรกรรม แรงงานที่ถูกเลิกจ้างจากกิจการขนาดใหญ่ แรงงานใหม่ที่เพิ่งจบการศึกษา รวมถึงป้องกันการอพยพของแรงงานจากชนบท นอกจากนี้ยังช่วยกระจายการกระจุกตัวของโรงงานจากเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลไปสู่ชนบทได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

1.3 ช่วยสร้างมูลค่าเพิ่ม ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีทรัพยากรหลากหลาย โดยเฉพาะทรัพยากรทางการเกษตร SMEs ส่วนใหญ่จึงดำเนินกิจการที่เกี่ยวข้องกับการนำสินค้าทางการเกษตรมาแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม เช่น อาหารแช่แข็ง, อาหารกระป๋อง, ผลิตภัณฑ์น้ำตาล, ผลิตภัณฑ์ยางพารา, หรือผลิตเครื่องดื่มผลไม้ เป็นต้น ซึ่งสินค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่จะส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศด้วยเพื่อนำรายได้เพิ่มเข้าประเทศ

1.4 เป็นจุดเริ่มต้นในการลงทุน เนื่องจากเป็นธุรกิจที่ใช้เงินทุนในการก่อตั้งไม่มากนัก ผู้ประกอบการจึงสามารถจัดตั้งขึ้นโดยใช้ทุนของตนเอง หรือกู้บางส่วนจากสถาบันทางการเงิน การดำเนินธุรกิจ จะดำเนินการในลักษณะทดลองและทดสอบแนวความคิดใหม่ๆ ธุรกิจจึงสามารถคิดค้นสิ่งแปลกใหม่หลากหลาย หากผลิตสินค้าและบริการตรงกับความต้องการของตลาดหรือสามารถรับช่วงผลิตจากอุตสาหกรรมยักษ์ใหญ่ได้ดีก็จะสามารถขยายกิจการให้มีขนาดใหญ่ขึ้นได้

1.5 เป็นแหล่งพัฒนาทักษะฝีมือและการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ (กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน, 2559) SMEs เป็นกิจการที่จัดตั้งขึ้นบนพื้นฐานของความเป็นอิสระ ความฉับพลันและความชอบของผู้ประกอบการ โดยพยายามที่จะสร้างสรรค์ผลงานของตนเองด้วยการลองผิดลองถูก จึงทำให้เกิดการประดิษฐ์หรือคิดค้นวิทยาการ เทคโนโลยีการผลิตและผลิตภัณฑ์ใหม่ได้ง่ายกว่าธุรกิจขนาดใหญ่ เช่น ผลิตภัณฑ์พลาสติกในอุตสาหกรรมพลาสติกไทย ซึ่งประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับจากต่างประเทศ โดยการพัฒนาร่วมกันของ SMEs ต่างๆ ได้แก่ ผู้ผลิตพลาสติก ผู้ผลิตแม่พิมพ์ ผู้ออกแบบแม่พิมพ์ ผู้ผลิตสินค้าพลาสติกสำเร็จรูป ฯลฯ

2. ปัญหาของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม

2.1. **เจ้าของธุรกิจ SME** คือ การมีความต้องการขายสินค้าและบริการเพื่อสร้างกำไรให้ได้มากที่สุดตามความรู้ศาสตร์สมัยใหม่เรื่องการบริหารจัดการธุรกิจที่ได้ร่ำเรียนกันมา จึงมักจะลงทุนเพิ่มกำลังการผลิต หรือ วางแผนส่งสินค้าเพื่อนำมาขายเป็นจำนวนมากเกินไป ทำให้ต้องก่อหนี้เกินตัว จากความคาดหวังที่ว่า จะสามารถสร้างรายได้และผลกำไรจากธุรกิจได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ ถือเป็นความคิดที่ประมาท เพราะอาจเกิดปัญหาต่างๆจากการเกิดเหตุการณ์ไม่คาดฝันขึ้นบ่อยครั้งที่ทำให้ธุรกิจ SME มีรายได้ลดลง ขาดสภาพคล่องจนส่งผลกระทบต่อการผลิตชำระหนี้ ทำให้บริษัทฯ ขาดความน่าเชื่อถือและมีการขาดทุนสะสมตามมาต่อเนื่องจนมีหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ พฤติกรรมการลงทุนแบบนี้มักเกิดจากการคาดการณ์ในแง่ดีเกินไป, มีความโลภอยากที่จะได้กำไรมากเกินไปของเจ้าของธุรกิจ SME โดยมักจะโดนหลอกลวงจากผู้ไม่หวังดีหรือจากผู้หวังผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้อง

2.2. **ปัญหาด้านเศรษฐกิจ** ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญของปัญหาการทำธุรกิจเช่นกันเพราะสถานะเศรษฐกิจ จะบ่งบอกถึงกำลังซื้อของคนในประเทศ ซึ่งจะสะท้อนไปยังผลประกอบการ

ของหน่วยธุรกิจต่างๆ ซึ่งสามารถช่วยให้เราวางแผนธุรกิจในการกำหนดกลุ่มลูกค้าเป้าหมายให้เหมาะสมและสามารถกำหนดผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจในขณะนั้น บางกิจการในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำอาจจะถึงขั้นล้มละลายจนต้องปิดกิจการไป เช่น วิกฤติค่าเงินบาทปี 40 วิกฤติต้มยำกุ้งหรือในช่วงวิกฤติ Hamburger Crisis แบงก์ยักษ์ใหญ่เก่าแก่กว่า 100 ปีอย่าง Lehman brothers ก็ถึงขั้นล้มละลายในปี พ.ศ. 2551 (พาโบล อุซา, 2560)

2.3. การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีและนวัตกรรม ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก ทำให้ธุรกิจที่มุ่งเน้นอยู่กับการใช้เทคโนโลยีหรือนวัตกรรมต้องเผชิญกับความเสี่ยงในด้านนี้อยู่ตลอดเวลา เห็นได้ชัดจากกรณีตัวอย่างของบริษัท Fuji กับ บริษัท Kodak จากเทคโนโลยี การถ่ายภาพที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้บริษัทต้องมียันล้มละลายลงไปจากการที่บริษัทไม่สามารถปรับตัวได้ทันตามการเปลี่ยนแปลง

2.4. ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับนโยบายของรัฐบาล ธุรกิจ SME จะต้องติดตามนโยบายด้านเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป ตัวอย่างเช่น นโยบายรถคันแรก ที่ส่งผลดีต่ออุตสาหกรรมยานยนต์เต็มๆ ส่งผลให้สามารถสร้างกำไรอย่างงามในอุตสาหกรรมยานยนต์ในช่วงปี 2555-2556 ทำสถิติยอดขายรถยนต์สูงสุดที่สุด แต่หลังจากนั้นกำลังซื้อในช่วงปี 2557-2559 กลับมีกำลังซื้อที่ชะลอตัวลดลงไปมาก ส่งผลทำให้บางธุรกิจในกลุ่มยานยนต์ที่ถูกค้าลดคำสั่งซื้อลงมากถึงขั้นขาดทุนมากเกินจะรับไหวจนต้องปิดกิจการกันไป โดยเฉพาะกลุ่ม SME ที่รับช่วงการผลิตชิ้นส่วนเพื่อป้อนโรงงานแม่ อีกตัวอย่างหนึ่ง คือนโยบายการค้าเสรี เป็นอีกนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อธุรกิจในประเทศเช่นกัน ถ้าเรามีศักยภาพดีทำต้นทุนได้ถูกกว่าเราจะอยู่รอดแต่ถ้าต้นทุนเราสูงกว่าสินค้าจากประเทศอื่นก็จะทำให้สินค้าในประเทศแข่งขันกับต่างประเทศไม่ได้

2.5. คู่แข่ง ตลาดที่มีกำไรเกินปกติก็จะมีคู่แข่งเข้ามาในตลาดเพิ่มขึ้นเป็นธรรมดาจนกว่าตลาดจะอิ่มตัว คู่แข่งที่เพิ่มขึ้นจะเข้ามาลดทอนกำไรและเข้ามาแย่งส่วนแบ่งทางการตลาดจากเราไป ธุรกิจที่ไม่สามารถปรับตัวได้ทัน ไม่เผื่อระวังคิดว่าทำแบบเดิมๆ ก็สามารถอยู่รอดได้ไม่พัฒนากระบวนการทำงาน ปรับปรุงกระบวนการผลิต ไม่ทำให้เกิดประสิทธิภาพเพิ่ม สุดท้ายก็จะสู้คู่แข่งไม่ได้ยอดขายตก กำไรหดจนถึงขั้นขาดทุน

2.6. ค่านิยม หรือ ความต้องการของโลกยุคปัจจุบัน อาจจะไม่เหมือนอย่างในอดีตที่เปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ เนื่องจากทุกคนสามารถเข้าถึงสื่อได้อย่างง่ายดายและรวดเร็ว ทั้งผ่านทาง Website, Social Network ทุกวันนี้ค่านิยมและพฤติกรรมของผู้บริโภคเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วมาก

2.7. การตัดสินใจที่จะลงทุน หรือการกำหนดแผนงานของเจ้าของ SME และทีมผู้บริหาร ถ้ากำหนดแผนจากการคาดการณ์แนวโน้มตลาดได้ถูกต้องก็ดีไป แต่ถ้าหากกำหนดแผนงานผิดพลาด ผู้นำขาดวิสัยทัศน์ มองไม่ครอบคลุมในทุกๆ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในแผนธุรกิจก็อาจจะทำ

ให้บริษัทเดินไปในเส้นทางที่ผิดพลาดได้เหมือนอย่างเช่น Kodak จากทีมผู้บริหารที่คิดว่าอุตสาหกรรมฟิล์มจะยังคงอยู่ได้อย่างยาวนาน จึงนำไปสู่การกำหนดแผนการลงทุนเพิ่มเติมที่ผิดพลาดแล้วก็ไม่สามารถกู้สถานการณ์กลับมาได้นั่นเอง การลงทุนควรจะลงทุนเฉพาะกับสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น ไม่ควรนำไปลงทุนกับสิ่งที่ไม่จำเป็น การลงทุนที่ไม่สามารถสร้างรายได้ให้เราได้เลยถือเป็นการลงทุนที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็นจะส่งผลให้ธุรกิจ SME มีต้นทุนค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น แต่ความสามารถในการทำกำไรของธุรกิจ SME ยังคงเท่าเดิมเพราะลงทุนแต่สิ่งที่ฟุ่มเฟือยไม่ได้ช่วยเสริมพัฒนาศักยภาพการแข่งขันทางธุรกิจได้อย่างแท้จริง ธุรกิจก็จะได้รับความเสียหายจากต้นทุนค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ยิ่งถ้าต้องไปกู้มาลงทุนทำโน่นทำนี่ เช่นสร้างอาคารใหม่, เปลี่ยนเฟอร์นิเจอร์ใหม่, ซื้อรถผู้บริหารใหม่ ฯลฯ จะเกิดต้นทุนเรื่องค่าดอกเบี้ยในแต่ละเดือนเพิ่มตามไปอีก ส่งผลให้กิจการไม่มีกำไรเพียงพอจะยกระดับไปแข่งขันกับคู่แข่ง หรือ ไม่สามารถแก้ไขสถานการณ์เวลาประสบพบเจอกับวิกฤติเศรษฐกิจต่างๆ ทั้งจากภายนอกและภายในที่อาจจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ดังที่ได้พบเจอมาหลายครั้งในอดีต

แนวคิดเรื่องอริยสัจ 4

อริยสัจ 4 หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ หลักคำสอนเรื่องอริยสัจ 4 เป็นคำสอนที่สำคัญที่สุดบทหนึ่งของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 1706 หน้าที่ 544)

1. **ทุกข์** คือ ความจริงว่าด้วยทุกข์ คนทุกคนต่างก็เคยพบกับความทุกข์ หรือประสบปัญหาบางอย่างมาแล้วทั้งนั้น เช่น นักเรียนที่สอบตกก็เป็นทุกข์ เศรษฐีที่หาเงินได้ยังไม่มากพอตามที่ต้องการก็เป็นทุกข์ คนจนก็เป็นทุกข์ ซึ่งความทุกข์และปัญหามีได้ทุกขณะ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบัน ทำอย่างไรทุกข์ใจจะไม่เกิดเมื่อเราได้สัมผัสกับรูป รส ได้ยินเสียง จมูกได้สูดดมกลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส ใจได้สัมผัส และใจได้นึกคิด ต้องระวังใจไม่ให้คิดปรุงแต่ง หรือ ปรารถนาอยากได้สิ่งที่เกินขอบเขตวิสัยของตนที่จะทำได้ แล้วความทุกข์ก็จะไม่เกิดขึ้นครอบงำจิต

2. **สมุทัย** คือ ความจริงว่าด้วยเหตุแห่งทุกข์ ความทุกข์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับคนหรือกิจกรรมทางธุรกิจนั้นย่อมเกิดจากสาเหตุบางอย่าง มิใช่เกิดขึ้นลอย ๆ ดังพุทธดำรัสว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนั้นจึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนั้นจึงเกิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 16 ข้อที่ 114 หน้าที่ 203) ตัวอย่างเช่นนักเรียนที่สอบตกอาจเป็นเพราะเกียจคร้านในการอ่านหนังสือ เศรษฐีที่หาเงินได้ไม่มากพอตามที่ต้องการ อาจเพราะมีความโลภจนเกินไป เป็นต้น ซึ่งสาเหตุของทุกข์นั้นคือความอยากที่เกินพอดี ความโลภต่อผลกำไรจากธุรกิจที่เกินพอดีนั่นเอง

3. **นิโรธ** คือ ความจริงว่าด้วยความดับทุกข์หรือภาวะที่ไม่มีความทุกข์ไม่มีปัญหาหรือภาวะที่ธุรกิจ SME สามารถประสบความสำเร็จ กล่าวคือ ความทุกข์นั้นเมื่อเกิดได้ก็ดับได้ เมื่อ

ความทุกข์เกิดจากสาเหตุ ถ้าเราดับสาเหตุนั้นเสีย ความทุกข์นั้นก็ย่อมดับไปด้วย ดังพุทธดำรัสว่า “เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนั้นก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นก็ดับ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 16 ข้อที่ 114 หน้าที่ 203) ความทุกข์หรือปัญหาของคนเรานั้น เมื่อเกิดแล้วก็จะไม่คงอยู่อย่างนั้น เป็นนิรันดร์ แต่อยู่ในวิสัย ที่เราสามารถจะแก้ไขได้ไม่ช้าก็เร็ว ไม่มากนักน้อย และอยู่ที่ว่ามีความตั้งใจจริงที่จะแก้ไขหรือไม่ เช่นเดียวกับธุรกิจ SME ที่เมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาแล้ว หากมีความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหา และสามารถแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ได้ก็นับว่าได้เข้าถึงนิโรธแล้ว (สาโรช บัวศรี, 2526: 93-97)

4. มรรค คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หรือทำให้หมดปัญหาต่างๆ โดยสิ้นเชิง ด้วยการปฏิบัติตามแนวทางมัชฌิมาปฏิปทา มืองค์ประกอบ 8 ประการ ได้แก่

- 1) เห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) คือเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง
- 2) ดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) คือไม่ลุ่มหลงกับความสุขทางกาย ไม่พยายาบทคิดร้ายผู้อื่น
- 3) เจรจาชอบ (สัมมาวาจา) คือการไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด และไม่พูดเพ้อเจ้อหยาบคาย
- 4) กระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) คือไม่ทำลายชีวิต ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติดินทางกาม
- 5) เลี้ยงชีวิตชอบ (สัมมาอาชีวะ) คือทำมาหากินด้วยอาชีพที่สุจริต ไม่คดโกง ไม่หลอกลวง ไม่ทำกิจการในสิ่งที่เป็นผลร้ายต่อคนทั่วไปรวมไปถึงสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย
- 6) พยายามชอบ (สัมมาวายามะ) คือความพยายามที่จะป้องกันมิให้ความชั่วเกิดขึ้น ความพยายามที่จะกำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป ความพยายามที่จะสร้างความคิดที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นและความพยายามที่จะรักษาความคิดที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่ตลอดไป
- 7) ระลึกชอบ (สัมมาสติ) ความไม่หลงลืม รู้ตัวอยู่เสมอว่ากำลังเห็นสิ่งต่างๆ ตามที่เป็นจริง

8) ตั้งจิตมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ) คือ การที่สามารถตั้งจิตให้จดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2538: 99)

พระพุทธเจ้าทรงค้นพบความจริงว่า ความทุกข์เกิดจาก ตัณหา (ความดิ้นรนทะยานอยากในใจ) และทรงแยกอาการออกเป็น 3 ลักษณะ

- กามตัณหา คือ ความอยากได้ หรืออยากยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส เมื่อไม่ได้ก็เกิดเป็นความทุกข์ ทั้งกายและใจ

- ภวตัณหา คือ ความอยากมีอยากเป็น เมื่อใจเกิดความอยากมีอยากเป็นตามที่ตนปรารถนาแล้วไม่ได้ ความทุกข์ก็เกิดขึ้นกับกายและใจของผู้นั้น

- วิภาตัตถา คือ ความไม่ยากมีไม่ยากเป็น เมื่อพ้นสภาพที่เป็นอยู่ไม่ได้ กายและใจก็เป็นทุกข์ เช่น ไม่อยากจน ไม่อยากแก่ ไม่อยากเป็นคนขี้โรค เป็นต้น

ผู้ที่เห็นถึงอริยสัจจะ จะเห็นถึงสภาพที่แท้จริงของชีวิตว่ามีความทุกข์อะไร เห็นถึงเหตุของความทุกข์เหล่านั้นอย่างชัดเจนว่ามาจากความดิ้นรนทะยานอยากในใจ เห็นแนวทางที่จะกำจัดสาเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายเหล่านั้น โดยปฏิบัติตามแนวทางแห่งอริยมรรคมีองค์ 8 และเห็นอย่างชัดแจ้งถึงสภาพที่หมดทุกข์แล้วว่า มีอยู่จริงและมีความสุขมากเพียงใด จึงเป็นคนที่ระมัดระวังไม่ประมาททั้งกาย วาจา ใจ

อริยสัจ 4 กับแนวทางการแก้ปัญหาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม

เพื่อให้ธุรกิจ SME มีความมั่นคง (นิโรธ) ผู้เขียนขอแจกแจงแนวทางในการแก้ไขปัญหา (มรรค) ในภาพรวมโดยอิงจากปัญหาที่พบดังนี้

1. การแก้ไขปัญหาจากเจ้าของธุรกิจ SME ปัจจัยที่สำคัญที่สุดเพื่อให้สามารถนำพาธุรกิจ SME ไปสู่ความมั่นคงได้ ผู้ประกอบการ SME หรือ CEO ควรจะต้องมีความรู้ความสามารถในการใช้ความรู้ศาสตร์สมัยใหม่เพื่อให้ธุรกิจ SME ของตนสามารถผลิตหรือขายสินค้า/บริการให้มีผลกำไร เพื่อให้ธุรกิจของตนเองเติบโต รวมทั้งสามารถแข่งขันกับคู่แข่งได้ดี เพราะในสมรภูมิการทำธุรกิจจะไม่สามารถหนีการแข่งขันทางธุรกิจได้เลย สินค้าจำนวนน้อยชนิดมากที่มีผู้ผลิตเพียงรายเดียว เมื่อพูดถึงความรู้ความสามารถของ CEO แล้ว ผู้เขียนขอเน้นว่า CEO จะหยุดหาความรู้เพิ่มเติมไม่ได้เด็ดขาด หาก CEO รายใดทำตัวเองให้เหมือนน้ำเต็มแก้วไม่พยายามรับความรู้ข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ เข้ามาประกอบการวางแผนการดำเนินงานหรือการตัดสินใจทางธุรกิจให้ครบถ้วนครอบคลุมรอบด้าน ก็จะไม่สามารถทำให้บริษัทฯ ดำเนินงานได้ถูกต้องเหมาะสมและไม่มีศักยภาพในการแข่งขันเพียงพอเพราะเมื่อแผนเริ่มต้นมันไม่ถูกต้องเหมาะสมเสียแล้ว ก็เหมือนกับการเดินทางไปตามแผนที่ผิด คือไปผิดทาง ที่จะทำให้เสียทั้งเวลาและค่าใช้จ่ายมากมายในการกลับมายังจุดเดิม ขณะที่คู่แข่งได้ทิ้งห่างไปไกลแล้วอีกด้วย กรณีนี้ถ้าหมายถึงแผนการลงทุนก็คงจะเหมือนเป็นการลงทุนที่ขาดวิจลารณญาณที่ดี ลงทุนตามแฟชั่น หรือ เห็นเขาทำอะไรดีมีกำไรก็อยากทำตาม ดังนั้น CEO ที่ดีต้องมีความรู้ความสามารถในการเลือกลงทุนให้เหมาะสม รู้เข้าใจสิ่งที่จะลงทุน โดยใช้ความรู้ประกอบกับข้อมูลข่าวสารรอบด้านที่ถูกต้อง หรือ จากข้อมูลของคนรอบข้างที่ดี เพื่อให้การลงทุนนั้นๆ ประสบความสำเร็จตามแผนอย่างแท้จริง

สิ่งที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาที่ผู้เขียนกำลังศึกษาอยู่นี้ ไม่ได้เป็นการพัฒนาต่อยอดสร้างความมั่งคั่งให้กับธุรกิจ แต่ผู้เขียนขอเน้นที่การทำให้ธุรกิจ SME มีความมั่นคง ปัจจัยรอบด้านที่จะสามารถทำให้ธุรกิจ SME มีความสามารถดำเนินกิจการได้อย่างมั่นคงจำเป็นต้องให้ตัว

ผู้ประกอบการ SME หรือ CEO เป็นศูนย์กลางในการกำหนดและสั่งการเพื่อจะให้ปัจจัยต่างๆ เดินไปได้อย่างสมบูรณ์ให้ถึงจุดหมายได้อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง ความรู้ในศาสตร์สมัยใหม่ที่ผู้ประกอบการ SME มีอยู่จะต้องสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการขับเคลื่อนองค์กรไปให้ถึงเป้าหมาย จะต้องมีความสามารถในการสรรหาพนักงานที่มีคุณภาพเหมาะสมกับงานที่ทำ จะต้องมีความรู้ในการทำธุรกรรมร่วมกับคู่ค้า ลูกค้าและคู่แข่งได้อย่างเหมาะสม ไม่เบียดเบียนคนอื่น และไม่ถูกผู้อื่นมาเบียดเบียน หรือถูกคดโกงเอาได้ ความฉลาดของผู้ประกอบการจะต้องฉลาดในการใช้วิทยาการสมัยใหม่ให้ครบถ้วนสมบูรณ์และเหมาะสม รวมทั้งต้องมีความฉลาดทางอารมณ์ที่มาจากการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้คนรอบข้างรู้สึกดีอยากใกล้ชิด อยากร่วมงานด้วย หรืออยากร่วมกิจกรรมทางธุรกิจด้วย การพัฒนาทางจิตใจของผู้ประกอบการเป็นสิ่งที่สำคัญมาก โดยมีหลักแนวคิดทางพุทธศาสนามากมายให้ผู้ประกอบการได้ศึกษาเพื่อเสริมเติมแต่งกับศาสตร์สมัยใหม่ให้เหมาะสมกลมกลืนกันตามแนวคิดที่กล่าวมา เมื่อวิเคราะห์หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดในการดับทุกข์ หรือก็คือแนวทางในการแก้ไขปัญหามันในเรื่องตัวผู้ประกอบการ ผู้เขียนขอยกมรรค 8 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 12 หน้าที่ 18) มาเป็นแนวทางในการแก้ไขและพัฒนาตัวผู้ประกอบการหรือ CEO ของธุรกิจ SME สรุปได้ดังนี้

1) สัมมาทิฐิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 205 หน้าที่ 171) คือ ความเข้าใจถูกต้องทำให้สามารถมองเห็นทุกข์หรือปัญหา ถือเป็นการเห็นอริยสัจคือต้องเข้าใจให้ทั่วถึงในเรื่องทุกข์หรือปัญหานั้นเป็นอย่างไร สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์หรือปัญหามันลำดับอย่างไร คืออะไร ความดับสนิทของทุกข์หรือการยุติปัญหานั้นอย่างแท้จริง มีภาวะเป็นอย่างไร ผู้เขียนขอเน้นสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ เพราะบทความนี้เป็นเรื่องของปุถุชนคนทำงานทั่วไปตั้งแต่ระดับพนักงานไปถึงเจ้าของธุรกิจ SME และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในแง่ของผู้ประกอบการก็ต้องมีความเข้าใจปัญหาต่างๆ ทางธุรกิจของตนเองให้ครบถ้วนเพื่อให้สามารถหาแนวทางป้องกันไว้แต่เนิ่นๆ การปล่อยให้ปัญหาเกิดขึ้นบานปลายแล้วค่อยเข้ามาแก้ทีละจุด จะทำให้เกิดความยุ่งยาก เสียทั้งเวลาและค่าใช้จ่าย ถ้าผู้ประกอบการระบุปัญหาไม่ถูกจุดอีกก็ยิ่งจะทำให้เกิดความเสียหายกับธุรกิจ SME ของตนมากขึ้น ความเข้าใจที่ถูกต้องของผู้ประกอบการ จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยนำไปสู่ความมั่นคงของธุรกิจ SME

2) สัมมาสังกัปปะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 205 หน้าที่ 171) คือ ความใส่ใจถูกต้อง ซึ่งหมายถึง การคิดหาทางออกไปจากทุกข์หรือปัญหานี้ให้ได้ตามกฎของเหตุผลที่เห็นชอบมาแล้ว การไม่ทำให้อื่นเกิดทุกข์ไปด้วย เพื่อให้หลุดพ้นจากสิ่งที่ธุรกิจ SME ไม่พึงประสงค์นั้นคือการปิดกิจการ ในข้อนี้ผู้ประกอบการต้องมีความสามารถในการใช้ศาสตร์สมัยใหม่ ไปกำหนดแนวทางแก้ไขให้เหมาะสม และ ปรับเพิ่มหลักพุทธธรรมเข้าไปเพิ่มเติมให้

เกิดความพอดี เพราะปัญหาส่วนใหญ่ของธุรกิจ SME มักมาจากคำว่า “อยาก” จะทำนั้นทำ นี่จนลืมนั่น ผู้ประกอบการที่มีอำนาจสูงสุดในองค์กรต้องสามารถลดความอยากของตนเอง และองค์กรลงให้เหมาะสม ตามแนวทางสายกลางของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยให้ธุรกิจ SME มีความมั่นคง

3) สัมมาวาจา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 495 หน้าที่ 374) คือ การพูดจาถูกต้อง การพูดจาดีไม่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น ผู้เขียนเห็นว่าการพูดเป็นการสื่อสารที่สำคัญที่สุด ถ้า CEO ของ SME มีสัมมาวาจาย่อมทำให้คนรอบข้างไม่ว่าจะเป็นพนักงาน , ลูกค้า , คู่ค้า/ผู้ขาย หรือแม้แต่คู่แข่งให้การยอมรับและปฏิบัติต่อกันด้วยดีมีเหตุผล การรู้จักพูดด้วยมารยาทที่ดี รู้จักจังหวะเวลาในการพูด การพูดจะทำให้เป็นผู้ฟังที่ดีไปด้วย แนวคิดดีๆ จากคนรอบข้างจะช่วยให้เกิดแนวความคิดที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาและยังช่วยย៉ำให้เกิดสัมมาสังกัปปะ (มรรคข้อ 2) คือจะช่วยให้ธุรกิจ SME เดินหน้าไปได้อย่างราบรื่นมั่นคง

4) สัมมากัมมันตะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 487 หน้าที่ 371) คือ การกระทำถูกต้องไม่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น การกระทำใดๆ ของ CEO รวมถึงพนักงานทุกคนจะสะท้อนไปถึงความสำเร็จของธุรกิจ SME เพราะ CEO ถือเป็นพระเอกของธุรกิจ SME ภาพที่ออกมาจากการกระทำของ CEO จึงสะท้อนถึงแนวทางการดำเนินงาน คุณภาพของสินค้าและบริการรวมถึงภาพลักษณ์ของธุรกิจ การกระทำแต่กรรมดียังจะเป็นตัวอย่างให้พนักงานปฏิบัติตาม ส่งผลให้เกิดผลงานที่ดี สามารถผลิตสินค้าและบริการได้ตรงตามความต้องการของลูกค้า ตรงไปตรงมากับลูกค้าและคู่ค้า ทำงานได้ตรงตามเป้าหมายที่กำหนด จะส่งผลให้ธุรกิจ SME มีความมั่นคง

5) สัมมาอาชีวะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 492 หน้าที่ 374) คือ การดำรงชีพถูกต้องไม่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น อาชีพอะไรที่ไม่สุจริตเป็นโทษต่อผู้อื่น โดยเฉพาะกับลูกค้าก็ไม่ควรจะทำ พระพุทธเจ้าทรงห้ามทำการค้าขายสินค้า 5 ประเภทไว้ใน วนิชขสูตร คือ 1) ศัสตราวุธ 2) มนุษย์ 3) สัตว์ที่นำไปฆ่า 4) น้ำเมา 5) ยาพิษ ดังนั้นผู้ประกอบการ SME ควรจะทำการค้าขายสิ่งที่ไม่เป็นโทษต่อลูกค้าและมีความจริงใจต่อคู่ค้าทุกคนซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการบริหารงาน ที่จะทำให้ธุรกิจ SME สามารถผลิตสินค้าและบริการที่ดีที่สุดให้แก่ลูกค้า

6) สัมมาวายามะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 177 หน้าที่ 295) คือ ความพากเพียรถูกต้อง เป็นส่วนของจิตใจที่มีความมุ่งมั่นบากบั่นในการจะทำอะไรให้สำเร็จ การก้าวไปข้างหน้าไม่ถอยหลังในการดำเนินตามมรรคอย่างมั่นคง หาก CEO ของธุรกิจ SME ขาดมรรคข้อนี้คงไม่ต้องพูดถึงความมั่นคงของธุรกิจเลย ความเพียรพยายามของผู้ประกอบการ SME จะส่งผลให้กิจการดำเนินไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ด้วยดี

7) **สัมมาสติ** (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 492 หน้าที่ 372) คือ การระลึกประจำใจถูกต้อง ระลึกแต่สิ่งที่ดีเกื้อหนุนให้เกิดปัญญาให้รู้เท่าทันอวิชชาที่ครอบงำตนอยู่ หาก CEO ของ SME มีสัมมาสตินี้ก็จะทำให้รู้เท่าทันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากความไม่รู้ คือไม่รู้ว่าจะอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ อะไรควรลงทุนหรือไม่ควร พนักงานคนนี้ควรรับเอาไว้หรือไม่ ควรรับมาทำงาน งานจากลูกค้ารายนี้ควรรับมาทำหรือไม่ หากรับมาจะเก็บเงินค่าสินค้า/บริการ ได้หรือไม่ มรรคข้อนี้จะทำให้ CEO และพนักงานทุกคนมีสติในการดำเนินการอะไรที่ถูกต้องเหมาะสมอยู่ตลอดเวลา อันจะทำให้สามารถลดข้อผิดพลาดที่จะเกิดขึ้นจากแนวคิดและการกระทำได้เป็นอย่างดี

8) **สัมมาสมาธิ** (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 492 หน้าที่ 375) คือ การตั้งใจมั่นถูกต้อง เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในกิจการ SME เป็นเสมือนกำลังใจที่มีพลังอันจะก่อให้เกิดปัญญาในการแทงอวิชาให้ดับสูญไป และยังถือเป็นการพักผ่อนของใจ ซึ่งนับเป็นการลับให้แหลมคมหรือมีความตั้งใจมุ่งมั่นได้อยู่ตลอดเวลา เปรียบเสมือน CEO ที่มีสมาธิดีจะมีความคิดความเข้าใจถูกต้อง พุดจาถูกต้องกระทำการใดๆได้ถูกต้องตามแผนงานที่ดีจากการคิดดี ทำตัวอย่างสม่ำเสมอ ความสม่ำเสมอนี้จะนำไปสู่ความมั่นคงของธุรกิจ SME ตามที่ CEO ทุกคนไฝ่ฝันได้ในที่สุด

การใช้มรรคกับกิจการ SME นั้นถูกมองว่าเป็นเครื่องมือ (mean) กล่าวคือเครื่องมือทุกประเภทนั้นจะมีเป้าหมายที่แตกต่างกันในแง่ของการนำเครื่องมือคือมรรคนั้นเพื่อแก้ปัญหาในแนวทางของการแก้ปัญหาที่ตัวบุคคลหรือมนุษย์เป็นสำคัญเนื่องจากมนุษย์มีแรงผลักดันในการทำธุรกิจที่กำเริบ แต่หากมีความเข้าใจหรือสร้างความคิดที่ชัดเจนในแนวทางที่จะเข้าใจเสียก่อนว่า การทำธุรกิจนั้นต้องมีหลักปฏิบัติที่สอดคล้องกับธรรมชาติกล่าวคือ ความสมดุลระหว่างจิตใจกับผลผลิตที่ได้มาการพัฒนาจิตใจให้รองรับต่อแนวทางธุรกิจจึงเป็นเรื่องสำคัญ

2. **การแก้ไขปัญหาจากสภาวะเศรษฐกิจและปัญหาที่เกี่ยวข้องจากนโยบายของรัฐบาล** ธุรกิจ SME จะต้องคอยติดตามข้อมูลข่าวสารของปัจจัยภายนอกเหล่านี้ที่อาจจะส่งผลกระทบต่อธุรกิจได้ไม่มากนักน้อย หากเป็นผลทางบวกก็ดีไป เช่น ราคาทองคำตลาดโลก ลดต่ำลงมากก็อาจจะส่งผลดีต่อธุรกิจสายไฟฟ้า ตู้ไฟฟ้าที่ต้องใช้วัตถุดิบสำคัญ คือ ทองแดง ที่ราคาจะลดลงมากตามราคาทองคำ ซึ่งจะส่งผลให้ต้นทุนการผลิตต่ำลง หรือ อัตราแลกเปลี่ยนทางการเงินที่อาจส่งผลดีผลเสียทั้ง 2 ด้านกับธุรกิจทั้งในฐานะผู้ซื้อวัตถุดิบจากต่างประเทศหรือผู้ขายสินค้าไปยังต่างประเทศหรือจะเป็นนโยบายรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นด้านภาษี นโยบายการเปิดเสรีสินค้าจากต่างประเทศนโยบายที่เกี่ยวกับคนงานต่างชาติ และนโยบายการส่งเสริมอุตสาหกรรมในด้านต่างๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อธุรกิจ SME ได้ตลอดเวลา ธุรกิจ SME จึงต้องมีสัมมาทิฐิ คือรู้เห็นได้จริงได้ทันเวลา ไม่ตกขบวนโดยรอให้เกิดปัญหามาแล้วจึงจะรู้ตัวหรือ

อย่างน้อยก็อย่ารู้ข้างจนเกินไป เพราะอาจจะทำให้การแก้ไขปัญหายากขึ้นและธุรกิจเสียหายมากเกินไป และจะต้องมีสัมมาสติ คือ รู้ตัวตื่นอยู่ตลอดเวลา คอยระลึกลู่อยู่เสมอว่าธุรกิจจะต้องคอยตั้งรับผลกระทบจากปัจจัยเหล่านี้ได้เสมอและต้องคอยหาแนวทางแก้ไขให้เหมาะสมที่สุดและรวดเร็วที่สุดด้วย นอกจากนี้การใช้หลักพุทธธรรมยังช่วยลดความตื่นตระหนกใจ ลดความวิตกกังวลให้ผู้ประกอบการ SME รวมไปถึงพนักงานที่เกี่ยวข้อง คือการมีสติ หากทุกคนมีสติก็ย่อมจะมีความคิดที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาและใช้แนวทางการปล่อยวางแสดงมอบให้เห็นถึงหลักอนิจจังที่จะช่วยให้ธุรกิจ SME มีแรงลุกขึ้นและสามารถฝ่าวิกฤติต่างๆในบางจังหวะของธุรกิจไปได้ด้วยดี

การเข้าใจปัญหาของสภาวะเศรษฐกิจกับนโยบายนั้นเป็นการพิจารณาในแง่ของสังคม ปัญหาของสังคมคือความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาโดยเฉพาะธุรกิจ SME นั้นเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของนโยบายทางสังคมตลอดเวลา การปรับตัวได้เร็วจึงเป็นฐานในการเข้าใจหรือหากระบวนการแก้ไขได้รวดเร็วขึ้น เช่นเดียวกับการที่ปรากฏในจุลลลเศรษฐีกล่าวถึงการเป็นเศรษฐีผ่านแนวคิดที่ว่า “กุลบุตรผู้มีดวงตา คือปัญญา อาจเอาหนูนตัวนี้ไปกระทำการเลี้ยงดูภรรยา และประกอบการงานได้” (อรรถกถาบาลี ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ ๕๕ หน้าที่ ๑๘๒-๑๘๕) เมื่อพิจารณาบรรคในฐานะเครื่องมือในการประกอบธุรกิจนี้ให้ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น

3. การแก้ปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี & นวัตกรรมและจากค่านิยม
แนวทางในการแก้ไขปัญหาพร้อมกันได้ คือ SME ควรให้พนักงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเทคโนโลยีและนวัตกรรมของบริษัทฯได้เรียนรู้ในเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ได้ทำสิ่งใหม่ๆ โดยควรจะมีที่ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญในด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมเป็นผู้ช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องเพื่อให้ได้แรงจูงใจในการพัฒนาตนเอง

แนวทางแก้ไขปัญหาด้านบุคคล ส่งเสริมให้เกิดการศึกษาด้วยตนเอง โดยการเข้ารับการฝึกอบรมสัมมนาเพื่อให้เกิดความรู้และประสบการณ์ในการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมได้เพิ่มมากขึ้น ควรพยายามปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและมีความตระหนักในการใช้ชีวิต เช่น การเข้าหาสังคม ถ้าทำงานร่วมกับคนอื่นๆ ถ้าแสดงความคิดเห็นและสามารถใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและที่สำคัญคือควรมีสมาธิจดจ่ออยู่กับงานที่ทำอยู่ในธุรกิจ SME อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

แนวทางการแก้ไขปัญหาด้านวัสดุ อุปกรณ์และงบประมาณ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอต่อการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ และต้องมีผู้ที่มีประสบการณ์ทางด้านคอมพิวเตอร์มาช่วยสอน อีกทั้งยังต้องจัดหาอุปกรณ์ที่สามารถให้บุคลากรได้เรียนรู้การใช้และพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมได้เองด้วย

แนวทางการแก้ไขปัญหาด้านสภาพแวดล้อมและสถานที่ จัดทำสื่อเทคโนโลยีและนวัตกรรมให้เหมาะสมกับและจัดทำห้องเฉพาะเพื่อใช้ในการศึกษาเรียนรู้ในรูปแบบของ Training Room

บนพื้นฐานดังกล่าวการใช้มรรคนั้นเป็นการดำเนินการด้วยกรอบของความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) ต่อข้อมูลความจริงเสียก่อน และการรับรู้ข้อมูลได้จะต้องพัฒนากระบวนการเรียนรู้ข้อมูลรวมถึงข้อเท็จจริงเพื่อหากระบวนการปฏิบัติที่ตรงต่อการแก้ไขปัญหา ไม่ใช่เกิดจากการคาดเดาไปด้วยความเข้าใจเท่านั้น

4. การแก้ปัญหาจากคู่แข่ง มีแนวคิดแก้ไขปัญหาคู่แข่งนี้ตามศาสตร์สมัยใหม่หลายวิธีซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการสกัดกั้นการทำธุรกิจของคู่แข่ง เช่นการสร้าง Brand Royalty , การสร้างกฎระเบียบเพื่อกีดขวางหรือการทุบตลาด , การสร้างความได้เปรียบด้านช่องทางจัดจำหน่าย แต่วิธีการดำเนินธุรกิจตามหลักพุทธธรรมที่สำคัญประการหนึ่งก็คือการใช้ความร่วมมือกันและการแบ่งปันช่วยเหลือกันในการทำงานหรือดำเนินการทางเศรษฐกิจ แต่ก็ได้ปฏิเสธการแข่งขัน ดังที่พระธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ว่า “ในแง่ของเศรษฐศาสตร์ เขาบอกว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะมีการแข่งขันกัน แต่ในทางพุทธศาสนาบอกว่า มนุษย์นั้นมีธรรมชาติทั้งด้านแข่งขันและร่วมมือ” วิธีการดำเนินการทางเศรษฐกิจของพุทธศาสนาจึงยอมรับการแข่งขันที่อยู่ในกรอบของศีลธรรม หรือยอมรับการแข่งขันแบบสร้างสรรค์และเป็นธรรมไม่ใช่การแข่งขันแบบเอารัดเอาเปรียบหรือทำลายคู่แข่ง พระธรรมปิฎกยังชี้ให้เห็นว่าความร่วมมืออันเกิดจากการใช้การแข่งขันเป็นแรงจูงใจเพื่อให้คนร่วมมือกันในการแข่งขันกับฝ่ายอื่นเป็นความร่วมมือเทียม แต่ความร่วมมือกันเพื่อสนองความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นเป็นความร่วมมือแท้ มนุษย์มีความสามารถในการร่วมมือกันเพื่อคุณค่าที่แท้ การที่จะหันเหให้มนุษย์เปลี่ยนจากการแข่งขันมาร่วมมือกันในการที่จะแก้ปัญหาทางธุรกิจเป็นการฝึกฝนพัฒนามนุษย์อย่างหนึ่ง ฉะนั้นแม้จะมีได้ปฏิเสธการแข่งขันในด้านเศรษฐกิจ แต่พุทธธรรมก็เน้นให้เป็นการแข่งขันโดยชอบธรรมและให้ร่วมมือช่วยเหลือกัน

ผู้ประกอบการ SME ที่มีคุณธรรมจะไม่เห็นบริษัทคู่แข่งเป็นศัตรู แต่จะเน้นเป้าหมายพัฒนาองค์กรให้เดินไปด้วยกันไม่อิงฉ้อฉลในความสำเร็จของผู้อื่น แต่จะใช้หลักมุกตา คือ ยินดีกับผู้อื่นที่ได้ดีเจริญก้าวหน้า จิตใจก็จะมีความสุข บริษัทคู่แข่งของเราจะไม่มองเราเป็นศัตรู อาจสามารถร่วมมือกันได้หลายเรื่อง เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ทำอยู่เหมือนกันให้สามารถลดต้นทุนลงหรือให้มีคุณภาพดีขึ้น ร่วมกันนำเข้าวัตถุดิบเพื่อลดต้นทุนการผลิต ร่วมกันฝึกอบรมพนักงาน

5. การแก้ไขปัญหาจากการตัดสินใจในการลงทุน (2.2.7) เมื่อคุณคิดจะลงทุนทำธุรกิจของตัวเอง ต้องทำใจยอมรับในปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น ใจต้องสู้และพยายามฟันฝ่าอุปสรรคไปให้ได้ เมื่อเราและหุ้นส่วนทำได้ก็จะได้ชื่อว่า เป็นนักธุรกิจผู้ประสบความสำเร็จ

5.1. วิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยการทำความเข้าใจธุรกิจที่จะทำให้ชัดเจน มองว่าการแก้ปัญหาเป็นเหมือนสิ่งท้าทายใหม่ๆ ทำให้เราได้เรียนรู้กระบวนการแก้ปัญหา เช่น หากคิดจะเปิดธุรกิจร้านกาแฟ หรือ เปิดธุรกิจเครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ ธุรกิจสปา ก็ต้องพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบของธุรกิจนั้น โดยดูจากปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ประกอบกันไป เช่น การลงทุนในระยะยาว ปัจจัยเรื่องของสภาพตลาดในขณะนั้นว่าจะเอื้ออำนวยต่อการทำธุรกิจมากน้อยแค่ไหน จะมีสินค้าทดแทนมาแย่งตลาดในเวลาอันใกล้หรือไม่ อย่างไร, ฯลฯ

5.2 ข้อมูลรายละเอียดของธุรกิจที่จะลงทุนต้องมีความสมบูรณ์ ต้องหาข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์มาเป็นตัวช่วยในการตัดสินใจทำธุรกิจ โดยเฉพาะข้อมูลวิจัยเกี่ยวกับตัวเลขของผู้บริโภค ยอดจำหน่ายของผลิตภัณฑ์ต่างๆ รวมไปถึงการเติบโตทางด้านธุรกิจที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลเหล่านี้มีส่วนต่อการตัดสินใจในการทำธุรกิจ รวมไปถึงการคาดการณ์เกี่ยวกับปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นตามมาภายหลังการลงทุนทำธุรกิจนั้น เช่น หากคิดจะเปิดโรงงานผลิตน้ำมะพร้าวก็ต้องหาข้อมูลให้รอบด้าน ศึกษาดูว่าในขณะนี้ มีน้ำมะพร้าวและเครื่องดื่มอื่นๆที่สามารถใช้ดื่มทดแทนน้ำมะพร้าวในเมืองไทยมากน้อยขนาดไหน คนนิยมดื่มน้ำมะพร้าวมากมายแค่ไหนอย่างไร จะเข้าตลาดกลุ่มไหนเพื่อออกแบบ Packaging ได้ตรงใจกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย, กระแสตอบรับเป็นอย่างไรบ้างพร้อมกับศึกษาด้วยว่างบประมาณการลงทุนมากน้อยเพียงใด ใช้เวลากี่ปีจะคืนทุน พูดได้ว่า ไม่ว่าคุณจะทำธุรกิจอะไรก็ตามหากมีข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการขั้นตอนและทิศทางทำธุรกิจประเภทที่เราสนใจอย่างละเอียดจะช่วยให้รู้สึกอุ่นใจว่าการทำธุรกิจนั้นๆน่าจะประสบความสำเร็จได้

5.3 เป็นนักฟังที่ดี เราจำเป็นต้องรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนร่วมทุนด้วย เช่น หากเปิดกิจการร้านขายเสื้อผ้าและมีกลุ่มเพื่อนมาร่วมหุ้นด้วยเมื่อทำไปสักพักหนึ่ง ปรากฏว่าเสื้อผ้ารูปแบบเดิมที่วางจำหน่ายอยู่นั้นประสบกับปัญหาขายยากขึ้น ทำให้รายได้จากการจำหน่ายเสื้อผ้าน้อยลง ด้วยเหตุนี้เพื่อนในกลุ่มคนหนึ่งจึงเสนอแนวคิดที่ให้ลองเปลี่ยนรูปแบบของสินค้าเสียใหม่ โดยนำเสนอเสื้อผ้าที่มีเทรนด์ล้ำสมัยและมีกลุ่มลูกค้าหลากหลายวัยมากขึ้น น่าจะเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ช่วยให้ลูกค้าเข้าร้านเป็นจำนวนเพิ่มขึ้นและเพิ่มยอดขายได้มากขึ้นในฐานะหนึ่งในหุ้นส่วนทางธุรกิจ ควรจะต้องรับฟังเรื่องนี้จากเพื่อนด้วย จากนั้นก็ระดมความคิดเห็นในกลุ่มเพื่อนๆ ผู้เป็นหุ้นส่วนทั้งหลายเพื่อดำเนินการตัดสินใจว่าจะเปลี่ยนแปลงอะไรบ้างให้ดีขึ้น โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในเรื่องตัวสินค้าและกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย

5.4 เรียนรู้ที่จะรับมือกับความเสี่ยงทางการเงิน สิ่งหนึ่งที่ธุรกิจ SME ต้องเผชิญหน้าจากการลงทุนทำธุรกิจก็คือ เรื่องความเสี่ยงทางการเงินและจำเป็นอย่างยิ่งที่ SME ต้องมีเงินทุนหมุนเวียนสำหรับใช้จ่ายในยามฉุกเฉินด้วย หากต้องเผชิญหน้ากับธุรกิจช่วงขาลง เราต้องมีความรู้เรื่องการกู้เงินจากธนาคารมาลงทุนทำธุรกิจ อัตราดอกเบี้ยและมองในระยะยาวว่าการลงทุนทำธุรกิจนั้นจะสร้างผลตอบแทนได้แค่ไหน รวมไปถึงต้องวิเคราะห์ตรวจสอบคุณภาพของธุรกิจในการผ่อนชำระเงินคืนให้กับธนาคารที่ไปกู้เงินมาลงทุนด้วย ผู้บริหาร SME จะตัดสินใจลงทุนทำอะไรก็ควรจะต้องตั้งสติคิดให้ดี คิดให้ละเอียดรอบด้านต้องใช้ปัญญาในการคิด เพราะทุกการตัดสินใจลงทุนของธุรกิจ SME ล้วนขึ้นอยู่กับผู้บริหารทั้งสิ้น

จากข้อพิจารณาข้างต้นจะพบว่า ธุรกิจ SME ที่จะอยู่รอดได้จะต้องรู้และเข้าใจถึงปัญหาของตนเอง และต้องสามารถหาแนวทางในการแก้ปัญหาของตนให้ได้อย่างเหมาะสม เพราะปัจจุบันนี้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการทำธุรกิจ SME มีตัวแปรเพิ่มขึ้นมากมาย มีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการสื่อสารที่รวดเร็ว ส่งผลให้ห่วงโซ่การผลิตของธุรกิจ SME รวมทั้งการกระจายสินค้าในปัจจุบันต้องเปลี่ยนแปลงตามอย่างรวดเร็วเช่นกัน ธุรกิจ SME จึงจำเป็นต้องมีความสามารถในการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ และต้องพัฒนาศักยภาพในการแข่งขันอยู่ตลอดเวลา

สิ่งหนึ่งที่สำคัญมากคือ ผู้ประกอบการ และพนักงานทุกระดับในองค์กรต้องมีการปรับตัว เพิ่มความรู้ในด้านศาสตร์สมัยใหม่เพื่อหาแนวทางที่ดีที่สุดในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นมากมายในปัจจุบันสิ่งที่สำคัญที่จะช่วยให้ธุรกิจ SME อยู่รอดและมีความมั่นคง ผู้เขียนเห็นว่าต้องประยุกต์หลักธรรมทางพุทธศาสนามาปรับเสริมเข้ากับวิทยาการความรู้ของศาสตร์สมัยใหม่ที่จะทำให้เกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างเหมาะสมยิ่งขึ้นและสามารถต่อยอดการพัฒนาองค์กรธุรกิจ SME ให้เดินต่อไปได้ตามแผนงานที่เหมาะสมและมีความเป็นไปได้

การทำกิจกรรมต่างๆ ของธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็นด้านการผลิตหรือการบริการต้องดำเนินไปในลักษณะ “สายกลาง” ที่ให้ความสำคัญทั้งกับ “วัตถุ” และ “จิตใจ” อีกทั้งไม่ทำอะไรสุดโต่งเกินความเหมาะสม เน้นความพอดีและความพอเพียง โดยใช้องค์ธรรม เช่น สติสัมปชัญญะ (ความรอบคอบ) และสติปัญญา (ความฉลาดในการกระทำ) มาเป็นเครื่องมือ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เป็น “การบูรณาการ” ที่นำหลักการและวิธีการที่เกี่ยวกับวัตถุและจิตใจมาประสานทำงานร่วมกันโดยอาศัยการ “ปรับ” ใช้หลักการและวิธีการต่างๆ ให้เข้ากับสถานการณ์หรือเลือกใช้แนวทางที่เข้ากันได้กับระบบของแต่ละองค์กร SME

บทสรุป

การใช้หลักพุทธธรรมตามแนวอริยสัจ 4 ในการสร้างสติ เสริมสมาธิตามมรรค 8 เพื่อให้ผู้ประกอบการและพนักงานในทุกระดับของธุรกิจ SME เป็นคนดี ไม่ถูกอกุศลมูลเข้าครอบงำ จะส่งผลที่ดีมาสู่คุณภาพการทำงานของคนในองค์กร และช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีให้กับธุรกิจ จะทำให้ลูกค้ามีความเชื่อถือ และมั่นใจในคุณภาพของสินค้าและบริการมากยิ่งขึ้น แนวทางในการบริหารธุรกิจ SME ของผู้ประกอบการที่มีคุณธรรมมีความสามารถนำหลักธรรมมาใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน จะทำให้การนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้ในองค์กรบังเกิดผลได้อย่างเป็นรูปธรรม พนักงานทั้งองค์กรก็จะยอมรับและยินดีจะเรียนรู้และปฏิบัติตามหลักธรรมที่เหมาะสมและมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ดี ถ้าทุกคนในองค์กรสามารถปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมจนสามารถที่จะ ลด ละ ความโลภ ความหลง ความคิดที่ต้องการเป็นของเราและการยึดติดตัวตน หรือล่อล่อใจของตนเองลงทุกคนก็จะได้เปิดใจรับฟังความคิดเห็นใหม่ๆ พนักงานจะได้รับโอกาสในการแสดงความคิดเห็นที่มีประโยชน์ที่จะทำให้พนักงานทุกคนมีความมั่นใจ กระตือรือร้นในการทำงาน ความต้องการของฟุ่มเฟือยที่ไม่จำเป็นจะลดลง ความทุกข์ใจน้อยลง ครอบครัวก็จะดีขึ้น ปัญหาด้านการเงินค่าใช้จ่ายที่มากเกินไปก็จะหมดไป ทุกคนจะมีสติ มีสมาธิในการพัฒนาคุณภาพการทำงานได้ดียิ่งขึ้น เพราะทุกคนจะมองว่าการทำงานเป็นการเรียนรู้ และเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตรวมถึงเป็นการทำบุญประการหนึ่ง การนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้จึงส่งผลให้พนักงานทุกคนทำงานได้อย่างมีความสุข โดยเฉพาะความสุขทางใจ ที่จะส่งผลดีต่องานของแต่ละคนที่จำเป็นต้องรู้หน้าที่มีวินัยในการทำงานเป็นทีมสำหรับระบบบริหารธุรกิจในปัจจุบัน ผู้เขียนเห็นว่าหลักอริยสัจ 4 ที่เป็นหลักธรรมสำคัญที่สุดทางพุทธศาสนาสามารถนำมาบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่ด้านการบริหารธุรกิจ และทรัพยากรมนุษย์ได้เป็นอย่างดี ตั้งแต่การกำหนดปัญหา, การวิเคราะห์ที่มาของปัญหา, แนวทางในการแก้ปัญหาที่เหมาะสม ไปจนถึงผลของการบูรณาการเพื่อให้ธุรกิจ SME มีความมั่นคงเพราะการทำธุรกิจ SME ในปัจจุบัน การปฏิสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แม้กระแสเทคโนโลยีที่นำไปใช้จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แต่โดยพื้นฐานแล้วคนเรายังต้องการพบปะพูดคุยมีความสัมพันธ์กับคนที่ดี คนที่รู้สึกปลอดภัยวางใจได้ การที่ธุรกิจ SME มีผู้ประกอบการที่ดี มีพนักงานในองค์กรที่ดี นอกจากจะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานมากขึ้นแล้ว การนำเอาหลักอริยสัจ 4 มาใช้ยังส่งผลให้ธุรกิจ SME ได้รับปัจจัยแวดล้อมที่ดี ทั้งการมีลูกค้าที่ดี มีซัพพลายเออร์ที่ดี ธุรกิจ SME ที่สมควรปรับเปลี่ยนเป้าหมายและแรงกระตุ้นที่มีอย่างสุดโต่งจากผลกำไร, รายได้, ยอดขาย หรือผลผลิตทางกายภาพลงและให้หันมาเน้นหนักในเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิต คุณภาพทางจิตวิญญาณและความสุขของทุกๆคนในองค์กรธุรกิจของตนเอง สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ผู้เขียนเห็นว่าเป็น

ปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมให้ธุรกิจ SME ประสบความสำเร็จและสามารถดำรงธุรกิจได้อย่างมั่นคงต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน. (6 กันยายน 2559). **ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์พัฒนาทักษะคนทำงาน**
- 4.0. สืบค้น เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2561 จาก www.mol.go.th/content/productivity-sme.
- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. (2 ตุลาคม 2552). **วิเคราะห์ปัจจัยพื้นฐาน**. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2561 จาก www.set.or.th/education/th/begin/stock_content04.pdf.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). **พจนานุกรมยุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พาโบล อุซา. (8 กุมภาพันธ์ 2560). **ถดถอย 10 ปีวิกฤตการเงินโลก**. สืบค้น เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2561 จาก www.th.talkingofmoney.com/case-study-collapse-of-Lehman-brothers.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สาโรช บัวศรี. (2526). **วิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจในการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษ (สกอพ.). (4 กันยายน 2550). **การลงทุนอุตสาหกรรม**. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2561 จาก www.eeco.or.th/การลงทุน/อุตสาหกรรมที่ได้รับการส่งเสริม.
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.). (2551). **การสร้างศักยภาพในการแข่งขันของ SME ไทยด้วยนวัตกรรมและการตลาด**. สืบค้น เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2561 จาก www.sme.go.th/th/cms-detail.php?modulekey=118&id=1099.

ความดับทุกข์ในปฏิจจสมุปบาท EXTINCTION OF SUFFERING IN PATICCASAMUPPĀDA

¹พระครูสุวรรณวิจิตร Phrakrusuwanvujit

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

จุฬารัตน์ วิชานาติ Jurarat Vichanati

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร Phranakhon Rajabhat University

¹Corresponding author email: suwanvujit@gmail.com

Received: December 15, 2020; **Revised:** December 29, 2020; **Accepted:** December 29, 2020

บทคัดย่อ

ความดับทุกข์ในปฏิจจสมุปบาทเป็นหลักธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ที่มีความเชื่อในเหตุและผล เชื่อกรรมและผลของกรรม ซึ่งความเชื่อเหล่านี้จะเป็นเหตุปัจจัยสนับสนุนให้พัฒนาปัญญา ไปสู่การบรรลุธรรม ผลและพระนิพพาน ปฏิจจสมุปบาทมีความเกี่ยวข้องกับขั้น 5 อริยสัจ 4 ไตรลักษณ์ และอริยมรรคมีองค์ 8 หลายนัย กล่าวคือ ปฏิจจสมุปบาท ขั้น 5 และอริยสัจ 4 ถือว่า เป็นธรรมอย่างเดียวกัน โดยหมวดธรรมเหล่านี้มุ่งอธิบายถึงเรื่องของชีวิตในสังสารวัฏฏ์ และการออกจากสังสารวัฏฏ์ จะแตกต่างกันบ้างในรูปแบบการอธิบาย กล่าวคือ ปฏิจจสมุปบาทอธิบายถึง สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต (รูปและนาม) โดยมุ่งเน้นการอธิบายเหตุปัจจัยที่อาศัยกันและกันและผลธรรมจึงเกิดขึ้น หมายถึง สัตว์บุคคล ตัวตน เรา เขา จึงเกิดขึ้น

คำสำคัญ : ทุกข์, ความดับทุกข์, ปฏิจจสมุปบาท

Abstract

Removing the cause of suffering in Patikkasamuppāda is the precepts. It makes the person to believe in cause and result, the cause of Karma and the result of Karma. These factors are to develop the wisdom through the path of effect and nirvana. Patikkasamuppāda has been associated with the Five Aggregates, the Four Noble Truths, the Three Characteristics and the Noble Eightfold Path. These precepts are to explain the Wheel of Rebirth and get out of it but Patikkasamuppāda explains of life and non-life (body and mind). By

focusing on the factors that relies on each other and it happens fairly represents the animal, person, I and you. They will occur them.

Keyword: suffering, extinction of suffering, Patīccasamuppāda

บทนำ

ปฏิจจสมุปบาทเป็นหมวดธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา โดยปกติปฏิจจสมุปบาทจะถูกนำมาอธิบายความเป็นเหตุเป็นผลของความเกิดขึ้น และความแตกสลายไปของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต โดยมีกรอบและหลักการที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ หมายความว่า สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตมีความเกิดขึ้น หรือมีความเสื่อมแตกสลายไปล้วนมีเหตุปัจจัยเป็นมูลเหตุ โดยที่ปัจจัยทั้งหลายต่างล้วนอาศัยซึ่งกันและกัน เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่อิสระออกจากกัน และปัจจัยทั้งหลายล้วนมีความเกิดขึ้น (พระสังฆมณฑล 2528: 10) ดำรงอยู่ชั่วขณะ แล้วก็เสื่อมไป สลายไป ไม่มีตัวตนแท้จริง ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้ไม่มีผู้ใดสร้าง หรือกระทำให้เกิดขึ้น มีขึ้น หลักการเหล่านี้จึงถูกนำมาอธิบายกระบวนการการเกิดทุกขในสังสารวัฏฏ์ ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปฏิจจสมุปบาทสลายเกิด หรือ ปฏิจจสมุปบาทสมุทยวาร และปฏิจจสมุปบาทถูกนำมาอธิบายกระบวนการดับทุกขในสังสารวัฏฏ์ หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาทนิโรธวารหรือ ปฏิจจสมุปบาทปฏิโลม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 9 หน้า 14) กล่าวคือ

ปฏิจจสมุปบาทสลายเกิด หรือปฏิจจสมุปบาทสมุทยวาร จะอธิบายถึงเหตุและผลของกรรมที่เวไนยสัตว์ได้กระทำความกรรมไว้ในอดีตบ้าง ในปัจจุบันบ้าง หรือกำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตบ้าง เพราะเวไนยสัตว์ไม่รู้ในสภาวะธรรมตามความเป็นจริง มีอวิชชา ความหลงเป็นมูลครอบงำชีวิตอยู่ เป็นเหตุให้เวไนยสัตว์ดำเนินชีวิตไปพร้อมกับความหลง มีการพอกพูนกิเลสให้หนาขึ้น มีการทำความดีความชั่วที่เกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา และทางใจบ้าง และที่สุดกรรมดีกรรมชั่วเหล่านี้เป็นปัจจัยให้สรรพสัตว์เวียนวนอยู่ในสังสารวัฏฏ์ มี 31 ภูมิเป็นที่อาศัย ในขณะที่สรรพสัตว์เวียนวนอยู่ในสังสารวัฏฏ์อยู่นั้น นัยของปฏิจจสมุปบาทนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 402 หน้า 434-436) เหตุปัจจัยทั้งหลายก็จะมี การสืบทอดกันเป็นสายอย่างต่อเนื่อง จากอดีตภพบ้าง ปัจจุบันภพบ้าง และกำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตภพบ้าง โดยมีการแสวงหาภพ ความเกิดอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ปฏิจจสมุปบาทจะอธิบายชีวิตที่กำลังวนเวียนในสังสารวัฏฏ์ด้วยหมวดธรรมหลากหลายนัย อาทิ ขันธ์ 5 ธาตุ 6 อายตนะ 12 ธาตุ 18 หรือความเป็นเพียงแต่สภาวะธรรมที่ประกอบด้วยรูป จิต และเจตสิก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 155 หน้า 99) เป็นต้น

ปฏิจจสมุปบาทนิโรธวาร หรือปฏิจจสมุปบาทปฏิโลม หรือเรียกให้เข้าใจได้ง่าย ๆ อีกอย่างหนึ่ง คือ ความดับทุกขปฏิจจสมุปบาท ปฏิจจสมุปบาทจะอธิบายความเป็นไปของชีวิตที่

กำลังดำเนินไปตามความเห็นที่ถูกต้องตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 55 หน้าที่ 45) มีการสำรวมระวังทางกาย ทางวาจา และใจ โดยมีศีล กำกับชีวิตบ้าง มีสมาธิประคับประคองจิตมิให้หวั่นไหวไปกับกามคุณอารมณ์ทั้งหลายบ้าง และมีปัญญาพิจารณาสภาวะธรรมโดยแยบคายบ้าง เมื่อการสำรวมระวังเกิดขึ้นบ่อย ๆ เป็นเหตุปัจจัย ให้อกุศลธรรมทั้งหลายค่อย ๆ ดับลงไป ค่อย ๆ จางหายไป ค่อย ๆ ออกไปจากชีวิต ยกตัวอย่าง เช่น เมื่อรักษาศีลไม่ฆ่าสัตว์อยู่เป็นปกตินิสัย ความโกรธ ความโหดร้าย ความดูหมิ่นในชีวิตผู้อื่น ความมองไม่เห็นคุณค่าในชีวิตของผู้อื่นย่อมค่อย ๆ จางหายไป ความรัก ความเมตตา ความโอบ อ้อมอารี และความเห็นคุณค่าในชีวิตของผู้อื่นย่อมปรากฏเกิดขึ้น เข้ามาแทนที่อกุศลธรรมทั้งหลาย เมื่อเหตุปัจจัยฝ่ายอกุศลธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ค่อย ๆ ดับลงไปอย่างต่อเนื่อง ในทางตรงกันข้ามสิ่งที่เข้ามาแทนที่ เข้ามาทดแทนเต็มเต็มอกุศลธรรม ก็คือ เหตุปัจจัยฝ่ายกุศล ธรรม ซึ่งเป็นเหตุให้ปัญญาเจริญรุ่งเรือง เป็นเหตุปัจจัยให้ชีวิตสภาวะธรรม เข้าใจสรรพสิ่งในโลก ตามความเป็นจริง ดับทุกข์จะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับระดับการสำรวมระวังในไตรสิกขา และ คุณธรรมของแต่ละบุคคล ความดับทุกข์ในปฏิจกสมุปบาทในระดับสูงสุดในพระพุทธศาสนา ก็ คือ พระนิพพาน เป็นความดับทุกข์ทั้งปวง เป็นความดับทุกข์ในसारวิญญู (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 91-102 หน้าที่ 58-61)

จะเห็นได้ว่า ปฏิจกสมุปบาททั้งสองฝ่ายนั้นมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ เพราะ ปฏิจกสมุปบาทจะอธิบายเหตุปัจจัยในการดำเนินชีวิตของสรรพสัตว์ ทั้งในด้านที่เป็นความทุกข์ และในด้านที่เป็นความสุข สำหรับปฏิจกสมุปบาทฝ่ายดับ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความดับ ทุกข์ในปฏิจกสมุปบาทนั้น เป็นเรื่องที่ใกล้ตัวเรามากที่สุด เป็นเรื่องของการดำเนินไปของชีวิตที่ กำลังเป็นไปอยู่ในขณะที่เรากำลังคิด กำลังพูด หรือกำลังกระทำการงานใด ๆ อยู่ในปัจจุบันนี้ ล้วนดำเนินไปตามเหตุปัจจัย หากการกระทำนั้นเกื้อกูลไปด้วยความตระหนักรู้ประกอบไปด้วย กุศลธรรม อาทิ ความมีสติอยู่เสมอๆ ความสำรวมในศีล ความมีจิตตั้งมั่น ความมีเมตตา ความ พิจารณาธรรมโดยแยบคาย เป็นต้น การกระทำ การพูด การคิดที่เคยกระทำมาในอดีต หรือ ปัจจุบันที่กำลังกระทำกรรมอยู่ และเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ มีการฆ่าสัตว์ เป็นต้น ค่อย ๆ ชะ ล้าลง ค่อย ๆ ดับไป ความเจริญของกุศลธรรม อาทิ ความมีสติ ความมีเมตตา ความไม่โลภ ความ ไม่หลงย่อมปรากฏเกิดขึ้นและเข้ามาแทนที่อกุศลธรรม เป็นเหตุปัจจัยให้มนุษย์ชาติพัฒนาตัวเอง ไปตามลำดับ อกุศลดับไปมากเพียงใด ปัญญาก็จะเจริญรุ่งเรืองเข้ามาแทนที่ตามลำดับ และ ท้ายที่สุดปัญญานั้นเป็นอริยะ ที่เรียก มรรคญาณ เป็นปัญญาที่ดับเหตุปัจจัย คือ อวิชชาได้ เด็ดขาด อวิชชาและปัจจัยทั้งหลายมีสังขาร วิญญาณ เป็นต้น จะไม่เกิดขึ้นมาอีก และผลที่ได้รับ จากความดับแห่งปัจจัยทั้งหลาย ก็คือ พระนิพพาน

ดังนั้น หากเราทำความเข้าใจความดับทุกข์ในปฏิจจสมุปบาทอย่างลึกซึ้งทั้งในภาคปริยัติ และการนำหลักการไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยน้อมหลักธรรมในปฏิจจสมุปบาทเข้ามาในตน ด้วยการโยนิโสมนสิการ ทั้งในระดับตระหนักรู้ กระบวนการคิด การพูด และการกระทำ ความเป็นผู้รู้ในเหตุและผลของความทุกข์ และความสุขของชีวิต จะเป็นเหตุปัจจัยให้มนุษย์สำรวจระงับการกระทำทางกาย วาจา ใจ น้อมธรรมตนเองเข้ามาในตน น้อมตนเข้าไปศึกษาในไตรสิกขาอย่างยิ่งยวด เป็นเหตุปัจจัยให้มนุษย์มีความเป็นกลางในสรรพสิ่งทั้งหลาย คือ ไม่ยินดี ไม่ยินร้าย ไม่ยึดมั่นในสิ่งอันเป็นที่รักจนล้นพ้น จนเกิดความโศกเศร้า พิโรธ รำพัน เมื่อสูญเสียสิ่งอันเป็นที่รักไป แต่อดภาพชีวิตที่กำลังดำเนินไปอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นผู้ที่ยอมรับความจริง อยู่กับความเป็นจริง ไม่หลงมัวเมาชีวิต เข้าใจชีวิต ตามเหตุปัจจัยที่กำลังเป็นไปอยู่ มนุษย์ย่อมมีความสงบสุข ครอบครัวยุชฌิม สังคมก็ย่อมสงบสุขตามได้ด้วย เหตุผลดังที่กล่าวมานี้ เป็นเหตุปัจจัยให้ผู้เขียนมีความสนใจต่อการศึกษาความดับทุกข์ในปฏิจจสมุปบาท

แนวคิดเรื่องทุกข์กับความดับทุกข์พระพุทธศาสนาเถรวาท

การเข้าใจเรื่องทุกข์กับความดับทุกข์นั้นถือเป็นเรื่องหลักในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีข้อพิจารณาดังต่อไปนี้

1. ทุกข์ โดยความหมายของทุกข์และประเภท ดังนี้

1.1 ความหมายของทุกข์ ทุกข์คือสภาพที่ทนอยู่ได้ยาก สภาพทนอยู่ไม่ได้ เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้น และดับสลาย เนื่องจากต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่ขึ้นต่อตัวมันเอง โดยสภาพที่ทนได้ยาก ความรู้สึกไม่สบายได้แก่ทุกขเวทนาคู่กับโทมนัส (เวทนา 5) ทุกขอริยสัจ หมายถึงความไม่สบายกายคือทุกข์กาย (โทมนัสคือไม่สบายใจ) แต่ถ้ามา ตามลำพัง (ในเวทนา 3) ทุกข์หมายถึงความไม่สบายกายไม่สบายใจ คือทั้งทุกข์กายและทุกข์ใจ

คำว่า ทุกขอริยสัจ คือ สิ่งที่ทนได้ยากนี้ ก่อให้เกิดความเร่าร้อน คงอยู่ในสภาพเดิม ไม่ได้เกิดมาจากเหตุปัจจัย โดยความทุกข์นั้น ความจริงเป็นผลมาจากธรรมชาติบ้าง สังคมบ้าง แต่ที่สำคัญมาจากจิตที่ถือมั่นในคน สัตว์สิ่งของว่าเป็นของเรา และเป็นตัวตนของเราอันเป็นเหตุแห่งของความทุกข์ สังสารวัฏฏยาวนานความทุกข์มีขอบข่ายกว้างขวางมาก ทุกขอริยสัจ ในพุทธศาสนากล่าวถึงสภาวะเกิดทุกข์และการดับทุกข์ ทุกข์เกิดขึ้นหลายประเภท เมื่อสรุปทุกข์มีประเภทเดียวคือความยึดมั่นในขันธ 5 ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 1081-1090 หน้าที่ 367-376) ว่าโดยย่ออุปาทานขันธ 5 เป็นตัวทุกข์ แม้พุทธทาสภิกขุได้พูดเรื่องทุกข์เพราะมีความยึดมั่นอยู่เสมอ (พุทธทาสภิกขุ, 2535: 89)

1.2 ประเภทของความทุกข์ ทุกข์นั้นสามารถแบ่งเป็นประเภทได้ดังนี้

ก. ทุกข์แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) ทุกข์ทางกาย (กายิกทุกข์) หมายถึงทุกข์ที่เกิดขึ้นในส่วนต่างๆของร่างกายมนุษย์ เช่น

เจ็บขา เจ็บมือ ปวดหัว ปวดเข่า ฯลฯ

2) ทุกข์ใจ (เจตสิกทุกข์) หมายถึงความทุกข์ที่เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ เช่น เรื่องทุกข์ทางใจมีได้หลายอย่าง เช่น โสก ปริเทว ทุกข์โหม่นส อูปายาสะ ซึ่ง ความประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งที่ตนรัก ปราศจากสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น และความยึดมั่น ถือมั่น ซึ่งก็เป็นทุกข์ทางใจ

ข. ทุกข์ 2 อีกอย่างหนึ่ง

1) ทุกข์ที่ปรากฏในไตรลักษณ์ เห็นความไม่เที่ยง (เป็นอนิจจัง) ทุกข์ซึ่งเป็นทุกข์) อนัตตา (ไม่มีตัวตน) เหล่านี้ก็เป็นทุกข์ของสังขาร

2) ทุกข์ใจ ทุกข์ซึ่งที่ปรากฏในอริยสัจเกิดขึ้นตามธรรมชาติ เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป ในสรรพสัตว์ทั้งหลาย

ทุกข์ทั้ง 2 ประเภท คือ ทุกข์ในไตรลักษณ์ หมายถึงทุกข์ของสังขาร คือสิ่งปรุงแต่งทั้งหลายที่มีจิตครองและไม่มีจิตครอง ทั้งวัตถุสิ่งของมนุษย์ รวมทั้งสัตว์ต่าง ๆ มองในความหมายที่แคบเข้ามาคือทุกข์ของชั้น 5 สิ่งที่มีชีวิตจิตใจทั่วๆไป เพราะการยึดมั่นของมนุษย์เท่านั้น

ค. ทุกข์ 3 ประเภทคือ

1) ทุกข์ที่เกิดจากเหตุภายใน เช่น ธาตุทั้ง 4 พิการ ท้องอืด ท้องเฟ้อ พิการมากน้อยต่างกันแล้วแต่เหตุปัจจัย (สมเด็จพระสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2511: 13)

2) ทุกข์ที่เกิดจากเหตุภายนอก เช่น จากคน จากสัตว์ร้าย จากสิ่งทั้งหลายมากระทบทางทวารทั้ง 6 คู่ทั้งภายนอกภายใน

3) ทุกข์จากเทพให้โทษ เช่นดวงดาวให้โทษ หรือปีศาจร้ายให้โทษเกิดอาเพศต่างๆให้โทษเป็นต้น การเชื่อแบบนี้เป็นการแบ่งตามความเชื่อของผู้นับถือ ลัทธิ สางขะปรากฏอยู่ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสนาของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยคือแลในหนังสือดังกล่าวยังแบ่งออกเป็นความทุกข์ ออกเป็น 3 คือ

1) ทุกข์ขุขตา ความเป็นทุกข์เพราะทุกข์กาย

2) สังขารทุกข์ตา ความเป็นทุกข์เพราะสังขาร

3) วิปริณามทุกข์ตา ความเป็นทุกข์เพราะความแปรปรวน (พุทธทาสภิกขุ, 2535: 90)

ค. ทุกข์ 4 ประเภท คือ

1) ชาติทุกข์

2) ชราทุกข์

3) พยาธิทุกข์

4) มรณทุกซ์ (พุทธทาสภิกขุ, 2535: 48)

ทั้ง 4 ประการนี้เป็นทุกซ์วิภูฏสงสารของธรรมชาติที่เกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป วนเวียนอยู่อย่างนี้เรื่อยไปไม่รู้จบ

ง. ทุกซ์ 8 ประเภท ดังนี้

- 1) ความเกิดเป็นทุกซ์
- 2) ความแก่ เป็นทุกซ์
- 3) ความเจ็บไข้เป็นทุกซ์
- 4) ความตายเป็นทุกซ์
- 5) ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกซ์
- 6) ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รักเป็นทุกซ์
- 7) การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกซ์
- 8) โดยรวมชั้น 5 เป็นทุกซ์

จ. ทุกซ์ 10 ประเภท คือ

- 1) สภาวทุกซ์ หรือทุกซ์ประจำสังขารคือ ชาติ ชรา มรณะ

ผู้วิจัย อธิบายว่า ชาติแปลว่าความเกิด เป็นทุกซ์ เพราะทารกอยู่ในครรภ์มารดานานถึง 9 เดือนมารดามีทุกซ์ต้องหอบท้องนานมากกว่าถึงกำหนดเวลาคลอด เป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิตต้องอดทนต่อการ ลูกนั่ง ยืน เดิน นอนเป็นการแบกภาระหนัก ตอนทารกคลอดหรือออกจากครรภ์มารดาเป็นไปด้วยความลำบากและอันตรายอยู่ข้างจะรอดทั้งมารดาทั้งทารกหรือไม่ เป็นสิ่งที่มีแต่ความทุกข์ฉนั้น ชาติแปลว่าความเกิดเป็นทุกซ์

ชราแปลว่าความแก่ พิจารณาว่ามีความแก่ทุกขณะจิตเพราะเป็นธรรมชาติ มีความแก่ไปตามกาลเวลาผ่านไปไม่มีวันหวนกลับ เป็นเด็ก เป็นหนุ่ม เป็นสาวนำเข้าสู่วัยชราในที่สุดเป็นผู้เฒ่า โรคภัยเบียดเบียน สู่ความตาย เกิดใหม่ก็เป็นทารกใหม่เป็นวิภูฏจักร การหมดอายุขัยเหมือนดวงเทียนสว่างไส้มอดเทียนก็ดับ หรือตายก่อนหมดอายุขัย หรือตายเมื่อยังเด็ก หรือคลอดมาแล้วตายไปตามวิถีธรรมวิถีกกรรมนำไปทั้งดีและชั่วตอนใกล้ตายก็ทรมานมากบางคนแสนสาหัส เป็นต้นเป็นทุกซ์

2) ปภินณทุกซ์ หรือทุกซ์จรเข้ามา คือโสกะ ปริเทวะ ทุกข โทมนัสสะ อุปายาสะ เกิดจากสิ่งที่ตนรัก (ปิยารมณ์) เกิดจากตนรัก หรือไม่รัก(อัปปิยารมณ์) จึงทำให้เกิดทุกซ์

3) นิพัทธทุกซ์คือทุกซ์เป็นเนืองนิตย์หรือทุกซ์เป็นเจ้าเรือนได้แก่หนาว ร้อน หิว กระหาย ปวดอุจจาระ ปัสสาวะ เป็นทุกซ์ที่เกิดเป็นเนืองนิตย์ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้เลยเป็นกิจวัตรประจำวัน

4) พยาธิทุกข์คือทุกข์เวหนามีประเภทต่างๆ ตามสมุฏฐานคืออวัยวะต่างๆ เช่นเจ็บตา เจ็บหู จมูก แขน ขา เจ็บมือ เป็นโรคต่างๆมีมาในพระสูตรคิริमानันทสูตร (สมเด็จพระสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2511: 13-18)

5) สันตปาทุกข์ ทุกข์คือความร้อนรุ่ม ได้แก่ความกระวนกระวายใจ ความทุกข์ความร้อนใจ หรือทุร้อนเพราะถูกไฟกิเลส ได้แก่ โทสะ โลภะ โมหะ เผลอพลาดให้เล่าร้อน ทุกข์เหล่านี้ได้กล่าวไว้ในอาทิตยตปปริยายสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 24 ข้อที่ 60 หน้าที่ 86)

6) วิปากทุกข์ ผลกรรมได้แก่สารทุกข์คือความร้อนใจ การเสวยกรรมกรรมคือถูกอาชญา ความสืบทาย ความตกยาก ตกอบายภูมิ

7) สหกตาทุกข์ คือทุกข์ไปด้วยกันหรือทุกข์กำกับกันได้แก่ทุกข์ต่อเนื่องมามีกล่าวไว้ในโลกธรรมสูตร อัญญกัณฐคร ว่า ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ทั้ง 4 อย่างนี้ เป็นทุกข์ จึงเรียกว่าวิปริณามทุกข์คือเป็นทุกข์ที่แปลเป็นอื่นไป แม้ขณะที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปนี้ก็เป็นทุกข์ได้ เป็นต้นมีลาภ ว่ามีทรัพย์สมบัติต้องคอยเฝ้าระวัง ไม่เป็นอันหลับนอน อาจถึงเสียชีวิต ในการป้องกันทรัพย์มียศหรือได้รับการแต่งตั้ง ให้เป็นใหญ่กว่าคนสามัญทั่วไปจึงจำเป็นต้องมีทรัพย์มาก ซึ่งมักจะไมพื่อใช้ต้องมีภาระมาก เวลาที่ไม่มีเป็นของตนเอง เป็นที่เกราะของคนอื่นจนงุนงง ต้องพลอยสุขพลอยทุกข์กับเขาไปด้วย ส่วนการได้รับคำสรรเสริญ ก็เหมือนได้ดื่มน้ำหวาน ชวนให้เพลินไปว่าเราเป็นคนดีเป็นเก่งเหลือเกิน ต้องมีสติระวังไม่ลืมนั่น สำหรับเรื่องความสุข เมื่อมีสุขก็เป็นทางให้ปรารถนามากยิ่งขึ้น ไม่รู้จักพอซึ่งเป็นทุกข์รำไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 18 ข้อที่ 235 หน้าที่ 157) แต่อย่างไรก็ตามการมองเช่นนี้ไม่ใช่พวกทุกข์นิยม (Pessimism) แต่ถือว่าเป็นการมองตามความเป็นจริง

8) อาหารปริเยณูติทุกข์ คือทุกข์ในการหากินได้แก่อาชีวทุกข์หรือทุกข์ด้วยการเลี้ยงชีวิต

9) วิวาทมูลกทุกข์ คือทุกข์มีวิวาทเป็นมูล ได้แก่ความไม่โปร่งใส ความกลัวแพ้ ความหวาดหวั่นซึ่งเกิดจากการทะเลาะกัน สู้คดีกัน หรือสู้รบกัน

10) ทุกข์ชั้น หรือทุกรวຍဝုဒ္ဓိ หมายถึงชั้น 5 ซึ่งประกอบขึ้นเป็นร่างกายมนุษย์

ฉ. ทุกข์ 11 ประการ ดังนี้

1) ความเกิดเป็นทุกข์

2) ความแก่เป็นทุกข์

3) ความตายเป็นทุกข์

4) ความเหงาเป็นทุกข์

5) ความคร่ำครวญพิโรธรำพันเป็นทุกข์

6) ความลำบากทางกายเป็นทุกข์

- 7) ความไม่ร่ำรวยทางจิตใจเป็นทุกข์
- 8) ความคับแค้นใจเป็นทุกข์
- 9) ความประสบกับสิ่งที่ไม่รักเป็นทุกข์
- 10) ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์
- 11) ความไม่สมปรารถนาเป็นทุกข์ (สมเด็จพระสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2511: 13-18)

ทุกข์ทั้ง 11 ประการนี้มีกล่าวในอริยสัจ 4 ในแง่ของสภาวะที่บีบคั้นชีวิตให้เป็นไปต่าง ๆ กัน โดยสรุปแล้วทุกข์มี 2 ลักษณะคือ 1) ทุกข์ตามสภาวะ เป็นทุกข์ในแง่ของความเป็นไปตามสภาวะของธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา กับ 2) ทุกข์ในฐานะของการยึดติดในแง่ของความเป็นตัวตน โดยทุกข์ตามสภาวะ เช่น เกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขได้ แต่การยึดติดว่าการเกิดของเรา การแก่ของเรา การเจ็บของเรา และการตายของเรานั้นเป็นสิ่งที่สามารถแก้ไขและเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อพิจารณาในแง่นี้จะพบว่าทุกข์ที่กำลังพิจารณาในส่วน of พระพุทธศาสนาจะมุ่งเน้นไปที่การแก้ไขความทุกข์จากการยึดมั่นถือมั่นว่าชีวิตของเราเป็นทุกข์หรือเราเป็นทุกข์นั่นเอง

2. ความดับทุกข์ ข้อพิจารณาเรื่องความดับทุกข์ปรากฏในหลักธรรมสำคัญคือปฏิจจสมุปบาท เป็นหลักธรรมที่ใช้อธิบายวิวัฒนาการความเป็นมาของโลก หรือจักรวาลสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต และเป็นหลักธรรมแม่บทในการพัฒนาภูมิปัญญาของสรรพสัตว์ โดยอธิบายในเชิงสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างเหตุและผล จึงทำให้ปฏิจจสมุปบาทที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน และมีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของสรรพสัตว์ กล่าวคือ

2.1 ความดับทุกข์ในปฏิจจสมุปบาทเป็นความจริงแท้แน่นอน หมายความว่า ปฏิจจสมุปบาทเป็นธรรมที่มีอยู่แล้วในจักรวาล ทั้งในสรรพสิ่งและสรรพสัตว์ และเป็นธรรมดาของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตในจักรวาลล้วนเกิดขึ้นและแตกดับไปเพราะอาศัยเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน ผลคือความเจริญ หรือความเสื่อมจึงเกิดขึ้นโดยไม่มีใครสร้าง หรือเนรมิตขึ้นมาได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 16 ข้อที่ 21 หน้าที่ 38)

2.2 ความดับทุกข์ในปฏิจจสมุปบาทเป็นธรรมที่ตรัสรู้เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น หมายความว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และกำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต จะต้องมนสิการปฏิจจสมุปบาทโดยอนุโลมและปฏิโลม โดยพิจารณาสังขารทั้งหลายแล้วตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า หรือเรียกอีกว่า “พุทธวิปัสสนา”

2.3 ความดับทุกข์ในปฏิจจสมุปบาทเป็นเหตุปัจจัยทำให้พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในโลก หมายความว่า ขณะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ปฏิจจสมุปบาท ณ โพธิบัลลังก์อยู่นั้น พระองค์

เกิดปิติโสมนัสยิ่ง ส่งผลให้อุทานออกมาเป็นครั้งแรก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 2 หน้าที่ 3) ซึ่งปฐมพุทธอุทานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีความหมายและประเด็นที่สำคัญคือ เป็นคำเริ่มต้นของมหาบุรุษที่จะประกาศความพร้อมของการจะเป็นพระศาสดา ด้วยการประกาศศาสนสมบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยพระปัญญาธิคุณและพระมหากรุณาธิคุณ หรือประกาศความสำเร็จของการเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นปฐมฤกษ์ของพระพุทธานุภาพที่จะเกิดขึ้นในโลก

2.4 ความดับทุกข์ในปฏิจจสมุปบาทเป็นหลักธรรมที่มีเฉพาะในพระพุทธศาสนา หมายความว่า ปฏิจจสมุปบาทเป็นแม่บทของหลักธรรมทั้งหลายและถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้นำหลักธรรมเหล่านี้มาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตลอดทั้งนำมาอธิบายการเกิดและการดับของธรรมทั้งหลาย ทั้งในเป็นฝ่ายโลกียธรรมและโลกุตตรธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 404 หน้าที่ 438-439)

2.5 ความดับทุกข์ในปฏิจจสมุปบาทเป็นหลักธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์มีพุทธประสงค์ให้บรรดาเหล่าสรรพสัตว์ได้รู้ตาม ซึ่งจะทำให้บุคคลเป็นผู้ที่มีความเชื่อในเหตุและผล เชื่อกรรมและผลของกรรม ซึ่งความเชื่อเหล่านี้จะเป็นเหตุปัจจัยสนับสนุนให้พัฒนาปัญญาให้ได้รับรู้แจ้งแทงตลอดจนสามารถบรรลุมรรค ผลและพระนิพพาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 1 หน้าที่ 2-3)

สรุป ปฏิจจสมุปบาทมีบทบาทสำคัญต่อความเห็นและทัศนคติของบุคคลในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะในบุคคลที่เข้าใจปฏิจจสมุปบาทแล้ว ทั้งจากการศึกษาเล่าเรียน หรือจากการภาวนา จะทำให้บุคคลดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างเป็นปกติสุข ยามใดเมื่อถึงคราวจะพลัดพรากจากสิ่งทั้งหลาย ก็ไม่ได้เกิดความทุกข์ เศร้าโศกเกินประมาณ เพราะไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นในอารมณ์ทั้งหลายของโลกอย่างเหนียวแน่น เป็นผู้สามารถสลัดอารมณ์ออกจากจิตได้โดยไม่ลำบาก เพราะได้รู้ว่า สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกล้วนมีความเจริญและความเสื่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัยและไม่เที่ยงแท้ แน่นอน หารสาระไม่ได้

กระบวนการดับทุกข์ตามหลักปฏิจจสมุปบาท

ปฏิจจสมุปบาท มีองค์ประกอบซึ่งเป็นหลักการสำคัญทั้งหมด 12 ข้อ แต่ละข้อมีประเด็นควรศึกษาให้ทราบไว้เป็นเบื้องต้น ดังนี้

1) อวิชชา หมายถึง ความไม่รู้ ตรงข้ามกับวิชชา ความไม่รู้ในที่นี้คือ ความไม่รู้ในทุกๆ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ (ความดับแห่งทุกข์) ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์)

2) สังขาร หมายถึง ความคิดปรุงแต่ง ความจงใจที่ประกอบด้วยเจตนาอันแสดงออกทางกาย เรียกว่า กายสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งกาย) แสดงออกทางวาจา เรียกว่า วาจาสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งวาจา) แสดงออกทางใจ เรียกว่า จิตตสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งใจ) ความคิดที่ปรุงแต่งเกิดขึ้นนี้อาจจะมีทั้งที่เป็นส่วนดี เป็นบุญ เรียกว่า ปุณฺณาสังขาร ส่วนที่ไม่ดี เป็นบาป เรียกว่า อปุณฺณาสังขาร ความคิดที่ปรุงแต่งจิตอันมั่นคงของผู้ที่ได้บรรลุอรุณสมบัติ เรียกว่า อาเนญยาสังขาร ซึ่งความคิดที่ปรุงแต่งกายสังขารและวาจาสังขาร เป็นปุณฺณาสังขาร และอปุณฺณาสังขาร แต่ในจิตตสังขารเป็นสังขารได้ทั้ง 3 ประการ

3) วิญญาณ หมายถึง ความรู้แจ้งอารมณ์ต่างๆ อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และสัมผัสทางใจ ตามติดให้เกิดการรับรู้ต่างๆ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ในวงจรปฏิภังคสมุปบาทแบบข้ามภพข้ามชาติ มีปรากฏในคัมภีร์อภิธรรมและคัมภีร์อรรถกถารุ่นหลัง เช่น วิสุทธิมรรค แบ่งวิญญาณออกเป็น 2 ชนิด คือวิธีวิญญาณ ได้แก่ วิญญาณ 6 ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปวัตติวิญญาณ และวิญญาณอีกชนิดหนึ่ง ทำหน้าที่เชื่อมต่อภพ เรียกว่า ปฏิสนธิวิญญาณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 226 หน้าที่ 219)

4) นามรูป คือ นามธรรม 5 อย่าง ได้แก่

- (1) เวทนา (ความเสวยอารมณ์)
- (2) สัญญา (ความจำได้หมายรู้)
- (3) เจตนา (ความจงใจ)
- (4) ผัสสะ (ความกระทบหรือสัมผัส)

(5) มนสิการ (ความกระทำไว้ในใจ) หรือนามขันธ์ 3 คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ (เจตนา ผัสสะ มนสิการ จัดเป็น สังขารขันธ์)

รูป ได้แก่ มหาภูตรูป 4 และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป (อุปาทายรูป) 24

มหาภูตรูป 4 คือ ธาตุ 4 ได้แก่

- (1) ปฐวีธาตุ คือ ธาตุดิน มีลักษณะแข็งแข็ง
- (2) อาโปธาตุ คือ ธาตุน้ำ มีลักษณะเหลว
- (3) เตโชธาตุ คือ ธาตุไฟ มีลักษณะร้อน
- (4) วาโยธาตุ คือ ธาตุลม มีลักษณะพัดไปมา

5) สฬายตนะ คือ แดนติดต่อ 6 แดน ดังนี้

- (1) จักขวยตนะ (อายตนะคือตา)
- (2) โสตายตนะ (อายตนะคือหู)
- (3) ฆานายตนะ (อายตนะคือจมูก)
- (4) ชิวหายตนะ (อายตนะคือลิ้น)

(5) กายายตนะ (อายตนะคือกาย)

(6) มนายตนะ (อายตนะคือใจ)

ที่ต่อ 6 อย่างนี้ เรียกว่า อายตนะภายใน เพื่อต่อกับอายตนะภายนอก 6 คือ ตาต่อกับรูป หูต่อกับเสียง จมูกต่อกับกลิ่น ลิ้นต่อกับรส กายต่อกับสัมผัส ใจต่อกับธรรมารมณ์

6) ผัสสะ คือ ความถูกต้องหรือกระทบ หมายถึง อาการที่จิตหรือวิญญาณถูกต้องหรือกระทบกับอารมณ์คือสิ่งเร้าแล้วเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเฉยๆ โดยผัสสะมี 6 อย่าง คือ

(1) จักขุสัมผัส (ความกระทบทางตา)

(2) โสตสัมผัส (ความกระทบทางหู)

(3) ฆานสัมผัส (ความกระทบทางจมูก)

(4) ชิวหาสัมผัส (ความกระทบทางลิ้น)

(5) กายสัมผัส (ความกระทบทางกาย)

(6) มโนสัมผัส (ความกระทบทางใจ)

ความสัมผัส 3 อย่างนี้ จะต้องมียธรรม 3 อย่างมาประจวบกัน เช่น จักขุสัมผัสจะต้อง มี จักขุปสาท รูป และจักขุวิญญาณ มาประจวบกัน ถ้าเป็นแต่เพียงจักขุปสาทกระทบกับรูปเฉยๆ ยังไม่เกิดจักขุวิญญาณ ก็ยังไม่เป็นผัสสะ ผัสสะอื่นๆ ก็ทำนองเดียวกัน

7) เวทนา หมายถึง ความเสวยอารมณ์ คือ ความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือรู้สึกเฉยๆ การเสวยอารมณ์นี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากผัสสะ เมื่อองค์ทั้ง 3 มาประจวบกัน จึงเกิดผัสสะ ต่อจากผัสสะก็เกิดเวทนา คือ การเสวยอารมณ์ที่ต่อจากสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ โดยเวณาดังกล่าวนั้นมี 6 ประการตามแดนที่เกิด คือ

(1) จักขุสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางตา)

(2) โสตสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางหู)

(3) ฆานสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางจมูก)

(4) ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางลิ้น)

(5) กายสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางกาย)

(6) มโนสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางใจ)

ว่าโดยลักษณะเวทนามี 5 คือ

(1) ความรู้สึกเป็นสุขทางกาย (สุขเวทนา)

(2) ความรู้สึกเป็นสุขทางใจ (โสมนัสเวทนา)

(3) ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางกาย (ทุกข์เวทนา)

(4) ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางใจ (โทมนัสเวทนา)

(5) ความรู้สึกเฉยๆ คือ รู้สึกเป็นกลางๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ (อุเบกขาเวทนา)
เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว เวทนามี 2 อย่าง คือ เวทนาทางกาย และ เวทนาทางใจ

8) ตัณหา คือ ความทะยานอยาก เมื่อแบ่งตามแดนที่เกิดแล้ว มี 6 ประการ คือ

- (1) รูปตัณหา (ความทะยานอยากได้ในรูป)
- (2) สัททตัณหา (ความทะยานอยากได้ในเสียง)
- (3) คันธตัณหา (ความทะยานอยากได้ในกลิ่น)
- (4) รสตัณหา (ความทะยานอยากได้ในรส)
- (5) โผฏฐัพพตัณหา (ความทะยานอยากได้ในโผฏฐัพพะ)
- (6) อัมมตัณหา (ความทะยานอยากได้ในธรรมารมณ์)

เมื่อว่าโดยอาการที่เกิด แบ่งเป็น 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

9) อุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาที่ชอบหรือซึ่งจนเกิดความหลงติด มี 4 ประการ คือ

- (1) กามุปาทาน ความยึดมั่นในกาม
- (2) ทิฏฐุปาทาน ความยึดมั่นในทิฏฐิ เช่น ยึดมั่นในความเห็นว่าบุญไม่มี บาปไม่มี
- (3) สิลัพพตูปาทาน ความยึดมั่นในศีลพรต ในข้อวัตรปฏิบัติของตน
- (4) อัตตวาหุอุปาทาน ความยึดมั่นในวาทะว่ามีอัตตา คือ ถือว่าฉัน 5 มีอัตตา

เป็น ตัวตน เทียงแท้ เป็นต้น

10) ภพ แปลว่า ความเป็น ในที่นี้หมายถึง ภาวะแห่งชีวิต คือ ความเป็นฉันหรือมีนามรูป เพราะชีวิตต้องตกอยู่ในภพทั้ง 3 อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ คือ

- (1) กามภพ ภพที่เป็นกามาวจร
- (2) รูปภพ ภพที่เป็นรูปาวจร
- (3) อรูปภพ ภพที่เป็นอรูปาวจร

นอกจากนี้ในอภิธรรม ยังกล่าวถึงอุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดกรรมภพ และอุปัตติภพ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 265 หน้าที่ 435)

กรรมภพ แปลว่า ภพคือกรรม ได้แก่ เจตนาและธรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนา มีอภิขมา (ความละโมภ) เป็นต้น อันได้แก่ ปุณฺณญานิสังขาร อปุณฺณญานิสังขาร อาเนญขานิสังขาร หรือจะกล่าวให้ง่ายก็คือ กรรมภพนั้น ได้แก่ กุศลกรรม และอกุศลกรรม อันจะนำไปสู่กามภพ รูปภพ อรูปภพ

อุปัตติภพ แปลว่า ภพคือภาวะที่เกิดขึ้น ปรากฏขึ้น ได้แก่ อุปาทานฉันท์ ซึ่งก็หมายถึงภพทั้ง 3 นั้นเอง

11) ขาติ คือ ความเกิด ว่าโดยสมมติได้แก่ความเกิดของสัตว์ โดยปรมาตถ์ ได้แก่ ความปรากฏแห่งขันธ หรือความเกิดขึ้นครั้งแรกของขันธ สรุปลแล้วขาติในที่นี้มีความหมายได้ 2 นัย คือ หมายถึงการเกิดของขันธ 5 ในแต่ละขณะจิต คือการเกิดปรากฏของอุปปัตติภพใหม่ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งถือว่าเป็นวิบาก หลังจากกรรมภพ คือ การทำความดี ความชั่วสิ้นสุดลง การเกิดแบบนี้ปรากฏขึ้นในทุกขณะจิต ภาชาอภิธรรม เรียกว่า อุปปาพะ และ หมายถึงการเกิดของขันธ 5 ในแต่ละภพแต่ละชาติ ได้แก่ การเกิดปรากฏเป็นตัวตนมีรูปร่างในภพภูมิต่างๆ เช่น เกิดเป็นมนุษย์ เกิดเป็นเทวดา เกิดเป็นพรหม เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ทั้งนี้แล้วแต่ผลของกรรม มีอายุยืนบ้าง สั้นบ้าง การเกิดแบบนี้ ภาชาอภิธรรม เรียกว่า ปฏิสนธิ

12) ชราและมรณะ ชรา คือ ความแก่ ความเฒ่า ความคร่ำคร่าของสัตว์ มีอาการที่ปรากฏ เช่น ฟันหลุด ผมหงอก หนังเหี่ยววัน หย่อนยาน อายุและกำลังวังชาลดน้อยถอยลง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 267 หน้า 436) แบ่งเป็น 2 อย่าง คือ ความเสื่อมโทรมของขันธ 5 ในแต่ละขณะจิต และความเสื่อมโทรมของขันธ 5 ในแต่ละภพแต่ละชาติ

ความเสื่อมโทรมของขันธ 5 ในแต่ละขณะจิต หมายถึง ความตั้งอยู่ได้ชั่วขณะหนึ่งของอุปปัตติภพใหม่หลังจากการเกิดปรากฏ แล้วก่อนที่จะดับ กล่าวคือ ในแต่ละขณะจิต ขันธ 5 เมื่อปรากฏแล้วก็จะคงอยู่ได้ชั่วแวบหนึ่งแล้วก็จะดับลง ขณะที่คงอยู่ ภาชาอภิธรรมเรียกว่า ฐิติ แต่ก็เชื่อว่าคงที่อยู่อย่างนั้น มีความเสื่อมโทรมอันเป็นตัวแปรนำไปสู่ความแตกดับกำกับแทรกซ้อนอยู่ด้วย

ความเสื่อมโทรมของขันธ 5 ในแต่ละภพแต่ละชาติ หมายถึง ความแก่ของรูปที่ปรากฏออกมาในลักษณะ อวัยวะหย่อนยาน หนังเหี่ยววัน หูตาฝ้าฟาง ความแก่ของเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณที่ปรากฏออกมาในลักษณะ การรับรู้ต่างๆ ไม่ชัดเจน ความจำเสื่อม ความคิดไม่แจ่มชัด

มรณะ คือ ความจุติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตาย ความแตกแห่งขันธ ความทอดทิ้งร่างกาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 267 หน้า 436)

ความแตกทำลายของขันธ 5 ซึ่งมี 2 อย่าง คือ ความแตกดับของขันธ 5 ในแต่ละขณะจิต และความแตกดับของขันธ 5 ในแต่ละภพแต่ละชาติ

ความแตกดับในแต่ละขณะจิต หมายถึง ความแตกดับของอุปปัตติภพใหม่หลังจากเกิดขึ้น และตั้งอยู่แล้วชั่วระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งภาชาอภิธรรม เรียกว่า ภังคะ

ความแตกดับของขันธ 5 ในแต่ละภพแต่ละชาติ หมายถึง ความตาย กล่าวคือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แตกสลาย ไม่สามารถประชุมกันเป็นชีวิตเดิมได้อีก ภาชาอภิธรรม เรียกว่า จุติ (บรรจบ บรรณรุจิ, 2535: 82)

ความสัมพันธ์ของปฏิจจสมุปบาทแบ่งเป็น 2 สาย คือสายเกิด (ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์) เรียกว่า สมุทยวาร และสายดับ(ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมด) เรียกว่า นิโรธวารมีพระบาลีพุทธภาษิตโดยย่อ ดังนี้

1) สายเกิด

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 16 ข้อที่ 114 หน้า 203)

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี

เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส ความคับแค้นใจจึงเกิดขึ้น พร้อมกองทุกข์ทั้งหมดจึงเกิดขึ้นประการฉะนี้

2) สายดับ

เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ

เพราะอวิชชาสารถดับไปโดยไม่เหลือ สังขารจึงดับ

เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ

เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ

เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ

เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ

เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

เพราะอุปาทานดับ ชาติจึงดับ

เพราะชาติดับ ชรามรณะจึงดับ

เพราะชาติดับ ชรามรณะจึงดับ ความโศก ความคร่ำครวญ รำพัน ทุกข์ โทมนัสความคับแค้นใจก็ดับ กองทุกข์ทั้งหมดก็ดับลงด้วยประการฉะนี้

ในการแสดงปฏิจฺจนสมุปบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์จะแสดงให้เห็นเหมาะสมกับอริยาสัยของแต่ละบุคคล บางครั้งพระองค์ก็แสดงปฏิจฺจนสมุปบาทฝ่ายอนุโลมบ้าง หรือฝ่ายปฏิโลมบ้าง ซึ่งรูปการแสดงปฏิจฺจนสมุปบาทมี 4 อย่าง ได้แก่

1. อนุโลมเทศนา หรืออาทิปริโยสานอนุโลมเทศนา หรือการแสดงตั้งแต่ต้นจนถึงปลาย หมายถึง การแสดงปฏิจฺจนสมุปบาท เริ่มต้นตั้งแต่อริยาไปตามลำดับจนถึงขรามรณะเป็นที่สุด การแสดงปฏิจฺจนสมุปบาทนัยนี้ส่วนใหญ่จะแสดงแก่สรรพสัตว์ที่มีกำเนิดจากขลาพุชะและอณฺทชะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 152 หน้าที่ 151) ซึ่งมีชีวิตความเป็นอยู่ มีความทุกข์มากกว่าความสุข การแสดงปฏิจฺจนสมุปบาทนัยนี้เพื่อให้ได้รู้ว่า ที่ได้รับผลกระทบเช่นนั้น เนื่องมาจากอะไรเป็นปัจจัย ไม่มีใครสร้างหรือบันดาลให้เกิดขึ้น และไม่หลงเชื่อว่า มีผู้ที่บรรดาลให้เกิดขึ้นและเป็นไป

2. มัชฌมปริโยสานอนุโลมเทศนา หรือการแสดงตั้งแต่กลางไปจนถึงปลาย หมายถึง การแสดงปฏิจฺจนสมุปบาทตั้งแต่เวทนาไปตามลำดับจนถึงขรามรณะเป็นที่สุด การแสดงปฏิจฺจนสมุปบาทนัยนี้เหมาะกับพวกนัตถิกทิกฺขณู ซึ่งมีความเชื่อว่า สรรพสัตว์เมื่อตายแล้วจะไม่เกิดในภพหน้าอีก คือ ขาดสูญและจะไม่เกิดอีก (นัตถิกทิกฺขณู) ส่วนใหญ่เป็นโอปปาติกกำเนิด (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545: 72) ได้แก่ พวกเทวดาและพรหมทั้งหลาย ซึ่งมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่มีความสุขน้อย มีความสุขสบายเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่เชื่อว่า ตายแล้วจะต้องเกิดในภพหน้าอีก การแสดงปฏิจฺจนสมุปบาทนัยนี้เพื่อให้ได้รู้ว่า การทำกรรมในปัจจุบันภพจะเป็นเหตุนำไปเกิดในภพหน้าอีก

3. ปฏิโลมเทศนา หรือปริโยสานอาทิปฏิโลมเทศนา หรือแสดงตั้งแต่ปลายจนถึงต้น หมายถึง การแสดงปฏิจฺจนสมุปบาท เริ่มต้นตั้งแต่ขรามรณะถอยหลังไปตามลำดับจนถึงอริยาเป็นที่สุด การแสดงปฏิจฺจนสมุปบาทนัยนี้จะแสดงแก่พวกอเหตุกทิกฺขณู ซึ่งมีความยึดมั่นว่า สัตว์และโลกเที่ยง และไม่เชื่อเหตุ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อที่ 167-169 หน้าที่ 54-56) ทั้งนี้เพื่อให้เห็นว่า ความทุกข์ทั้งหลายในโลกมีขรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกชะ โทมนัส อุปายาสเหล่านี้มีเหตุปัจจัยสืบเนื่องกันตามลำดับ

4. มัชฌมอาทิปฏิโลมเทศนา หรือแสดงตั้งแต่กลางจนถึงต้น หมายถึง การแสดงปฏิจฺจนสมุปบาทตั้งแต่ต้นถอยหลังไปตามลำดับจนถึงอริยาเป็นที่สุด ส่วนใหญ่จะแสดงให้แก่พวกอจุณฺณทิกฺขณู และพวกอกิริยาทิกฺขณู โดยที่พวกอจุณฺณทิกฺขณูมีความเชื่อว่า สัตว์โลกและกรรมทั้งหลายนั้นเมื่อตายแล้วก็สูญสิ้นหมด ส่วนพวกอกิริยาทิกฺขณู มีเชื่อว่า เหตุและผลไม่มี คือไม่เชื่อทั้งเหตุและผล ทั้งนี้เพื่อให้เห็นแจ้งในอิตฺตเหตุทั้งหลายว่า สรรพสัตว์จะดำรงชีวิตอยู่ได้ก็ต้องอาศัยสมุฏฐานอาหาร 4 โดยที่อาหารต่างๆ เหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยต้นเหตุให้เกิด

เกิดขึ้น ตัณหาจะปรากฏขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยเวทนาเป็นเหตุ เวทนาจักอาศัยผัสสะเป็นเหตุ เป็นต้น (พระพุทธโฆสเถระ, 2556: 849-851)

ปฏิจจสมุปบาทมีความเกี่ยวข้องกับชั้น 5 อริยสัจ 4 ไตรลักษณ์ และอริยมรรคมีองค์ 8 หลายนัย กล่าวคือ ปฏิจจสมุปบาท ชั้น 5 และอริยสัจ 4 ถือว่า เป็นธรรมอย่างเดียวกัน โดยหมวดธรรมเหล่านี้มุ่งอธิบายถึงเรื่องของชีวิตในสังสารวัฏฏ์ และการออกจากสังสารวัฏฏ์ จะแตกต่างกันบ้างในรูปแบบการอธิบายการดับทุกข์ที่แตกต่างกันไปดังนี้

ก. ปฏิจจสมุปบาทกับการดับทุกข์ในสังขาร กล่าวคือทุกข์ในสังขารนั้นประกอบด้วย ความเข้าใจในแง่ของการรับรู้ทุกข์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังขารหรือชั้นที่ประกอบด้วยรูปและนาม โดยมุ่งเน้นการอธิบายองค์ประกอบ 5 ส่วน ที่เรียกว่า ชั้น 5 ได้แก่ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น โดยที่แต่ละชั้นทำหน้าที่แตกต่างกัน แต่เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน จึงทำให้ชั้น 5 ประกอบพร้อมกันและสามารถดำรงอยู่ได้ และปรากฏเป็นอัตภาพชีวิตบุคคล เรา เขา เมื่อเข้าใจรูปและนามในแง่ของความเป็นจริงตามหลักอริยสัจ 4 มุ่งเน้นอธิบายสรุปสภาวะธรรมที่รับรู้แจ้งแทงตลอดในปฏิจจสมุปบาท แล้วจัดให้เป็นหมวดหมู่ เข้าใจง่าย ชัดเจน อีกทั้งยังอธิบายถึงข้อปฏิบัติเพื่อให้รู้แจ้งในปฏิจจสมุปบาท และอริยสัจ 4 อีกด้วย กล่าวคือ 1. ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายอนุโลม คือ ทุกขสมุทยอริยสัจ (เหตุแห่งทุกข์) เป็นธรรมที่ควรละ 2.ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส คือ ทุกขอริยสัจ เป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ 3. ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายปฎิโลม คือ ทุกขนิโรธอริยสัจ หรือพระนิพพาน เป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง 4. อริยมรรคมีองค์ 8 คือ ข้อปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความรู้แจ้งแทงตลอดในปฏิจจสมุปบาทว่า ควรทำให้เจริญไพบูลย์

ข. ปฏิจจสมุปบาทกับการเข้าใจทุกข์ในไตรลักษณ์ ไตรลักษณ์ หมายถึง ลักษณะสภาวะธรรมที่เป็นสามัญ คือ อาการ 3 อย่าง ได้แก่ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตถ์ตน ซึ่งเหตุปัจจัยในปฏิจจสมุปบาท ชั้น 5 หรือทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทยอริยสัจ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสัจ ยกเว้นพระนิพพาน ล้วนตกอยู่ภายใต้อำนาจของความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่ใช่อัตถ์ตน ไร้แก่นสาร และหาประโยชน์มิได้ ฉะนั้น ไตรลักษณ์จึงเป็นข้อพิจารณาในแง่ของการสร้างความเข้าใจการทำงานของทุกข์ตามธรรมชาติ ไม่ใช่เพื่อมุ่งชนะหรือดับทุกข์ดังกล่าวนี้ แต่เป็นการเข้าใจหรือสร้างปัญญาเพื่อหาวิธีที่จะดับทุกข์ที่เป็นตัวความยึดมั่นอีกทีหนึ่ง เพราะเมื่อความเข้าใจปรากฏก็จะพบว่าวิชาคือความรู้เกิดขึ้นและดับความรู้คืออวิชชาเสียได้ ตามคำอธิบายนี้จะพบว่าปฏิจจสมุปบาทอธิบายให้เห็นวงจรของการสร้างความรู้หรือเข้าใจทุกข์แบบไตรลักษณ์นั่นเอง

บทสรุป

คำว่าทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่ทุกคนรู้จักกันอยู่แล้ว ไม่มีใครเกิดมาไม่พบกับทุกข์ ทุกคนที่อยู่บนโลกนี้ไม่ว่าจะเป็นใครก็ต้องพบกับทุกข์ เป็นสัจจะ เป็นความจริงแท้ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ทุกข์นั้นมีอยู่สองส่วน หนึ่งทุกข์ที่เลี่ยงไม่ได้ และสองคือทุกข์ที่เลี่ยงได้นั้นก็คือทุกข์จากกิเลสอันเกิดจากความยึดมั่น

กระบวนการดับทุกข์ตามหลัก ปฏิจจนสมุปบาท ชั้นที่ 5 อริยสัจ 4 ไตรลักษณ์ และ อริยมรรคมีองค์ 8 นี้มีเกี่ยวข้องกับปฏิจจนสมุปบาทหลายนัย กล่าวคือ ปฏิจจนสมุปบาท ชั้นที่ 5 และอริยสัจ 4 ถือว่า เป็นธรรมอย่างเดียวกัน เพราะธรรมแต่ละหมวดเหล่านี้ล้วนอธิบายถึงเรื่องของชีวิตในสังสารวัฏ และการออกจากสังสารวัฏ จะแตกต่างกันอยู่บ้าง คือ รูปแบบการอธิบายข้อธรรมแต่ละอย่างเท่านั้น กล่าวคือ ปฏิจจนสมุปบาทเป็นหมวดธรรมที่อธิบายถึงสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต หรือความเป็นไปของรูปนาม โดยมุ่งเน้นการอธิบายเหตุปัจจัยที่อาศัยกันและกัน ผลธรรมจึงเกิดขึ้น หมายถึง สัตว์บุคคล ตัวตน เรา เขา จึงเกิดขึ้น

ปฏิจจนสมุปบาทจึงอธิบายการดับทุกข์ในสังขารตามคำอธิบายของชั้นที่ 5 ที่โยงถึงสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต (รูปและนาม) โดยที่แต่ละชั้นทำหน้าที่แตกต่างกันไป แต่เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน จึงทำให้ชั้นที่ 5 ประกอบพร้อมกันและสามารถดำรงอยู่ได้ และปรากฏเป็นอัตภาพชีวิต บุคคล เรา เขา เมื่อเข้าใจความมีทุกข์จากการเชื่อมโยงกันของชั้นที่ 5 นี้ก็จะนำไปสู่การรู้ทุกข์ในอริยสัจ หรือพระนิพพาน เป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ตลอดทั้งชี้แนะข้อปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความรู้แจ้งแห่งตลอดในปฏิจจนสมุปบาทว่า ควรปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 (ทุกข์ในโรคาณีนีปฏิบัติ) ซึ่งเป็นทางเอกและเป็นสัมมาปฏิบัติ ที่บุคคลควรทำให้เจริญไพบูลย์

ปฏิจจนสมุปบาทอธิบายการเข้าใจทุกข์ในไตรลักษณ์ อันเป็นลักษณะตามความเป็นจริงของความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่มีตัวตน ไร้แก่นสารและหาประโยชน์มิได้ เมื่อเข้าใจความจริงก็เกิดวิชาคือความรู้ทำลายอวิชชาคือความไม่รู้ได้ในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2545). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2556). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. ฉบับแปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และคณะ. กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส.
- บรรจบ บรรณรุจิ.(2535). **กระบวนการธรรมเพื่อความเข้าใจชีวิต ปฏิจจนสมุปบาท**.

- กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2548). **พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**.
กรุงเทพมหานคร: อรุณ การพิมพ์.
- พุทธทาสภิกขุ. (2535). **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2546). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2528). **วิปัสสนากรรมฐาน**. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2511). **ธรรมวิจารณ์ ส่วนประมวลปฏิบัติ
และส่วนสังสารวัฏ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

วิเคราะห์หลักสารณียธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา The Analysis of the Principles of Sārāṇīyadhamma 6 in the Buddhist Scriptures

¹พระมหาพิทักษ์ จิตตโสภโณ (สุตເສືອ)

Phramaha Phithak Cittasobhano (Sudluea)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

พระมหาดิเดช สติวโร (สุขวัฒนวดี)

Phramaha Adidej Sativaro (Sukwattanawadee)

อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Department of Buddhism, Faculty of Buddhism,

¹Corresponding author email: Chitsopon@gmail.com

Received: December 16, 2020; **Revised:** December 29, 2020; **Accepted:** December 29, 2020

บทคัดย่อ

หลักสารณียธรรม เป็นหลักธรรมที่ปรากฏในสารณียสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุให้ระลึกันถึงกันและเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก สารณียธรรม 6 ประการ ได้แก่ 1) การตั้งมั่นด้วยเมตตาภายในเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย 2) การตั้งมั่นด้วยเมตตาปัจจุภินนในเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย 3) การตั้งมั่นด้วยเมตตาตามโนกรรมในเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย 4) การเอื้อเฟื้อแบ่งปันในลาภผลที่เกิดขึ้นเพื่อบริโภคใช้สอยร่วมกัน 5) การมีศีลสมบูรณ์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และมารยาทที่ดีงาม 6) การมีความเห็นที่ประเสริฐ ที่ถูกต้องเป็นธรรมต่อเพื่อนมนุษย์และสิ่งทั้งหลาย

ในการวิเคราะห์หลักสารณียธรรมทั้ง 6 ประการนั้น จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักคือความเมตตาว่าเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการประพฤติปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ความเมตตานั่นก็คือความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข มนุษย์เมื่อมีความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายแล้ว ก็ต้องมีจิตที่ประกอบด้วยเมตตาเป็นเบื้องต้นแล้วแสดงออกโดยการกระทำทางกาย โดยการพูดทางวาจา และโดยความคิดทางใจแล้วก็เป็นอันถือได้ว่าได้งดเว้นจากอกุศลกรรมบถ 10 ประการ และเมื่อปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตาแล้วก็จะทำให้เกิดการเอื้อเฟื้อแบ่งปันในสิ่งที่พึงบริโภคใช้สอย ตลอดถึงการรักษาอาจารย์มารยาททางกายและวาจาให้เป็น

ปกติตามแนวทางแห่งศีล และการปรับทัศนคติให้เป็นไปโดยถูกต้อง ถูกธรรมและตามความเป็นจริงตามแบบอย่างแห่งสัมมาทิฐิ ก็จะเป็นสิ่งที่จะช่วยเติมเต็มให้รูปแบบของวิถีชีวิตหรือการใช้ชีวิตในสังคมเป็นไปเพื่อความสงบร่มเย็นเป็นสันติสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป

คำสำคัญ : สารณียธรรม, เมตตา, สันติสุข

Abstract

Sāranīyadhamma is the principle that appears in the Sāranīyasutta. It is the principle to make people to keep others in mind and also the virtues of great assistance which consists of six principles as follows 1) to be amiable in deed, openly and in private; 2) to be amiable in words, openly and in private; 3) to be amiable in thought, openly and in private; 4) to share any lawful gains with virtuous fellows; 5) to keep without blemish the rules of conduct along with one's fellows, openly and in private; and 6) to be endowed with right views along with one's fellows, openly and in private.

In analyzing of all six Sāranīyadhamma principles, it can be seen that the Buddha showed loving-kindness as the starting point of one's behavior towards his fellow mankind. Loving-kindness is aspiration to make others happy. When people have a strong loving-kindness towards fellow mankind, then their loving-kindness will lead them to good bodily action, verbal action, and mental action which can be called abstention from Akusala-kammapha 10. Also, when dealing with one another with loving-kindness, it will lead to generosity and sharing of things as well as maintaining physical and verbal manners in accordance with the precepts. The adjustment of attitude correctly, righteously, and truthfully, in accordance with the right view will be something that will help fulfill the style of life or social life to be more peaceful and happier.

Keyword: Sāranīyadhamm, loving-kindness, peace

บทนำ

สิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่เกิดขึ้นมาบนโลกนี้ ล้วนแล้วต้องอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกันจึงจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ หรือหากจะขยายเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่ยั่งยืนนานต่อไป ซึ่งไม่ว่าแม้กระทั่งมนุษย์ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ที่ประเสริฐกว่าบรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ และมนุษย์เองนั้นก็ได้อาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกันอยู่ร่วมกัน มีความผูกพันและมีการปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันในฐานะต่าง ๆ มากมาย เช่น ในฐานะเป็นลูก ในฐานะเป็นพี่น้อง ในฐานะเป็นพ่อแม่ ในฐานะเป็นเพื่อน และในฐานะเป็นศิษย์กับอาจารย์ เป็นต้น การที่มนุษย์ได้มีการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนั้นจึงกล่าวได้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (โกวิท วงศ์สุวรรณ, 2543: 56) มีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม และสังคมเล็กที่สุดคือสังคมในระดับครอบครัว ซึ่งถือว่าเป็นสังคมที่มี

ความสำคัญที่สุดเพราะเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการกระจายไปสู่สังคมระดับที่ใหญ่ขึ้น เช่น ชุมชน จนในระดับประเทศชาติและสังคมโลก เป็นต้น

ในระบบสังคมที่มีการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันนับตั้งแต่สถาบันครอบครัวขึ้นไปจนถึงระดับสูงนั้น ก็ก่อให้เกิดเป็นวิถีชีวิตของการดำรงชีพ เกิดเป็นระบบแบบแผนต่าง ๆ ตามมา เช่น รูปแบบวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนศิลปวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันของมวลมนุษยชาตินั่นเอง ซึ่งบางครั้งก็อาจทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ที่มีมูลเหตุมาจากการอยู่ร่วมกันนั่นเอง เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาเรื่องปากท้อง ปัญหาด้านการละเมิดสิทธิของกันและกัน ปัญหาความวิวาทบาดหมาง และปัญหาอันเกิดจากการขัดแย้งแข่งขันกัน เป็นต้น (จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, 2532: 25) ซึ่งปัญหาความขัดแย้งในสังคมนั้น นับว่าเป็นปัญหาที่มีบทบาทและมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่ก่อให้เกิดความเสียหาย ความวุ่นวาย และความไม่เป็นเอกภาพของคนในสังคม อีกทั้งยังเป็นชนวนที่จะคอยเร่งให้ปัญหาอื่น ๆ ประทุขึ้นตามมาอีกมากมาย ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อคนในสังคมมีความคิดเห็นต่างกันหรือมีการกระทำที่ไม่เป็นไปในแนวทางอันเดียวกัน มีการขัดหรือแย้งซึ่งกันและกันแล้ว ย่อมจะก่อให้เกิดความเป็นฝักเป็นฝ่าย และความเป็นฝักเป็นฝ่ายนี้ก็จะทำให้เกิดการแบ่งแยกกว่าฝ่ายนี้ที่ได้ผลประโยชน์และฝ่ายนี้ที่เสียผลประโยชน์ ฝ่ายนี้เป็นฝ่ายที่ถูกและฝ่ายนี้เป็นฝ่ายที่ผิดอย่างนี้เป็นต้น เมื่อเหตุการณ์อันเป็นไปด้วยอำนาจแห่งความยึดถือฝักฝ่ายเช่นนี้ก็จะทำให้เกิดการแตกความสามัคคี ขาดความเป็นเอกภาพ ยึดถืออำนาจและผลประโยชน์ของตนเองหรือพวกพ้องเป็นหลัก (พระมหาพุทธณา นรเชฏฐ (ศิริวรรณ), 2556: 99-106) โดยไม่สนใจที่จะรับรู้ความจริงในสิ่งถูกหรือผิด เพราะปัญญาของตนได้ถูกปิดบังไว้ด้วยอำนาจแห่งความโลภ ความโกรธ และความหลง

ในฝ่ายของพระภิกษุทางพระพุทธศาสนาที่เช่นเดียวกัน การที่ภิกษุสงฆ์อยู่ร่วมกันในลักษณะเป็นสังคมของบรรพชิตก็เรียกว่า ภิกษุสงฆ์ ซึ่งคำว่า “สังฆะ” ก็หมายถึง หมู่หรือกลุ่มบุคคลมีจำนวนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป หรือหมายถึงจำนวนพระภิกษุสงฆ์ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546: 295) ซึ่งสามารถประกอบกิจสังฆกรรมและพิธีสำคัญต่าง ๆ ตามระบบสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ ได้ ซึ่งระบบสังฆะนี้เกิดขึ้นจากการที่พระพุทธเจ้าทรงรับพุทธสาวกที่ศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้วยอมตนเข้ามาประพฤติปฏิบัติตามหลักการและระเบียบที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้อันได้แก่พระวินัยอันเป็นกฎเกณฑ์ที่ภิกษุสงฆ์จะพึงยึดถือเป็นข้อปฏิบัติที่มั่นคงเองเคร่งครัดและยอมรับโทษที่จะพึงได้รับหากเกิดการล่วงละเมิดในบทบัญญัติพระวินัยข้อนั้น ๆ การที่มนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในเพศฆราวาสหรือเพศบรรพชิตซึ่งอยู่ร่วมกันในสังคมและดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอดนั้น ย่อมจะต้องมีความรัก ความสามัคคี และมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งในบางครั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก็มีอาจจะเป็นไปอย่างราบรื่นหรือ

เป็นไปตามระเบียบแบบแผนที่ได้กำหนดไว้ อันเนื่องมาจากความแตกต่างในด้านสภาพแวดล้อม การศึกษาและพื้นฐานทางความคิด (ดวงเด่น นุธรรมย์, 2545: ก) ดังนั้น ต้องมีระเบียบวินัยอันดีงามเพื่อเชื่อมโยงความสามัคคีพร้อมเพรียงของมวลมนุษย์(พระมหาคุศลย์ คนแรง, 2541: ก)

การที่มนุษย์จะเป็นผู้มีความสมัครสมานสามัคคีพร้อมเพรียงกันนั้น ก็ต้องอาศัยหลักธรรมอันจะเป็นหลักการประสานให้เกิดขึ้นโดยทางการกระทำ คำพูด และแม้แต่ความรู้สึกนึกคิด หลักการนี้เรียกว่า หลักสารณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งให้เกิดความระลึกรู้ถึงกัน ซึ่งจะเป็นแนวทางก่อให้เกิดคุณธรรมอย่างอื่นตามมาอีกหลายประการ เช่น หลักของการให้ (ทาน) หลักของการเจรจาให้ถูกต้องเหมาะสม (สัมมาวาจา) หลักของการปรารถนาดีต่อกัน (เมตตาจิต) ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติในแบบอย่างที่ดีงาม (ศีล) และการทำความเข้าใจที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) เป็นต้น ซึ่งเมื่อใดก็ตามคุณธรรมเหล่านี้ได้ขับเคลื่อนไปในหมู่มนุษย์ก็จะเป็นที่ยังความสงบ ความร่มเย็น และความเป็นอยู่โดยผาสุกให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน ตลอดจนประเทศชาติบ้านเมือง ความสงบสุขหรือสันติภาพนี้ จึงนับว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนในสังคมปรารถนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะที่คนในสังคมเกิดความขัดแย้งกัน เกิดความแตกร้างอย่างรุนแรง เกิดความวุ่นวายและส่งผลเสียหายอย่างใหญ่หลวง อันกระทบถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ร่างกาย และทรัพย์สินต่างๆ ทั้งของส่วนตนและของส่วนรวมในสังคมนั้น ๆ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสงบสุขหรือสันติภาพนี้ จะเป็นหลักการที่มีบทบาทและมีความสำคัญอย่างมากที่จะส่งผลหรือก่อให้เกิดคุณธรรมอื่นๆ ตามมาอีกมากมาย เช่น ความสามัคคีร่วมกัน ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเห็นอกเห็นใจ และการมุ่งมั่นที่จะยึดถือให้เห็นและ เป็นไปตามหลักแห่งความเป็นจริงโดยปราศจากอคติใด ๆ ทั้งปวง และหลักธรรมที่สำคัญนี้ก็คือ หลักสารณียธรรมนั่นเอง

ดังนั้น จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า ในบรรดาหลักธรรมทั้งหลายที่จะเป็นไปเพื่อความระลึกรู้ถึงกันและช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั้น คงไม่พ้นไปจากหลักสารณียธรรมอันเป็นหลักธรรมคำสอนที่เป็นเครื่องให้ระลึกรู้ถึงกันและกันนั้น ซึ่งหลักธรรมนี้ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมที่จะเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมอื่น ๆ อีกหลายประการ เป็นหลักธรรมที่จะช่วยสนับสนุนให้เกิดความรักความเมตตากรุณา ความสมัครสมานสามัคคีต่อกัน การรู้จักแบ่งปัน ตลอดจนการรักษาอารยทางกายและวาจา กระทั่งถึงการรู้จักควบคุมจิตใจหรือการทำจิตใจให้อยู่ในแนวทางที่ถูกต้องเป็นธรรม เป็นต้น ซึ่งหลักสารณียธรรมนี้จะเป็แนวทางในการพัฒนาชีวิตและให้เกิดคุณความดีต่างๆ ตามมาเพื่อพัฒนาตน พัฒนาบุคคล และพัฒนาสังคมประเทศชาติต่อไป

หลักสารณียธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

สารณียธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้นมีอยู่ 4 พระสูตร คือ ทสุตตรสูตร สารณียสูตร ปฐมสารณียสูตร และทุติยสารณียสูตร และในคัมภีร์อรรถกถาก็ได้มีคำอธิบายขยายความแห่งพระสูตรนั้น ๆ ด้วย ดังนี้

1. สารณียธรรมในพระไตรปิฎก สารณียธรรมปรากฏในพระสูตรเหล่านี้คือ

1.1 ทสุตตรสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 350 หน้าที่ 387) ในพระสูตรนี้ได้แสดงถึงหลักธรรมที่มีอุปการะมากคือ สารณียธรรม 6 ประการ ดังนี้

1) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ตั้งมั่นเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ นี่เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

2) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ตั้งมั่นเมตตาวัจกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ แม่นี่ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

3) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ตั้งมั่นเมตตาภินิหารกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ แม่นี่ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

4) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ บริโภคโดยไม่แบ่งแยกลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรมได้มาโดยธรรม โดยที่สุตแม้เพียงบิณฑบาต (อาหารในบาตร) บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีล แม่นี่ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

5) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทักท้วงครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ แม่นี่ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

6) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีอริยทักขิ อันเป็นธรรมเครื่องนำออกเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ แม่นี่ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

1.2 สารณียสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 12 หน้าที่ 150) ในสารณียสูตรนี้ได้แสดงถึงสถานที่ที่ภิกษุควรและภิกษุพึงระลึกถึงตลอดชีวิต สถานที่ 3 แห่งที่ภิกษุควรระลึกถึงตลอดชีวิต ดังนี้

1) กษัตราธิราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ประสูติ ณ สถานที่ใด สถานที่นี้เป็นสถานที่แห่งที่ 1 อังกษัตราธิราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้วพึงระลึกถึงตลอดพระชนมชีพ

2) กษัตราธิราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ณ สถานที่ใด สถานที่นี้เป็นสถานที่แห่งที่ 2 อังกษัตราธิราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้วพึงระลึกถึงตลอดพระชนมชีพ

3) กษัตราธิราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ทรงชนะสงครามครั้งใหญ่ พิชิตชัยสงคราม ครอบครองสนามรบใด สนามรบนี้เป็นสถานที่แห่งที่ 3 อังกษัตราธิราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้วพึงระลึกถึงตลอดพระชนมชีพ

ในฝ่ายภิกษุ นั้น พระพุทธเจ้าได้แสดงสถานที่ 3 แห่งอันภิกษุพึงระลึกถึงตลอดชีวิต ดังนี้

1) ภิกษุปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต ณ สถานที่ใด สถานที่นี้เป็นสถานที่แห่งที่ 1 อันภิกษุพึงระลึกถึงตลอดชีวิต

2) ภิกษุรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) นี้ทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์)” ณ สถานที่ใด สถานที่นี้เป็นสถานที่แห่งที่ 2 อันภิกษุพึงระลึกถึงตลอดชีวิต

3) ภิกษุทำให้แจ้งเจตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วย ปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ณ สถานที่ใด สถานที่นี้เป็นสถานที่แห่งที่ 3 อันภิกษุพึงระลึกถึงตลอดชีวิต

1.3 ปฐมสารณียสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 11 หน้า 436) ในพระสูตรนี้ได้แสดงเนื้อหาของหลักสารณียธรรมอันเป็นธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกันมี 6 ประการคือ

1) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ตั้งมั่นเมตตาทายกรรม ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้เป็นกัณเฑาะฏฐธรรม

2) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ตั้งมั่นเมตตาตวจกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้เป็นกัณเฑาะฏฐธรรม

3) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ตั้งมั่นเมตตาตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้เป็นกัณเฑาะฏฐธรรม

4) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บริโภคโดยไม่แบ่งแยกกลางทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุดแม้เพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีล แม้เป็นกัณเฑาะฏฐธรรม

5) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทูลถามครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้เป็นกัณเฑาะฏฐธรรม

6) ภัษฺฐในธรรมวินัยนี้ มีอริยทฎฐิ อันเป็นธรรมเครื่องนำออกเพื่อความสิ้นทุกขโดยชอบ แก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็นสารณียธรรม

1.4 ทุติยสารณียสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 12 หน้าที่ 427) ในพระสูตรนี้ ได้แสดงเนื้อหาของหลักสารณียธรรม 6 ประการนี้ ว่าทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน สารณียธรรม 6 ประการ คือ

1) ภัษฺฐในธรรมวินัยนี้ ตั้งมั่นเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่ เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

2) ภัษฺฐในธรรมวินัยนี้ ตั้งมั่นเมตตาวจกรรม ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

3) ภัษฺฐในธรรมวินัยนี้ ตั้งมั่นเมตตานิกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

4) ภัษฺฐในธรรมวินัยนี้ บริโภคโดยไม่แบ่งแยกลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุดแม้เพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีล แม้นี้ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

5) ภัษฺฐในธรรมวินัยนี้ มีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกตำหนิและทฎฐิครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

6) ภัษฺฐในธรรมวินัยนี้ มีอริยทฎฐิ อันเป็นธรรมเครื่องนำออกเพื่อความสิ้นทุกขโดยชอบ แก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็นสารณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

สารณียธรรม 6 ประการนี้ จะทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เป็นไปเพื่อความไม่วิวาทกัน เป็นไปเพื่อความสามัคคีกัน และเป็นไปเพื่อความเป็นอันเดียวกัน

2. สารณียธรรมในอรรถกถา อรรถกถาสารณียสูตร (อรรถกถาภาษาบาลี เล่มที่ 15 ข้อที่ 12 หน้าที่ 106) ได้แสดงเนื้อหาไว้สอดคล้องกับพระสูตรโดยสรุปใจความได้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงระลึกได้ถึงวัน เวลา และสถานที่ประสูติของพระองค์จนตลอดพระชนมชีพ เช่นเดียวกันกับภิกษุผู้ประกอบด้วยจตุปาริสุทธิศีล ย่อมจะระลึกได้ถึงสถานที่บวช คือ สถานที่ที่ภิกษุปลงผมและหนวดแล้ว ครองผ้ากาสาवพัสดุ์ ออกจากเรือนบวชเป็นผู้ไม่มีเรือนนี้ เป็นสถานที่ที่ภิกษุจะต้องระลึกไว้ คือไม่ลืมตลอดชีวิตเลยทีเดียวว่า เราบวชแล้วที่โคนต้นไม้ นั้น ในที่จงกรมโน้น ในโรงอุปสมบทโน้น ในวิหารโน้น ในชนบทโน้น ในรัฐโน้น ตลอดถึงสถานที่ภิกษุได้บรรลุนิเสกขบัตถิ สกทาคามี อนาคามี และ พระอรหันต์ ในที่นั้น ๆ

อรรถกถาปฐมสารณียสูตร (อรรถกถาภาษาบาลี เล่มที่ 16 ข้อที่ 11 หน้าที่ 140) ได้แสดงเนื้อหาซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

เมตตากายกรรม ได้แก่ การกระทำทางกายที่พึงกระทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา สำหรับภิกษุพึงบำเพ็ญอุภยสมาจาริกวัตรด้วยเมตตาจิต สำหรับคฤหัสถ์พึงทำกิจทุกอย่าง เช่น การเดินทางไปเพื่อไหว้พระเจดีย์ เพื่อไหว้โพธิพฤกษ์ เพื่อนิมนต์พระสงฆ์ การเห็นภิกษุทั้งหลายผู้เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาตแล้วลุกขึ้นต้อนรับ การรับบาตร การปูลาดอาสนะและการตามส่งด้วยอำนาจแห่งเมตตา สำหรับคฤหัสถ์ ในเมตตากายกรรมนั้น ถ้าเป็นการทำกิจช่วยเหลือโดยการกระทำร่วมกัน ชื่อว่า เมตตากายกรรมต่อหน้า ถ้าทำกิจช่วยเหลือในสิ่งที่พึงช่วยเหลือในเมื่อเขาไม่อยู่นั้น ชื่อว่า เมตตากายกรรมลับหลัง

เมตตาวจกรรม สำหรับภิกษุ ได้แก่ การบอกสอนอาจารย์บุญญติ การบอกกรรมฐาน การแสดงธรรม การบอกพระพุทธรูปอันคือพระไตรปิฎกด้วยเมตตาจิต สำหรับคฤหัสถ์ทั้งหลาย ในเวลาที่กล่าวคำเป็นต้นว่า พวกเรารู้จักไปเพื่อไหว้พระเจดีย์ พวกเรารู้จักไปเพื่อไหว้โพธิพฤกษ์ พวกเรารู้จักกระทำการฟังธรรม พวกเรารู้จักกระทำการบูชาด้วยประทีป ระเบียบและดอกไม้ พวกเรารู้จักสมาทานซึ่งสุจริต 3 พวกเรารู้จักถวายสลากภัตเป็นต้น พวกเรารู้จักถวายผ้าจำนำพรรษา วันนี้พวกเรารู้จักถวายปัจจัย 4 แก่พระสงฆ์ ท่านทั้งหลายจงนิมนต์พระสงฆ์แล้วจัดแจงของขบฉันเป็นต้น พวกท่านจงปูลาดอาสนะ พวกท่านจงตั้งน้ำดื่ม พวกท่านจงต้อนรับนำพระสงฆ์มา พวกท่านจงให้พระสงฆ์นั่งบนอาสนะที่ปูลาดแล้ว เกิดอุตสาหะ กระทำไวยาวัจจิก ดังนี้ ชื่อว่าเมตตาวจกรรม การกล่าวยกย่องต่อหน้าชื่อว่าเมตตาวจกรรมต่อหน้า การพูดคุยนินทาและสอบถามถึงก็ชื่อว่าเมตตาวจกรรมลับหลัง.

เมตตามโนกรรม ได้แก่ การตั้งจิตประกอบด้วยเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น เช่น ภิกษุทั้งหลาย การลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ กระทำการปฏิบัติสรีระกัฏฐิ กระทำวัตรที่ลานพระเจดีย์ เป็นต้นกัฏฐินังบนอาสนะที่สงัดแล้วคิดว่า ภิกษุทั้งหลายในวิหารนี้ จงมีความสุข ไม่มีเวร ไม่มีทุกข์ ดังนี้ ชื่อว่าเมตตามโนกรรม. สำหรับคฤหัสถ์ทั้งหลาย การคิดว่า ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจงอยู่เป็นสุข

ไม่มีเวร ไม่มีทุกข์ ดังนี้ เชื่อว่าเมตตามโนกรรม ส่วนการลืมหืมตาอันสนิทสนมด้วยสินหามองดูด้วยใบหน้าอันแจ่มใส เชื่อว่าเมตตามโนกรรมต่อหน้า. การปรารภนาดีหวังโดยเอาใจช่วย เชื่อว่าเมตตามโนกรรมลับหลัง

สาธารณโภคี หมายถึง การแบ่งปันอำมิสคือวัตถุสิ่งของเครื่องบริโภคใช้สอย และในการแบ่งปันนี้ก็มี 2 ลักษณะ คือ การแบ่งปันอำมิสและการแบ่งปันบุคคล การแบ่งปันอำมิสหมายถึงการแบ่งปันโดยไม่คิดว่า จักให้เท่านี้ ไม่ให้เท่านี้ ส่วนการแบ่งปันบุคคล หมายถึง การแบ่งปันโดยไม่คิดว่า จะให้แก่คนนี้ ไม่ให้แก่คนโน้น เมื่อทำอย่างนี้เชื่อว่าเป็นผู้ไม่หวงลาภและผลประโยชน์ที่จะพึงบริโภคใช้สอยร่วมกันนั่นเอง

การบำเพ็ญสาธารณธรรมนั้น เป็นสิ่งที่ภิกษุผู้มีศีลคือมีศีลไม่สมบูรณ์ไม่สามารถที่จะบำเพ็ญให้บริบูรณ์ได้ ส่วนภิกษุผู้มีศีลทั้งหลายสามารถที่จะปฏิบัติให้บริบูรณ์ได้ และในการบำเพ็ญสาธารณธรรมนั้นต้องเป็นการบำเพ็ญในที่พ้นจากปถิโพธคือความห่วงใย หมายถึง การบำเพ็ญในบุคคลทั่วไปที่ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกัน เป็นการบำเพ็ญสาธารณธรรมโดยไม่ได้เจาะจง หรือไม่ได้ให้ในบุคคลผู้เป็นที่รักใคร่และความห่วงใย เป็นต้น อนึ่ง ในฝ่ายภิกษุ ถ้าจะเป็นการบำเพ็ญสาธารณธรรมโดยเจาะจงนั้น ก็จะต้องให้แก่ภิกษุผู้เป็นไข้ ผู้ทำหน้าที่พยาบาล ภิกษุไข้ ภิกษุผู้เป็นอาคันตุกะ หรือภิกษุผู้ที่เตรียมตัวจะเดินทาง ตลอดถึงภิกษุผู้อุปสมบทใหม่ เป็นต้น จากนั้นจึงถวายแก่ภิกษุที่เหลือ

ภิกษุผู้บำเพ็ญสาธารณธรรมให้บริบูรณ์อย่างนี้แล้ว ย่อมไม่มีความริษยา ไม่มีความตระหนี่ ย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย หาปัจจัยได้ง่าย แม้ของที่เขากวายเป็นเธอผู้มีสาธารณธรรมบริบูรณ์ย่อมไม่สิ้นไป. เธอย่อมได้สิ่งของมีค่า ในฐานะที่เธอจำแนกแจกสิ่งของ เมื่อประสบภัยหรือความหิวโหย เทวดาทั้งหลายย่อมช่วยเหลือ อนึ่ง ภิกษุผู้บำเพ็ญสาธารณธรรมให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมได้ชื่อว่า ปิยกรณา เพราะกระทำผู้ที่บำเพ็ญธรรมเหล่านั้นให้บริบูรณ์ ให้เป็นที่รักของเพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลาย. เชื่อว่า คุรุกรณา เพราะกระทำให้เป็นผู้นำเคารพ. สาธารณธรรมย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์ เพื่อประโยชน์แก่การไม่ทำการวิวาทกัน เพื่อประโยชน์แก่ความสามัคคี เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นอันเดียวกัน

3. ประเภทของสาธารณธรรม หลักสาธารณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทสำหรับภิกษุและประเภทสำหรับคฤหัสถ์ ดังนี้

1) สาธารณธรรม 6 ประการสำหรับภิกษุ ได้แก่

- 1.1) ตั้งจิตเมตตาประกอบกายกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลัง
- 1.2) ตั้งจิตเมตตาประกอบวจีกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลัง
- 1.3) ตั้งจิตเมตตาประกอบมโนกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลัง

1.4) แบ่งปันลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรมได้มาโดยธรรม แม้โดยที่สุด
 บิณฑบาต บริโภคใช้สอยร่วมกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีล

1.5) เป็นผู้มึศีลสมบูรณ์ ศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทย เป็นผู้
 วิญญูชนสรรเสริญ เป็นไปพร้อมเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและ
 ถลับหลัง

1.6) มีทิวอันเป็นอริยะ เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์
 โดยชอบ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและถลับหลัง

2) สารณียธรรม 6 ประการสำหรับฆราวาส ได้แก่

2.1) การแสดงพฤติกรรมทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตากายกรรม)
 ได้แก่ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา คือ การเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันด้วยน้ำใจไมตรีโดยปราศจากสิ่ง
 เคลือบแฝง แสดงออกด้วยความเต็มใจปรารถนาดีทั้งต่อหน้าและถลับหลัง

2.2) การแสดงพฤติกรรมทางวาจาที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตาวาจากรรม)
 ได้แก่ การพูดด้วยเมตตา คือ กล่าวคำที่ก่อให้เกิดไมตรีและเป็นประโยชน์ ว่ากล่าวสั่งสอนหรือ
 ให้คำแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดีและแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและถลับหลัง

2.3) การมีพฤติกรรมทางใจที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตามโนกรรม) ได้แก่
 การระลึกรู้ถึงกันด้วยเมตตา คือการตั้งใจปรารถนาให้มีความสุข คิดในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์
 เกื้อกูลต่อกันและกัน

2.4) การแบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบ (สาธารณโกศิ) ได้แก่ การได้การ
 แบ่งปันวัตถุสิ่งของเพื่อบริโภคใช้สอย คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นสิ่งที่
 เล็กน้อยก็ปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ในสิ่งนั้นด้วย

2.5) การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์หมดจด (สีลสามัญญตา)
 ได้แก่ การประพฤติให้ดั่งงามในมารยาทและอุปนิสัย มีความประพฤติสุจริต มีระเบียบวินัย ไม่
 ประพฤติตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของสังคมหรือเกิดความเสียหายแก่หมู่คณะ

2.6) การพัฒนาตนให้มีทิวที่เป็นเป็นสัมมาทิว อันจะเป็นไปเพื่อความพ้น
 ทุกข์(ทิวสามัญญตา) ได้แก่ การปรับทัศนคติความคิดเห็นให้ถูกต้องเป็นธรรม การรู้จักรับฟัง
 ความคิดเห็นของผู้อื่นแล้วไตร่ตรอง เพื่อให้เห็นตามความเป็นจริง

4. วิเคราะห์สารณียธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สารณียธรรม 6 ประการ เป็น
 หลักธรรมที่แสดงถึงความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน เป็นการตั้งเมตตาจิตในการกระทำซึ่ง
 ประกอบไปด้วยความปรารถนาดีต่อกันและกันทั้งทางกาย ทางวาจา และ ทางใจ มีการแบ่งปัน
 ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นแนวทางสำหรับการประพฤติปฏิบัติตนที่ดั่งงามโดยอาจารย์และมารยาท

ตลอดถึงการสร้างทัศนคติที่ถูกต้องให้เป็นสัมมาทิฐิ ซึ่งสามารถที่จะวิเคราะห์สารณียธรรมทั้ง 6 ประการ ได้ดังนี้

1) สารณียธรรมข้อที่ 1 เมตตากายกรรม คือ การตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลาย สารณียธรรมข้อนี้ เป็นหลักธรรมที่จะทำให้มนุษย์ทั้งหลายได้ละเว้นจากอกุศลกรรมบถทางกายกรรมทั้ง 3 ประการ คือ การฆ่าสัตว์ การลักขโมย และ การประพฤติดิฉินในกาม โดยมุ่งหมายให้มีความรักและเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะที่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายต่างมีความรักและห่วงใยในชีวิตร่างกายของตนเอง มีความห่วงใยในทรัพย์สินสมบัติของตนเอง และมีความห่วงใยในภรรยาสามีอันเป็นคู่ครองของตนเอง

2) สารณียธรรมข้อที่ 2 เมตตาวจีกรรม คือ การตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย สารณียธรรมข้อนี้ เป็นหลักธรรมที่จะทำให้มนุษย์ทั้งหลายได้ละเว้นจากอกุศลกรรมบถทางวจีกรรม 4 ประการ คือ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อ โดยมีความมุ่งหมายให้ประกอบวจีกรรมในทางที่ถูกคือสัมมาวาจา ละเว้นจากวจีทุจริตทั้ง 4 ประการดังกล่าวนี้

3) สารณียธรรมข้อที่ 3 เมตตามโนกรรม คือ การตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ในสารณียธรรมข้อนี้ เป็นหลักธรรมที่จะทำให้มนุษย์ทั้งหลายได้ละเว้นอกุศลกรรมบถทางมโนกรรม 3 ประการ คือ การเพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่นด้วยอำนาจแห่งความโลภ การพยาบาทคิดร้ายต่อผู้อื่น การเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม โดยมีความมุ่งหมายให้มีการประกอบสุจริตในอาชีพหน้าที่การงาน ละเว้นการตั้งมโนทุจริตในการเพ่งเอาทรัพย์สินของคนอื่นด้วยอำนาจแห่งการประพฤติดิฉินทางกายกรรมคือการลักขโมย ละเว้นจากการตั้งจิตอาฆาตพยาบาทจองเวรต่อกันและกัน และให้รู้จักประกอบมโนสุจริตในสัมมาทิฐิโดยโยนิโสมนสิการในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมตามความเป็นจริง

4) สารณียธรรมข้อที่ 4 สาธารณโภคิตา คือ การบริโภควัตถุในสิ่งที่พึงอุปโภคและบริโภคร่วมกัน มีการแบ่งปันและให้ทุกคนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่จะพึงได้รับเช่นเดียวกัน ในข้อนี้มีความมุ่งหมายให้ตั้งจิตที่ประกอบด้วยเมตตา โดยเว้นจากมัจฉริยะทั้ง 5 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551: 149) ประการ คือ ตระหนี่ที่อยู่ ตระหนี่ตระกูล ตระหนี่ลาภ ตระหนี่วรรณะคือคุณความดี ตระหนี่ธรรมคือวิชาความรู้ และเว้นจากอคติ คือความลำเอียง 4 ประการ คือ ลำเอียงเพราะชอบ ลำเอียงเพราะชัง ลำเอียงเพราะความหลง และลำเอียงเพราะความกลัว

5) สารณียธรรมข้อที่ 5 สีสสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีศีลเสมอด้วยท่านผู้มีศีลทั้งหลาย มีอาจารย์และมารยาทที่เป็นไปตามกรอบของข้อปฏิบัติที่เป็นพุทธบัญญัติและระเบียบวินัย มีความประพฤติสุจริตเรียบร้อยดีงามทั้งต่อหน้าและลับหลัง ละเว้นการประพฤติปฏิบัติใน

ส่วนที่จะทำให้เกิดการละเมิดพระวินัยบัญญัติและระเบียบวินัยทั้งหลาย ตลอดถึงการไม่ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่จะทำให้เกิดความเสียหายทั้งแก่ตนเองและแก่หมู่คณะในส่วนรวมด้วย สารณียธรรมข้อนี้ มีความมุ่งหมายที่จะทำให้การประพฤติปฏิบัติทางกายและทางวาจา มีความเรียบร้อยดีงาม ไม่กระทบกระทั่งที่จะทำให้เกิดโทษแก่ตนเองและผู้อื่นโดยการกระทำทางกาย และการพูดทางวาจา เพื่อให้เกิดความระมัดระวังในอันที่จะล่วงละเมิดในข้อบัญญัติคือศีลด้วยการมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ ซึ่งเมื่อมีข้อปฏิบัติทางศีลโดยสมบูรณ์แล้วก็จะก่อให้เกิดข้อปฏิบัติที่เป็นธรรมตามมานั่นเอง

6) สารณียธรรมข้อที่ 6 ทิฏฐิสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีทิฏฐิที่เที่ยงเสมอกับท่านผู้มีทัศนคติที่เที่ยงทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรม มีความเห็นชอบร่วมกันในแนวทางอันเป็นหลักการและมีการประพฤติปฏิบัติที่เป็นไปในแนวทางที่เห็นชอบด้วยกันนั้นทั้งต่อหน้าและลับหลัง การเป็นผู้ที่มีทิฏฐิที่ถูกต้องชอบธรรมและประพฤติปฏิบัติในแนวทางเดียวกันนี้จะนำไปเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเป็นปกติสุขและช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมด้วยความสามัคคีพร้อมเพรียงกันอันเนื่องมาจากการมีทัศนคติที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ซึ่งถูกต้องและถูกธรรมนั่นเอง สารณียธรรมข้อนี้มุ่งเน้นให้เป็นผู้มีปัญญา มีทัศนคติที่ถูกต้อง มีทิฏฐิที่เป็นสัมมาทิฏฐิ เพราะว่าเมื่อมีทิฏฐิคือความเห็นที่ถูกต้องแล้ว ย่อมจะนำพาให้เกิดการกระทำและคำพูดที่ถูกต้องตามมาด้วยนั่นเอง

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า หลักสารณียธรรมทั้ง 6 ประการนี้ ซึ่งเมื่อได้ประพฤติปฏิบัติโดยถูกต้องเป็นธรรมและสม่ำเสมอแล้ว ย่อมจะเป็นไปเพื่อบรรลุถึงคุณประโยชน์และคุณธรรมอย่างอื่นทั้งแก่ตนเอง เพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ตลอดถึงแก่สังคมส่วนรวม ดังนี้

- 1) เป็นเหตุให้เกิดความระลึกถึงกัน (สารณียะ)
- 2) เป็นเหตุให้เกิดความรักใคร่ผูกพันกัน (ปิยกรณะ)
- 3) เป็นเหตุให้มีความเคารพนับถือกัน (ครุกรณะ)
- 4) เป็นเหตุให้เกิดการสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (สังคหะ)
- 5) เป็นเหตุให้เกิดความสงบ การไม่วิวาทบาดหมางทะเลาะกัน (อวิวาทะ)
- 6) เป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวกัน (สามัคคี)
- 7) เป็นเหตุให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (เอกภาพ)

ดังนั้น หลักสารณียธรรมทั้ง 6 ประการนี้ เป็นหลักการที่เป็นไปเพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเกิดความสุข ซึ่งเป็นหลักการที่มีข้อประพฤติปฏิบัติที่ครอบคลุมทั้งในส่วนตัว ส่วนวาจา และส่วนใจคือความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) เป็นข้อปฏิบัติที่จะก่อให้เกิดคุณความดีอีกหลายประการ โดยอาศัยความมีเมตตาปรารถนาดีต่อกันนั่นเอง

บทสรุป

หลักสารณียธรรม เป็นหลักธรรมในสารณียสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุให้ระลึกรู้ถึงกัน มี 6 ประการ ได้แก่ 1) การตั้งจิตมั่นด้วยเมตตาประกอบกายกรรมในเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย 2) การตั้งจิตมั่นด้วยเมตตาประกอบวจีกรรมในเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย 3) การตั้งจิตมั่นด้วยเมตตาประกอบมโนกรรมในเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย 4) การสงเคราะห์ช่วยเหลือกันและแบ่งปันในลาภผลที่เกิดขึ้นเพื่อบริโภควัตถุใช้สอยร่วมกัน 5) การเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และมารยาทที่ดีงาม 6) การมีความเห็นที่ประเสริฐ ที่ถูกต้องเป็นธรรมต่อเพื่อนมนุษย์และสิ่งทั้งหลาย

ในการวิเคราะห์หลักสารณียธรรมทั้ง 6 ประการนั้น จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักคือความเมตตาว่าเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการประพฤติปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ความเมตตานั่นก็คือความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข มนุษย์เมื่อมีความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายแล้ว ก็ต้องมีจิตที่ประกอบด้วยเมตตาเป็นเบื้องต้นแล้วแสดงออกโดยการกระทำทางกาย โดยการพูดทางวาจา และโดยความคิดทางใจแล้วก็เป็นอันถือได้ว่าได้งดเว้นจากอกุศลกรรมบถ 10 ประการ และเมื่อปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตาแล้วก็จะทำให้เกิดการเอื้อเฟื้อแบ่งปันในสิ่งที่พึงบริโภคใช้สอย ตลอดถึงการรักษาอาจารย์มารยาททางกายและวาจาให้เป็นปกติตามแนวทางแห่งศีล และการปรับทัศนคติให้เป็นไปโดยถูกต้อง ถูกธรรมและตามความเป็นจริงตามแบบอย่างแห่งสัมมาทิฐิ ก็จะเป็นสิ่งที่จะช่วยเติมเต็มให้รูปแบบของวิถีชีวิตหรือการใช้ชีวิตในสังคมเป็นไปเพื่อความสงบร่มเย็นเป็นสันติสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า หลักสารณียธรรมนั้น เป็นหลักธรรมที่เมื่อเพื่อนมนุษย์ได้ประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยการตั้งเมตตาจิตเป็นพื้นฐานแล้ว ย่อมจะเป็นส่วนสำคัญที่จะส่งเสริมให้เกิดความรักต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นเหตุให้ระลึกรู้ถึงกัน ทำให้เกิดความรักกัน ทำให้เป็นที่น่าเคารพนับถือ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นไปเพื่อความไม่วิวาทบาดหมางต่อกัน เป็นไปเพื่อความสมัครสมานสามัคคี และเป็นไปเพื่อความร่วมมือร่วมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันจะส่งผลให้บังเกิดความร่มเย็นเป็นสุขในชีวิต ครอบครัว และสังคมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- โกวิทย์ วงศ์สุรวัฒน์. (2543). **พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในทศวรรษที่ 21**. นครปฐม: โรงพิมพ์สำนักส่งเสริมและฝึกอบรมกำแพงแสน.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. (2532). **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ดวงเด่น นุธรรมรัมย์. (2545). “พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม”.

- วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
_____. (2539). **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอุทตฺตนา นรเชฏฺโฐ (ศิโรวรรณ). (2556). **พระพุทธศาสนากับการแก้ไขความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระมหาอดุลย์ คนแรงแจ. (2541). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ห้วงคลัตถที่ปนี”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

คุณธรรมที่พึงประสงค์ของครูตามหลักพระพุทธศาสนา Desirable Virtues of Teachers in Buddhism

¹พระมหาถวิล กลยานธมโม (สมตั่ว)

Phramaha Thawin Kalayanadhammo (Somtua)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม

Phramaha Makhawin Purisuttamo

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย Mahamakut Buddhist University

¹Corresponding author email: thawin.som@mcu.ac.th

Received: December 15, 2020; **Revised:** December 30, 2020; **Accepted:** December 30, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแนวคิดเรื่องครูและเพื่อศึกษาคุณธรรมที่พึงประสงค์ของครูในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา โดยใช้การศึกษาจากเอกสาร หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ครูในพระพุทธศาสนาพิจารณาถึงบุคคลที่มีองค์ประกอบทั้งภายนอกและภายในประกอบกัน โดยภายนอก ครู นั้นต้องมีบุคลิกลักษณะที่สังคมเชื่อถือคือ ประกอบอาชีพสุจริต และองค์ประกอบภายในนั้นจะต้องเป็นมีคุณธรรมที่ถูกยกย่องผ่านบุคคลต่างๆ ทางสังคมว่าน่าเชื่อถือ เป็นที่ยกย่องของศิษย์และคนทั่วไป ส่วนคุณธรรมที่ครูควรมีนั้น ประกอบด้วยองค์ประกอบภายนอกและภายใน องค์ประกอบภายนอกประกอบด้วย สัมปยุตธรรม 7 และองค์ประกอบภายในประกอบด้วยกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ หลักอิทธิบาท 4 หลักพรหมวิหาร 4 และต้องหลีกเลี่ยงอคติ 4 ประการ ซึ่งจากข้อพิจารณานี้จะพบว่าคุณธรรมของครูที่พึงปรารถนาในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ครู, ครูที่พึงประสงค์, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article entitled to study the concept of teacher, to analyze the virtues of Thai Teachers according to Buddhism. This is a qualitative research done by studying academic documents. In the research, it was found that a teacher in Buddhism considers a person who has both external and internal elements. In

this one, the teacher must have characteristics that society is trusting, ie, occupation honesty. In the other, the one must be a virtue that is exalted through various people. Socially as reliable It is exalted by disciples and ordinary people. The virtues that teachers should have consist of external and internal elements. The external component consists of 7 Sapphurasadharma and the internal element consists of the Seven Kalaayanamittadham, 4 Ittipatha, 4 Brahmavihara, and the 4 Akati must be avoided, which from this consideration will be found that the morality of the teacher is desirable in Buddhism.

Keywords: Teacher, desirable teacher, Buddhism

บทนำ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสพิธีเปิดงานวันครู ประจำปี 2545 ณ หอประชุมคุรุสภา วันที่ 16 มกราคม 2545 ความว่า “ครู เป็นบุคคลที่ควรแก่การเคารพยกย่องและเชิดชูให้เป็นผู้มีพระคุณ เสมอเหมือนบิดามารดา แต่โบราณกาลในฐานะเป็นผู้ประสาทวิชาความรู้และชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิต ปัจจุบันแม้โลกจะเจริญก้าวหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้ง เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการศึกษามากขึ้นเป็นลำดับ ครูก็ยังคงมีความสำคัญไม่เสื่อมคลาย เพราะนอกจากครูจะถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาการอันเป็นเครื่องมือที่จะใช้ในการประกอบอาชีพแล้ว ครูยังมีหน้าที่สำคัญ คือ ชี้แนะให้เยาวชนรู้จักเลือกสรรสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่การพัฒนาตนเอง และปลูกฝังความคิดที่ดีงามสร้างสรรค์ เป็นพื้นฐานให้เยาวชนเติบโตขึ้นเป็นคนดี มีคุณธรรม มีความสามารถที่จะเป็นที่พึ่งของตน ของครอบครัว ขยายไปถึงชุมชนได้ ผู้ที่ประกอบอาชีพครูจึงควรจะมีใจได้ว่าตนมีส่วนสำคัญในการสร้างคนให้มีคุณภาพและเป็นที่พึ่งที่แข็งแกร่งของประเทศชาติ” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2545: 1)

จากพระราชดำรัสข้างต้นจะเห็นได้ว่า ครูต้องเป็นบุคคลที่ทำหน้าที่ด้วยใจรัก รักที่จะเป็นครู รักที่จะสอนสั่งอบรมเด็กและเยาวชน การเป็นครูได้นั้นต้องทุ่มเทเสียสละกำลังกาย กำลังสติปัญญา เพื่อที่จะสั่งสอนอบรมขัดเกลาเยาวชนให้เป็นคนดี ครูที่ดีต้องรู้จักวิชาที่สอน และรู้จักบุคคลที่จะสอน คือ ต้องเข้าถึงสภาพแวดล้อม เข้าถึงจิตใจของคนที่จะสั่งสอน ดังเช่นพระพุทธองค์ทรงตรวจดูบุคคลที่พระองค์จะไปสอน และทรงสอนด้วยใจรัก แม้ว่าคนที่พระองค์จะสอนนั้นมีมานะ ทิฐิ มีอารมณ์ไหนๆ พระองค์ก็ทรงสอนด้วยความเมตตาเสมอ เพราะพระองค์ทรงมีพระกรุณาธิคุณต่อสัตว์โลก พระพุทธเจ้าไม่ทรงอวดตนว่าพระองค์เก่ง พระองค์ดี และพระองค์ทรงไม่นินทาว่าร้ายใครๆ แม้ว่าคนๆ นั้นจะเคยนิทาว่าร้ายพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูที่ยอดเยี่ยม ดังในพระบาลีมีบทพุทธคุณว่า “สตาถา เทวมนุสฺसानิ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 55 หน้าที่ 65) หมายถึง พระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

และมีพระคุณว่า “อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ” เป็นสารถิฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 5 ข้อที่ 298 หน้าที่ 124) เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ผู้ที่ทำหน้าที่สั่งสอนอบรมคือพระสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนามาจนถึงปัจจุบัน ถ้าจะกล่าวถึงคุณธรรมที่พึงประสงค์ของครูในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ครูควรมีความประพฤติตามรอยพระพุทธองค์

ข้อพิจารณาข้างต้นสะท้อนให้เห็นบุคลากรที่สำคัญในการพัฒนานุชนั้นคือครู เช่นเดียวกับการที่พระพุทธศาสนายืนยันถึงความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 2 หน้าที่ 3) แต่กับสถานการณ์ปัจจุบันที่ทำให้เกิดข้อพิจารณาถึงลักษณะของครูที่เชื่อมโยงกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นทำให้เกิดข้อวาทการศึกษาที่ครูประพฤติไม่ดี กลายเป็นความดูแลทางสังคม เช่นเดียวกับข้อพิจารณาเรื่องดังกล่าวนี้ในสมัยพุทธกาลที่ว่า สมณะหรือพราหมณ์ในโลกนี้จะพึงบรรลुकุศลธรรม เมื่อบรรลุลแล้ว ไม่ควรสอนคนอื่น เพราะไม่มีผู้รับคำสอนใดจะช่วยผู้สอนได้ เปรียบเหมือนบุคคลผู้ตัดเครื่องจองจำเก่าออกแล้ว สร้างเครื่องจองจำใหม่ขึ้นมาแทน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อ 508 หน้า 223) ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้อาจโยงกับการมองว่าครูคือผู้ขายความรู้ไม่ได้มีคุณธรรมใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งทำให้ครูนั้นเป็นเพียงแค่ผู้รับจ้างสอน ไม่ได้เป็นต้นแบบในแง่ที่ถูกยกย่องและเป็นต้นแบบอย่างแท้จริง

จากหลักการข้างต้นจึงเป็นที่มาของการเขียนบทความนี้เพื่อนำเสนอแนวคิดเรื่องครูและคุณธรรมที่พึงประสงค์ของครูตามหลักพระพุทธศาสนาต่อไป

แนวคิดเรื่องครูในพระพุทธศาสนา

ครู มาจากศัพท์ว่า สตุถุ และใช้คำว่า อาจารย์ แปลว่า ผู้ประพฤติเอื้อเฟื้อ ใช้เกี่ยวข้องกับการดูแลลูกศิษย์ เมื่อกล่าวถึงคำว่า ครู นั้นคือ ผู้สั่งสอนวิชาความรู้ ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกนำหน้าชื่อบุคคล เพื่อแสดงความยกย่องว่ามีความรู้ในทางใดทางหนึ่ง อาชีพครูเป็นอาชีพที่สังคมให้การยกย่องเชิดชู ให้ความเคารพผู้ที่เป็นครู จึงมีการกำหนดวันไหว้ครูขึ้น เพื่อให้ลูกศิษย์ทั้งหลายได้รำลึกถึงคุณครูบาอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ไม่ว่าจะเป็นการสอนหรือการถ่ายทอดวิชาความรู้ในรูปแบบและวิธีการต่างๆ ก็เพียงเพื่อให้ลูกศิษย์ได้รับในความรู้นั้นๆ อย่างเต็มที่ อาชีพครูเป็นอาชีพที่ต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูง ต้องมีความอดทนสูง ต้องมีความรัก ความเมตตาต่อศิษย์ ในการอบรมขัดเกลาลูกศิษย์ให้ได้รับความรู้ เพื่อให้ได้นำความรู้ นั้นมาประกอบอาชีพในการเลี้ยงชีพและเป็นคนดีของสังคม

ความหมายของครูในพระพุทธศาสนา จะตรงกับคำว่า “ครู หมายถึง นำเคารพ ด้วยความประพฤตินักแน่นเป็นที่พึ่งที่อาศัย ซึ่งเป็นข้อหนึ่งของ กัลยาณมิตร ที่แปลว่า มิตรที่ดีงาม” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556: 276)

ดังนั้น การเป็นครูที่ดีในพระพุทธศาสนา ก็คือ การเป็นมิตรที่ดี ที่คอยเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำต่างๆ ให้แก่ศิษย์ ให้ศิษย์ได้มีความคิดและการประพฤติตนไปในทางที่ดีที่ถูกต้อง ครูจึงต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีงาม เป็นที่นำเคารพยกย่อง เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ศิษย์

ส่วนครูนั้นในพระพุทธศาสนาได้แบ่งลักษณะออกเป็น 4 ประเภทคือ

1. ครูที่ยังไม่บรรลุนิพพานและพยายามสอนให้เขาเชื่อ คือ ศาสดาบางคนในโลกนี้ออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตยังไม่บรรลุจุดหมายแห่งความเป็นสมณะ ทั้งที่ยังไม่ได้บรรลุจุดหมายแห่งความเป็นสมณะแต่กลับแสดงธรรมสอนสาวกว่า ‘เรื่องนี้มีเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่พวกท่าน’ สาวกของเขาจึงไม่ตั้งใจฟัง ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ และหลีกเลี่ยงที่จะประพฤติตามคำสั่งสอน เขาสมควรถูกหักท้วงว่า ‘ท่านออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตยังไม่บรรลุจุดหมายแห่งความเป็นสมณะ ทั้งที่ยังไม่ได้บรรลุจุดหมายแห่งความเป็นสมณะแต่กลับแสดงธรรมสอนสาวกว่า เรื่องนี้มีเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่พวกท่าน สาวกของท่านจึงไม่ตั้งใจฟัง ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ และหลีกเลี่ยงที่จะประพฤติตามคำสั่งสอน เปรียบเหมือนบุรุษที่ประชิดตัวสตรีผู้กำลังถอยหนี หรือเปรียบเหมือนบุรุษสวมกอดสตรีที่หันหลังให้ ข้ออุปมาเช่นนี้เหมือนกัน เราเรียกข้อเปรียบเทียบอย่างนี้ว่า เป็นความโลภอันชั่วร้าย เพราะไม่มีผู้รับคำสอนใดจะช่วยผู้สอนได้’ นี่คือ ศาสดาประเภทที่ 1 ซึ่งสมควรถูกหักท้วง ทั้งการหักท้วงของผู้หักท้วง ศาสดาประเภทนี้ก็จัดว่าจริงแท้ เป็นธรรม ไม่มีโทษ

2. ครูที่ยังไม่บรรลุนิพพานและสอนจนเขาเชื่อ คือ ศาสดาบางคนในโลกนี้ออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตยังไม่บรรลุจุดหมายแห่งความเป็นสมณะ ทั้งที่ยังไม่ได้บรรลุจุดหมายแห่งความเป็นสมณะแต่กลับแสดงธรรมสอนสาวกว่า ‘เรื่องนี้มีเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่พวกท่าน’ สาวกของเขาก็ตั้งใจฟัง ตั้งใจเพื่อจะรู้ และไม่หลีกเลี่ยงที่จะประพฤติตามคำสั่งสอน เขาสมควรถูกหักท้วงว่า ‘ท่านออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตยังไม่บรรลุจุดหมายแห่งความเป็นสมณะ ทั้งที่ยังไม่ได้บรรลุจุดหมายแห่งความเป็นสมณะแต่กลับแสดงธรรมสอนสาวกว่า เรื่องนี้มีเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่พวกท่าน สาวกของท่านก็ตั้งใจฟัง ตั้งใจเพื่อจะรู้ และไม่หลีกเลี่ยงที่จะประพฤติตามคำสั่งสอน เปรียบเหมือนคนผู้ละเลนาของตน เข้าใจนาของผู้อื่นว่าเป็นที่อันตนควรบำรุง ข้ออุปมาเช่นนี้เหมือนกัน เราเรียกข้อเปรียบเทียบอย่างนี้ว่า เป็นความโลภอันชั่วร้าย เพราะไม่มีผู้รับคำสอนใดจะช่วยผู้สอนได้’ นี่คือ ศาสดาประเภทที่ 2 ซึ่ง

สมควรถูกหักท้วง ทั้งการหักท้วงของผู้หักท้วงศาสนาประเภทนี้ก็จัดว่าจริงแท้ เป็นธรรม ไม่มีโทษ

3. ครูที่บรรลุดมฺหาและพยายามสอนให้เขาเชื่อ ศาสดาบางคนในโลกนี้ออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตได้บรรลุดมฺหาแห่งความเป็นสมณะ ครั้นบรรลุดมฺหาแห่งความเป็นสมณะแล้วก็แสดงธรรมสอนสาวกว่า ‘เรื่องนี้มีเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่พวกท่าน’ แต่สาวกของเขากลับไม่ตั้งใจฟัง ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ และยังมีภัยที่ประทุติตามคำสั่งสอน เขาสมควรถูกหักท้วงว่า ‘ท่านออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตได้บรรลุดมฺหาแห่งความเป็นสมณะ ครั้นบรรลุดมฺหาแห่งความเป็นสมณะแล้วก็แสดงธรรมสอนสาวกว่า เรื่องนี้มีเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่พวกท่าน แต่สาวกของท่านกลับไม่ตั้งใจฟัง ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ และยังมีภัยที่ประทุติตามคำสั่งสอน เปรียบเหมือนบุคคลผู้ตัดเครื่องจองจำเก่าออกแล้ว สร้างเครื่องจองจำใหม่ขึ้นมาแทน เราเรียกข้อเปรียบเทียบอย่างนี้ว่า เป็นความโลภอันชั่วร้าย เพราะไม่มีผู้รับคำสอนใดจะช่วยผู้สอนได้’ นี่คือนิพจน์ประเภทที่ 3 ซึ่งสมควรถูกหักท้วง ทั้งการหักท้วงของผู้หักท้วงศาสนาประเภทนี้ก็จัดว่าจริงแท้ เป็นธรรม ไม่มีโทษ

4. ครูที่บรรลุและสอนจนเขาบรรลุตามได้ คือ ครูผู้เป็นพระ อรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเอง โดยชอบ ภิกษุชื่อว่าสมบุรณ์ด้วยศีลเป็นอย่างนี้แล บรรลุปรุณฺณอยู่ ศาสดาที่สาวกได้บรรลุคุณวิเศษอันยอดเยี่ยมเห็นปานนี้ไม่สมควรถูกหักท้วง การหักท้วงของผู้หักท้วงศาสนาเห็นปานนี้ก็จัดว่าไม่จริง ไม่แท้ไม่เป็นธรรม มีโทษ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อ 508-516 หน้า 223-228)

จากข้อพิจารณาทั้ง 4 ข้อนี้จะพบว่า ครู 3 ประเภทแรกนั้นเป็นครูที่อาจถูกหักท้วงหรือโต้แย้งได้ ขณะที่ครูในแบบที่ 4 นั้นเป็นการกล่าวถึงครูที่ไม่ควรถูกหักท้วงทั้งในแง่คำสอนและการสอนให้คนปฏิบัติตามได้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวของความเป็นครูในพระพุทธศาสนานั้นจึงเป็นการพิจารณาทั้งในแง่ความรู้และการสอนตามได้จริง ซึ่งข้อพิจารณาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าครู ในสมัยพุทธกาลนั้นเชื่อมโยงกับในทุกองค์ประกอบที่สังคมยกย่อง ดังข้อความในจกฺกีสสูตรที่ขยายให้เห็นครูในลักษณะดังต่อไปนี้

1) บุคลิกภายนอกของความเป็นครู ลักษณะภายนอกเป็นคุณสมบัติสำคัญในการขยายให้เห็นว่าบุคคลดังกล่าวเหมาะสมกับความเป็นครูแค่ไหน ดังจะเห็นได้จากการที่พราหมณ์สรรเสริญพระพุทธเจ้าถึงสภาพภายนอกว่า

ท่านพระสมณโคดมทรงเป็นผู้มีพระชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายพระชนนีและฝ่ายพระชนก ทรงถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอด 7 ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล ด้วยเหตุนี้ ท่านพระโคดมจึงไม่ควรเสด็จมาหาเรา เราต่างหากควรไปเข้าเฝ้าท่าน ท่านทั้งหลาย ได้ทราบว่ พระสมณโคดมทรงสละเงินทองมากมายทั้งที่ฝัง อยู่

ในพื้นที่ดินและในอากาศ ผนวชแล้ว พระสมณโคตมกำลังหนุ่มแน่นมีพระเกศาดำสนิท ทรงพระเจริญอยู่ในปฐมวัย เสด็จออกจากพระราชวัง ผนวชเป็นบรรพชิต เมื่อพระชนนีและพระชนกไม่ทรงปรารภณา (จะให้เสด็จออกผนวช) มีน้ำพระเนตรชุ่มพระพักตร์ทรงกันแสงอยู่ พระสมณโคตมทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ แล้วครองผ้ากาสาวพัสตร์ เสด็จออกจากพระราชวังผนวชเป็นบรรพชิต พระสมณโคตมมีพระรูปร่างงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรหม มีพระวรกายดุจพรหม โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อ 425 หน้า 534-535)

2) บุคลิกของการเป็นผู้มีคุณธรรม ลักษณะอีกประการหนึ่งของครูคือการระบุให้เห็นว่าบุคคลนั้นมีคุณธรรมที่เป็นที่ยอมรับของสังคมยุคนั้นว่า เป็นไปในลักษณะที่ทำให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นว่า ครูนั้นต้องมีความประพริตที่ทำให้เชื่อมั่นได้ว่าเป็นคนมีคุณธรรม ดังข้อความที่พราหมณ์กล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่า

พระสมณโคตมทรงมีริยศิลป์ มีศิลป์ที่เป็นกุศล ประกอบด้วยศิลป์ที่เป็นกุศล ฯลฯ มีพระวาจาไพเราะสุภาพ ประกอบด้วยถ้อยคำอ่อนหวานอย่างชาวเมือง นุ่มนวล เข้าใจง่าย ทรงเป็นอาจารย์และอาจารย์ของหมู่ชนมากมาย ทรงสิ้นกามราคะ ไม่ประดับตกแต่ง ทรงเป็นกรรมวาที เป็นกิริยาวัที ไม่ทรงมุ่งร้ายต่อพราหมณ์ ผนวชแล้วจากตระกูลสูง คือ ชัตติยตระกูลอันบริสุทธิ์ ผนวชแล้วจากตระกูลมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโอกาสมาก ฯลฯ ประชาชนต่างบ้านต่างเมืองพากันมาทูลถามปัญหาพระสมณโคตม ทวยเทพหลายพันองค์ถวายชีวิตขอถึงพระสมณโคตมเป็นที่พึ่ง พระสมณโคตมทรงมีกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค' พระสมณโคตมทรงประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพนคร พร้อมทั้งพระราชโอรสและพระมเหสี ทรงถวายชีวิตถึงพระสมณโคตมเป็นสรณะ พระเจ้าปเสนทิโกศลพร้อมทั้งพระราชโอรสและพระมเหสี ทรงถวายชีวิตถึงพระสมณโคตมเป็นสรณะ โปกขรสาติพราหมณ์พร้อมทั้งบุตรภรรยา ก็ได้ถวายชีวิตถึงพระสมณโคตมเป็นสรณะ พระสมณโคตมจึงจัดว่าเป็นแขกของเราที่พวกเราควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อ 425 หน้า 534-535)

ฉะนั้น ความเป็นครูในพระพุทธศาสนาจึงพิจารณาถึงบุคคลที่มีองค์ประกอบทั้งภายนอกและภายในประกอบกัน กล่าวโดยลักษณะภายนอกจะพบว่า ครู นั้นต้องมีบุคลิกลักษณะที่เชื่อมโยงกับหน้าที่ทางสังคมที่สังคมยกย่องกล่าวโดยทั่วไปคือประกอบอาชีพสุจริต ขณะที่องค์ประกอบภายในนั้นจะต้องเป็นมีคุณธรรมที่ถุกยกย่องผ่านบุคคลต่างๆ ทางสังคมว่าน่าเชื่อถือ ลักษณะดังกล่าวจะแสดงให้เห็นผ่านการเป็นที่เคารพศรัทธาของคนทั่วไป

เนื่องจากครูนั้นไม่ใช่แค่เป็นพี่น่านับถือของศิษย์ที่ตนเองสอนเท่านั้นแต่ต้องถูกยกย่องได้แม้แต่คนที่ได้ฟังคำสอนหรือได้ยินชื่อเท่านั้น

คุณธรรมสำหรับครูในพระพุทธศาสนา

คุณธรรมที่ครูควรมีและปฏิบัติตามในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของครู ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ครูควรมีและปฏิบัติตามไว้ในหลักธรรม โดยมุ่งเน้นไปที่คุณสมบัติทั้งภายนอกและภายใน อีกทั้งเรื่องที่ควรระมัดระวังไม่ให้เกิดในอาชีพครู ดังนี้

1. คุณธรรมภายนอก คุณธรรมภายนอกที่ทำให้สังคมยอมรับผู้เป็นครู คือหลักสัปปริสธรรม 7 ประการ คือ

1) อัมมัญญตา รู้หลักและรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการกฎเกณฑ์แบบแผน หน้าที่ ซึ่งจะเป็นเหตุให้กระทำการได้สำเร็จผลตามความมุ่งหมาย เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมที่ตนจะต้องศึกษาและปฏิบัติคืออะไร มีอะไรบ้าง ผู้ปกครองรู้ธรรมของผู้ปกครอง คือรู้หลักการปกครอง

2) อัถตัญญตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักธรรม หรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ เช่น ภิกษุรู้ว่าธรรมที่ตนศึกษาและปฏิบัตินั้นๆ มีความหมายและความมุ่งหมายอย่างไร ตลอดจนรู้จักประโยชน์ที่เป็นจุดหมายหรือสาระของชีวิต

3) อัถตัญญตา รู้จักตน คือ รู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ของตน ตามเป็นจริง เพื่อประพฤติปฏิบัติได้เหมาะสม และให้เกิดผลดี เช่น ภิกษุรู้ว่าตนมีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณแค่ไหน

4) มัตตัญญตา รู้จักประมาณ คือรู้ความพอเหมาะพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ในการใช้จ่ายทรัพย์ ภิกษุรู้จักประมาณในการรับบิณฑบาต 4 เป็นต้น

5) กาลัญญตา รู้จักกาล เช่น รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร รู้จักเวลาเรียน เวลาทำงาน เวลาพักผ่อน เป็นต้น

6) ปริสฺสัญญตา รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้จักมารยาท ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อควรรู้ควรปฏิบัติ ต่อชุมชนนั้นๆ

7) ปุคฺคลัญญตา รู้จักบุคคล คือ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอหยาศัยความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยถูกต้อง เช่นว่า ควรจะคบหรือไม่จะเกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559: 570)

2. คุณธรรมภายใน คุณธรรมภายในนั้น เป็นลักษณะที่สำคัญในการเป็นครูของพระพุทธศาสนาซึ่งแบ่งได้ ดังนี้

1) กัลยาณมิตร 7 ประการ ใน ทุติยमितตสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 23 ข้อที่ 37 หน้า 57) โดยถูกอธิบายไว้ดังนี้

- ก. ปิโย น่ารัก ด้วยมีเมตตา เป็นที่สบายจิตสนิทใจ ชวนให้อยากเข้าไปหา
- ข. ครุ น่าเคารพ ด้วยความประพฤติหนักแน่นเป็นที่พึ่งที่อาศัย
- ค. ภาวนีโย น่าเจริญใจ ด้วยความเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตน ควรเอาอย่าง ให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยความซาบซึ้งภูมิใจ
- ง. วัตตา รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงแนะนำ เป็นที่ปรึกษาที่ดี
- จ. วจนกฺขโม อดทนต่อถ้อยคำ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษาซักถาม ตลอดจนคำแนะนำวิพากษ์วิจารณ์

ข. คมภีรณฺจ ถ้า กตฺตา แผลงเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และสอนให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

จ. โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำไปในอสุภาน คือ ไม่ชักนำไปในทางเสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556: 277)

2) อิทธิบาท 4 คือ หลักธรรมสำหรับการ “ครองงาน” มี 4 ประการ ได้แก่

ก. ฉันทะ คือ ความยินดีพอใจรักใคร่ใฝ่ใจ รักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ผลดียิ่งๆ ขึ้น

ข. วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม ขยันหมั่นเพียรประกอบกิจการงานนั้นๆ อย่างเข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

ค. จิตตะ คือ การตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่กระทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาใจใส่

ไม่ปล่อยใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

ง. วิมังสา คือ ความไตร่ตรองหรือทบทวน หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจหาเหตุผล และตรวจสอบข้อสงสัยย้อนในสิ่งที่ได้กระทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 835 หน้า 415)

3) พรหมวิหาร 4 คือหลักธรรมอีกประการที่ครูควรจะต้องประพฤติปฏิบัติประจำใจอันประเสริฐ เป็นหลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ เป็นธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจ และกำกับความประพฤติ เพื่อให้ปฏิบัติตนต่อมนุษย์และสัตว์โดยชอบ หรือเรียกอย่างง่ายๆ ว่าเป็น “ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม” หรือ “ธรรมของผู้ใหญ่ปกครองผู้น้อย” มี 4 ประการ คือ

ก. เมตตา คือ ความรักใคร่ ความปรารถนาดี อยากให้เขามีสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า

ข. กรุณา คือ ความสงสาร การคิดช่วยให้พ้นจากความทุกข์ทรมาน การใส่ใจในอันที่จะปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

ค. มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นมีความสุขความเจริญก้าวหน้า มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดี มีความสุขเจริญงอกงามยิ่งๆ ขึ้นไป

ง. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรม ตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรง เทียงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความรักหรือความชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ได้กระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือผลชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนได้ประกอบ สามารถวางเฉยสงบใจมองดูในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว หรือเขาสมควรได้รับผลพลอันสมกับความรับผิดชอบของตน (พระไตรปิฎกเล่มที่ 35 ข้อที่ 683 หน้าที่ 433)

3. เรื่องที่ควรระมัดระวังไม่ให้เกิดขึ้นในอาชีพครู นอกจากคุณธรรมที่ครูควรมีแล้ว ในพระพุทธศาสนาก็ยังได้อธิบายถึง ธรรมที่ครูไม่ควรมีและไม่ควรปฏิบัติตามไว้ด้วยเช่นกัน ในอดีต 4 เป็นการอธิบายถึงความประพฤติที่คลาดเคลื่อนไปจากธรรม 4 ประการ ได้แก่

1) ฉันทาคติ คือ ความลำเอียง เพราะความรัก ความชอบพอกัน

2) โทสาคติ คือ ความลำเอียง เพราะความพยายาบาท หรือเพราะความโกรธเกลียดชังกัน

3) โมหาคติ คือ ความลำเอียง เพราะความหลง ความเขลา หรือเพราะความสำคัญผิด

4) ภัยาคติ คือ ความลำเอียง เพราะความกลัวภัยจะมาสู่ตนเอง หรือลำเอียงเพราะความเกรงกลัวอิทธิพลต่าง ๆ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 21 ข้อที่ 17 หน้าที่ 29) บุคคลที่เป็นผู้นำผู้ปกครองคนหมู่มาก ตลอดจนครูอาจารย์ทั้งหลาย จึงควรพยายามสลัดตัดทิ้งความลำเอียงออกไปให้มากที่สุด จนกระทั่งสามารถทำได้อย่างหมดสิ้น

จากหลักการทั้งหมดดังกล่าวมา จะพบว่าคุณธรรมที่ครูควรมี ควรนำมายึดถือตามหลักพระพุทธศาสนา คือ สัปปุริสธรรม 7 ประการ กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ หลักอิทธิบาท 4 หลักพรหมวิหาร 4 เป็นต้น ซึ่งได้กล่าวในรายละเอียดมาแล้วในข้างต้น และสิ่งที่ครูไม่ควรมีคือ อดีต 4 ในหลักธรรมที่ได้ยกตัวอย่างมาทั้งหมดนี้ เป็นการแนะนำเพื่อให้ครูได้มีหลักธรรมคุณธรรมประจำใจ ให้เป็นหลักคุณธรรมที่พึงประสงค์ที่ครูควรมี เพื่อให้มีจิตใจมั่นคงแน่วแน่งในการทำงาน อีกทั้งการทำงานในหน้าที่ครู ครูมีหน้าที่ที่สำคัญ คือ ชี้แนะให้เยาวชนรู้จักเลือกสรรสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่การพัฒนาตนเอง และปลูกฝังความคิดที่ดีงามสร้างสรรค์ เป็นพื้นฐาน

ให้เยาวชนเติบโตขึ้นเป็นคนดี มีคุณธรรม อาชีพครูเป็นอาชีพที่ต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูง ต้องมีความอดทนสูง ต้องมีความรัก ความเมตตาต่อศิษย์ การจะเป็นครูที่ดีนั้นจะต้อง มีความรู้ดี สอนดี ความประพฤติดี รับผิดชอบต่อหน้าที่ดี มีบุคลิกภาพและมนุษยสัมพันธ์ ที่สำคัญที่สุด ครูที่ดีนั้นต้องเป็นผู้ที่ฝึกฝนและพัฒนาได้ โดยมีศรัทธา ความมุ่งมั่น และความรักในอาชีพครู ครูควรที่จะเป็นครูด้วยใจรัก มีความพร้อมในทุกๆ ด้านที่จะเป็นครู ประพฤติตัวดี วางตัวดี เอาใจใส่ และดูแลศิษย์ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยจิตวิญญาณของความเป็นครู ให้สมกับการเป็นครูที่แท้ ดังคำที่กล่าวว่า ครูคือผู้ให้ ครูคือผู้เติมเต็ม ครูคือผู้มีเมตตา

บทสรุป

ความเป็นครูในพระพุทธศาสนาพิจารณาถึงบุคคลที่มีองค์ประกอบทั้งภายนอกและภายในประกอบกัน กล่าวโดยลักษณะภายนอกจะพบว่า ครู นั้นต้องมีบุคลิกลักษณะที่เชื่อมโยงกับหน้าที่ทางสังคมที่สังคมยกย่องกล่าวโดยทั่วไปคือประกอบอาชีพสุจริต ขณะที่ยังประกอบภายในนั้นจะต้องเป็นมีคุณธรรมที่ถูกยกย่องผ่านบุคคลต่างๆ ทางสังคมว่าน่าเชื่อถือ ลักษณะดังกล่าวจะแสดงให้เห็นผ่านการเป็นศิษย์ที่เคารพศรัทธาของคนทั่วไป เนื่องจากครูนั้นไม่ใช่แค่เป็นที่น่านับถือของศิษย์ที่ตนเองสอนเท่านั้นแต่ต้องถูกยกย่องได้แม้แต่คนที่ได้ฟังคำสอนหรือได้ยินชื่อเท่านั้น

ขณะที่คุณธรรมที่ครูควรมีนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบภายนอกและภายใน องค์ประกอบภายนอกประกอบด้วย สัปบุริสธรรม 7 และองค์ประกอบภายในประกอบด้วย กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ หลักกิริยาบาท 4 หลักพรหมวิหาร 4 และต้องหลีกเลี่ยงอคติ 4 ประการ ซึ่งจากข้อพิจารณานี้จะพบว่าคุณธรรมของครูที่พึงปรารถนาในพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

เชาวลิต อามานนทชัย.(2544). “การปฏิรูปการศึกษา กับบทบาทและสถานภาพครู”.

ข้าราชการครู. 10 (3): 2.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.(2545). “พระราชดำรัส ในพิธีเปิดงานวันครู ประจำปี 2545 ณ หอประชุมคุรุสภา วันที่ 16 มกราคม 2545”. วิทยาจารย์. 100. 15 (1): 1.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 21. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม.

166 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2563)

_____. (2556). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 46. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ธรรมิก.

พระสุชุม สุขวาทโก (มัชฌิกานัง). (2559). “ลักษณะของครูที่ดี”, **ศึกษาศาสตร์ มมร.** 4 (1),
31.

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน

1. นโยบายการตีพิมพ์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ เป็นวารสารวิชาการมีวัตถุประสงค์ เพื่อเผยแพร่ผลงานบทความวิชาการและบทความวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ศาสนาและปรัชญา เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางการวิจัยและวิชาการสาขาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ศาสนาและปรัชญา เพื่อส่งเสริมพัฒนาผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ศาสนาและปรัชญาทั้งในและต่างประเทศ การพิจารณาคุณภาพ บทความที่ตีพิมพ์ลงวารสารได้ผ่านการพิจารณาและประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) จากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย มีกำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ (ราย 6 เดือน) ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยเสนอหรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสารวิชาการใดมาก่อน

2. ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

1) บทความพิเศษ (Special Articles) บทความพิเศษทางวิชาการที่นำเสนอองค์ความรู้ทางวิชาการอย่างเข้มข้น และผ่านการอ่านและพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ มีกลุ่มเป้าหมายของนักวิชาการใน วงการวิชาการ หรือวิชาชีพ

2) บทความวิชาการ (Academic Article) เป็นบทความที่เขียนขึ้นในลักษณะวิเคราะห์วิจารณ์ หรือเสนอแนวความคิดใหม่ จากพื้นฐานทางวิชาการที่ได้เรียบเรียงจากผลงานทางวิชาการของตนเองหรือของผู้อื่น หรือเป็นบทความทางวิชาการที่เขียนขึ้นเพื่อเป็นความรู้ที่มีประโยชน์แก่คนทั่วไป

3) บทความวิจัย (Research Article) เป็นบทความที่มีการค้นคว้าอย่างมีระบบและมีความมุ่งหมายชัดเจน เพื่อให้ได้ข้อมูลหรือหลักการบางอย่างที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการ หรือการนำผลการมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ บทความวิจัยมีรูปแบบของการวิจัยตามหลักวิชาการ เช่น มีการตั้งสมมติฐานหรือมีการกำหนด ปัญหาที่ชัดเจนสมเหตุผล โดยจะต้องระบุวัตถุประสงค์ที่เด่นชัดแน่นอน มีการรวบรวมข้อมูล พิจารณาวิเคราะห์ ตีความและสรุปผลการวิจัยที่สามารถให้คำตอบหรือบรรลุวัตถุประสงค์

4) บทความปริทรรศน์ (Review Article) เป็นบทความที่รวบรวมความรู้จากตำราหนังสือ และ วารสารใหม่ หรือจากประสบการณ์ของผู้มีพินัยมาเรียบเรียงขึ้น

5) ปกิณกะ (Miscellany) ได้แก่ บทความทบทวนความรู้ เรื่องแปล ย่อความจากวารสารต่างประเทศ การแสดงความคิดเห็น วิจารณ์ แนะนำเครื่องมือใหม่ ตำราหรือหนังสือใหม่ที่น่าสนใจ หรือข่าวการประชุมทั้งระดับชาติและนานาชาติ

3. รูปแบบของการจัดเตรียมต้นฉบับ

1) ต้นฉบับบทความต้องมีความยาว 12-15 หน้ากระดาษ A 4 (รวมเอกสารอ้างอิง) พิมพ์บนกระดาษหน้าเดียว เอกสารภาษาไทยใช้ตัวอักษรแบบ TH SarapunPSK ขนาดตัวอักษร 16 point ส่วนเอกสารภาษาอังกฤษใช้แบบอักษร Time New Roman ขนาด 12 point ตั้งค่าหน้ากระดาษโดยเว้นขอบข้างบน ขอบซ้าย 1 นิ้ว และขอบขวา ขอบล่าง 1 นิ้ว กำหนดระยะห่างระหว่างบรรทัดเท่ากับ 1 และเว้นบรรทัดระหว่างแต่ละย่อหน้า การนำเสนอรูปภาพและตาราง ต้องนำเสนอรูปภาพและตารางที่มีความคมชัดพร้อมระบุหมายเลขกำกับรูปภาพไว้ด้านล่าง พิมพ์เป็นตัวหนา เช่น ตาราง 1 หรือ Table 1 และ รูป 1 หรือ Figure 1 รูปภาพที่นำเสนอต้องมีรายละเอียดของข้อมูลครบถ้วนและเข้าใจได้โดยไม่ต้องกลับไปอ่านที่เนื้อความอีก ระบุลำดับของรูปภาพทุกรูปให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่อยู่ในต้นฉบับ โดยคำอธิบายต้องกระชับและสอดคล้องกับรูปภาพที่นำเสนอ

2) ชื่อเรื่องต้องมีภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พิมพ์ไว้หน้าแรกตรงกลาง

3) ชื่อผู้เขียน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ระบุวุฒิการศึกษาสูงสุด พร้อมระบุตำแหน่งทางวิชาการ และอีเมลติดต่อ ด้วยอักษรปกติอยู่ใต้ชื่อเรื่องโดยเยื้องมาทางด้านขวา

4) มีบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่เกิน 300 คำต่อบทคัดย่อ

5) กำหนดคำสำคัญ (Keywords) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

6) การเรียงหัวข้อ หัวข้อใหญ่สุด ให้พิมพ์ชิดขอบด้านซ้าย หัวข้อย่อยเว้นห่างจากหัวข้อใหญ่ 3-5 ตัวอักษร พิมพ์ตัวที่ 6 และหัวข้อย่อยขนาดเดียวกัน ต้องพิมพ์ให้ตรงกัน เมื่อขึ้นหัวข้อใหญ่ ควรเว้นระยะพิมพ์ เพิ่มอีก 0.5 ช่วงบรรทัด

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

7) การใช้ตัวเลขคำย่อ และวงเล็บ ควรใช้ตัวเลขอารบิกทั้งหมด ใช้คำย่อที่เป็นสากลเท่านั้น (ระบุคำเต็มไว้ในครั้งแรก) การวงเล็บภาษาอังกฤษ ควรใช้ดังนี้ (Student centred learning)

บทความวิจัย ให้เรียงลำดับสาระ ดังนี้

- 1) บทคัดย่อ (Abstract) เสนอวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการวิจัยและผลการวิจัยโดยสรุปมีความกะทัดรัด และสั้น
- 2) บทนำ (Introduction) ระบุความสำคัญของปัญหาการวิจัยกรอบแนวคิด และระบุวัตถุประสงค์การวิจัย
- 3) ระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology) ระบุแบบแผนการวิจัยการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่างและการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล
- 4) ผลการวิจัย/ผลการทดลอง (Result) เสนอผลที่พบตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับอย่างชัดเจน ควรเสนอในรูปตารางหรือแผนภูมิ
- 5) อภิปรายผล/วิจารณ์ (Discussion) เสนอเป็นความเรียง ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของผลการวิจัยกับกรอบแนวคิด และงานวิจัยที่ผ่านมา ไม่ควรอภิปรายเป็นข้อๆ แต่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของตัวแปรที่ศึกษาทั้งหมด
- 6) สรุป (Conclusion) ระบุข้อสรุปที่สำคัญและข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และประเด็นสำหรับการวิจัยต่อไป
- 7) เอกสารอ้างอิง (Reference) ต้องเป็นรายการที่มีการอ้างอิงไว้ในเชิงอรรถเท่านั้น

บทความพิเศษ บทความวิชาการ บทความปริทรรศน์ ปกิณณะ บทความวิจารณ์
หนังสือ ให้เรียงลำดับสาระ ดังนี้

- 1) บทคัดย่อ (Abstract)
- 2) บทนำ (Introduction)
- 3) เนื้อเรื่อง (Content) แสดงสาระสำคัญที่ต้องการนำเสนอตามลำดับ
- 4) สรุป (Conclusion)

5) ข้อเสนอแนะ (Suggestion)

6) เอกสารอ้างอิง (Reference) การอ้างอิงในเนื้อเรื่องใช้ระบบ APA

4. ระบบการอ้างอิงและเอกสารอ้างอิงทางวิชาการ

เอกสารที่นำมาอ้างอิงควรได้มาจากแหล่งที่มีการตีพิมพ์ชัดเจน อาจเป็นวารสาร หนังสือหรือข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตทั้งนี้ผู้เขียนบทความต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อความถูกต้องของเอกสารอ้างอิงทั้งหมดก่อนส่งต้นฉบับผู้เขียนบทความควรตรวจสอบถึงความถูกต้องของการอ้างอิงเอกสาร เพื่อป้องกันความล่าช้าในการตีพิมพ์บทความ เนื่องจากบทความที่มีการอ้างอิงไม่ถูกต้องจะไม่ได้รับการส่งต่อเพื่อพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิจนกว่าการอ้างอิงเอกสารจะได้รับการแก้ไขให้ถูกต้อง

1. การอ้างอิงในเนื้อหาบทความ

รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อหาเรื่องและท้ายเล่มใช้วิธีการอ้างอิงระบบนาม-ปี ตามรูปแบบของ American Psychological Association (APA) ให้ใช้ระบบตัวอักษรโดยใช้วงเล็บ เปิด-ปิด แล้วระบุชื่อ-นามสกุลของผู้เขียนและเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง กำกับท้ายเนื้อความที่ได้อ้างอิง เอกสารที่อ้างอิงในบทความจะต้องปรากฏในเอกสารอ้างอิงท้ายบทความทุกรายการ และเจ้าของบทความต้องรับผิดชอบถึงความถูกต้องของเอกสารที่นำมาอ้างอิงทั้งหมด โดยรูปแบบของการอ้างอิงเอกสาร มีดังนี้

1) พระไตรปิฎกและอรรถกถาให้อ้างชื่อคัมภีร์เล่มที่ชื่อเครื่องหมายทวิภาค (:) และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิงเช่น (พระไตรปิฎกภาษาไทย/15/55/435-444), (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล/18/123-126)

2) ผู้แต่งหนึ่งรายให้อ้างชื่อผู้แต่งเครื่องหมายจุลภาค (,) ตามด้วยปีที่พิมพ์เครื่องหมายทวิภาค (:) และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง เช่น (สมภาร พรหมทา, 2550: 56)

3) ผู้แต่งสองรายให้อ้างชื่อของผู้แต่งสองรายเครื่องหมายจุลภาค (,) ตามด้วยปีที่พิมพ์เครื่องหมายทวิภาค (:) และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิงเช่น (กรุณา กุศลาลัยและเรืองอุไร กุศลาลัย, 2560) หากมีเอกสารที่นำมาอ้างอิงมากกว่า 1 รายการให้ใช้เครื่องหมายอัฒภาค

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

(;) คั่นระหว่างรายการอ้างอิง เช่น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555; ศุภชัย ศุภผล 2558)

4) ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 รายให้อ้างชื่อของผู้แต่งรายแรกเว้นวรรคหนึ่งครั้งเพิ่มคำว่า และคณะเครื่องหมายทวิภาค (:) และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง เช่น (พระพรหมบัณฑิตและคณะ, 2561)

5) ให้เรียงลำดับการอ้างอิงตามลำดับพยัญชนะตัวแรกของชื่อผู้แต่งเช่นเดียวกับลำดับการอ้างอิงในส่วนเอกสารอ้างอิง

อ้างอิงจากเอกสารภาษาอังกฤษ

1) ถ้ามีผู้แต่งหนึ่งรายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่ง เครื่องหมายจุลภาค ปีที่พิมพ์ และหน้าทีนำมาอ้างอิง เช่น (Machiavelli, 1991)

2) ถ้ามีผู้แต่งสองรายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งสองราย เครื่องหมายจุลภาค ปีที่พิมพ์ และหน้าทีนำมาอ้างอิง เช่น (Jovinelly & Netelkos, 2007) และให้ใช้เครื่องหมาย อัฒภาค (;) คั่นกลางระหว่างเอกสารที่นำมาอ้างอิงมากกว่า 1 เอกสาร เช่น (Machiavelli, 1991 ; Jovinelly & Netelkos, 2007)

3) ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 รายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งรายแรกตามด้วย et al, ปีที่พิมพ์ และหน้าทีนำมาอ้างอิง (Keown et al., 2004)

4) ให้เรียงลำดับการอ้างอิงชื่อผู้แต่ง

หลักเกณฑ์ทั่วไปในการพิมพ์รายการสำนักพิมพ์/โรงพิมพ์

กรณีเป็นสำนักพิมพ์หรือบริษัทให้คงไว้เฉพาะชื่อ ดังตัวอย่าง

- 1) บริษัท สหธรรมิก ใช้ สหธรรมิก
- 2) สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใช้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 3) กรณีที่เป็นโรงพิมพ์ให้ใช้รูปแบบเต็ม เช่น โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2. เอกสารอ้างอิง

(1) พระไตรปิฎก อรรถกถา

รูปแบบ :

ผู้แต่ง. // (ปีที่พิมพ์).//ชื่อพระไตรปิฎกอรรถกถา. สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

(2) หนังสือ

รูปแบบ :

ผู้แต่ง. (//ปีที่พิมพ์).//ชื่อหนังสือ.//(ครั้งที่พิมพ์).//สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์. (//การวรรค 2 ครั้ง)

ตัวอย่าง :

เนื่องน้อย บุญยเนตร. (2529). จริยศาสตร์กับปัญหาปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

(3) บทความในหนังสือ

รูปแบบ :

ผู้แต่ง.// (ปีที่พิมพ์).//ชื่อบทความ.//ใน ชื่อบรรณาธิการ (บรรณาธิการ).//ชื่อเรื่อง/(เลขหน้าที่อ้าง).//สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง :

พระสุกิจ สัจฉิโน. (2555). การสร้างความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทย ใน ปวิตร ว่องวิระ. ทฤษฎี และวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม. (หน้า). กรุงเทพมหานคร อมรินทร์

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

(4) บทความจากวารสาร

รูปแบบ :

ผู้แต่ง.// (ปีที่พิมพ์).// ชื่อบทความ.// ชื่อวารสาร.// ปีที่ (ฉบับที่),/ เลขหน้าแรก ที่ตีพิมพ์-เลขหน้าสุดท้ายที่ตีพิมพ์.

ตัวอย่าง :

ธิดุฒิ หมั่นมี. (2557). การวางแผนและการติดต่อประสานงานเชิงพุทธ. วารสาร มจร
สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 3(1), 25-31.

(5) บทความในสารานุกรม

รูปแบบ : ผู้แต่ง.// (ปีที่พิมพ์).// ชื่อบทความ.// ใน ชื่อสารานุกรม, / (เล่มที่อ้าง, หน้า เลขหน้าที่อ้าง). สถานที่พิมพ์: / สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง :

สนธิ อาจพันธ์. (2537). หม้อคอกควาย. ใน สารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตเขต หัวเมือง
ฝ่ายเหนือ, (หน้า 274-275). กรุงเทพมหานคร อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

Sturgeon, T.(1995). Sciecefiction. In The encyclopaedia America, (). Danbury, CT:
Grolier Press.

(6) หนังสือพิมพ์

รูปแบบ :

ผู้แต่ง.// (วันที่ เดือน ปีที่พิมพ์).// ชื่อบทความ.// ชื่อหนังสือพิมพ์, / เลขหน้า.

ตัวอย่าง :

สุชาติ เผือกสกนธ์. (9 มิถุนายน 2549). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. ผู้จัดการรายวัน, น.13.

(7) วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง รายงานการวิจัย

รูปแบบ :

ชื่อผู้เขียน.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิทยานิพนธ์.// ระดับวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์/หรือการค้นคว้าแบบ

อิสสระ/เชียงใหม่วิทยาลัย

ตัวอย่าง :

สัมฤทธิ์ ต่อสติ. (2542). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของสถานบริการ
สาธารณสุขเขตเมือง กรณีศึกษาศูนย์ แพทย์ชุมชนเมือง พระนครศรีอยุธยา.
วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.*

(8) สัมภาษณ์

รูปแบบ :

ชื่อผู้ที่ได้รับการสัมภาษณ์. //(ปี). //ตำแหน่ง. /สัมภาษณ์. วัน เดือน.

ตัวอย่าง :

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศ.ดร.. (2542). *อธิการบดี, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์. 18 เมษายน.*

(9) อินเทอร์เน็ต

รูปแบบ :

ผู้แต่ง. //(วันที่ เดือน ปีที่เผยแพร่). //ชื่อบทความ. //สืบค้นเมื่อ วันที่ เดือน ปี./จาก แหล่งที่อยู่
ไฟล์ (URL)

ตัวอย่าง :

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (4 มิถุนายน 2555). *การจัดการศาสนาและวัฒนธรรม
ในองค์กร. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2557, จาก www.mcu.ac.th/article/index.html*

ตัวอย่างเอกสารอ้างอิง

เอกสารอ้างอิง

เพลโต.(2523). *The Republic (อุดมรัฐ)*. แปลโดย ปรีชา ช้างขวัญยืน. กรุงเทพมหานคร:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุมน อมรวิวัฒน์. (2529). *การศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

ทศนา แคมมณี. (2548). ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มี
ประสิทธิภาพ. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

5. หลักเกณฑ์การส่งต้นฉบับบทความเพื่อได้รับการตีพิมพ์

ส่งในระบบ (Online Submission) สามารถส่งเข้าระบบออนไลน์ได้ที่เว็บไซต์ ของ
วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ได้ที่ <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jmb> ทาง
บรรณาธิการจะพิจารณาเพื่อแก้ไขในเบื้องต้น เพื่อให้ผู้เขียนแก้ไข แล้วส่งกลับเข้ามาที่ Email:
budjournal@mcu.ac.th หลังจากการแก้ไขในเบื้องต้น จะส่งเพื่อ peer reviews เพื่อ
ประเมินและส่งให้แก้ไข เมื่อประเมินผ่านและมีการแก้ไขจะต้องส่งเข้าระบบเพื่อตีพิมพ์ต่อไป

6. ขั้นตอนการนำบทความลงตีพิมพ์ลงในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

ต้นฉบับบทความที่เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารให้อยู่ในรูปแบบไฟล์เอกสาร Doc
ของ Microsoft Word Version 2010 หรือมากกว่า ใช้ฟอนต์ TH SarapunPSK ขนาด
ตัวอักษร 16 point ส่วนเอกสารภาษาอังกฤษใช้แบบอักษร Time New Roman ขนาด 12
point หากต้นฉบับประกอบด้วยภาพ ตาราง หรือสมการ ให้แยกจากไฟล์ เอกสารในรูปแบบ
ไฟล์ภาพ สกุล JPG ความยาวของต้นฉบับไม่เกิน 15 หน้า

7. สิทธิของบรรณาธิการ

ในกรณีที่กองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจ
ประเมินบทความมีความเห็นว่าควรแก้ไข กองบรรณาธิการจะส่งคืนเพื่อให้เจ้าของบทความ
แก้ไข โดยจะยึดถือข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิเป็นหลัก และหรือขอสงวนสิทธิ์ที่จะไม่
พิจารณาตีพิมพ์ในกรณีที่บทความไม่ตรงกับแนวทางของวารสาร

